

AIKUINEN, VANHEMPI JA ARVIOINTI

Sosiaalityön kehykset
lastensuojelutarpeen
arvioinnissa

Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Sosiaalitieteiden laitos
Marginalisaatiokysymysten
sosiaalityö
Ammatillinen lisensiaatin
tutkimus
Maija Uramo
Marraskuu 2016

TIIVISTELMÄ

Tiedekunta / Osasto / Fakultet / Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos / Institution – Department Sosiaalitieteiden laitos	
Tekijä/Författare – Author Maija Uramo			
Työn nimi / Arbetets titel – Title Aikuinen, vanhempi ja arviointi. Sosiaalityön kehykset lastensuojelutarpeen arvioinnissa.			
Oppiaine / Läroämne – Subject Sosiaalityö / Marginalisaatiokysymysten sosiaalityö			
Työn laji / Arbetets - Art Level Ammatillinen lisensiaatintutkimus	Aika/Datum – Month and year 11/2016	Sivumäärä/ Sidoantal – Number of pages 181	
Tiivistelmä/Referat – Abstract Tutkimuksessa tarkastellaan lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden tulkintakehyksiä lastensuojelutarpeen arvioinnissa. Tutkimus kohdistuu sosiaalityöntekijöiden käsityksiin, jotka heijastuvat ammatilliseen toimintaan. Tutkimusaineistona on kahdeksan sosiaalityöntekijän teemahaastattelua. Tutkimus on laadullinen tutkimus, jonka teoreettis-metodologiset näkökulmat kiinnittyvät kehysanalyttiseen ajatteluun ja sosiaaliseen konstruktionismiin. Aineisto on analysoitu kehysanalyttistä lukutapaa käyttäen. Kehyksissä tarkastellaan sosiaalityöntekijöiden työtään koskevia käsityksiä, toimimisen tapoja ja työilleen antamia merkityksiä. Tutkimus jäsentää kielellisistä merkityskokonaisuuksista rakentuvat lastensuojelutarpeen arviointia ilmentävät kehykset, jotka ovat vanhemmuutta, aikuisuutta ja arviointia tulkitsevat kehykset sekä lapsen tarpeiden ja vanhemmuuden arvioinnin kehykset. Vanhemmuutta koskevat tulkinnat liittyvät ihmisen olemassaoloon, suhteisiin ja erilaisiin tehtäviin ja rooleihin vanhempana. Sosiaalityöntekijän vanhemmuutta koskevaan tulkintaan vaikuttavat työntekijän henkilöön ja kulttuuriin liittyvät tekijät sekä koulutuksen ja työkokemuksen että ammatillisen ymmärryksen ja ammatti-identiteetin yhteisvaikutukset. Aikuisuutta tulkitsevassa kehysessä aikuinen näyttäytyy aikuisena olemisen, vanhemmuuden toteuttamisen, aikuisuutta toissijaistavasta ja aikuisuuden tukemisen näkökulmista. Arviointia koskeva ymmärrys rakentuu rakenteellisia ja toiminnallisia tekijöitä, asiakkaan yhteisöjä ja ammattietiikkaa koskevissa tulkintakehyksissä. Arviointiin vaikuttavia rakenteellisia ja toiminnallisia tekijöitä ovat voimavaroihin, lastensuojelun maineeseen ja luottamukseen ja ammattilaisten yhteistyöhön liittyvät kysymykset. Arvioinnissa merkityksellistyvät asiakkaan yhteisöt sekä niitä koskevat tulkinnat ja tavat toimia. Arvioinnin kannalta merkittäviä arvoja ja periaatteita ovat avoimuus ja ennakkoluulottomuus, kokonaisvaltaisuus, viranomaisvastuullisuus, vanhemmuuden tukeminen ja dialogisuus. Lapsen tarpeiden arvioinnin kehys rakentuu selvimmin lastensuojelulain tarkoittamassa mielessä. Lapsen tarpeet ovat lastensuojelutarpeen arviointityöskentelyyn ryhtymisen peruste, työskentelyn lähtökohta ja perustelu lastensuojelun asiakkuudelle. Vanhemmuuden arviointia koskevat tulkinnat liittyvät vanhemmuuden arvioinnin tarkasteluun suhteessa lapsen tarpeiden arviointiin sekä vanhemmuuden kohteistumiseen arvioinnissa että harkinta- ja määrittelyvallan tarkasteluun vanhemmuuden arvioinnin yhteydessä.			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords lastensuojelu, aikuisuus, vanhemmuus, lastensuojelutarpeen arviointi, kehysanalyysi			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

ABSTRACT

Tiedekunta / Osasto / Fakultet /Sektion – Faculty Faculty of Social Sciences		Laitos / Institution – Department Department of Social Research	
Tekijä/Författare – Author Maija Uramo			
Työn nimi / Arbetets titel – Title Adult, parent and assessment. Social work framework in assessing child welfare needs.			
Oppiaine / Läroämne – Subject Social work / Specialisation in Social Work Concerning Marginalisation Issues			
Työn laji / Arbetets - Art Level Professional Licentiate Thesis		Aika/Datum – Month and year 11/2016	Sivumäärä/ Sidoantal – Number of pages 181
Tiivistelmä/Referat – Abstract This research looks at interpretative frameworks used by child welfare social workers in assessing child welfare needs. The research focuses on social workers' perceptions, which are reflected on professional conduct. Research material consists of thematic interviews of eight child welfare social workers. The performed research is qualitative, with theoretic-methodological points of view attached to framework analytical thinking and social constructionism. The material has been analysed with framework analytical reading. Social workers' perceptions, ways of working and meanings given to their work are reviewed within the applicable frameworks. The research construes child welfare need assessment frameworks of linguistic meanings, which comprise the frameworks of parenthood, adulthood and assessment as well as frameworks of child's needs and parental assessment. Interpretations concerning parenthood are related to human existence, relationships and different tasks and roles as a parent. How parenthood was interpreted by a social worker was influenced by factors related to social worker's person and culture as well as combinatory effects of both education and work experience and professional understanding as well as professional identity. In framework interpreting adulthood, adult is presented from perspectives of being an adult, realizing parenthood, secondary adulthood and support of adulthood. Understanding concerning assessment is built from interpretative frameworks covering structural and functional factors, client's communities and professional ethics. Structural and functional factors affecting assessment include interpretations associated with resources, reputation of and trust placed on child welfare as well as professional co-operation. Client's communities and interpretations and professional practices related to these are also meaningful for assessment work. Values and principles important from the point of view of assessment are openness, open-mindedness, holistic approach, accountability of authorities, parental support and dialogue. Clearest framework for assessing child's needs is the one defined in child protection legislation. Child's needs are the reason for commencing child protection assessment work, starting point for such work and the basis for being a customer of child protection services. Interpretations concerning assessment of parenthood are connected with parental assessment analysis in relation to assessing the needs of the child, in assessing parenthood focus and review of discretionary and categorization powers in connection with assessing parenthood.			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords child welfare, adulthood, parenthood, assessing child protection needs, framework analytical approach			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällys

TIIVISTELMÄ	3
ABSTRACT.....	5
1 LASTENSUOJELUTARPEEN ARVIOINNIN KEHYKSET TUTKIMUSKOhteena	9
2 KEHYSANALYYSI TEOREETTIS-METODOLOGISENA LÄHTÖKOHTANA ..	13
3 MUUTTUVA AIKUISUUS JA VANHEMMUUS.....	15
3.1 Aikuisuus	15
3.2 Vanhemmuus	20
3.2.1 Vanhemmuus suhteena	24
3.2.2 Sukupuolittunut vanhemmuus	26
3.2.3 Vanhemmuus perheessä	30
4 LASTENSUOJELUTYÖN LÄHTÖKOHDAT.....	37
4.1 Lastensuojelutarpeen arviointi.....	39
4.2 Perheeseen puuttumisen oikeutus	44
4.3 Suhdeperustainen sosiaalityö.....	48
4.4 Lastensuojelun harkintavalta	51
5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	55
5.1 Kehysanalyttinen lähestymistapa haastattelupuheen analyysissä.....	55
5.2 Teemahaastattelu menetelmänä ja aineiston keruu.....	57
5.3 Analyysi ja tulkinta.....	61
5.4 Tutkijan asema, tutkimuksen luotettavuus ja eettiset kysymykset	65
6 VANHEMMUUTTA TULKITSEVA KEHYS	68
6.1 Vanhemmuus eksistentiaalisena kokemuksena	68
6.2 Vanhemmuuden tulkintaan vaikuttavat tekijät	72
7 AIKUISUUTTA TULKITSEVA KEHYS	84
7.1 Aikuisena olemisen kehys	84
7.2 Vanhemmuuden toteutumisen kehys.....	88
7.3 Toissijaisen aikuisuuden kehys	91
7.4 Aikuisuuden tukemisen kehys	95
7.4.1 Auttaminen ja tukeminen.....	95
7.4.2 Kontrolli ja koordinointi	99
7.4.3 Toimijuuden vahvistaminen	101

8 ARVIOINTIA TULKITSEVA KEHYS	103
8.1 Rakenteellisten ja toiminnallisten tekijöiden kehys	104
8.1.1 Voimavarat	105
8.1.2 Maine ja luottamus	109
8.1.3 Ammattilaisten yhteistyö	111
8.2 Asiakkaan yhteisöjen kehys.....	114
8.3 Ammattietiikan kehys.....	120
8.3.1 Avoimuus ja ennakkoluulottomuus	121
8.3.2 Kokonaisvaltaisuus	123
8.3.3 Viranomaisvastuullisuus.....	124
8.3.4 Vanhemman tukeminen.....	125
8.3.5 Dialogisuus	127
9 LAPSEN TARPEIDEN ARVIOINNIN KEHYS	131
10 VANHEMMUUDEN ARVIOINNIN KEHYS	140
10.1 Vanhemmuuden arvioinnin suhde lapsen tarpeiden arviointiin	136
10.2 Vanhemmuuden kohteistuminen arvioinnissa.....	138
10.3 Harkinta- ja määrittelyvalta vanhemmuuden arvioinnissa	142
11 TULOSTEN YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	148
11.1 Keskeiset tulokset	148
11.2 Johtopäätökset ja pohdinta.....	153
11.3 Suositukset.....	160
KIRJALLISUUS	169
LIITTEET	181
KUVIOT	
Kuvio 1: Lapsen tarpeiden arvioinnin kehys	134
Kuvio 2: Lastensuojelutarpeen arvioinnin kehukset	153
Kuvio 2: Vanhemmuus lapsen arjen voimavarana	167
TAULUKOT	
Taulukko 1: Aikuisuuden kohtaamista kuvaavat painotukset suhteessa lapsen tarpeiden ja vanhemmuuden arvioinnin kehyksiin	155
Taulukko 2: Sosiaalityöntekijän tehtävät arvioinnissa	161

1 LASTENSUOJELUTARPEEN ARVIOINNIN KEHYKSET TUTKIMUSKOHTENA

Kysymykset siitä, miten arviointia lastensuojelussa tehdään tai miten se tulisi tehdä, eivät ole uusia. Lauri Tarvainen (1954) totesi jo yli puolen vuosisataa sitten, että lapsen huollon prosessi on kolmivaiheinen: tutkimus, määrittely eli diagnoosi ja itse huoltotoimenpiteet. Yksilöllisen lastensuojelutyön edellytyksenä nähtiin tutkimus, jolle muun työskentelyn tuli rakentua. Tutkimuksen tavoitteet olivat moninaiset, kuten Tarvainen kuvaa: ”Tutkimuksen pyrkimyksenä on antaa kuva tilanteesta ja siihen vaikuttavista sisäisistä ja ulkoisista, aineellisista tekijöistä, nostaa asiakas ja hänen ympäristönsä näkyviin elävine ja yksilöllisine tarpeineen ja ongelmineen, voimavaroineen ja heikkouksiin. // ... tutkimuksen tarkoitus ei suinkaan ole ensisijassa ja yksinomaan laillisten edellytysten toteaminen, vaan ennen kaikkea lapsen tarpeiden tutkiminen, tien raivaaminen oikealle määrittelylle ja huoltotoimenpiteille ja sellaisen yksilöllisen tuntemuksen hankkiminen, joka tekee mahdolliseksi auttaa lasta parhaalla mahdollisella tavalla.” (Tarvainen 1954, 20.)

Johanna Hietamäen (2015, 22–23) mukaan alkuarviointia tai lastensuojelutarpeen arviointia koskevaa tutkimusta on sen sijaan ollut vähän ja se on tehty aikana, jolloin asiakkuuden alkua ei vielä ollut määritetty omaksi, erilliseksi työvaiheekseen lastensuojelun asiakastyön prosessissa. Ammatillisen toiminnan näkökulmasta lastensuojelun sosiaalityön työmenetelmiä tai menettelytapoja koskevia tutkimuksia on tehty vähän. Läheisneuvonpito avohuollon työmenetelmänä on harvoja menetelmiä, jota on Suomessa tutkittu (Heino 2009; 2002; Reinikainen 2007; 2009; Vuorio & Saurama & Hänninen 2008). Tarja Heinon (entinen Kivinen, 1994; 1997) ja Marketta Rajavaaran (1992) tutkimukset valikoitumisesta lastensuojelun asiakkaaksi sekä asiakkuuden hämäryydestä lastensuojelussa että sosiaalitoimiston sosiaalityön kytkeytymisestä lapsiperheen elämään ja sen seurauksia lapsiperheelle ovat tutkimuksia, joissa sosiaalitoimiston asiakkuutta on lasta suojelevasta näkökulmasta tutkittu sosiaalityön ammatillisen toiminnan kannalta. Tarja Pösö (2010) on tutkinut kohtaa, jossa lastensuojelun julkinen järjestelmä puuttuu tai antaa apuaan yksittäisten vanhempien ja lasten välisiin, muuten yksityisiksi katsottuihin suhteisiin. Johanna Hietamäki (2015) on tutkinut lastensuojelun alkuarvioinnin vaikutuksia vanhempien näkökulmasta.

Lastensuojelun sosiaalityön ammatillisista toimintaa raamittavat juridiset ja hallinnolliset säännökset sekä ammattieettiset periaatteet. Ne muodostavat ammatilliselle toiminnalle puitteet, mutta eivät yksinään määritä sitä, mitä eri tilanteissa tapahtuu. (Hurtig 2003, 42.) Sosiaalityöntekijä tuntee työtään koskevan kontekstin pystymättä ilmaisemaan välttämättä työnsä eri asiayhteyksiä. Työhön liittyy hiljaista tietoa, joka ei ilmene erittelevinä käsitteinä. Työntekijällä on tekijän tietoa, mutta se voi olla hänen sormenpäissään. Jokaisella on paljon tietoa yhteiskuntansa instituutioista, mutta vain pieneltä osin diskursiivista kieltä tuon tietonsa kommunikoimiseen ja reflektointiin. Tieto yhteiskunnasta on usein praktista. Käytännön tietoisuutta pidetään itsestään selvyytenä. Sitä käytetään kouliintuneesti, vaikka sitä ei kyettäisi ilmaisemaan. (Arnkil 2005, 186.)

Anssi Peräkylän (1986) mukaan on vaikea kuvitella ympäristöä, jossa ihmiset toimivat yhdessä jakamatta keskenään kokemuksia, ajatuksia ja näkemyksiä. Esimerkiksi formaalisti tai informaalisti organisoituneen yhteistoiminnan taustalla on merkityskehys, tietty kollektiivinen tapa tulkita asioita. (Peräkylä 1986, 3, 120–121.) Lähtökohtani on, että sosiaalityöntekijöiden käsitykset heijastuvat heidän toiminnassaan. Tarkastelun kohteeksi olen valinnut sosiaalityöntekijän ammatilliseen toimintaan liittämänsä kehykset, jotka kuvaavat käsityksiä ja kokemuksille antamiaan merkityksiä lastensuojelutarpeen arvioinnista lapsi- ja perhekohtaisesta lastensuojelusta.

Tulkintakulttuurin käsitteellä viitataan jonkun ryhmän arkielämään liittyviin, yhdessä jaettuihin merkityksiin, käsitteisiin ja tulkintaresursseihin. Tulkintakulttuuri rakentuu toiminnassa ja puheissa ja näyttäytyy jonkinlaisina ajattelun ja toiminnan kehikkoina, jotka ovat olemassa yhteisön tai yksittäisten työntekijöiden keskuudessa kirjoitettuin ja kirjoittamattomina sääntöinä. Nämä tulkintasäännöt ilmenevät totuttuina toimintakäytäntöinä, puhetapoina tai toiminnan perusteluina. Ammatillinen toiminta (paikalliskulttuuri) tarjoaa toimijoille erityiset tulkintakehykset, jotka mahdollistavat puheisiin, tulkintoihin ja toimintoihin liittyvät merkitykset. (Gubrium & Holstein 1994, 357–358.) Peräkylä (1986, 6-8) käyttää tyypillisyyden käsitettä selventäessään tulkintakehyksen vaikutuksia. Tulkintakehyksen avulla työntekijän työssään kohtaamat asiat näyttäytyvät tyypillisinä. Peräkylää soveltaen voidaan ajatella, että sosiaalityöntekijän työhön liittyvät tulkintakehykset koostuvat asiakkaita, asiakkaiden kohtaamista ja kohtelua, palvelujärjestelmää, sosiaalityöntekijää itseään ja hänen ammatillista toimintaansa sekä sosiaalityöntekijän työssäoppimista koskevista tyypillisyyksistä. Sosiaalityöntekijä

saattaa vanhemman kohdatessaan nähdä hänet tyypillisen lastensuojelun asiakaslapsen vanhempityyppinä, vaikka vanhempi – aikuinen – ei juuri nyt toisikaan millään tavalla esiin ominaisuuksia, jotka sosiaalityöntekijän kokemuksissa liittyvät asiakaslapsen vanhemmalle tyypillisiin ominaisuuksiin. Voi myös käydä siten, että asiakaslapsen vanhempi poikkeaa tyypillisestä lastensuojelun asiakaslapsen vanhemmasta, mutta siitä huolimatta hänet nähdään suhteessa lastensuojelun asiakasvanhempityyppiin. Toimintakulttuuri mahdollistaa, suosii ja rajoittaa tietynlaisten tulkintojen ja toimenpiteiden syntymistä ja vakiintumista (Myllärniemi 2003, 17). Peräkylä (1986, 7) esittää, että tyypittelyistä rakentuvat tulkintakehykset eivät ole ihmisen yksityisomaisuutta, vaan toisten kanssa jaettuja asioita. Tulkintakehykset rakentuvat yksilön aikaisemmista kokemuksista. Yksilön aikaisempien kokemusten ja tapahtumien tulkinta ovat kuitenkin sosiaalisesti säädelty asia, minkä vuoksi yhteisö on lyönyt leimansa tulkintakehyksiin alusta lähtien.

Vuonna 2007 uudistettu lastensuojelulaki (417/2007) määrittää lastensuojelun tarpeen selvittämistyötä, jossa lähtökohtana ovat lapsen tarpeet ja huoltajien kyvyt ja mahdollisuudet vastata niihin. Selvitystyön yhteydessä tarkastellaan, tarvitsevatko lapsi ja vanhemmat lastensuojelun tarjoamaa apua tuen ja tai kontrollin muodossa, vai selviävätkö he oman verkostonsa ja muiden mahdollisten viranomaisten avulla (Taskinen 2007, 34). Lastensuojelulakiuudistuksen valmisteluvaiheen aikoihin kehitettiin lastensuojelutarpeen arviointia koskevien työmenetelmiä. Pesäpuu ry:ssä mallinnettiin toimintatutkimuksena lastensuojelun asiakkuuden alkuvaiheeseen ”Lapsen elämäntilanteen kartoitus” (Möller 2005). Samoihin aikoihin Helsingin kaupungin sosiaaliviraston kehittämishankkeessa kehitettiin ”Lapsikeskeinen tilannearviointi”-malli (Muukkonen & Tulensalo 2004). Molemmissa malleissa on keskeistä lastensuojelutarpeen arviointityöskentelyn fokuointi lapseen ja lapsen osallisuuden vahvistaminen. Lastensuojelulakiuudistuksessa (417/2007) ei säädelty lapsen tarpeiden toteutumisen kannalta olennaista tekijää; vanhemmuuden arviointia, eikä vanhemman asemassa olevan aikuisen avuntarpeita, paitsi huostaan otetun lapsen osalta. (LsL 417/2007, 30§.) Vanhemmuuden arviointiin kehitettyjä työvälineitä ovat muun muassa ”Pylpyrä: Riittävän vanhemmuuden arviointimalli” (Ali-Paunonen & Vääntinen 1998). Pylpyrän avulla voivat vanhempi ja perheen työntekijä arvioida riittävän hyvän lapsuuden ja vanhemmuuden perusedellytysten täyttymistä. Myös Vanhemmuuden roolikartta (Helminen & Iso-Heiniemi

1999) on vanhemmuuden arvioinnin työväline, joka on kehitetty lähinnä perhekuntoutuksen työvälineeksi jäsentämään ja havainnollistamaan ajattelua vanhemmuuden rooleista.

Tutkijana ja vanhemmuustyön kehittäjänä olen kiinnostunut lastensuojelutarpeen arvioinnin tulkintakehyksistä ja erityisesti vanhemmuutta ja aikuisuutta tulkitsevista kehyksistä. Pysin ymmärtämään haastattelupuheen avulla sosiaalityöntekijän työhönsä liittämiä kehyksiä eli toimintaa ohjaavia kognitiivisia rakenteita ja niiden vaikutuksia sosiaalityöntekijän toimintaan. Lastensuojelutarpeen arvioinnin tulkintakehysten jäsentäminen auttaa hahmottamaan käytännön sosiaalityölle ominaista moninäkökulmaisuuksia ja niiden vaihtelevuutta sekä kerroksellisuutta. Se lisää siten sekä sosiaalityöntekijän omaa ammatillista ymmärrystä että käsitteellistä lastensuojelutarpeen arvioinnin kontekstia myös muille toimijatahoille palvelujärjestelmässä. Tutkimustehtävänä on tarkastella sosiaalityön paikalliskulttuurisia jäsennyksiä eli tulkintakehyksiä, joiden suhteen lastensuojelun sosiaalityön asiantuntijakäytäntöihin liittyviä toimintatapoja ja merkityssuhteita voidaan nähdä ja ymmärtää erityisesti lastensuojelutarpeen arvioinnin yhteydessä. Tutkimustehtävän toteutan vastaamalla tutkimuskysymyksen siitä, millaisin kehyksin sosiaalityöntekijät tekevät lastensuojelutarpeen arviointia.

Tutkimusaineistona ovat olleet lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kanssa käymäni teemahaastattelut. Analyysin toteutan kehysanalyyttistä lukutapaa käyttäen hyödyntäen siinä sisällönanalyysiä. Tutkimus kokoaa yhteen lastensuojelun sosiaalityöntekijän työtä koskevia näkökulmia, merkityssuhteita sekä niiden välistä dynamiikkaa että toimimisen tapoja lastensuojelutarpeen arvioinnin yhteydessä. Tutkimuksellinen konteksti on lapsi- ja perhekohtaisessa lastensuojelun sosiaalityössä, jossa lastensuojelutarpeen arviointi ammatillisena toimintana ja asiantuntijakäytäntönä on sen ominaispiirre. Olen saanut tutkimukseeni virikkeitä sosiaalityötä ja asiantuntijaorganisaatioita koskevasta tutkimuksesta (Hurtig 2003; vrt. Juhila & Pösö 2000a; Forsberg 1998; Heino 1997). Laajasti ottaen tutkimukseni kohdistuu yhteiskunnallisten instituutioiden, lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun jokapäiväiseen toimintaan, missä vanhempi – aikuinen – on erityinen kiinnostuksen kohde.

Tutkimusraportin luvussa 2 tarkastellaan kehysanalyysiä koskevia teoreettis-metodologisia lähtökohtia. Tämän jälkeen jatketaan niiden lähtökohtaolettamusten tarkasteluun, jotka vaikuttavat lastensuojelutarpeen arvioinnin taustalla ja jotka ovat määrittämässä

sosiaalityöntekijöiden ammatillista toimintaa. Niitä ovat ajassa muuttuvan aikuisuuden ja vanhemmuuden tarkastelu (luku 3) sekä lastensuojelutyötä koskevat säännökset että sosiaalityötä käsitteellistävät teoriat (luku 4). Tutkimuksen toteutus käydään läpi luvussa viisi. Aluksi kuvataan kehysanalyysiä haastattelupuheen analyysinä (luku 5.1), ja sen jälkeen kuvataan teemahaastattelua aineistonkeruun menetelmänä ja aineiston keruun toteutus (luku 5.2). Luvussa 5.3 avataan aineiston analyysiprosessi ja tulkinta-analyysi. Luvun lopuksi pohditaan tutkimuksen luotettavuutta ja eettisiä kysymyksiä (luku 5.4). Luvuissa kuudesta kymmeneen (luvut 6–10) raportoidaan tutkimuksen tulokset. Luvuissa kuudesta kahdeksaan esitetään aikuisuutta, vanhemmuutta ja arviointia tulkitsevat kehykset sekä luvuissa yhdeksän ja kymmenen lapsen tarpeiden ja vanhemmuuden arvioinnin kehykset. Loppuluvussa (luku 11) esitetään tutkimuksen yhteenveto, johtopäätökset ja suositukset.

2 KEHYSANALYYSI TEOREETTIS-METODOLOGISENA LÄHTÖKOHTANA

Filosofiseen kysymykseen siitä, ”millaisissa olosuhteissa ajattelemme asioiden olevan todellisia?”, ottaa Erving Goffman (1974, 9) askeleen kohti empiriaa, kun hän kysyy, ”mitä täällä on tapahtumassa?”. Goffmanin kysymys viittaa siihen, miten yksilö päätyy ajatuksiinsa asioiden todellisuudesta. Kysymys toimii siten välineenä, jonka kautta yksilö pyrkii ymmärtämään maailmaa ympärillään, toisin sanoen siinä on kyse asioiden ja tapahtumien merkityksestä. Goffman lähtee siitä, että tilanteen määrittely on olemassa. Yksilön tehtävä on etsiä kuhunkin tilanteeseen oikea määrittely siitä, mitä tilanteessa on tapahtumassa, ja yksilö pyrkii ymmärtämään tilanteita tarkastelemalla niitä erilaisten kehysten kautta. Kehykset määrittelevät sen, minkälaisesta tapahtumasta on kyse ja miten yksilön tulisi tilanteessa toimia. (Puroila 2002a, 42–43, 34; Goffman 1974, 10.)

Kehykset yhdistävät myös tajunnan, toiminnan ja tilanteen toisiinsa. Kehykset eivät ole ainoastaan mielen asia. Osallistuessaan sosiaaliseen tilanteeseen yksilöt sovittavat oman toimintansa ymmärrykseensä siitä, mitä on tapahtumassa ja tavallisesti ympäristö tukee tätä ymmärrystä. Näitä tajunnan ja toiminnan ylläpitämiä suuntautumisen tapoja Goffman kutsuu kehyksiksi. Toiminnan kehystäminen on perusta sen merkityksellisyydestä yksilölle. Vaikka kehys on merkitykseltään laajempi, se organisoii myös yksilön sitoutumista tilanteeseen. Kehysten rooli kehysanalyttisessä lähestymistavassa onkin syytä

nähdä kaksiulotteisena: kehykset luovat järjestystä sosiaaliseen elämään, mutta samanaikaisesti kehysten moninaisuus ja muuntuvuus osoittavat tämän järjestyksen haavoittuvuuden sekä sosiaalisen elämän vaihtelevuuden ja monikerroksisuuden. (Puroila 2002a, 36; Goffman 1974, 247.)

Myös lastensuojelun sosiaalityöntekijän toiminta ja vuorovaikutus voidaan ajatella rakentuvan arkityötään koskevissa sosiaalisissa tilanteissa. Yhtenä lähtökohtana voidaan pitää tällöin myös kysymystä siitä ”mitä täällä tapahtuu?”. Joskus sosiaalityöntekijän kohtaama tilanne tai asiantila saattaa olla sekava ja monia asioita tapahtuu yhtä aikaa, jolloin vastausta kysymykseen voi olla vaikea löytää. Näissä tilanteissa kysymystä pohditaan tietoisesti. Toisaalta on taas tilanteita tai asiantiloja, jolloin sosiaalityöntekijät pystyvät niitä nopeastikin tulkitsemaan. Tällöin kysymystä ei ehditä asettaa tietoisesti. Kuitenkin näissä molemmissa tilanteissa sosiaalityöntekijä pyrkii tulkitsemaan toimintaympäristöään toimimalla tilanteen edellyttämällä tavalla.

Pyrkimyksissään ymmärtää sitä, mistä asiassa tai tilanteessa on kysymys, sosiaalityöntekijä tulkitsee asioita ja tapahtumia kehysten kautta. Nämä kehykset määrittelevät sitä, mistä tilanteessa on kyse ja tarjoavat siten kulloiseenkin tilanteeseen tai asiaan soveltuvien toiminta- ja ajattelumallien valikoiman. Kehykset toimivat yksilöä ja yhteisöä yhdistävänä elementtinä, sillä ne ovat kulttuurisesti rakentuneita, yhteisön jäsenten jakamia tapoja ymmärtää erilaisia ilmiöitä. Kehyksiä ei kuitenkaan ole olemassa ilman yksilöitä, jotka sosiaalisissa tilanteissa ylläpitävät ja uusintavat niitä. (Puroila 2002a, 35.)

Sosiaalityön toimintaympäristölle on ominaista se, että sosiaalityöntekijät voivat tulkita tilanteita samanaikaisesti useampien kehysten kautta tai vaihtaa nopeasti kehystä. Lisäksi sosiaalityöntekijät aktiivisesti muuntavat kehyksiä, eli toimintoja siirretään alkuperäisestä kehyksestä toiseen. Tämän tyyppisiin kehysten muunnoksiin liittyy kehysten kerrostuminen ja sen myötä myös tilanteiden ja toimintojen merkitysten muotoutuminen monikerroksisiksi. Vaikka kehykset jäsentävät sosiaalityön tilanteita, ja niillä on ammatillista toimintaa yhdenmukaistava vaikutus, eivät kehykset toimi absoluuttisesti lastensuojelun sosiaalityötä koskevien sosiaalisten tilanteiden määrittäjinä. Ne muodostavat lastensuojelun sosiaalityölle ominaisen toiminta- ja tulkintakulttuurin, joiden varassa sosiaalityöntekijät suuntaavat toimintaansa.

Anna-Maija Puroilan (2002a, 40–41) mukaan yksilöt eivät sosiaalisessa elämässä ainoastaan valitse ennalta kehyksiä olemassa olevasta valikoimasta, vaan he myös aktiivisesti muuntavat kehyksiä. Kehysten muunnokset sisältävät oletuksen muun muassa kehysten päällekkäisestä kerrostumisesta, sillä kehysten muunnokset rakentuvat primäärien kehysten perustalle. Primääreillä kehyksillä tarkoitetaan kulttuurisesti määräytyneitä ja sosiaalisesti ylläpidettyjä tapoja ymmärtää asioita ja tapahtumia ympäröivässä maailmassa (Goffman 1974, 27; Puroila 2002a, 39). Primäärien kehysten perustalle rakentuneet kehykset ovat edelleen alttiita uusille muunnoksille. Tällä tavoin kehyksiin kertyy erilainen määrä sisäkkäisiä kehyksiä – tulkintakerroksia. Kehysten muunnosten kautta syntyy merkitysten moniulotteinen maailma. Tunne todellisuudesta on siten yhtä monikerroksinen kuin todellisuus itse. (Puroila 2002a, 39.)

Kehysanalyttiselle ajattelutavan yksi keskeinen lähtökohta on ihmisen ja tilanteen välisessä suhteessa: millaiseksi yksilön, tilanteen ja toiminnan välinen suhde määrittyy, muovaako yksilö oman toimintansa ja tilanteensa päämääriensä mukaisesti, vai toimiiko suhde päinvastoin, jolloin tilanne edellyttää yksilöltä tietynlaista toimintaa. (Puroila 2002a, 33.) Yhtenä juonteena tässä ajattelutavassa onkin erilaisten kontekstien ja niihin liittyvien rajoitteiden tarkastelu, sillä kaikki sosiaaliset tilanteet sisältävät jonkinasteisia rajoitteita. Sosiaalityöntekijöiden tulkinnat toiminnastaan ovat sidoksissa monin eri tavoin heille uskottuun tehtävään lasten suojelijoina. Sosiaalityöntekijöiden tulkintoja tulee tällöin tarkastella osana lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua, erityisesti suhteensa sen juridishallinnolliseen proseduriin, ideologioihin, ajattelutapoihin ja keskusteluihin. Tämän virallisen järjestelmän rinnalla tulee tarkastella lisäksi epävirallista, yhteisön kulttuurisista jäsennyksistä rakentuvaa paikallista kulttuuria, jolla tässä tarkoitetaan sosiaalityöntekijän ammatillista toimintaa, jonka sisällä tulkinta- ja toimintakäytännöt muotoutuvat, elävät ja tulevat jaetuiksi.

3 MUUTTUVAA AIKUISUUS JA VANHEMMUUS

3.1 Aikuisuus

Aikuisuus ymmärretään täysikasvuisuudeksi ja täysikäisyydeksi. Aikuistuminen tarkoittaa lapsuuden loppua. Kirsi Juhila (2008, 88–89) esittää, että aikuisuus on

täydellistymistä, kun siinä on samalla kyse eräänlaisesta lopullisuudesta. Jos lapsuus ja nuoruus ovat kypsymisen ja aikuistumisen aikaa, elämänkaaren toista päätä voi kuvata vaikka eheytymiseksi ja hiipumiseksi. Kulttuurinen jäsennys kokonaisesta elämänkaaresta on normatiivinen ja mahdollistaa arvion onnistumisesta ja epäonnistumisesta elämästä. Elämänkaareen on sisään kirjoitettu tulkinta kustakin ihmisen elämänvaiheesta ja siihen liittyvästä kasvutehtävästä; siitä miten ihmisten kuuluu edetä lapsuudesta nuoruuden kautta aikuisuuteen ja siitä vanhuuteen. Elämä näyttäytyy metaforisesti matkana, jossa on eri vaiheissa monenlaisia vaikeuksia, kilvoituksia ja kriisejä, joista jokaisen on selviydyttävä voittajana päästäkseen onnistuneesti maaliin. Onnistuneen elämän vastakohta on epäonnistuminen, jopa patologinen elämä. Esimerkkeinä epäonnistuneesta elämästä voidaan pitää johonkin elämänvaiheeseen jumiutumista, elämänvaiheen kriteerien täyttymättömyyttä tai pahimmillaan elämän päättymistä traagisesti ennen aikaan, ennen kaaren loppuun kulkemista. (Juhila 2008, 88–89.) Juhila (2008, 91) kirjoittaa, että länsimainen ajatus elämästä perustuu elämänvaiheajatteluun; elämä on lineaarinen ja muutosta korostava kehityskertomus. Lapsuuden kulttuurisesti vallitseisiin merkityksiin kuuluvat riippuvuus, haavoittuvuus ja osaamattomuus. Normaali lapsuus määrittyy oikeassa tahdissa eteneväksi kypsymiseksi ja sosiaalistumiseksi kohti aikuisuutta. Tällä tavoin ajateltuna keskiössä ovat lasten kasvaminen ja kehittyminen täyskasvuisiksi kansalaisiksi eikä niinkään itse lapset (Forsberg ym. 2006, 8.)

Juhilan näkemyksissä nuoruus määrittyy välivaiheena, jolloin valmistaudutaan ja hankitaan taitoja vastuullista aikuisuutta varten. Vastuullinen aikuinen taas on itsenäinen, täysivaltainen ja aktiivinen kansalainen, joka on mukana työ-, opiskelu- ja perhe-elämässä. Siinä missä lapsen ajatellaan olevan suojelun ja huolenpidon tarpeessa nimenomaan aikuisten taholta, aikuisen odotetaan olevan itse vastuussa teoistaan ja elämästään eli hänen oletetaan olevan itsenäinen. Nuoren ajatellaan vielä kokeilevan rajojaan, millaiseksi voidaan tulkita esimerkiksi holtiton rahan ja päihteiden käyttö, kun taas aikuiselta odotetaan kykyä hallita talouttaan ja päihteiden käyttöään. Näihin kuvattuihin kulttuuriin taustaolettamuksiin viitataan, kun puhutaan aikuisuuden odotuksista. Aikuisuutta pidetään mittapuuna, johon eri elämänvaiheita tai elämäntilanteita suhteutetaan kun arvioidaan elämän onnistumista. Aikuinen toimii yhteiskunnan eri areenoilla, työ- ja perhe-elämässä sekä politiikassa ja vapaaehtoistyössä. Aikuinen huolehtii ja kantaa vastuuta itsensä lisäksi myös lapsista ja vanhuksista, ja siksi hänellä on yhteiskunnassa myös korkein status. (Juhila 2008, 90–93)

Lastensuojelun sosiaalityön kannalta on erityisen merkittävää ymmärtää ihmisen ikään perustuvaa elämänvaiheajattelua. Juhilan pitää ihmisten ikä kategorisointeja ja sen myötä aikuisuutta erityisenä elämänvaiheena muihin elämänvaiheisiin nähden. Ne voi purkaa ymmärtämällä eri elämänvaiheet samanaikaisesti läsnä oleviksi jokaisessa ihmisessä. Aikuiset kantavat itsessään lapsuuttaan kokemuksineen. Lapsuuskokemukset voivat olla useimmiten myös ihmistä resursoivia ja elämää tässä ja nyt kantavia. Menneen elämän kokemukset kulkevat ihmisen mukana. Elämänvaiheiden samanaikaisuuden ymmärtämisen lisäksi toinen tapa purkaa stereotyyppistä ikävaiheajattelua on nähdä ihmisen suhde vuorovaikutuksellisenä, ei pelkästään yksisuuntaisena ja hierarkisena. Vuorovaikutuksellisuuden perusta on arjessa, jossa eri osapuolilla on erilaisia oikeuksia ja velvollisuuksia, jotka ylläpitävät hierarkiaa. Eri-ikäisten ihmisten vuorovaikutuksellisuus on kouriintuntuvasti läsnä sosiaalityössä. Esimerkiksi lasten ja nuorten lastensuojelun tarpeeseen usein liittyvät vanhemman mielenterveys- ja päihdeongelmat kietoutuvat lasten ja aikuisten monimuotoiseksi ongelmakimpuksi. Tällöin lastensuojelussa on mahdoton ohittaa aikuista tilanteen osapuolena. (Juhila 2008, 101–103)

Elämän tärkeimmät asiat ovat usein monille ihmisille haasteellisia. Osmo Kontulan (2013, 20) tutkimus suomalaisten parisuhteiden vahvuuksista, ristiriidoista ja erojen syistä osoittaa, että sitoutuminen, hyvät ihmissuhteet, keskinäinen tuki ja sosiaalinen pääoma ovat yhteydessä sekä fyysiseen että psyykkiseen hyvinvointiin. Lasse Lainialan (2010, 7) mukaan pari- ja perhesuhteiden merkitys on säilynyt tai jopa kasvanut, vaikka pari- ja perhesuhteet ovat moninaistuneet. Parisuhteet ja perhe ovat olleet muutoksen tilassa 1970-luvulta lähtien, sillä avioerot ovat yleistyneet ja uusia yhdessä elämisen malleja on syntynyt, mutta niitä myös edelleen etsitään ja kokeillaan. Oman perheen perustaminen ei ole lainkaan itsestäänselvyys, kuten se oli menneinä vuosikymmeninä. Elämänmuotojen muuttuminen ja moninaistuminen ovat jokapäiväinen ilmiö Suomessa. Vuoden 1987 avioliittolainsäädännön uudistus on tehnyt aiemmasta perhettä sääntelevästä laista parisuhdelain. Avioliittolaki korostaa kummankin puolison oikeutta itsenäiseen yksilön vapauteen. Avioerosta on tullut avoin sopimus- ja neuvottelutilanne, joka tarjoaa osapuolille mahdollisuuden hoitaa eroon liittyvät käytännön järjestelyt parhaaksi katsomallaan tavalla. (Pylkkänen 1994.) Eva Gottbergin (1995) mukaan yhteiselämän muodoissa tapahtuneet muutokset ovatkin edellyttäneet kokonaan uudenlaista

sopimus- ja toimintakäytäntöjen kehittämistä. Esimerkiksi lasten elatusta, huoltoa ja tapamisoikeutta koskevaa aiempaa sopimusta voidaan tarvittaessa muuttaa milloin tahansa lasten alaikäisyyden aikana, vuosienkin kuluttua vanhempien erosta.

Kontulan (2013, 21, 238) mukaan ihmisen elämän perustavampia tarpeita on ollut ja on edelleen kaippu parisuhteeseen. Hyvää parisuhdetta haetaan nykyään huomattavasti aikaisempaa aktiivisemmin. Suomalaisten pari- ja seksuaalisuhteet ovat olleet mylerryksen kohteena. Suhdekokemukset ovat monella tavoin monimuotoistuneet. Keski-ikäisistä vähän yli puolet on nykyisin naimissa, mutta tämä osuus on kaiken aikaa laskenut. Samaan aikaan on etenkin alle 35-vuotiaiden avioliitossa olevien miesten ja naisten osuus kasvanut. Avoeron jälkeen sen kokeneet naiset ja miehet solmivat uusia suhteita yhtä aktiivisesti kuin avioeron kokeneet. Heidän seuraava suhteensa oli avioeronneisiin verrattuna yhtä useasti avioliitto tai avioliitto. Avioliitot ohittavat suosiossaan avioliitot vasta yli 30-vuotiaiden keskuudessa. Avioliittoinstituution murenemisestä kertoo se, että jo yli puolet esikoisista syntyy avioliiton ulkopuolella. Vähintäänkin ”toisella kierroksella” olevia uusperheitä on kymmenesosa kaikista perheistä. Uusperheiden vanhemmista noin puolet on naimisissa keskenään ja suunnilleen yhtä useat ovat hankkineet yhteisiä lapsia.

Pirjo Paajasen kirjoittamaan vuoden 2007 Perhebarometriin verrattuna Kontulan (2013, 238) tuloksissa naisten odotukset olivat monella tavalla suuremmat parisuhdetta kohtaan kuin vuonna 2003. Naiset odottavat puolisoltaan aiempaa enemmän samanlaisia elämänarvoja, vahvaa sitoutumista perheeseen, mahdollisuutta voida luottaa häneen kaikissa asioissa, molemminpuolista rakkautta ja kunnioitusta, tasapuolista osallistumista kotitöihin, voimakasta rakkautta ja hyvää seksisuhdetta. Miehetkin olivat jossain määrin lisänneet odotuksiaan parisuhdetta kohtaan, mutta merkittävästi vähemmän kuin naiset. Kontulan mukaan parisuhteiden uutta kehitystä kuvaa se, että varsinkin nuorilla naisilla on ollut yhä enemmän lyhytaikaisia, peräkkäisiä seksuaalisuhteita, joiden nähdään myös yleistyvän jatkossa. Erityistä tässä on se, että niitä solmitaan yhä useammin muista syistä kuin rakkauden ja romantiikan vuoksi, sillä suhteiden tuottama läheisyys ja seksuaaliset palkinnot voivat olla nykyisin tämän tyyppisten suhteiden solminnan riittävä motiivi. Näiden suhteiden voidaan nähdä edustavan uudistuvia tapoja hakea sosiaalista hyvinvointia ja onnellisuutta modernissa individualistien yhteiskunnassa. Paradoksaalista

tässä ilmiössä on kuitenkin se, että samaan aikaan parisuhteissa on vaadittu entistä kii-
vaammin uskollisuutta ja se on myös käytännössä lisääntynyt.

Kontulan tutkimusten valossa seksuaalisuhteet 2000-luvulla ovat entistä vakiintuneem-
pia, parisuhteissa elävillä oli aiempaa vähemmän muita suhteita. Peräkkäinen monoga-
mia onkin kehittynyt tyypilliseksi nuoren sukupolven parisuhdemalliksi: suhteet ovat
uskollisia, mutta entistä lyhempiä. Jos suhde ei tuota toivottua tunne- ja seksuaalista
tydytystä, sitä siirrytään hakemaan seuraavasta suhteesta. Kummatkaan eivät pakota tai
kiristä toista jäämään epätydyttävään suhteeseen esimerkiksi toimeentulosityistä, kun
miehet ja naiset ovat tasa-arvoisia ja tulevat toimeen omillaan. Tämän muutoksen avain-
tekijöitä ovat olleet muun muassa se, että paremmin koulutettujen aiemmin muuta väes-
töä huomattavasti ymmärtäväisempi asenne rinnakkaissuhteisiin on kadonnut, sekä
uraan panostaminen ja vapaa-ajan kiireet; ei ole aikaa panostaa rinnakkaissuhteisiin.
Suomi edustaa kärkeä parisuhteen uskollisuusvaatimuksessa muihin Euroopan maihin
verrattuna. (Kontula 2013, 21–14; 2008.)

Kontulan (2013) tulosten mukaan oman avioeron arvellut syyt eivät olleet vuodesta
2003 juuri muuttuneet, mutta miehet raportoivat erolleen monipuolisempia syitä kuin
olivat vuosikymmen aiemmin antaneet erolleen. Tärkeitä avioeron syitä miesten mu-
kaan ovat vuonna 2013 yleisimmin puolison vaikeus ottaa vastuuta teoistaan, arvostuk-
sen ja kunnioituksen puute, epätasainen vastuun jako kodin arjen tehtävistä, henkinen
väkivalta, mitätöinti ja halveksunta puolisoa kohtaan, tekemistä ja menemistä liikaa ra-
joittava kumppani ja liiallinen päihteiden käyttö. Nämä ovat aiheita, jotka tuntuvat
miesten mukaan olleen aiempaa useammin ristiriitojen kohteena avioliitossa. Kun puo-
lison vaikeaan sairauteen liitettiin täsmennyksenä mielenterveysongelmat, pitivät hu-
omattavasti useammat miehet sairautta tärkeänä eron syynä. Sen sijaan naisista aiempaa
harvemmat pitivät tärkeänä avioeronsa syynä sitä, että eivät saaneet puolisoltaan tar-
peeksi tukea, epätasaista vastuunjakoja kodin arjen tehtävissä ja oma tai puolison työn
aiheuttamia poissaoloja kotoa. Myös miehet nimesivät aiempaa harvemmin parisuhteen
hoitamattomuuden tai jommankumman rakastumisen toiseen eronsa syyksi. Eronneiden
miesten keskustelut ammattiauttajan kanssa parisuhteensa ongelmista olivat merkittä-
västi lisääntyneet vuosikymmenen kuluessa. Myös parisuhdeongelmista keskustelu ys-
tävien, sukulaisten ja työtovereiden kanssa on aiempaa aktiivisempaa. Naisten etumatka
on kuitenkin näissä suhteissa edelleen suuri, vaikka muutokset miesten kannalta ovat

merkittävämpiä kuin naisilla. Eronneet solmivat vuonna 2013 hieman vuotta 2003 nopeammin uuden parisuhteen, sillä halu elää yhdessä kumppanin kanssa vaikutti entisestään vielä vähän vahvistuneen kuluneen vuosikymmenen aikana. (Emt. 238–240.)

Väestöntutkimuslaitoksen Perhebarometrin 2015 mukaan syntyvyys on Suomessa laskenut jo viidettä vuotta sekä ensimmäisen lapsen hankinta on siirtynyt yhä myöhemmäksi. Suurimmat syyt ensimmäisen lapsen hankinnan lykkäämiseen ovat sopivan kumppanin puute, halu edetä uralla, elämäntyylin menettämisen pelko ja työ- ja taloudellisen tilanteen epävarmuus. Työhön tai taloudelliseen tilanteeseen liittyvät syyt muuttuvat tärkeämmäksi toista ja sitä seuraavaa lasta suunniteltaessa. (Miettinen 2015.) Anneli Miettisen (2015, 90) Perhebarometrin kyselyyn vastanneista moni piti 30 vuoden ikää soveliaimpana ikänä tulla vanhemmaksi. Samoin ihanteellinen perhekokoon on alenunut ja moni pitää lapsettomuutta toivottuna vaihtoehtona. Kumppanin puuttuminen ja muut mielenkiinnon kohteet siirtävät lastenhankintaa nuorilla aikuisilla. Sopivan kumppanin puuttuminen näyttää olevan nuorten (lähes 40 % alle 35-vuotiaista) miesten tyyppillinen syy siirtää lasten hankintaa. Nuorisobarometrissa 2014 arvioitiin, että muun muassa vapaa-ajan merkitys näyttäisi korostuvan nuorten elämässä samalla kuin perinteisesti tärkeinä pidettyjen elämänaikavarojen, kuten työn tai perheen merkitys näyttäisi vähentyneen. (Myllyniemi 2014.) Taantuman vaikutukset näkyvät työttömien alentuneina lastenhankinta-aikoina juuri nuorten aikuisten keskuudessa, mutta koko maata koskevat talous- ja työllisyysnäkymät eivät näytä kuitenkaan heijastuvan suomalaisten lastenhankinta-aikoihin. Sen sijaan työttömyyden tai epävarmojen työllistämisolettamusten vaikutukset olivat jossain määrin voimakkaampia naisten lastenhankinta-aikoihin miehiin verrattuna. Kaksi tai kolme lasta jo hankkineista perheistä vain pieni osa suunnittelee hankkivansa lisää lapsia. (Miettinen 2015, 88–92.)

3.2 Vanhemmuus

Vanhemmuudessa on kyse kompleksisesta ilmiöstä. Vanhemmuutta voidaan tarkastella tai luokitella lukuisilla eri tavoilla (Böök 2001, 18.) Vanhemmuutta koskevia säännöksiä on ollut useissa eri laeissa. Holhouksen ja vanhemmuuden sääntely olivat puoleentoista vuosisataa naima- ja perintökaaren varassa aina vuoden 1898 holhouslakiin asti (Pylkkänen 1994, 43). Holhouslain periaatteissa yhdistyivät pääosin vuoden 1734 lain naimakaaren ja perintökaaren säännösten periaatteet (Savolainen 1984, 4–5; Mahkonen

1998, 38–39). Nämä säännökset olivat perustana ensin holhouslailla (19.8.1898/34) ja sittemmin avioliittolaille (13.6.1929/234), lapsen asemaa ja vanhemmuutta koskeville säädöksille. Lapsen asemaa ja vanhemmuutta koskevia täydentäviä säännöksiä oli lisäksi lastensuojelulaissa (17.1.1936/52) ja avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista annettussa laissa.

Tutkijoiden mukaan uutena piirteenä vuoden 1898 holhouslaissa oli tavoite tarvittaessa korvata puuttuvat tai epäonnistuneet vanhemmat isän ollessa edelleenkin ensisijainen lapsen holhooja. Holhoojan oikeudet voitiin riistää, jos lapsen hoito laiminlyötiin. Vanhemmat voitiin erottaa lapsen kasvatuksesta, jos he olivat väärinkäyttäneet törkeästi lapsensa kasvattamisoikeutta tai pahoin laiminlyöneet vanhemman velvollisuuksiaan. Kasvatuksesta erottaminen oli mahdollista myös, jos vanhemmat olivat siveettömällä tai pahatapaisella elämällään tai ilmeisellä kyvyttömyydellään lapsen kasvattamiseen altistaneet lapsen vaaralle. Yksityisautonomia koski vain ydinperheissä eläviä, keskiluokkaisia ihmisiä, mutta jos elämäntapa ei vastannut ihanteita tai ainakaan minimitavoitteita, siihen voitiin puuttua. Syntyi vanhemmuuden ideaali, jonkinlainen standardi, jonka mukaan vanhemmuutta voitiin arvioida. Kasvatustavoitteet ulotettiin toisin sanoen koko kansaan ja tavoitteena oli osaksi ihmisten nostaminen kasvatuksen avulla alhaisesta sosiaalisesta asemastaan. Vuoden 1936 lastensuojelulaki mahdollisti holhouslakia syvemmän puuttumisen perheen autonomiaan. Lastensuojelulain mukaan esimerkiksi turvaton lapsi voitiin ottaa sosiaalilautakunnan huostaan. Lastensuojelulain mukaisessa huostaanotossa vanhemmat menettivät kokonaan huoltajan ja holhoojan asemansa, ja valta päätää kaikista lapsen henkilöä ja omaisuutta koskevista asioista siirtyi sosiaalilautakunnalle. (Savolainen 1984, 11; Pylkkänen 1994, 43; Mahkonen 1998; 44–45.)

Vanhemmuus on kulttuurisidonnaista. Isyyden ja äitiyden muodot ja toteutumistavat ovat vaihdelleet paljon eri aikoina. Kirsti Kurki-Suonio on todennut, että vanhemmuuskulttuurissa on menneillään selvä murrosvaihe, joka on näkyvä yhteiskunnallinen prosessi ja jota lainsäädäntö ja julkinen perhepolitiikka tukevat. Oikeusjärjestelmän ja vanhemmuuskulttuurin välillä on oikeusoppineiden mielestä mielenkiintoinen vuorovaikutussuhde. Vallitsevat vanhemmuuskäsityksen muutokset pakottavat lainsäätäjän tarkistamaan ja uudelleen muotoilemaan vanhemmuuden oikeudellisia reunaehdoja. Toisaalta lainsäädännöllä vahvistetaan tietoisesti tietynlaista vanhemmuuskulttuuria.

Oikeusjärjestelmä on siten olennainen osa niitä kulttuurisia osatekijöitä, jotka osallistuvat vanhemmuuden määrittelyyn. (Kurki-Suonio 1996, 1-4.)

Leena Alasen (1996, 19–20) mukaan empiirisesti havaittavien ja koettujen vanhemmuuksien ymmärtäminen ja selvittäminen historiallisina, uskonnollisina, juridisina, medisiinisinä, poliittisina, kulttuurisina, sosiaalisina ja psyykkisinä rakennelmina ohjaavat vanhemmuuksien näkemisen jatkuvasti uusiutuvana. Vanhemmuuksia luodaan, muutetaan, puretaan ja pyritään palauttamaan. Niiden aikaansaaminen on harvoin rauhallinen prosessi: pikemminkin vanhemmuuksia konstruoidaan sosiaalisissa kamppailuissa, joita käydään kompleksisilla ja poliittisilla kentillä. Kentillä voidaan identifioida toimijoita, niitä, jotka tuovat vanhemmuuksia kentälle, puhuvat niistä, problematisoivat niitä, tulkitsevat muutoksen merkkejä ja pakkoja, siis uudelleenmuotoilevat niitä. Tällöin voidaan esittää isyyden olevan kriisissä tai että vanhemmuudesta on tullut nykymiehille ja naisille ongelma ja asia on siksi yhteiskunnallispoliittinen kysymys. Kentän toimijat ja toimijatahot myös mobilisoivat tuekseen voimia ja marginalisoivat toisia. He pyrkivät vaikuttamaan erilaisiin strategioihin oman uustulkintansa arvioimaan suuntaan – tekevät siitä siis yhteiskunnallisen projektin. Siinä ne tarvitsevat poliittisia, juridisia, taloudellisia, psykologisia ja muita perusteluja, joilla oikeuttaa omat rakennelmansa ja koota niiden taakse tukea ja tukijoita. Tiede, tieteellinen tutkimus on ollut modernien yhteiskuntien vanhemmuusprojekteille yksi keskeinen diskursiivisen vallan lähde.

Suomessa vanhemmuus on kiinnostanut monia tutkijoita eri aloilta. Se on kiinnostanut esimerkiksi kasvatustietoisuuden (Hirsjärvi 1981), kasvatusvastuun (Värri 1999) tai kasvatuskäytäntöjen (Kempainen 2001) kannalta. Vanhemmuutta on myös tutkittu äitiyden kannalta (Korhonen 1994; Nätkin 1997; Katvala 2001) ja äitiysidentiteetin rakentamisen tilana (Nousiainen 2004) ja isyyden kannalta (Huttunen 1990; 1996; 2001; Korhonen 1999) sekä varhaista äitiyttä riskiäitiyden kannalta (Niemelä & Kelhä 2005) että yhteishuoltajavanhemmuutta isän ja äidin arjen kokemuksina eron jälkeen (Hokkanen 2005). Myös äidin omat tuntemukset ovat päässeet kuuluviin naistutkimuksen puolella (Jokinen 1996; 1998; Nykyri 1998). Vanhemmuutta murtumisen kannalta on tutkittu myös lapsen huostaanoton kontekstissa sosiaalitoimen huostaanottoasiakirjojen valossa (Kähkönen 1993). Vanhemmuus- ja perhetutkimuksen voi havaita konstruktivistisesti virittyneeksi, kun tarkastelun kohteena ovat olleet esimerkiksi asiantuntijoiden

vanhemmuuden diskurssit (Vuori 2001), yksinhuoltajaäitiys elämäkerroissa (May 2001), vanhemmuus ja vanhemmuuden diskurssit työttömyystilanteessa vanhempien itsensä kertomana (Böök 2001), yksinhuoltajaäitien työllisyys, toimeentulo ja työmarkkina-
 valinnat (Hakovirta 2006), lasten uusperhetulkinat (Ritala-Koskinen 2001) sekä
 isyys ja äitiys nuorten kertomana (Innanen 2001) ja vanhemmuuden puutteen heijastu-
 minen nuorten sosiaaliseen pääomaan (Tolonen 2004).

Vanhemmuutta luonnehditaan monin eri käsittein. Anna Rotkirch (2000, 187–197) käyttää käsitettä ”pirstoutunut vanhemmuus”. Hän lähtee liikkeelle Anthony Giddensin (1992) puhtaasta suhteen käsitteestä, jonka mukaan tasavertaiset ja itsenäiset ystävät tapavat toisiaan vain silloin kun molemmat todella haluavat. Toinen Giddensin keskeinen käsite on ”läpivirtaava” tai ”yhteen virtaava” rakkaus (*the confluent love*), joka on vastakäsite romanttiselle rakkaudelle. Puhtaassa suhteessa eivät taloudelliset puitteet tai sosiaaliset odotukset määrää suhteen sisältöä tai kestoa. Ratkaisevaa on, koetaanko suhde antoisaksi ja kehittäväksi. Keskeistä on hyvä suhde, joka on vaihdettavissa, jos suhde ei enää tyydytä osapuolia. Tällainen parisuhde ja siihen liittyvä seksuaalisuuden julkinen tilittäminen onkin Rotkirchin (2000) mukaan noussut länsimaissa symbolisesti hallitsevaksi ilmiöksi ja ihanteeksi. Mikäli puhdas suhde johtaa lapsen syntymään, on se tuottanut vastakohtansa.

Vanhemmuus on määritelmällisesti yksilöllistymisen toinen puoli; ikuinen ja syvästi epäsymmetrinen suhde. Se on ”epäpuhdas suhde” (Giddens 1992). Vanhemmuus säilyy siteenä ja velvoitteena kaikista pettymyksistä ja välirikoista huolimatta läpi koko ihmisen elämän ajan. Kirsi Nousiaisen (1996) tutkiessa nousi erillään asuvien naisten äitikokemuksia keskeiseksi päätelmäksi se, että lapsistaan erillään asuvat naiset toteuttivat äitittään kokonaisvaltaisesti huolimatta siitä, että lapset asuivat isän luona. Myös alkoholisoituneet ja asunnottomat äidit, jotka eivät elä lastensa kanssa, voivat kokea vanhemmuutensa tärkeänä ulottuvuutena ja voimavarana (Granfelt 1998).

Rotkirchin (2000, 187–197) mukaan jaetulla vanhemmuudella yleensä tarkoitetaan isän tasavertaista osallistumista lasten hoitoon. Ihanteellisesta jakamisesta (*sharing*) siirrytään käytännössä usein jakamiseen (*dividing*), jossa minuutin tarkkuudella päätetään kuka vastaa mistä ja miksi, jaetaan oma elämä työhön, lasten hoitoon, ystäviin ja harrastuksiin, vaihdetaan oikeus matkoihin ja omaan aikaan. Arki on pirstoutunutta ja jaetussa

vanhemmuudessa pyritään ajan ja unen tasapainoon. Rotkirchin mukaan ”pirstoutunut vanhemmuus” vahvistaa tarvetta luoda kokonaisvaltaista suhdetta lapsiin. Hän näkee jaetun vanhemmuuden ”vaihtoarvoon” ja tarkkoihin aikatauluihin perustuvana.

Zygmunt Bauman (1996) kuvaa käsitteellä ”kelluva rakkaus” ihmisten toistaiseksi tapahtuvaa sitoutumista suhteeseen, joka kestää niin kauan kuin molemmat osapuolet pyysyvät tyytyväisinä. Voidaankin puhua ”haurastuvista ihmissuhteista”, jolla viitataan ihmisten välisten sitoumusten yleiseen kevenemiseen, vaihtoehtoisten elämäntapojen lisääntymiseen, perhekäsitysten moninaisuuteen ja tämän kehityksen mukanaan tuomiin uusiin ongelmiin. Avioliitto, seksuaalisuus, toimeentulo, yhdessä asuminen ja vanhemmuus ovat erkaantumassa yhä selkeämmin toisistaan. (Mutka 1998.) Myös kaikkien perheenjäsenten ajankäyttörakenteet eriytyvät toisistaan ja perheen toimintojen aikataulun korvaavat perheenjäsenten yksityiset ajankäyttörakenteet. (Lehtonen 1990.) Perhe ole enää itsestään selvä ja luonnollinen osa elämänkulkua, vaan siitä on tullut jatkuvien pohdintojen ja valintojen kohteena oleva epävarma sijoitus. Kotia rakennetaan sukupuolisuhteiden kontekstissa. (Ahponen & Marttinen 1997, 222–223.)

3.2.1 Vanhemmuus suhteena

Lapsi on vanhemmuuden välttämätön edellytys, jolloin läsnä on aina vähintään kaksi sukupolvea: lapsi ja aikuinen. Isovanhemmat, vanhemmat ja lapset kuuluvat eri sukupolviin ja muodostavat perheessä sukupolviketjun. Eri sukupolvet määrittyvät perheenjäsenten eri-ikäisyyden, aseman ja tehtävien kautta. Tähän lineaariseen ajankulkuun perustuvan sukupolvikäsitteen ohella sukupolvet voidaan määritellä myös tietyn avainkokemuksen ja siitä juontuvan yhteisen kokemusmaailman perusteella. (Katvala 2001, 12.) Vanhemmuus rakentuu sukupolvien ketjussa ajatusten, toimintatapojen ja perinteen siirtämisen kautta joko tietoisesti tai tiedostamatta ja, että lapsuuskokemuksilla on ratkaiseva merkitys lapsen varhaisen maailmankuvan rakentumisessa ja sitä kautta myös myöhempien elämäkokemusten tulkitsemisessa. (Kekkonen 2004, 26; Mannheim 1959, 299.) Marjatta Bardyn (2009, 19; 1996, 199–210) huomioina on, että riippumatta siitä, mihin kohtiin huomio kiinnitetään lapsuuden ja aikuisuuden välisissä suhteissa, suhteet ovat näkyvillä tai näkymättömissä neljässä eri paikassa. Lapsuuden ja aikuisuuden suhteet ovat sekä yksilön että yhteiskunnan tasolla aina olemassa peräkkäin, sisäkkäin ja rinnakkain. Lapsuuden ja aikuisuuden välisiä suhteita voidaan tarkas-

tella lapsuudesta, aikuisten lapsuudesta, aikuisen aikuisuudesta ja lasten tulevasta aikuisuudesta käsin. Lapsuus ja aikuisuus määrittyvät aina uudelleen suhteessa toisiinsa. Kun aikuisuus muuttuu, muuttuu lapsuuskin. Kulttuuriset käsitykset lapsuudesta vaikuttavat aikuisen tapaan suhtautua lapseen. Sukupolvien välisessä vuorovaikutuksessa heijastuvat sekä aikuisten että lasten omat itseymmärrykset ja tulkinnat ympäröivästä todellisuudesta. Kasvattajina vanhemmat luovat suhteen kahteen lapsuuteen: omaan lapseen kehittyvänä yksilönä ja toisaalta kulttuurisesti määrittyvään lapsuuteen, joka kehystää yksittäisen lapsen elämää. Bardyn nelikenttä avaa näkymän myös vanhemman ja kasvattajan omaan aikuismielen lapsuutta konstruoivaan rakenteeseen ja oman sukupolvensa kulttuuriseen lapsuuteen. Se on piiloon jäävää sukupolvista vuorovaikutusta, missä aikuinen luo suhdetta omaan (sisäiseen) lapsuuteensa. Vanhemmuus ei koskaan toteudu historiallisessa tyhjiössä, siinä on läsnä aina vähintään kaksi sukupolvea (Bardy 2009, 19; 1996, 199–210).

Aino Ritala-Koskinen (2001) on tutkinut lapsen suhdetta perheeseen käyttäen muun muassa keskustelussa postmodernisuuspuhetta. Lasten uudet perhesuhteet ovat tutkimuksissa tulleet tarkastelun kohteeksi nimenomaan vanhemmuussuhteina ja niitä verrataan mielellään ydinperhemallin mukaiseen biologiseen lapsi-vanhempi -suhteeseen, johon liittyy sisäänrakennetusti oletus, että puolisuhteet kytkeytyvät vanhemman rooliin ja velvollisuuksiin. Puolisuhteella tarkoitetaan lapsen ja perheeseen tulleen uuden aikuisen – puolivanhemman – välistä suhdetta, samoin uusperheen sisaruussuhteista puhutaan puoliskoina ja -veljinä. Lapsen ja puolivanhemman suhdetta voitaisiin tarkastella myös joltain muulta kuin vanhemmuusperustalta. Uusperheen myötä myös lapsen alkuperäiset perhesuhteet (suhteet biologisiin vanhempiin, sisaruksiin, sukulaisiin) voivat merkityksellistyä uudella tavalla. (Ritala-Koskinen 2001, 29.)

Ritala-Koskisen (2001, 31–33) hahmotelmassa siitä, kuinka uusperhettä ja heidän keskinäisiä suhteita on tarkasteltu, löytyvät käsitteet psykologinen (Gamache 1997, 51–56), biologinen ja sosiaalinen vanhemmuus. Psykologinen vanhemmuus voi olla täydellistä toisessa ääripäässä, jolloin uudella aikuisella on täysi vanhemman asema, mutta toisessa ääripäässä psykologista vanhemmuutta ei ole lainkaan, eikä siten minkäänlaista asemaa vanhempana. Näiden ääripäiden väliin mahtuu monenlaista psykologista vanhemmuutta, joka voi muistuttaa tätien tai setien, isovanhempien, avioitumisen kautta tulleiden sukulaisten (*in-laws*), valmentajien, opettajien tai perheen ystävien roolia. Olennaista

niille on, että ne perustuvat kiintymykseen, sillä niillä on aina tiettyä tunnepohjaa. Psykologisen vanhemmuuden aste voi muuttua ajan ja olosuhteiden mukaan (Gamache 1997, 45–51). Ritala-Koskisen mukaan psykologinen vanhemmuus on käsitteenä neutraalimpi sekä paremmin lapsen ja uuden aikuisen suhdetta kuvaavana kuin sosiaalisen vanhemmuuden käsite, jota erityisesti uusperhetutkimuksessa on käytetty kuvaamaan vanhempana toimivaa uutta aikuista. Sosiaalista vanhemmuutta ilmentävät asuminen lapsen kanssa, hoivan, huolenpidon ja ajan antaminen lapselle sekä esiintyminen julkisesti lapsen kanssa. Sosiaalinen vanhemmuuteen käsitteenä sisältyy eronteko biologiseen vanhemmuuteen, sillä biologisia vanhempia ei kutsuta sosiaalisiksi vanhemmiksi. (Ritala-Koskinen 2001, 32.). Biologista vanhemmuutta määritellään lapsen synnyttäjän ja sukusolun hedelmöittäjän mukaan. Lapsen sosiaalinen vanhempi on aikuinen, joka asuu lapsen kanssa ja jakaa arjen hänen kanssaan, tai jota lapsi pitää isänään tai äitinään (Kolehmainen & Aalto 2004, 15).

Ritala-Koskisen mukaan, että lapsen ja uusperheen uuden aikuisen suhdetta voisi tarkastella lapsen ja aikuisen läheisenä aikuissuhteena, jonka laadulle on merkitystä keskinäisellä luottamuksella ja aikuisten vastuullisuudella. Tällöin ei myöskään uusperheenä onnistuminen tulisi mitatuksi vanhemmuussuhteen täyttymisen kautta, vaan sitä voitaisiin tarkastella muunlaisin kriteerein. Aikuisten tulisi ottaa huomioon, että lasten merkitykselliset suhteet eivät itsestään selvästi rajaudu uusperheeseen, eikä toisaalta kaikki uusperheen sisäiset suhteet välttämättä eivät ole lapselle henkilökohtaisesti tärkeitä (Ritala-Koskinen 2001, 32.) Vaikka Perhebarometrin 2007 mukaan aikuiset puhuivat tunnesuhteen tärkeydestä perheensä määrittelijänä, niin biologinen sukulaisuus oli useammalle tärkeämpi perhettä määrittävä tekijä kuin vahva tunnesuhde. Toisaalta monen aikuisen mielestä vasta lapset tekevät perheen ja ne olivat jopa vahvempi perheen määrittäjä kuin parisuhde. (Paajanen 2007, 85.)

3.2.2 Sukupuolittunut vanhemmuus

Isyys ja äitiys ovat sukupuolittuneita käsitteitä, jotka tuotetaan biologisten sukupuolten suhteissa, vanhemmuuden käytännöissä ja vanhemmuudesta puhuttaessa. Sukupuoli järjestää miesten ja naisten välisiä suhteita. Sukupuoli oikeuttaa myös erilaisia sukupuolten välisiä ja sisäisiä valta-asetelmia, ja nämä asetelmat puolestaan tuottavat ymmärrystä sukupuolesta. (Kolehmainen & Aalto 2004, 13.) Isyys ja äitiys ovat lähes

erottamattomasti sidoksissa toisiinsa yhteiskunnallisina asemina, kulttuurisina mielikuvina tai miehille ja naisille määräytyviksi ajateltuina ominaisuuksien kimppuina. Isyys ja äitiys ovat sitä mitä ovat suhteessa toisiinsa, olipa kyseessä esimerkiksi sukupuolten väliset valtasuhteet tai vanhempien työnjakoa määrittävät järjestämisperiaatteet. Tällainen keskinäinen riippuvuus on kyseessä vaikkapa silloin, kun havaitaan äitien niskaan kaatuvan, naista velvoittavan hoitovastuun lapsista mahdollistavan miehelle niin sanotun ohuen isyyden. Sillä, minkä miehet katsovat olevan itselleen mahdollista tai suotavaa (valtasuhteet), on yhteys siihen, miten kodin- ja lastenhoitoon sekä työssäkäyntiin liittyvät työnjaolliset suhteet hoidetaan ja millaisiin asemiin nojautuen niistä neuvotellaan. (Huttunen 2001.)

Tässä yhteydessä voi myös kysyä äitiyden ja isyyden perään valinnan näkökulmasta: kuinka tietoinen valinta on ja onko sitä mahdollista aina edes tehdä vai määrittyykö isyys tai äitiys pelkästään sukupuolen mukaan. Monelle ihmiselle lapsettomuus on tietoinen valinta, mutta sitä se ei ole tahtomattaan lapsettomille. Pariskuntien lapsettomuutta pidetään yleensä tahattomana. Sen ajatellaan olevan herkkä ja vaikea kysymys. Sen sijaan lapsettomuuteen, jonka aiheuttaa kumppanin puute, ei asennoiduta samalla vakavuudella. Yksinelävän lapsettomuutta pidetään usein itse aiheutettuna, omien valintojen seurauksena. Uusperheistyminen on monelle mahdollisuus valita isyys tai äitiys elämäänsä.

Perinteisesti homo- ja biseksuaaliset ihmiset ovat tulleet vanhemmiksi heteroseksuaalisissa suhteissaan. Kahden naisen tai kahden miehen lapsiperheet ovat olleet uusperheitä, joissa nämä lapset ovat olleet mukana. Lesboparit ja homoparit ovat ryhtyneet tietoisesti suunnittelemaan perheitään. Vanhemmiksi tullaan yhä useammin vasta homoseksuaalisessa parisuhteessa elettyään tai omasta seksuaalisuudestaan tietoisena, itsellisenä ihmisenä. Sukupuoli, seksuaalisuus ja vanhemmuus tuottavat tässä kontekstissa käsitteet mies- ja naisvanhemmat sekä ensisijainen tai toissijainen vanhempi. (Jämsä 2004.)

Äitiä pidetään ensisijaisena vanhempana, joka suorittaa vanhemmuuden käytäntöjä luonnollisesti, ilman sen kummempaa kiitosta tai erityistä ”aistimista”. Miehen vanhemmuutta hänen mukaansa ei koeta otettavan yhtä vakavasti kuin naisen vanhemmuutta. Jos miehen vanhemmuus havaitaan, niin miesvanhemmalle osoitetaan suosionosoituksia, jotka rakentavat miehen vanhemmuudesta poikkeuksellista ja rajaavat sen siten ensisijaisuuden ulkopuolelle. Jos suomalaismiehiä toisaalta tarkastellaan

kotityösuoritusten valossa, niin elämäntapatutkimuksen mukaan naiset ja miehet hahmottavat nämä tehtävät jotensakin eri tavoin. Miehillä kotityöt ovat huomionarvoisia suorituksia; miehet ikään kuin lunastavat taivasosuuksia tehdessään milloin mitäkin ja odottavat kiitosta kaikesta (Tigerstedt 1994, 74).

Kun äitiyttä määritellään, törmätään kahden eri sukupuolen, miehen ja naisen ruumiillisiin eroihin ja erilaisiin tehtäviin suvunjatkamisessa. Mies siittää ja nainen synnyttää lapsen (Nätkin 1997). Eero Ojanen väittää, että on turha sanoa ihmisen kaikkien risti-riitojen olevan seurausta sukupuolten erosta, ja että ihminen siten heijastaisi sen koko maailmaan. Ojasen mukaan voi yhtä hyvin olla päinvastoin; ihminen yleisen kaksinaisuutensa ansiosta näkee myös sukupuolten suhteen kohtalokkaampana, jännittävämpänä ja jännitteisempänä kuin sen ehkä tarvitsisi ollakaan. Ojanen näkee kuitenkin suuria eroja miehen ja naisen välillä. Nainen on suorassa suhteessa elämänvoimiin. Nainen on eri tavalla luova, hän tuottaa elämää ja kykenee hoivaamaan sitä eri tavalla kuin mies. Miehen suhde elämän perusvoimiin painottuu eri tavoin kuin naisen. Elämän ristiriitaisuus näyttää Ojasen mukaan tulevan selvemmin esille miehen kohdalla. Miehen traagisuus korostuu eri tavalla kuin naisen. Mieheen liittyy ristiriita, joka tulee hillittömästä uhoamisesta, samanaikaisesta hallitsemisen halusta ja oman perimmäisen pienuuden pelosta. Usein mies koettaa sovittaa suuruuden ja pienuuden ristiriidan väkisin – väkivalloin. (Ojanen 2003, 118–123.)

Jaana Vuoren (2004) mukaan vanhemmuuden tasa-arvomallissa sukupuolieron merkitys ajatellaan vanhemmuudessa pieneksi. Periaatteessa miehet ja naiset voivat biologioistaan huolimatta tehdä kaikkia samoja asioita. He myös oppivat tekemään samanlaisia asioita ja haluavat niin tehdä. Tästä kaikesta seuraa, että vanhemmuuskin on lasten kanssa ja kotona tehtävän työn jakamista suurin piirtein tasan miesten ja naisten kesken sekä sitä, että molemmat sukupuolet osallistuvat kaiken tyyppisiin töihin. Miehiltä edellytetään lapsen elämän taloudellisen turvaamisen lisäksi myös osallistumista lapsen hoitoon ja kasvatukseen sekä tunnesuhteen luomista lapseen. (Kuronen 1989; 1993.) Uudenlaisen isyyden on toisaalta pelätty lisäävän naisten työtä siten, että naisten velvollisuus ei enää olisikaan huolehtia lapsistaan vaan myös isän ja lapsen välisestä suhteesta, jolloin naisten tehtävä on saada miehet kiinnostumaan isyydestään (Vuori 2004.) Vanhemmuuden tasa-arvomallin pohjalta ja sen osittaisena kritiikkinä syntyi malli, jossa äiti ja isä jakavat erityisesti pienten lasten konkreettisen huolenpidon ja luovat näin

molemmat yhtä läheisen ja vahvan suhteen lapseen. Vuori (2001) nimittää tätä vanhempien ajattelu- ja toimintatapaa jaetun hoivan malliksi, joka haastaa naista korostavan äidinhoivamallin. Äidinhoivaa korostava malli pitää äidin ja pienten lasten suhdetta ainutlaatuisena suhteena, jota muut suhteet eivät koskaan voi täysin korvata. Kyse ei ole vain ajattelusta ja puheesta, vaan myös käytännöistä, jotka tukevat suhdetta. Nancy Chodorow (1978) käytti ilmaisua poissulkeva äitiys (*exclusive mothering*). Vuori (2001) tarkoittaakin äidinhoivan mallilla sellaista ymmärrystä äitiydestä, jossa kaikkien muiden ihmissuhteiden merkitys suljetaan äidin ja pienten lasten suhteen ulkopuolelle, ja jossa miesten ja naisten välinen työjako perheessä – ja usein myös perheen ulkopuolella – saa mielensä äidin hoivaroolista.

Isyydestä puhuttaessa tulee tunnistaa sen moninaisuus. Isyys on monitasoinen ja tilannesidonnainen ilmiö. Jouko Huttunen (2001, 58–65) on ehdottanut isyyden muodostuvan biologisesta, juridisesta, sosiaalisesta ja psykologisesta isyydestä, jotka voivat esiintyä yhdessä tai erillään. Tämä jaottelu osoittaa isyyden konstruoidun luonteen ja sen eri yhteyksissä saamat erilaiset merkitykset. Isäksi voidaan tulkita tilanteesta riippuen lapsen siittäjä tai mies, jolla on yhteiskunnan antamia oikeuksia ja velvollisuuksia lapseen nähden, tai joka asuu lapsen kanssa ja jakaa arjen hänen kanssaan, tai jota lapsi pitää isänään (Kolehmainen & Aalto 2004, 15). Mies, jolla on lapsia, määrittyy aina vähintään elatusvelvolliseksi (Forsberg 1994, 114).

Yleinen puhe isyyden muutoksesta osallistuvampaan suuntaan tavoittaa vain yhden puolen isyyden nykytilasta. Samanaikaisesti on olemassa isiä, jotka yhä aktiivisemmin osallistuvat lastensa hoitoon sekä sellaisia isiä, jotka eivät osallistu. Julkisissa isyyskeskusteluissa isyyttä käsitteellistetään perinteisen ja uuden käsitteillä, jolloin jää näkemättä sekä menneiden että nykyisten isyyksien kirjo ja isyyden tämän hetken monet muutokset. (Huttunen 2001.) Viime aikoina tapahtuneet muutokset ovat pirstoneet isyyden palasiksi. Huttusen mukaan isyyden nykytilaa voidaan luonnehtia vahvistuvan (entistä osallistuvampi isä) ja ohenevan (yhä vähemmän osallistuva isä) isyyden kehityssuunnilla. (Huttunen 1999, 179.) Jos miehet jäävät kodissa näkymättömiksi, heitä ei voi myöskään nähdä kodin ja arjen voimavaroina (Autonen-Vaaraniemi 2004, 243). Perhetä koskevien sukupuolikeskustelujen ajankuva on miehen ja kotisfääriin yhdistäminen: perheen elättäjäsistä siirrytään hoivaavan isän ihanteeseen. Jeja-Pekka Roos ja Anna Rotkirch (1997) arvioivat, että uusi herkkä isyys on jäämässä marginaaliin tai että

isyyden hoivan laatu ylipäättään on kovempi kuin naisen hoiva. Tommi Hoikkalan (1998) mukaan isyydestä puhuttaessa nouseekin kysymykseksi se, mitä hoivalla tarkoitetaan. Jos hoivan malli otetaan naisten perinteisestä hoivamaailmasta, se ei liene oikein miestä kohtaan.

Hoikkalan (1998) mukaan miestapaisuus (Veijola 1995) tai miesten rationaliteetit (Roos & Rotkirch 1997) vääntää isän hoivan erilaiseksi käytännöksi kuin äidin huolehtivuuden. Hoikkala (1998) näkee, että isän hoiva voi olla keskimääräistä naistoimintaa ronskimpaa, kulmikkaampaa, hygieenisesti suurpiirteisempää, hullunkurisempaa, projektiluonteisempaa, kaoottisempaa, kenties myös itsekkäämpää. Christoffer Tigerstedt (1996) on havainnut, että isien suuntautuminen lapsiinsa on motiiveiltaan itsekästä. Lasten kanssa hänen mukaansa puuhataan, koska se kehittää miestä emotionaalisesti, tuo elämään uuden ulottuvuuden, se on hyvää vastapainoa työelämälle ja kehittää käytökelpoisia taitoja työelämän kannalta. Hoikkalan (1998) mukaan väitettä, että isälapsisuhteessa ei olisi tunnetta (isällinen rakkaus) on vaikea hyväksyä ja hän jatkaa, että miesten lapsi-vanhempi -suhdekokonaisuus voi olla laadultaan kovempi kuin naisten vastaava, jos mittapuuna on äitimyyttinen hoiva- ja hellyyskonsepti. Miehen hoivan malli on myös toiminnallisempi ja kenties fyysisempi kuin naisen. Asiaan vaikuttaa Hoikkalan mukaan myös se, että tunteenilmaisutavat ovat paitsi kulttuurisia myös sukupuolittuneita.

3.2.3 Vanhemmuus perheessä

Vanhemmuuden välityksellä mies tai nainen toisinaan kytketään ajatuksellisesti perheeseen. Rotkirchin (2007, 3-4) mukaan vuosien 1997–2007 välisenä ajanjaksona perheistä puhuttiin enenevässä määrin. Tuolloin Suomessa alkoi nousukausi, mutta perheetuksia ei korjattu lamaa edeltävälle tasolle. Monet perheet olivat todellisessa ahdingossa. Huoli huonosti selviävistä perheistä, vanhemmista sekä omasta putoamisriskistä kasvoi. Perhemuodot moninaistuivat samaan aikaan. Suomen laki mahdollisti homoseksuaalisen parisuhteen rekisteröinnin vuonna 2001 ja vuonna 2006 voimaan tullut hedelmöityshoitolaki ei erotellut naisia enää perhemuodon perusteella. Ymmärrys perhemuotojen moninaisuutta kohtaan lisääntyi samalla kun ydinperhe perhemuotona säilyi suosituna ihanteena ja käytäntönä. Alasen (1994, 28–31) mukaan perhemallina voidaan edelleen pitää ydinperhettä, jossa sukupuoli- ja sukupolvijärjestelmä muuttuu suhteelli-

sen vähän, mutta parisuhde- ja vanhemmuusinstituutiot ovat alkaneet ydinperheessäkin erkaantua. Avoliitto on tullut jäädäkseen avioliiton rinnalle. Toisena mahdollisena perhemallina Alanen pitää hajaperhettä, jossa perheen aikuis-suhde on vähemmän sitova ja perustuu pääosin toveruuteen tai jaettuun vanhemmuuteen. Perhe ei ole pienenkään lapsen ainoa elämänpiiri. Verkostoperheessä pienet lapset elävät usein vanhempiensa ystävyysverkostoissa. Vanhemman verkostoperheen muutkin jäsenet toimivat lapsen (sosiaalisina) vanhempina. Verkstoperhe koostuu yksilöiden ystävyyspiireistä eikä rajaa yksityisyyden ja sosiaalisen elämän välillä enää pystytäkään kokemaan; lapsuuden ja aikuisuuden ero häviää. Verkstoperhe edellyttää jokaiselta omaa toimeentuloa.

Perhemuotojen muutokset ovat nähtävissä Perhebarometrin 2007 tuloksista. Myös muut perhemuodot ovat tehneet vahvasti tuloaan suomalaisten perhemuodoiksi, vaikka ydinperhettä pidetäänkin tärkeänä ihanteena ja käytäntönä. Perheen määrittelystä on tullut hyvin henkilökohtainen asia. Yhdessä asuminen on aikuisille tärkeä perheen määrittäjä myös uusperheissä, ex-puolisoaan ei juuri kukaan aikuinen pitänyt perheenjäsenenään, mutta puolisoaan lähes kaikki vastanneet. (Paajanen 2007, 84–85.) Ritala-Koskisen (2001) tutkimuksessa uusperheiden perhekäsityksistä aikuiselle uusperhe voi edustaa uutta perhettä, mutta sitä se ei lapsille välttämättä aina ole. On epävarmuutta siitä, ketkä kulloinkin kuuluvat perheeseen (Ritala-Koskinen 2001). Ei ole siis välttämättä mitenkään itsestään selvää kuka taloudessa asuu tai keitä pidetään perheen jäseninä. Perhesuhteet rakentuvat ensisijaisesti tunne- ja kiintymyssuhteiksi, eikä niinkään kasvatustai auktoriteettisuhteiksi.

Perhe on nähty perinteisesti yhteisönä, joka on muodostunut avo- tai avioliiton tai syntymän kautta. Merja Korhosen (1999, 30) mukaan useimmissa Euroopan maissa vanhemmuus, parisuhde ja perhe ovat kehityksessä erillisiksi instituutioiksi. Modernissa lainsäädännössä vanhemmuus on erotettu avioliitosta ja sanaa huoltaja käytetään viittaamaan henkilöön, joka on vastuussa lapsen huolenpidosta. Vanhemmuutta ei siis välttämättä enää liitetä perheeseen. Toinen keskeinen muutos modernissa lainsäädännössä on lapsen hyvinvoinnin korostaminen. Vaikka avioerot ovat yleistyneet ja perhemuodot moninaistuneet, ei Perhebarometrin 2007 mukaan ole syytä huoleen perheen katoamisesta. Suomalaiset arvostavat perhettä ja pitävät sitä tärkeänä osana elämäänsä. (Paajanen 2007, 84.) Tätä käsitystä vahvistaa suuren eurooppalaisen arvotutkimuksen (EVS Foundation 2010) tulos, joka Lasse Lainialan mukaan kertoo siitä, että perheen arvostus

Suomessa on kasvanut tasaisesti kahden vuosikymmenen aikana. Avio- tai avoliitossa olevista naisista 97 prosenttia ja miehistä 90 prosenttia pitää perhettään erittäin tärkeänä asiana elämässään. (Lainiala 2010, 7.) Yhteiskunnasta katsottuna perhe nähdään ilmiönä, joka muotoutuu kansalaisen vapaan tahdon ilmauksena. Tämä tarkoittaa, että perhe on kuitenkin aina jollain tasolla hallinnollisten ja eri instituutioiden hallinnan ulkopuolella, vaikka sitä määrittelee joukko lakeja, asetuksia, sosiaalisia normeja ja arvoja. Toisaalta taas perheen kannalta on oleellisen tärkeää tietää ja selvittää, mitä oikeusvaikutuksia tai oikeudellisia seurauksia liittyy henkilösuhdeverkostoon, jota kutsutaan perheeksi. (Marin 1994, 17–19.) Kun perheen institutionaalinen painoarvo on heikentynyt, ja kun perheen tiettyjä tehtäviä pidetään kuitenkin tärkeänä – niistä tärkeimpänä lasten hoivaamista ja kasvattamista – tilanne joudutaan ratkaisemaan toisella tavalla kuin ennen. Erästä ratkaisua voi nimittää abstrahoitumiseksi, koska se irrottaa lasten hoivaamisen ja kasvattamisen perinteisestä perheinstituutiosta ja suuntaa päähuomion siihen, että lapsia hoivataan ja kasvatetaan hyvin riippumatta siitä, minkälaisessa perheessä tai yhteisössä lapsi elää. Pääasiaksi tulee tällöin lapsista välittäminen ja heistä huolen pitäminen riippumatta siitä, eläkö lapsi biologisten vanhempiensa kanssa. (Jallinoja 1989, 65.)

Vaikka lasten synnyttäminen, kasvattaminen ja hoitaminen tapahtuvat fyysisesti pääosin muualla kuin perheessä, on perhe itsessään kuitenkin edelleen elämän uusintamisinstituutio (Sipilä 1989). Joidenkin ihmisten arkielämä tapahtuu kokonaan perheen ulkopuolella. Perhe on arkielämän kiintopiste ja työyhteisö yleensä toinen, mutta entistä useammin nykyään myös muut erilaiset sosiaaliset yhteisöt. Lapsi kohtaa yhteiskunnan ensi kerran useimmiten perhepiirissä. Perheessä vallitsevista suhteista tulee lapsen ensimmäisiä, ja ne jättävät läpi elämän pysyvät jäljet. Perhe välittää vallitsevia tapoja ja käytäntöjä, eettisiä sääntöjä, normeja, roolimalleja ja arvostuksia, joiden avulla lapsella on mahdollisuus integroitua yhteiskuntaan. Perhe toimii välittäjänä yhteiskunnan ja yksilön välillä. Kaikissa tunnetuissa yhteiskunnissa perheellä ajatellaan yleensä olevan kolme perustehtävää sekä yksilön että yhteiskunnan kannalta katsottuna. Ensimmäinen perusfunktio on suvunjatkamistehtävä. Toinen yleisesti ajateltu tehtävä on sukupuolifunktio (seksuaalisten tarpeiden tyydyttymisen tehtävä) ja kolmas kasvatus- eli sosialisatiotehtävä. Perhe määrittyy myös valtion ja perheen välisessä velvoitteiden ja oikeuksien suhteessa. Valtiolla on hyvin monimielinen suhde perheeseen. Valtio on ollut aktiivisesti sitomassa perheenjäseniä erikseen yhteiskunnallisiin instituutioihin:

palkkatyöhön, kouluihin ja päiväkoteihin. Valtio on myös lainsäädännöllään purkanut perheenjäsenten välisiä riippuvuus- ja alistussuhteita. (Sipilä 1989.)

Lapsen oikeuksien kautta vanhempien velvollisuudet – vanhemmuuden tehtävät – tulevat näkyviksi. Vanhempien velvollisuutta vastaa lapsen oikeus. Lapsella on Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan esimerkiksi oikeus hyvään hoitoon ja kasvatukseen sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden oikeus tarpeelliseen valvontaan ja huolenpitoon. Vanhemman tehtävä on tavalla tai toisella huolehtia, että lapsen oikeudet toteutuvat. Ideaalimaailmassa lapsen oikeus toteutuu vanhempainrakkauden ansiosta moitteettomalla tavalla. (Kangas 2004.) Valtaosa vanhemmista tuskin koskaan katsoo lakikirjasta, kuinka heidän vanhempina tulee toimia. Heidän käyttäytymisensä on useimmiten ristiriidatonta lain asettamien velvoitteiden kanssa. Oikeus on normatiivinen asia. Oikeusjärjestyksen tunnusomainen piirre on, että oikeudellisten velvollisuuksien vastaisesta käyttäytymisestä tai velvollisuuksien laiminlyönnistä seuraa sanktio. Esimerkiksi lapsen kurittamiskiellon rikkoja voidaan tuomita rangaistukseen rikoslain nojalla pahoinpitelystä. Jos vanhempi huoltajan törkeästi rikkoo velvollisuutensa lasta kohtaan, seurauksena voi olla lapsen huostaanotto. (Kangas 2004.)

Lastensuojelulaki (2007/417) määrittää vanhemman ja muiden huoltajien vastuun ja tehtävän suhteessa lapseen. Lastensuojelulain 2 §:n 1 momentin mukaan: ”Lapsen vanhemmilla ja muilla huoltajilla on ensisijainen vastuu lapsen hyvinvoinnista. Lapsen vanhemman ja muun huoltajan tulee turvata lapselle tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi siten kuin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa (361/1983) säädetään.” Vanhemmuuden tehtävät konkretisoituvat vuonna 1984 voimaan tulleessa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa (361/1983). Lapsen huollon oikeudellisella sääntelyllä ei ole haluttu jättää perhettä vahvasta intiimiyden saarekkeen luonteestaan huolimatta yhteiskunnan toimien ulottumattomiin. Laki tekee eron vanhemmuuden ja huoltajuuden välillä. Huoltajuus on oikeudellinen käsite. Arkikielessä perheen sisäiset suhteet jäsennetään vanhemman ja lapsen väliseksi suhteeksi, mutta oikeudellisessa kielenkäytössä puhutaan sen sijaan huoltajan ja lapsen välisestä suhteesta. Vanhemmuus ja huoltajuus eroavat toisistaan siinä olennaisessa suhteessa, että pätevää äitiyttä tai isyyttä ei voi kumota, paitsi väärä isyys tietyin edellytyksin. Sen sijaan on täysin mahdollista, että lapsen oikeudellinen isä tai äiti ei ole lapsensa huoltaja

johtuen esimerkiksi siitä, että lapsen huolto on uskottu vain toiselle vanhemmista tai toinen vanhemmista on vapautettu huoltajan tehtävistä.

Huoltajuuden kriteerit ja tehtävät määritetään laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (1983). Yleensä lapsen huoltaja on jompikumpi vanhemmista tai molemmat vanhemmat. Lain mukaan lapselle tulee turvata tasapainoinen kehitys ja yksilölliset tarpeet ja toivomukset huomioon ottava hyvinvointi. Huollon tulee turvata lapselle myös myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempansa välillä. Lapselle tulee niin ikään turvata hyvä hoito ja kasvatusta sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus. Lasta on kasvatettava niin, että lapsi saa osakseen ymmärrystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei myöskään saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muuten loukkaavasti.

Yksinkertaistaen oikeudelliset säännökset voidaan kiteyttää kolmeen käsitteeseen; turvallisuus, hellyys ja rajat. Samalla nämä käsitteet antavat suunnan myös vanhemmuuden tehtäville. Jotta lapsen kehitys edistyisi suotuisasti ja lapsesta kehittyisi terve ihminen, hänen perustarpeensa on tyydytettävä. Eri yhteiskunnissa ja kulttuureissa on perustarpeiden määritelmien eroja. Eri kulttuureissa yleensä ymmärretään, että lapset tarvitsevat jonkinlaista suojaa ja turvaa. Vanhempien sosiaaliset, historialliset ja kulttuuriset yhteydet ja uskomukset on otettava huomioon lapsen perustarpeita tarkasteltaessa, kuitenkin siten, ettei hyväksytä sellaisia ilmiöitä, jotka eivät ole asianmukaisia lapsen hoidossa ja kasvatuksessa tai ne voivat olla vaaraksi lapsen terveydelle. Lapsen tärkeimpiä perustarpeita ovat rakkaus, nähdä ja kuulla tuleminen sekä hyväksynnän ja arvostuksen saaminen. Perustarpeisiin kuuluvat myös riittävä ravinto, vaatetus, puhtaus, valvonta ja turvallisuus, virikkeiden saanti, terveydenhuolto ja koulutus. Kodin ohella on myös päiväkodeissa ja kouluissa, sijaistiloissa ja lastensuojelulaitoksissa taattava lapsen perustarpeiden tyydyttyminen. Ajatellaan, että lapsen perustarpeista pidetään huolta kun vanhempi tai muu huoltaja on emotionaalisesti läsnä ja on lapselle hyvänä esimerkkinä taaten lapselle turvallisen kasvuympäristön. Vanhemmuuden tehtävät ovat siis ainakin kahtalaiset: vastata niin lapsen hoidosta kuin myös lapsen kasvatuksesta. Jos lapsen hoidolla tarkoitetaan huolenpitoa lapsen fyysisestä hyvinvoinnista, lapsen kasvatuksella tarkoitetaan lapsen henkisen kasvun tukemista. Ensisijainen vastuu tukea, kasvattaa sekä pitää huolta lapsesta ja nuoresta on vanhemmilla ja huoltajilla (Taskinen 2006; Las-

tensuojelusta kohti lapsipolitiikkaa 1995, 25). Kehityspsykologian mukaan lapsi tarvitsee kasvunsa tueksi aikuisia, joihin hän voi turvallisesti kiinnittyä ja jotka vastaavat hänen tarpeisiinsa. Kotikasvatuksen ohessa päiväkotia ja jopa media nähdään merkityksellisinä tahoina lasten kasvatuksessa. (Hirsjärvi ym. 1998, 30–31.) Kotikasvatus voidaan määritellä kasvatukseksi, joka ottaa huomioon monitasoiset ja -suuntaiset vuorovaikutukset lapsen ja hänen ympäristönsä välillä. Silloin kasvatusta ei rajata käsittämään vain joitakin tiettyjä toimenpiteitä, vaan kotikasvatukseen sisällytetään avarasti ne kodin piirissä tarkoituksellisesti välitetyt ja tarkoituksettomasti välittyneet vaikutukset, jotka suuntaavat lapsen kehitystä. (Pulkkinen 1994, 27–28.)

Vanhemmuutta ja sen tehtäviä määritellään myös vanhemman tiettyinä kykyominaisuuksien valmiustiloina. Vanhempien välttämättömiin valmiuksiin kuuluu kyky nähdä lapsi sellaisena kuin hän on, kyky empatiaan lasta kohtaan, kyky realistiseen käsitykseen siitä, mistä lapsi voi selviytyä, ja kyky suhtautua lapseen emotionaalisesti positiivisella tavalla (Keränen ym. 2001.) Keränen ym. (2001) kiteyttävät hyvän vanhemmuuden käsitteeksi hyvin toimivan vanhemmuuden, jossa lapsen tarpeista lähtevä lapsen huomioiminen tunnesuhteessa lapsen kanssa kasvatuksen kera tuottavat tasapainoisen, terveen lapsen ja nuoren. Vanhemmuuden luonnehdinnasta tulee erilainen riippuen siitä, kuka vanhemmuutta määrittelee ja missä yhteydessä sekä toisaalta aikakaudesta ja ympäröivästä yhteisöstä – yhteiskunnasta muutoksineen. Marja-Leena Böök esittää, että vanhemmuus voidaan jakaa juridiseen, taloudelliseen ja käytännölliseen vanhemmuuteen. Pohjoismaissa juridinen (esim. mahdollisuus hoitovapaaseen) ja taloudellinen vanhemmuus ovat yhtenäistyneet sukupuolten kesken. Vähiten on sen sijaan muuttunut käytännöllinen vanhemmuus, huolenpito lapsista, joka on pääosin edelleenkin naisten tehtävä, etenkin lasten päivähoidossa ja ylipäätään lapsen arjen hoivassa ja huolenpidossa. (Böök 2001, 18.)

Vanhempien työ vaikuttaa lapseen ja perhe-elämään monin tavoin. Vanhempien ajan puute ja jaksamattomuus heijastuvat perheeseen. Vanhemmilla on vaikeuksia keskittyä lapseen. Aikaa ei jää perheen yhteisiin hetkiin. Samanaikaisesti työ on sekä voimavara vanhemmuudelle että voimavara vanhemmuuden toteuttamiselle ja perhe-elämälle. Myös muut yhteiskunnalliset muutokset heijastuvat kodin seinien sisäpuolelle. Miettisen ja Rotkirchin (2012, 11) mukaan työaikojen epäsäännöllisyys, palveluiden ja kaupan aukioloaikojen piteneminen ja lasten harrastusten monipuolistuminen muok-

kaavat ihmisten arkea ja pyhiä. Myös internet, tietoliikenteen kehittyminen hämärtävät kodin ja ulkopuolisen maailman rajaa. Niin lapset kuin vanhemmat tapaavat ystäviään yhä enemmän erilaisissa sosiaalisissa medioissa.

Väestöntutkimuslaitoksen Perhebarometrissa 2012 lapsiperheiden ajankäytöstä 2000-luvulla puhutaan tuloköyhyyden ohella aikaköyhyytenä tai aikapulana. Aikaköyhyydestä kärsivät ne perheet, joissa vanhemmilla on entistä vähemmän aikaa perheelle ja lapsille. Kun alemmissa yhteiskuntaluokissa olevien elämää leimaa tuloköyhyys, niin ylemmissä yhteiskuntaluokissa on uskottu kärsittävän kroonisesta aikapulasta. Aikaköyhyyden ajatellaan tällöin johtuvan nimenomaan ansiotyöhön kuluvan ajan lisääntymisestä muun ajan kustannuksella, vaikka pitkien työpäivien lisäksi muut vanhempien ajankäytön kohteet, kuten vanhemman omat harrastukset ja opiskelu, voivat viedä vanhempien aikaa. Ansiotyössä on tapahtunut lapsiperheiden kannalta sekä kielteisiä että myönteisiä muutoksia. Työ vie suuren osan lapsiperheiden vanhempien ajasta. Epätyyppinen työ ja varsinkin ilta-aikaan sijoittuva työaika on monissa perheissä ongelmallista. Toisaalta muutokset kotitöissä ja lastenhoitoon käytetyssä ajassa osoittavat, että vanhemmat haluavat edelleen panostaa perheeseen ja lasten kanssa vietettyyn aikaan. Kiireetöntä, perheen kanssa yhteistä ajan viettoa arvostetaan. (Miettinen & Rotkirch 2012, 11–12, 127.)

Miettinen ja Rotkirch näkevät vuosityöajan vähenemisen ja sen rinnalla tapahtuneiden pitkien työaikojen ja epätavallisen työn yleistymisen myötä ristiriitaisen vaikutelman kehityksestä lapsiperheiden vanhempien ansiotyössä. Ehkä se heidän mukaansa kertoo perheiden tarpeista joustaviin työaikoihin: pitkien työpäivien ja ylitöiden vastineeksi pidetään ylimääräisiä vapaapäiviä. Perhebarometrin 2012 mukaan työssäkäyvien vanhempien kiireen kokemus oli vähentynyt viimeksi kuluneen kymmenen vuoden aikana. Kokemus kiireen vähentymisestä oli erityisen merkittävää pienten lasten äideillä, vaikka ansiotyössä samana ajankohtana olleet muutokset olivat vähäisiä. Aikapulaa kokeneet vanhemmat haluaisivat lisää aikaa erityisesti liikuntaan ja harrastuksiin. Sen sijaan kotitöiden tekemiseen ei enää toivottu samassa määrin lisää aikaa kuin vielä 1990-luvun lopulla. Merkittävin muutos on tapahtunut juuri kotitöissä, sillä sukupuolten välillä työnjaon on nähty vähitellen tasoittuvan lapsiperheissä. Isät ovat hitaasti kasvattaneet osallistumistaan kotitöihin samalla kun äitien kotityöt ovat vähentyneet selvästi. Lastenhoitoon käytetään nykyään enemmän aikaa kuin aikaisemmin ja varsinkin pienten lasten

isät ovat lisänneet siihen osallistumistaan (Miettinen & Rotkirch (2012, 128–129.) Naisten kannalta suurin ongelma on ollut, miten yhdistää äitiys ja palkkatyö toisiinsa. Varsinkin naiset painottivat Perhebarometrissa (Reuna 1998) ajan jakamisen vaikeutta perheen ja työn välillä. Joka kolmas vanhempi Perhebarometrin (Reuna 1999) mukaan tunsi syyllisyyttä siitä, että ei hoida lastaan kotona, vaan on vienyt hänet päiväkotiin. Myös työttömyyden seurauksena sekä miehillä että naisilla voi olla vanhemmuuteen liittyviä ristiriitoja. Böökin mukaan työttömyyden maailmassa on muodostunut suhteellisen pysyvä näkemys siitä, että palkkatyöllä ja tuloilla on suurempi merkitys miesten kuin naisten maailmassa. Työttömyystutkimuksissa rakentuukin kuva naisesta, jolla riittää tekemistä ja jonka arki on paremmin järjestyksessä kuin miehen. Naiset ovat jo työssä ollessaan jakaneet aikaansa useampiin asioihin, eikä heidän ajankäyttönsä ole välttämättä yhtä tiukasti työn ja vapaa-ajan lokeroimaa. Kun työttömillä äideillä ristiriitaiset tuntemukset tuntuvat muodostuvan palkkatyöläisyyden ja hoivaavuuden ympärille, työttömillä isillä ne kytkeytyvät elättäjyyden ja hoivaavuuden ympärille. On myös kiistelty siitä, onko työttömillä vanhemmilla (moraalista) oikeutta valita kotihoidon ja päivähoidon välillä, eli saavatko työttömät käyttää hyvinvointivalttiollisia päivähoitopalveluja. (Böök 2001, 22–24.)

Lapsiperheiden taloudellinen asema on heikentynyt runsaasti 2000-luvulla. Saulin ym. (2009, 532–543) mukaan pienituloisuus on ollut keskimäärin samaa tasoa kuin keskimäärin väestössä, mutta pienituloisuus on selvästi alkanut lisääntyä 1990-luvun puolivälin jälkeen. Lapsiperheiden köyhyyden taustalla on monia tekijöitä, jotka vaikuttavat pienituloisuuteen. Köyhissä lapsiperheissä on selvästi muita perheitä useammin työtön huoltaja. Se ei ole kuitenkaan köyhyyden merkittävä selittäjä, sillä lapsiperheiden huoltajien työmarkkina-asema on sirpaleinen. Vanhemmat tekevät pätkätöitä, mikä tarkoittaa lyhyiden työsuhteisen ja työttömyyden vuorottelua sekä matalapalkkaisuutta. Vanhempien työttömyyttä ja heikkoa työmarkkina-asemaa selittävät muun muassa alhainen koulutustaso sekä työelämän ja työn muutokset. Toisaalta köyhissä lapsiperheissä on myös kokoajan ollut noin 15 prosentin joukko vanhempia, joilla on korkeakoulututkinto. Myös perherakenne on köyhissä lapsiperheissä erilainen kuin keskivertoperheissä. Niissä on kolme tai sitä enemmän lapsia selvästi useammin (lähes 50 %) kuin keskituloisissa perheissä (30 %). Tulokehitys on ollut erityisen huonoa yksinhuoltajaperheissä, jotka ovat kaksi-kolme kertaa useammin köyhiä kuin muut lapsiperheet. Esalivonen (2013, 6-8) esittää, että lapsiperheköyhyydellä on aineellisia, sosiaalisia ja

psykykkisiä vaikutuksia lapsen elämään. Perheen vähävaraisuus vaikuttaa lapsen mahdollisuuksiin osallistua elinpiirinsä tavanomaisiin toimintoihin tai valintoihin. Taloudellisesti vaikeassa tilanteessa olevan perheen lapset kantavat huolta ja murhetta taloustilanteesta. Lapsuudessa koettu köyhyys vaikuttaa myös terveys- ja hyvinvointikäyttäytymiseen ja lisää terveyseroja ja aiheuttaa huono-osaisuuden ylisukupolvisuutta. Köyhyys on lapsen kehitykselle ja hyvinvoinnille haitallista myös siksi, että perheen toimeentulohuolet kuormittavat vanhempia. Vanhemmuus ja vanhemmuuden voimavarat eivät ole staattinen tila, vaan siihen vaikuttavat vanhempien väsyminen, uupuminen ja masentuminen. Lapsiperheköyhyys on siten myös riskitekijä vanhempien jaksamiselle ja vanhemmuuden voimavaroille vanhemmuuden toteuttamisessa.

4 LASTENSUOJELUTYÖN LÄHTÖKOHDAT

Lastensuojelusta on kehkeytynyt historiansa kuluksa lasta, perhettä ja vanhemmuutta kohtaavien ongelmien käsittelyn instituutio. Lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelutyö sisältää lasten ja perheiden tukemisen ohella kontrolliin ja lapsen oikeuksien toteutumisen valvontaan liittyviä tehtäviä, joiden oikeutus tulee laista ja oikeusjärjestelmästä. Tämä valvontatehtävä on delegoitu viime kädessä kuntien lastensuojelun sosiaalityöntekijöille. Sosiaalityölle on asetettu tiettyjä velvollisuuksia ja tehtäviä yhteiskunnassa. Anneli Pohjola (1993, 70) määrittelee sosiaalityölle kahdensuuntaisen, ristiriitaisen tehtävän, nimittäin toiminnalle asetetun yhteiskunnallinen tilauksen ja palveluita käyttävien kansalaisten tilauksen. Kontrolli ja auttaminen ovat saman kohtaamisen kääntöpuolia. Kontrolli on välttämätöntä yhteiskunnassa, mutta sen perusteiden muuttumattomuus ei ole. Asiakassuhteessa suora tai piilevä kontrolli on aina ongelmallista. Kyösti Raunion (2004, 63) mukaan sosiaalityössä auttaminenkin näyttää usein viime kädessä olevan osa yhteiskunnallista valvontaa. Useimmiten auttamista ja kontrollia ei voida yksiselitteisesti erottaa toisistaan, vaikka ne ovatkin erilaisia työmuotoja. Taustalla on Raunion mukaan yhteiskunnallisen ja asiakaslähtöisen tehtävän samanaikaisuus. Sosiaalityöntekijä ei tavallisesti yksiselitteisesti voi valita yhteiskunnallista tai yksilöllistä lähtökohtaa, vaan joutuu ottamaan huomioon molemmat, mikä aiheuttaa työskentelyyn sisäisiä jännitteitä. Hyvinvointipolitiikka luo ne rakenteet ja instituutiot, joissa sosiaalityötä tuotetaan. Sosiaalityöntekijän työnä on yhteyden luominen yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan välille, sekä interventioiden suuntaaminen näiden keskinäis-

ten, periaatteessa samansuuntaisten intressien välille syntyneiden erilaisten esteiden poistamiseen. (Compton & Galaway 1989, 1-3).

Esimerkiksi Petri Virtanen kirjoittaa, että lastensuojeluasiakkuuden alkaminen on tavallaan kontaktin syntymistä pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan ja lapsen sekä hänen perheensä välillä. Tässä kontaktissa syntynyt interventionistinen suhde jäsentää yhteiskunnan, lapsen ja perheen suhteita. Lapsen, vanhemman ja lastensuojelun sidosta pidetään niin itsestään selvänä, että on paikallaan määritellä lastensuojelutyön lähtö-kohtia tarkemmin. (Virtanen 1995, 69.) Erja Saurama vie ajatusta pidemmälle ja esittää, että lastensuojelussa on kysymys triangelistä, kolmesta subjektipisteestä: lapsi – vanhemmat – lastensuojelijat, joiden keskinäiset suhteet muodostuvat eri tavoin. Hänen mukaansa kolmio rakentuu hyvinvointivaltioviitekehityksessä lastensuojelijoiden suhteen lapsen ja perusoikeuksien ja velvollisuuksien (kansalaisyhteiskuntakonseptin) suhteen vanhempiin. (Saurama 2002, 36.)

4.1 Lastensuojelutarpeen arviointi

Suomessa on alettu etsiä sosiaalihuollon palvelujärjestelmässä palvelutarpeen arvioinnin rakennetta ja paikkaa sosiaalihuoltolakiuudistuksen tultua voimaan (ShL 1301/2014). Sosiaalihuoltolain 36 §:ssä on säädetty henkilön oikeudesta saada palvelutarpeen arviointi, jollei arvioinnin tekeminen ole ilmeisen tarpeetonta. Arvion (26 §, ShL 1302/30.12.2014) lastensuojelulain mukaisten palvelujen ja tukitoimien tarpeesta tekee sosiaalityöntekijä. Sosiaalityöntekijä arvioi lapsen kasvuolosuhteita sekä huoltajien tai muiden lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden mahdollisuuksia huolehtia lapsen hoidosta ja kasvatuksesta. Arviointi tehdään kyseessä olevan tapauksen olosuhteiden edellyttämässä laajuudessa. Arvioinnin tekemiseksi sosiaalityöntekijä voi tarvittaessa olla yhteydessä lapselle läheisiin henkilöihin sekä yhteistyötahoihin ja asiantuntijoihin siten kuin sosiaalihuoltolain 41 §:ssä säädetään monialaisesta yhteistyöstä. Palvelutarpeen arvioimiseksi, päätösten tekemiseksi ja sosiaalihuollon toteuttamiseksi toimenpiteestä vastaavan sosiaalihuollon viranomaisen on huolehdittava siitä, että käytettävissä on henkilön yksilöllisiin tarpeisiin nähden riittävästi asiantuntemusta ja osaamista. Sosiaalityöntekijän rooli ja tehtävä palvelutarpeen arviointityöskentely on vaihdellut organisaatiokohtaisesti. Kunnan sosiaalitoimistoissa on perinteisesti ollut vahva asema sosiaalityöllä. Ilmari Rostila (2001, 64–65) esittää, että jos sosiaalityön-

tekijän asema on organisaatiossa vahva, hän saattaa tehdä arvion itsenäisesti tai konsultoiden muita asiantuntijoita. Moniammatillisuuden ja yhteisasiakkuuden tarve on kuitenkin kaiken aikaa kasvanut, ja vastaavasti arviointi saatetaan yhä useammin tehdä ryhmässä. Myös sosiaalihuoltolakiuudistus vuoden 2014 alusta vahvistaa tätä näkemystä. Haasteeksi asettuvat tällöin asiakkaan näkökulman koostaminen yhteisesti monulotteiseksi kuvaksi eri alojen asiantuntemuksen perusteella. Usein sosiaalityön asiantuntemus saatetaan tyypistää etuuksia ja vain asiakkaan sosiaalisia suhteita koskevaksi.

Tavoitteellisessa sosiaalityössä, jossa lähestytään ongelmatilanteen selvittelyä ja ratkaisua käytännön tarpeista käsin, on alettu painottaa yhä useammin ympäristötekijöitä sekä yksilöiden ja ympäristön välisen toiminnan ja vuorovaikutuksen merkitystä. Asiakkaan tilanteen arviointi vaatii ensinnäkin tietoa monenlaisista yksilön ja yhteiskunnan vuorovaikutukseen liittyvistä osajärjestelmistä (systeemeistä), joita ovat esimerkiksi yksilö ja hänen biofyysisen ja kognitiivinen olemuksensa, sekä hänen emotionaalinen, toiminnallinen ja motiivijärjestelmänsä. Toiseksi asiakkaan tilanteen arviointi edellyttää tietoa yksilöiden väliseen vuorovaikutukseen liittyvistä systeemeistä, kuten vanhempi-lapsi -suhteesta, parisuhteesta, perheestä, suvusta, naapurustosta, etnisestä ja kulttuurisesta viitekehyksestä ja yksilön sosiaalisesta verkostosta. Kolmanneksi tarvitaan tietoa myös organisaatioista, instituutioista, yhteisöistä ja fyysisestä toimintaympäristöstä. (Rostila 2001, 49–54.)

Palvelutarpeen arviointi on sekä prosessi että lopputulos (Rostila 2001, 66.) Lastensuojelun alkuarvioinnilla on voitu myös nähdä olevan monenlaisia merkittäviä ja toistensa kanssa ketjuuntuvia vaikutuksia asiakkaiden elämään sekä myönteisessä että kielteisessä mielessä (Hietamäki 2015, 86–90). Rostilan (2001, 64) mukaan asiakkaan (yksilö, perhe, pariskunta tai ryhmä) tilannetta koskeva arvio tehdään selkiyttämällä asiakkaan sen hetkisessä tilanteessa ilmenevät puutteet, vahvuudet sekä hänen käytössään olevat resurssit. Ilman tätä selvitystä tavoitteenasettelu ja interventioden suunnittelu muutoksen aikaan saamiseksi ei onnistu. Muutostyön tavoitteista päästään asiakkaan kanssa neuvottelemaan vasta sen jälkeen, kun on yhteinen näkemys ongelmista ja siitä mihin (toimintajärjestelmiin) ongelmat mahdollisesti liittyvät. Neuvottelu on myös prosessi, kuten on muutostyökin. Kun tavoitteista on yksimielinen näkemys, kirjataan ne yhteiseksi sopimukseksi, jossa mahdollisimman konkreettisesti sovitaan työskentelyn

tavoitteet, toiminta ja erityisesti osapuolten tehtävät. (Emt. 73–74.) Tätä sopimusta kutsutaan lastensuojelulaissa (417/2007, 30 §) asiakassuunnitelmaksi.

Vuoden 2008 alusta voimaan tulleeseen lastensuojelulakiin (417/2007) on kirjattu erillinen pykälä työntekijän kirjaamisveloitteesta. Asiakirjojen laatiminen on sosiaalityöntekijän institutionaalinen tehtävä (Kääriäinen 2016, 189). Lastensuojelulain 33 §:n 1 momentin mukaan ”Lastensuojelun työntekijöiden tulee merkitä lasta tai nuorta koskeviin asiakirjoihin lastensuojeluasian 26 §:n 1 momentissa tarkoitettua vireille tulosta lähtien kaikki lapsen tai nuoren tarvitsemien lastensuojelutoimenpiteiden järjestämiseen vaikuttavat tiedot sekä toimenpiteiden suunnittelun, toteuttamisen ja seurannan kannalta tarpeelliset tiedot”. Lastensuojelutyön asiakasprosessissa päivittäistä asiakastyötä dokumentoidaan asiakaskertomuksen muodossa. Yksittäiset puhelut, kotikäynnit tai toimistotapaamiset sekä muu mahdollinen lastensuojeluasian hoitamiseen liittyvä työskentely kirjautuu reaaliaikaisesti asiakaskertomusteksteihin. (Kääriäinen ym. 2006, 18–19.)

Asiakassuunnitelman tarkoitus on kootusti näyttää sekä arvioida lapsen ja perheen sen hetkistä tilannetta, tehtyä työtä ja vaikuttavuutta. Suunnitelmaan kirjataan tavoitteet, joihin lastensuojelutyöllä pyritään aikaansaamaan sekä tavoitteiden saavuttamiseksi käytettävissä olevat keinot ja arvioitu aika tavoitteiden toteuttamiseksi. Ajantasainen asiakassuunnitelma lapsen ja perheen tilanteesta on tärkeä työväline asiakkaan ja työntekijän yhteistyön kannalta. Se on yhteisen työskentelyn suunnittelun, seuraamisen ja arvioinnin väline. (Kääriäinen ym. 2006, 19.) Aino Kääriäinen (2003, 23) mukaan sosiaalityön dokumentointi liittyy aina jollakin tavalla tiedon prosessointiin ja säilömiseen sekä tiedon uudelleen hyödyntämiseen. Dokumentointi ei ole vain asioiden kirjaamista ja taltiointia, vaan se on myös tiedon tuottamisen prosessi, jolla voidaan vaikuttaa asiakkaiden saamaan palveluun. Tiedonmuodostus tapahtuu avoimessa yhteistyössä asiakkaiden kanssa. Asiakassuunnitelmaan kirjataan olosuhteet ja asiat, joihin pyritään vaikuttamaan, lapsen ja hänen perheensä tuen tarve, palvelut ja muut tukitoimet, joilla tuen tarpeeseen pyritään vaikuttamaan, sekä arvioitu aika, jonka kuluessa tavoitteet pyritään toteuttamaan. Huostaanotettua lasta koskevaan asiakassuunnitelmaan kirjataan myös lapsen vanhempia, huoltajia tai muita lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden erityisen tuen ja avun järjestäminen. Aiemmin puhuttiin huolto- ja palvelusuunnitelmasta (Rousu & Holma 1999, 70) tai tavoitesuunnitelmasta tai palvelusopimuksesta (Rostila 2001, 79–80).

Suomessa, erityisesti pääkaupunkiseudulla käynnistyi 2000-luvun alussa lapsikeskeisen tilannearviomallin kehittämistyö lastensuojelutarpeen arviointiin (Ervast & Tulensalo 2006; Muukkonen & Tulensalo 2004; Uramo 2006; Oranen 2005; Nousiainen 2004; Pietilä 2005a; 2005b;). Sosiaalialan kehittämishankkeessa lastensuojelun kehittämisohjelman eräs kehittämisen kohde oli (Sosiaalialan kehittämishanke... 2004) alkuarviointi eli lastensuojelun tarpeen arviointi, joka oli uudistetun lastensuojelulain (417/2007) yksi merkittävimmistä uudistuksista. Tätä ennen lastensuojelutarpeen arviointi määriteltiin lastensuojelulaissa (683/1983) hyvin ylimalkaisesti lapsen edun selvittämisenä ja lapsen puhevallan käyttönä (10 §): ”Lapsen etua selvittäessä on otettava huomioon lapsen omat toivomukset ja mielipide, perehdyttävä lapsen kasvuoloihin sekä arvioitava, miten eri lastensuojelu toimet todennäköisesti vaikuttavat lapsen kehitykseen.” Vanhan lain keskeiset periaatteet (9 §) perhe- ja yksilökohtaisessa lastensuojelussa lähtivät lapsen edusta ja sen turvaamisesta tukemalla vanhempia ja muita lasta hoitavia henkilöitä. Lisäksi on toimittava mahdollisimman hienovaraisesti sekä siten, ettei toimenpiteillä aiheuteta vahinkoa lapsen suotuisalle kehitykselle. Voimassa oleva lastensuojelulaki (417/2007) on rakenteeltaan lähes samanlainen kuin sitä edeltänyt lastensuojelulaki (683/1983), mutta perhe- ja yksilökohtaisuus on kääntynyt lapsi- ja perhekohtaiseksi, lapsi edellä eteneväksi prosessiksi. Lain rakenne voidaan jaotella seuraavanlaisesti: ensin ovat lapsi, vanhemmat ja lapsen perhe sekä ehkäisevät toimet, sitten ikään kuin puskurina yleiset palvelut erityistukineen ja seuraavaksi lapsen huoltoa koskevat asiat kytkeytyneenä lapsi- ja perhekohtaiseen lastensuojelutyöhön. Lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun osa-alueita ovat lastensuojelutarpeen arviointi ja uutena lapsen läheisverkoston selvittämisvelvollisuus, näiden selvitysten perusteella eri-laiset avohuollon tukitoimet, lapsen kiireellinen sijoitus yksityiskotisijoituksena tai laitossijoituksena, lapsen tai perheen sijoitus avohuollontukitoimena, lapsen huostaanotto ja sijaishuolto sekä jälkihuolto. Näiden materiaalistien säännösten jälkeen seuraavat lastensuojelun kehittämistä, menettelyä, oikeusturvaa, hallintoa ja rahoitusta koskevat säännökset.

Suomessa lastensuojelutarpeen selvittämistyön lähtökohtana ovat lapsen tarpeet ja huoltajien kyvyt ja mahdollisuudet vastata lapsen tarpeisiin (LsL 417/2007).

Lastensuojelulaissa säädetään vanhemman asemassa olevan aikuisen avuntarpeiden arvioinnista asiakaslapsen ollessa lastensuojelun sijaishuollossa (LsL 417/ 2007, 30§) sekä korostetaan lapsen osallisuutta omassa asiassaan että vanhemman vastuuta ja per-

heen merkitystä lapsen hyvinvoinnin ja edun toteutumisen kannalta. Johanna Hurtigin (2003, 18) mukaan Suomessa lastensuojelun painopiste on toisiinsa nivou-tuvissa tiedonkeruun, arvioinnin ja palvelusuunnitelman muodostamassa prosessissa.

Sally Hollandin (2004, 21) mukaan Isossa-Britanniassa on alettu arvioida lapsen tilanteesta käsin lapsen ja hänen perheensä tilannetta vanhemmuuden voimavarojen, lapsen kehityksellisten tarpeiden sekä perheen ja ympäristötekijöiden näkökulmasta. Ruotsissa lastensuojelutarpeen arvioinnin mallia on kehitetty brittiläisen mallin pohjalta. (Socialstyrelsen 2002; Sundell & Egelund 2001; Fridh & Norman 2001.) Isossa-Britanniassa tilannearvioinnin rakenne lasten tarpeiden ja heidän vanhempiansa arvioimiseksi ottaa huomioon myös ympäristön, jossa lapsi ja vanhempi elävät. Brittiläisessä arviointikehyksessä lapsen kehityksellisiksi tarpeiksi nähdään terveys, koulutus, psykososiaalinen kehitys, identiteetti, perhe ja sosiaaliset suhteet sekä sosiaalinen ”ilmiasu” ja itsestä huolehtimisen taidot. Vanhemmuuden voimavaroina nähdään kyky perushoitavan ja turvallisuuden takaamiseen, kyky emotionaalisen lämmön antamiseen, kyky oppimisen tukemiseen, kyky lapsen ohjaukseen ja rajojen antamiseen sekä pysyvyyden takaamiseen. Perhe- ja ympäristötekijöitä tässä arviointimallissa ovat perheen historia ja tehtävät, läheiset ja suku, asuminen, työ, toimeentulot, sosiaalinen integraatio ja yhteisön resurssit. (Holland 2004, 21). Tämän arviointimallin keskeisenä periaatteena on kehityksellinen ja ekologinen lähestymistapa, lapsikeskeisyys ja voimavarojen tunnistaminen vaikeuksien ohella (Rose 2004, 44–47). Erityisesti voimavarojen tunnistaminen ja niiden esille nostaminen ovat useimmiten kestävä pohja yhteiselle, sitoutuneelle ja eettisesti kestäväälle muutostyöskentelylle, riippumatta siitä onko kyseessä lapsi tai vanhempi.

Suomessa lastensuojelutarpeen arviointi perustuu lastensuojelulakiin (417/2007) sisältyviin käsityksiin lapsen tarpeista ja lapsen edusta. Lapsen edun käsitteen sisältö on johdettu Lapsen oikeuksien sopimuksesta (1993.) Lapsen edussa on kysymys hyvin arkisista, lapsen jokapäiväiseen elämään liittyvistä asioista. (Taskinen 2007, 19).

Lastensuojelulaissa (417/2007) määritellään huoltajat ja huoltajuuden kriteerit, jotka suuntaavat riittävän hyvän vanhemmuuden määrittelyä. On tilanteita lapsen elämässä, jolloin on erityisesti arvioitava, miten eri vaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin, läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet,

mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä, iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon, taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen, turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden, itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen, mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omilla asioillaan sekä kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen. (Taskinen 2007, 19–20.) Lapsen terve kasvu ja tasapainoinen kehitys vaativat onnistuakseen tasapainoista arkea ja riittävää vanhemmuutta. Vanhempiensa lisäksi lapsi tarvitsee muita turvallisia aikuisia. Näiden aikuissuhteiden tulisi olla jatkuvia, ja lapsen koko lähiyhteisön tulee huolehtia lapsen hyvinvoinnista (Taskinen 2007, 10). Lapsen asiakkuuteen lastensuojelussa vaikuttavat tulkinnat vanhemmuudesta. Jos vanhemmuudessa tai sen toteuttamisessa imenee puutteita, valjastetaan lastensuojelun sosiaalityöntekijä selvittämään lapsen tarpeita ja arjen vanhemmuutta, turvaamaan lapsen kasvua ja kehitystä sekä vanhemmuuden riittävyttä lapsen tarpeiden kannalta.

4.2 Perheeseen puuttumisen oikeutus

Lasten tarpeiden ja perheen ja valtion välisten suhteiden hahmottamistavat vaihtelevat. Ne yhdistyvät aikaan, paikkaan, arvoihin ja asenteisiin sekä käsityksiin hyvinvoinnista. Perheeseen puuttumisen oikeutusta ja tahoja voidaan hahmottaa Lorraine Fox Hardingin (1997) mukaan neljästä perspektiivistä. Ensimmäinen, minimalistinen perspektiivi korostaa lasten ja vanhempien välistä suhdetta ja perheen yksityisyyttä. Vanhemmat ja lapset kuuluvat yhteen, eikä heidän erottaminen ole missään tilanteessa oikeutettua. Toinen, valtiopaternalistinen perspektiivi korostaa puolestaan valtion puuttumisen velvoitetta. Vanhemmuus ei merkitse lapsen omistamista, vaan velvollisuutta huolehtia lapsesta riittävän laadukkaasti. Kolmas, vanhempien oikeuksien perspektiivi painottaa lapsen ja vanhemman välistä psykologista suhdetta sekä yhteiskunnan velvollisuutta tarjota materiaalisia resursseja, jotta huono-osaisimmat voisivat säilyttää läheissuhteensa. Tätä ajattelumallia edustavat suhtautuvat kriittisesti adoptioon ja sijaishuoltoon. Neljäs lapsen oikeuksien perspektiivi korostaa lapsen erillisyyttä, itsemääräämistä sekä kykyä päättää omista asioistaan.

Kristiina Bergin (2008, 41) mukaan kehityspsykologisen ja kiintymyssuhdeteoreettisen tiedon pohjalta lastensuojelutyöhön on muotoutunut käsitys lapsen perustarpeista yli

kulttuurirajojen. Se sisältää vähimmillään ravinnon, vaatetuksen, kodin, älyllisten virikkeiden, emotionaalisen huolenpidon ja sosiaalisen vuorovaikutuksen tarpeita. Kiintymyssuhdeteoriassa korostuu äidin (ja isän) sensitiivisyys, toisin sanoen kyky ja herkkyys reagoida lapsen tarpeisiin. Huoli herää, jos vanhemmuus ei näytä toteutuvan odotusten mukaisesti. Lastensuojelun kohtaamia tyypillisimpiä riittämättömän äitiyden muotoja ovat lapsen hoidon epävakaous, kypsymättömyys vastata lapsen tarpeisiin tai asettaa lapsen tarpeita etusijalle (Kalland 2003). Nämä hahmottamistavat muovaavat lastensuojelun ideologioita ja asiakastyön arkea, mutta niiden suhde ei ole yksiselitteinen. Prosessi, jossa yhteiskunnalliset ideologiat ja ammattikäytännöt ovat vuorovaikutuksessa, on monivaiheinen ja moniulotteinen. Lastensuojelun arkeen vaikuttavat yhteiskunnan poliittiset, taloudelliset ja kulttuuriset ehdot. Teoreettinen tieto yhdessä käytännön kokemusten kanssa muovaavat lainsäädäntöä, joka puolestaan ohjaa käytäntöjä. Lainsäädäntö, toimenpidesuosituksot, työtä ohjaavat teorit, hallinnolliset ratkaisut ja ammattikoulutus sekä niiden keskinäiset suhteet konkretisoituvat työntekijän yksilöllisessä työskentelytavassa sekä ainutkertaisessa vuorovaikutussuhteessa asiakkaan kanssa. Viime kädessä työntekijä persoonana ratkaisee, millaisen muodon erilaiset ideologiset tekijät kulloinkin eri tilanteissa saavat. (Hurtig 2003, 13–14.)

Juha Hämäläinen (2011, 56) nimeää lapsen oikeuksien historian tarkastelussa kolme perusnäkemystä lapsen suojelusta. Ensimmäinen on traditionaalinen, jonka mukaan vanhemmat ovat luonnostaan lapsen suojelijoita. Ajatellaan, että ei tarvita erillisiä lapsen oikeuksia, koska ne eivät ole vanhemman oikeuksista riippumattomia. Toinen perusnäkemys on suojeleva, jossa korostetaan yhteiskunnan säätelemää ja interventio-nistista osallistumista lasten suojelemiseen, erityisesti silloin kun vanhempien antama huolenpito on riittämätöntä. Kolmas perusnäkemys on liberaalinen, jossa korostetaan lapsen subjektiivisia oikeuksia itsenäisiin, vanhempien tahdosta riippumattomiin valintoihin. Nykyisin lapsella on aivan uudenlaisen aseman, jota myös uusi lastensuojelulaki erityisesti korostaa. Lapsi on subjekti siinä missä aikuiset tai viranomaiset. Modernin lastensuojelun lähtökohtana on ajatus yhteisestä hyvästä, jota hyvinvointivaltio ja sen yhteiskunnalta oikeutuksen saaneet hyvinvointiammatillaiset tahtovat edistää. Tieteellisen koulutuksen saaneet ammatillaiset ovat tärkeä osa sellaista lastensuojelun eetos, jossa vallankäytön oikeutus perustuu kansalaisilta yhteisen hyvän nimissä saatuun valtakirjaan. Modernissa lastensuojelussa korostuu vetoaminen tieteelliseen näkemykseen.

Perheinterventioiden oikeutuksen kysymys koskee olennaisesti myös kysymystä siitä, millä perusteella perhe voi odottaa yhteiskunnalta tukea tehtäviensä hoitamiseen – lastensuojelun näkökulmasta erityisesti vanhemmuuden tehtävään eli lasten hoitoon ja kasvatukseen. (Hämäläinen 2011, 50–53.)

Marjatta Bardyn (2011, 32–33) mukaan yhteiskunnan on pidettävä huolta siitä, että lapsen etu otetaan huomioon muun muassa kaikissa julkisen sosiaalihuollon toimissa, jotka koskevat lapsia. Tämä tulee tehdä ottamalla huomioon vanhempien tai vastaavassa asemassa olevien oikeudet ja velvollisuudet. Työskentely vanhempien kanssa perustuu oletukseen, että auttamalla vanhempia autetaan myös lasta (Hurtig 2003; Heino 1997; Törrönen 1995). Kun pyritään aktiivisesti ennaltaehkäisemään ongelmien syntyä, silloin yhteiskuntajärjestyksessä julkisen ja yksityisen elämänpiirin raja ei ole jyrkkä. Tällöin myös perheinterventiot kuuluvat luontevasti yhteiskunnan toimintatapaan eikä niiden oikeutusta juuri kyseenalaisteta. (Hämäläinen 2011, 50.)

Hämäläisen (2011, 50) mukaan useissa länsimaissa on omaksuttu näkemys, jonka mukaan niitä hyvinvointipalveluja, joilla ehkäistään ja lievitetään perheiden psykososiaalisia ongelmia, pidetään myös osana lastensuojelun kokonaisuutta. Tämän näkemyksen mukaan esimerkiksi vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmien hoitamatta jättäminen heikentäisi lasten perusturvallisuutta ja kasvuoloja, mikä puolestaan velvoittaa palvelujärjestelmää järjestämään vanhemmalle asianmukainen apu tai hoito lapsen edun nimissä. Ajatellaan, että perhe on ensisijainen lasten kasvuympäristönä ja perheelä on oikeus saada tarvittavaa suojelua ja apua, jotta se voi hoitaa velvollisuutensa yhteiskunnassa. Lapsen ja valtion välinen suhde tulee näkyväksi lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun juridishallinnollisessa proseduurissa, jossa lapsen oikeuksien ja edun toteutumista säännellään ja jossa lapsen vanhemmille ja perheelle uskotaan erinäisiä tehtäviä. Hämäläisen (2011, 50) ajatuksena on, että sosiaalityöntekijöiden toteuttamissa perheinterventioissa on kyse perheiden tukemisesta ja samalla lapsen kasvuolojen kontrolloinnissa. Lasten ja lapsiperheiden kanssa työskentelevillä on lasten suojelemiseksi lastensuojelulain mukainen (juridinen) ilmoitusvelvollisuus. Sen sijaan lastensuojelulaki ei velvoita yksittäistä kansalaista tekemään lastensuojeluilmoitusta, mutta laaja lastensuojelullinen näkemys velvoittaa moraalisesti ketä tahansa yksityistä henkilöä, kansalaista ilmoittamaan lastensuojelun viranomaisille havaitsemistaan lastensuojelutarpeista. Lastensuojelulliset perheinterventiot ajatellaan osaksi yksityistä elämänpiiriä

kontrolloivaa sosiaalipoliittista hyvinvointijärjestelmää. Lapsi- ja perhekohtaisessa lastensuojelussa tulee yksittäisen lapsen oikeuksien ohella kiinnittää huomio myös lastensuojelun rakenteellisiin tekijöihin, kuten perhehoidon saatavuuteen, perheiden valintaan, tukeen ja valvontaan, laitoshoidon yksiköiden kodinomaisuuteen, lasten psyykkistä, fyysistä ja sosiaalista kehitystä edistäviin tukipalveluihin sekä biologisen perheen kuntoutukseen (Mikkola 2004).

Keskeisimpiä ulottuvuuksia suomalaisessa lastensuojelussa sekä lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelutyön toteutumisessa on lasten ja vanhempien välinen suhde. Mirja Kajaava (1997, 48) toteaa, että vanhempien psyykkinen tila ja vanhemmuuden kokeellisuus sekä sen sosiaalinen merkitys vaikuttavat vanhemman ja lapsen suhteeseen. Erityisesti vanhempien omat lapsuuden aikaiset kielteiset kokemukset kotona ovat osoittautuneet riskitekijöiksi vastaisuudessa huolehtia omista lapsista ilman yhteiskunnan väliintuloa. Kuitenkin samantapaisissa ulkoisesti heikoissa elinoloissa eläneet vanhemmat voivat hyvinkin selviytyä kasvatustehtävistään. Johanna Hurtigin (2003, 84) mukaan vanhemmuuden laatukriteerit sisältävät oletuksen hellyydestä, kiinnostuksesta, tasapuolisuudesta sekä vastuun ottamisesta lasten ensisijaisena huoltajana. Tällöin lastensuojelun keskeiseksi haasteeksi muotoutuu määrittely riittävästä vanhemmuudesta, toisin sanoen vanhemmuuden, isyyden ja äitiyden minimitavoitteiden asettaminen ja sen määrittely, milloin tavoitteisiin on kunkin lapsen tilanteessa päästy. Lasten hyvinvoinnin edellytykset tuotetaan välillisesti perhettä tukemalla. Ajatellaan, että perheen ja vanhempien tukemisen kautta taataan myös lapsen hyvinvointi, mikä useimmiten pitääkin paikkansa. (Törrönen & Vornanen 2004, 162–163.) Hurtig käyttää tästä ajattelusta käsitettä ”tihkuvan auttamisen malli”, joka rakentuu seuraaville oletuksille: lasten ongelmat ja avuntarpeet ovat yhteydessä perheeseen ja vanhemmuuteen, lasten auttaminen on tarkoituksenmukaisinta toteuttaa vanhempia auttamalla ja vanhempien hyötyessä auttamisesta lapsikin hyötyy. Näin ajatellen lastensuojelullisten ongelmien määrittely palautuu perheeseen ja perhesuhteisiin, vanhemmuuteen, vanhempien elämänhallintaan, parisuhteisiin, lapsuuteen, nuoruuteen, lasten ja perheiden arkeen. (Hurtig 2003, 37.) Tällöin keskeiseksi lastensuojelussa nousee vanhemmuuden merkitys, jonka pohjalta niin sanottu riittävän hyvä vanhemmuus määrittää perheen tilanteen (Hurtig 1997) ja lapsen kannalta takaa lapsen edun toteutumisen. Hurtigin (2003, 14–15) näkemys on, että vanhemmuuden luonne näyttäytyy sen mukaan, korostetaanko vanhemmuuden tehtävä- vai suhdeluonnetta. Tehtävää korostettaessa painottuvat van-

hempien ominaisuudet ja kyvyt toteuttaa vanhemmuuteen kuuluvia velvoitteita. Suhdetta korostettaessa sen sijaan lapsen ja vanhemman välinen side nähdään lapsen kasvulle ja kehitykselle ensisijaisen tärkeänä. Suhdetta painotettaessa korostuu valtion velvollisuus turvata perheen hyvinvoinnin edellytykset yhteiskuntapoliittisten ratkaisujen ja palveluiden avulla. Tehtävää korostettaessa valtio aktivoituu vasta, mikäli vanhemmat eivät selviä tehtävästään.

4.3 Suhdeperustainen sosiaalityö

Sosiaalityössä suhteet nähdään laajasti. Pauli Niemelä (2009, 224) esittää, että sosiaalityön kohteena on asiakkaan ja tämän ympäristön välinen suhde, joita ovat asiakkaan suhteet läheisiinsä, toimintaympäristöönsä ja elämäntilanteeseensa. Georg Walls (2005, 24–25) kuvaa sosiaalityötä suhdetyönä, jossa rakennetaan ja ylläpidetään suhteita sekä toimitaan suhteissa. Professionaalinen työntekijä–asiakassuhde on usein epäsymmetrinen valtasuhde. Suhde toiseen ihmiseen on myös kulttuurinen ja emotionaalinen kokemus. Wallsin mukaan vuorovaikutuksella on näkyvä ja näkymätön puolensa ja että vuorovaikutus on vastavuoroista epäsymmetrisenäkin, vaikka näkymättömät ainekset määrittävät avoimen liikkumatilan. Näkyvää on asiointi esimerkiksi sosiaalityöntekijän vastaanotolla. Näkymättömiä aineksia ovat valtasuhteet, normit, resurssit, työmenetelmät samoin kuin asiakkaan piilomotiivit, hyväksynnät ja torjunnat.

Pohjolan (1993, 85) mukaan perustavin suhde sosiaalityössä on asiakassuhde, joka on aina vuorovaikutussuhde, ja joka on kasvokkain tapahtuvaa vuorovaikutusta (*face to face*) laajempia vaikutussuhteita yhdistävä kokonaisuus. Kirsi Juhila (2006, 13–14) pelkistää sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden kohtaamisen tavat ja roolit neljänlaisiin suhteisiin: liittämis- ja kontrollisuhteeseen, kumppanuussuhteeseen, huolenpitosuhteeseen ja vuorovaikutuksessa rakentuvaan suhteeseen. Nämä suhteet rakentavat sosiaalityölle toisistaan poikkeavia yhteiskunnallisia tehtäviä ja paikkoja. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kohtaaminen on sosiaalityön ydinasia (Juhila 2006, 202). Asiakkaan aktiivisessa kohtaamisessa on kyse avoimesta asiakkaan elämäntilanteesta lähtevästä vuorovaikutusprosessista. Toiminnassa lähdetään mahdollisuuksien mukaan asiakkaan kokonaistilanteesta, joka merkitsee asiakkaan asiaan tarttumista siellä, missä se nousee ensi kerran esille. Vaihtoehtona on eri asiantuntijoiden kutsuminen koolle selvittämään asiaa yhdessä asiakkaan kanssa tai työntekijän lähteminen asiakkaan mukana toiseen

asiantuntijavirastoon. Myös asiakasryhmien tapaaminen heidän ympäristössään voi tuottaa toimivan kohtaamistilanteen. (Pohjola (1993, 85.)

Juhila (2006) lähestyy vuorovaikutuksessa tapahtuvaa ongelmien nimeämistä James A. Holsteinin ja Gale Millerin (1993; 1997) kehittämän sosiaalisten ongelmien tulkintatyötä *social problems work* -käsitteeseen nojaamalla. Sosiaalisten ongelmien tulkintatyössä on kysymys siitä, että sosiaalityöntekijä tuottaa sosiaalisten ongelmien kategorioita yhdistämällä kulttuurisesti tunnistettavia sosiaalisten ongelmien määrittäjiä asiakkaansa arkielämän eri puoliin ammatillisen asiantuntemuksensa ja asemansa ohjaamana. Tällä tavoin jotkut asiakkaan arkielämän seikat tulevat nimetyksi ja käsitellyksi sosiaalisina ongelmina. Myös asiakas itse on tavalla tai toisella osallisena näissä tulkinta- ja määrittelyprosesseissa, sillä kyse on aina ihmisten keskinäisestä vuorovaikutuksesta. Ongelmiin ja niiden käsittelyyn liittyvä puhe on ominaista kaikelle ammatilliselle auttamistyölle. Ilman ongelmapuhetta ammatillinen toiminta olisi tavallaan mieltä vailla. Asiakkaan ja työntekijän kohtaamisesta katoaisi se perusta, johon osapuolet yhdessä orientoituvat ja jonka he samalla yhdessä tuottavat. Työntekijän identiteettiin kuuluu vastata viimekädessä siitä, että ongelmaa käsitellään ja siihen etsitään ratkaisua. Asiakkaan identiteettiin kuuluu se, että hänellä on jonkinlainen ongelma, jonka luonne määrittää hänen identiteettiään edelleen (esimerkiksi päihdeongelma, asunnottomuus, köyhyys ja väkivaltaisuus). (Juhila 2006, 209–210.)

Raunion pohdinnoissa psykososiaalinen työ liittyy tilanteisiin, joissa ovat esillä päih-teisiin, psyykkisiin häiriöihin, kriiseihin ja vaikeisiin ihmissuhteisiin liittyvät kysymykset, kuten lastensuojelussa, päihde- ja mielenterveyspalveluissa. Psykososiaalinen työ on korjaavaa. Psykososiaalisessa työssä kiinnitetään erityisesti huomiota asiakkaan tilanteeseen ja tarpeisiin sekä työntekijän ja asiakkaan välillä muodostuvaan vuorovaikutukseen. Koska työ kohdistuu huono-osaisiin, painopiste asetetaan sosiaaliseen resurssointiin, sosiaalisten oikeuksien valvontaan ja yhteiskunnallisen vaikuttamiseen. (Raunio 2004, 140–142.) Toisaalta työhön liittyy myös terapeutin ulottuvuus asiakkaan tarpeita ymmärtämään pyrkivänä työotteena, jossa korostetaan psyykkistä selviytymistä, ja joka Jorma Sipilän mukaan edellyttää ihmisen toiminta- ja ajattelu-tapojen muutosta. Vaikuttamalla asiakkaan tilanteeseen uskotaan voitavan vaikuttaa hänen ajatteluunsa ja toimintaansa. Sosiaalityössä terapeutin ulottuvuus tarkoittaa huomion kiinnittämistä asiakkaan tilanteeseen, eikä niinkään asiakkaaseen itseensä. Sosiaalityöntekijä pyrkii

vaikuttamaan asiakkaan kokemuksiin hänen konkreettisen tilanteen muutoksen kautta. (Sipilä 1989, 224–225.) Muutostyön onnistumisen perus-tana nähdään luottamuksellisen suhteen rakentaminen asiakkaan ja työntekijän välille (Granfelt 1993, 200). Tällä tavoin ajateltuna sosiaalityö ymmärretään suhdeperus-aiseksi työksi. (Metteri 2012, 228.)

Sauraman (2002, 36) mukaan lastensuojelussa kolmiosta: lapsi – vanhempi – lastensuojelijat, voi muodostua lastensuojelun kiistakolmio, jota hän kuvaa suljetun triangelin metaforalla. Suljettu triangeli ei musiikkitermein ilmaistuna resonoi. Kun sosiaalityössä puhutaan resonanssista, tarkoitetaan asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välistä toimivaa vuorovaikutussuhdetta, jossa asiakas tuntee tulevansa kuulluksi, ymmärretyksi ja lopulta autetuksi. Riitta Granfelt (1993, 218–219) siteeraa Lorentzonin (1991, 17–18) ajattelua resonanssista eli ”yhteisestä sävelestä”, joka on terapeutin työn keskeinen elementti. Elävässä ja vapautuneessa terapeutin keskustelussa sekä työntekijä, että asiakas etsivät merkitystä elämäkokemuksilleen. Jotta dialogi onnistuisi ja jotakin uutta löytyisi, on molempien osapuolten kokemusmaailmassa oltava jotakin yhteistä, mutta myös riittävästi erilaisia elementtejä. Yhteisen kokemusmaailman täytyy stimuloida kumpaakin osallistujaa etsimään jotakin uutta. Myös työntekijän on jollakin merkityksellisellä tavalla tarvittava asiakasta, muutoin kaikki asiakkaan kertoma jää tyhjäksi ja yksipuoliseksi aineistoksi eikä tule jaetuksi. Resonanssia ei ole helppo kuvata sekä käsitteellistää, mutta sitäkin helpompi on tunnistaa sen läsnäolo tai puuttuminen. Raunio esittää, että psykososiaalisessa työssä painopistettä siirretään asiakkaan tilannetta määrittävistä teijöistä asiakkaan ymmärrykseen omasta tilanteestaan ja toiminnastaan. Pyritään luomaan asiakkaalle uutta ymmärrystä tilanteestaan ja ongelmistaan ja tätä kautta avaamaan hänelle mahdollisuuksia muuttaa tilannettaan. Tällainen uuden ymmärryksen löytymisen ei ole mahdollista ilman työntekijän ymmärrystä asiakkaan ajattelu- ja toiminta-tavoista. (Raunio 2004, 140–142.)

Granfelt pitää toisen ihmisen ymmärtämistä sosiaalityön keskeisenä alueena. Teoreettinen tieto itsessään on riittämätöntä sosiaalityössä. Parhaimmillaan sosiaalityöntekijän ymmärrys asiakkaan tilanteesta on sekä syvää että eksaktia. Sosiaalityöntekijä ymmärtää asiakasta osittain omien kokemustensa pohjalta. Kokemusten ei tarvitse olla identtisiä, mutta tärkeää on, että sosiaalityöntekijä on työstänyt omat kokemuksensa, mikä

mahdollistaa kokemusten käytön toisten ihmisen ymmärtämisen välineenä laajemmin kuin vain identtisenä tapauksena. (Granfelt 1993, 212)

Gillian Ruch viittaa Boweriin (2005, 11) kommentoimalla suhteen käytännöissä tuomiin mahdollisiin etuihin: ”harkitulla ja emotionaalisesti vastaanottavalla suhtautumisella asiakkaisiin voi olla terapeutista arvoa ilman, että mitään hienoa tehdään”. Ruch näkee tässä lausumassa jotain paradoksimaista, koska pinnalta katsoen työskentely ”suhteessa” vaikuttaa suorasukaiselta ja on sosiaalityön tekemisen ilmeinen muoto, mutta todellisuudessa tämä edellyttää sosiaalityöntekijöiltä varustautumista ymmärtää suhteiden mahdollisesti monimutkaiset ulottuvuudet. Harkittujen ja emotionaalisesti vastaanotta-vaisten reaktioiden ei tarvitse olla ”hienoja”, mutta tämän ei tulisi vihjata myöskään siihen, etteivätkö ne asettaisi sosiaalityöntekijöille vaatimuksia. Sosiaalityöntekijät tarvitsevat tietoja ja taitoja käsitellä auttamissuhteiden monimutkaista dynamiikkaa työssään. Emotionaalinen vastaanottavaisuus ja reagointikyky edellyttävät ymmärrystä tilanteeseen vaikuttavista (*interpersonal dynamics*) ihmisten sisäisistä ja heidän keskinäisen vuorovaikutuksen dynamiikoistaan. Sosiaalityössä suhdeperustaisessa käytännössä (*relationship-based practice*) huomio kiinnitetään suhteen yksityiskohtiin ja merkitykseen, suhteen dynamiikkaan ja osatekijöihin. Tähän lähestymistapaan kuuluu myös pinnan alle katsominen vähemmän rationaalisten ja aineellisten näkökulmien selvittämiseksi sosiaalityössä. Sosiaalityöntekijän omilla, tiedostamattomilla tekijöillä voi olla kriittinen vaikutus työhön, kuten esimerkiksi pelko tai epätoivo. Ääneen lausumattomina ne voivat hämärtää sosiaalityöntekijän harkintakykyä tai haitata asiakkaan asian edistämistä. (Ruch 2010, 16–17)

4.4 Lastensuojelun harkintavalta

Lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelutyö on hyvin normatiivista sekä sisällön ja rakenteiden että asiakastyöprosessin suhteen. Sitä määrittävät useat eri säädökset ja ohjeet. Lastensuojelulaki yhdessä hallintomenettelylain kanssa raamittavat lastensuojelun päätöksentekoa (byrokratiatyö) aikarajoina ja muotoseikkoina. Siinä on kyse eri osapuolten oikeusturvasta ja perustuslaillisista oikeuksista. (Suomen perustuslaki 731/ 1999.) Samalla tavoin kuin yksittäistä kansalaista säädellään, säädellään lainsäädännöllä julkista valtaa ja erityisesti sen käyttöä suhteessa hallintoalamaisiin – kansalaisiin. Niin lapsi-

kuin aikuiskansalaisella on tietyt oikeudet, jotka julkisen vallan käyttäjän on otettava huomioon muun muassa julkisia palveluita kehitettäessä ja niitä tuotettaessa.

Marketta Rajavaaran mukaan sosiaaliturvan toimeenpanoon liittyvä harkinta on paradigmaalisesti sekä välttämättömyys että riski. Harkintavallasta seuraa työntekijöiden merkittävä asema etuuksien ja palvelujen portinvartijoina. Harkintavallan käyttö on suuressa määrin institutionaalisen luottavaisuuden kysymys. Kansalaisten ja asiakkaiden epäluottamus ei niinkään liity henkilökohtaisesti heitä palveleviin työntekijöihin vaan epäilykseen siitä, toimiiko sosiaaliturvan instituutio sille määritellyn tehtävän mukaisesti. Harkinnan pulmia ovat työntekijöiden vähäinen tilivelvollisuus sekä politiikkojen vähäiset mahdollisuudet vaikuttaa palvelutoimintaan. Tällä ei kuitenkaan tavoitella sitä, että esimerkiksi lasten huostaanotot alistettaisiin politiikkojen päätettäväksi. Sosiaaliturvan ja hyvinvointialojen tarkastelussa on otettava huomioon tieto-intensiivisyys ja ammatillisuus, sillä näillä aloilla on usein kyse erikoistunutta asiantuntijuutta edellyttävistä työtehtävistä. (Rajavaara 2014, 136–154.)

Harkinnassa on hyödyllistä erottaa rakenteellinen ja episteeminen ulottuvuus (Rajavaara 2014, 140; Molander ym. 2012). Rakenteellinen ulottuvuus kuvaa harkinnan tilaa, jonka rajoissa toimijan on mahdollista tehdä päätös ja ryhtyä tekoihin harkintansa perusteella. Episteeminen ulottuvuus kuvaa puolestaan toimijan johtopäätöksiin johtavaa järkeilyä tilanteissa, joissa vallitsee tiedollista epävarmuutta. Harkinta näissä tilanteissa sisältää kognitiivista työskentelyä ja harkitsemista käytännössä. Ammatilaisten työtehtävissä sosiaali- ja terveysaloilla on kyse näistä molemmista ulottuvuuksista. Ammatillisuus (*professionalismi*) lähtökohtana sääntelee oleellisesti harkinnan episteemistä ulottuvuutta, sillä siinä on kyse tietointensiivisestä ammattityöstä. Lainsäädäntö asettaa reunaehdot ammatilaisen tulkinntalle ja päätöksenteolle, joissa nojaututaan alan tietoperustaan ja ammattietiiikkaan. (Rajavaara 2014, 136.) Puhuttaessa ammatista (*profession*), ammattityöstä tai ammatinharjoittamisesta, on tietoperustalla siinä keskeinen merkitys. Ammatillisen toiminnan perustana oleva tieto on moninaista. Raunion mukaan mitään tiedon lajia ei tarvitse pitää muihin nähden etu-oikeutettuna ammatillisen toiminnan perustana. Sen ei tarvitse kuitenkaan merkitä sitä, että kaikki todellisuutta koskevat näkemykset ovat yhtä hyviä, koska ei ole mitään tapaa, jolla voitaisiin päätellä, miten hyvin tieto vastaa kuvaamaansa todellisuutta. Päätelmät tiedon ja todellisuuden vastavuoksien välillä on mahdollista perustaa toimijoihin, esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden

tekemään arviointiin. Tällöin kiinnitetään huomiota tiedon hyödyllisyyteen tai käyttökelpoisuuteen ongelman ratkaisussa, ja tiedon käyttökelpoisuudesta luotetaan työntekijän arvostelukykyy. Sosiaalityön ammatilliselle toiminnalle merkityksellisinä tiedon lajeina voidaan pitää teoreettista tietoa, empiiristä tietoa, proseduurista tietoa, persoonallista tietoa ja käytännön viisautta. Vaikka näitä tiedonlajeja periaatteessa voidaan jäsentää analyyttisesti erillään, ammatillisessa käytännössä erilaiset tiedon lajit limit-tyvät ja lomittuvat toisiinsa vuorovaikutteiseksi kokonaisuudeksi. (Raunio 2004, 100–101.)

Rajavaaran mukaan professiolla viitataan muita ammatteja erikoistuneempaan osamiseen, joka on hankittu pitkällä koulutuksella. Profiiloille on ominaista teoreettiseen ja punnittuun taitotietoon perustuva työ, neuvotteluteitse harkittu harkintavalta työtehtävissä, pätevyyskriteereihin perustuva suojattu asema työmarkkinoilla, muodollinen korkea-asteen koulutus sekä ideologia, joka ohjaa ensi sijassa ohjaa laadukkaaseen työn tekemiseen ja vasta toissijaisesti voiton maksimointiin tai kustannustehokkuuteen. (Rajavaara 2014, 140–141; Freidson 2001.) Rajavaaran mukaan ammatillisen sääntelyn keinoja ovat ammattilaisten tilivelvollisuus ja heidän työhönsä liittyvän harkinnan säänteleminen. Rakenteellinen keinovalikoima mahdollistaa sääntely ammattilaisten ja virkamiesten harkinnan alalla ja muodollisissa menettelyissä. Episteeminen keinovalikoima vastaavasti tukee tai varmistaa ammatillista päättelyä, tieto-ohjautuvuutta ja argumentaation laatua. Rakenteellisen ja episteemisen keinovalikoiden käyttöönottamiseen vaaditaan useimmiten lainsäädäntöä, ja etenkin harkinnan alaa koskeva sääntely on laki- ja ohjeperustaista. Harkinnan alaa sääteleviä keinoja voivat olla palvelujen tai etuuksien saantiin liittyvät määräajat, etuusohjeet, laatusuositukset, hoidon perusteet, valitus- ja oikaisumahdollisuudet, työntekijöiden toimintavaltuuksien määrittäminen ja valvonnan järjestäminen. Ammatillisen harkinnan ennustettavuutta ja luotettavuutta on mahdollista varmistaa vahvistamalla harkinnan tieto-ohjautuvuutta. Näitä keinoja ovat formatiiviset, asiakastyötä tukevat, motivaatiota säätelevät, deliberatiiviset ja osallistavat välineet. Formatiiviset välineet liittyvät koulutukseen ja menettelyihin, joilla tietyn ammattiryhmän pätevyys varmistetaan. Motivaatioon vaikuttavat välineet tarkoittavat työhön sisällytettyjä kannustimia. Deliberatiiviset välineet otetaan käyttöön harkinnan argumentaatioperustan parantamiseksi. Osallistavilla välineillä pyritään saamaan asiakkaat mukaan heitä itseään koskevaan päätöksentekoon. (Emt. 143–144.)

Sosiaalityön erikoistumisaloista kuntien lastensuojelutyö on harkinnan kannalta vaativaa, sillä siinä arvioidaan lapsen lastensuojelun tarve, laaditaan asiakassuunnitelma sekä järjestetään tukitoimet, kodinulkopuolinen sijoitus sekä kiireellisenä että huostaanotona ja tähän liittyvä sijais- ja jälkihuolto. Lapsen etu, vanhempien odotukset ja muiden tahojen näkemykset lapsen tai perheen tilanteesta ovat usein keskenään ristiriidassa, joten neuvottelemineen ja ristiriitojen ratkaisu ovat kiinteä osa harkintatilannetta. (Rajavaara 2014, 144–145.) Näiden laajojen kysymysten hallitseminen tai haltuunotto eettisesti edellyttää sosiaalityöntekijältä kykyä pohtia, millainen toiminta ja ratkaisut palvelevat kulloinkin parhaiten tilanteessa mukana olevia. (Laitinen & Väyrynen 2011, 162–163). Hannele Forsbergin mukaan lastensuojelun asiakkaiden oikeuksien ja kunnioittavan kohtaamisen kannalta tärkeä universaaleihin sääntöihin pitäytyvä etiikka (esimerkiksi sosiaalityön eettiset periaatteet) osoittautuu usein riittämättömäksi, erityisesti kiistanalaisten kysymysten ratkaisemisessa. Nämä yleiset periaatteet eivät ohjaa siihen, miten arjen monimutkaiset tilanteet ja eettiset kysymykset kohdataan käytännön toiminnassa. (Forsberg 2012, 8.)

Sosiaalityön käytännöissä on vaikea löytää yhtä yleispätevää (universaalia), objektiivista eettistä koodistoa, joka pitäisi kaikissa tilanteissa ja konteksteissa. Työskentelyä ei voi nojata myöskään selkeisiin jakoihin hyvästä ja pahasta. Arjessa tehtävät ratkaisut ovat keskeisessä asemassa toimintaa ohjaavien eettisten ideaalien sijaan. (Laitinen & Väyrynen 2011, 162–163.) Arjen eettiseen punnintaan on yleisten periaatteiden rinnalle nousemassa moraalinen järkeily. Tarja Pösö esittää, että moraalinen järkeily on näkökulma, jossa painottuvat kannanottojen ja päätöksenteon tilannesidonnaisuus, neuvottelevuus ja tulkinnallisuus. Tämä näkökulma korostaa kiistanalaisissa perheikäytännöissä tehtävän asiantuntijatyön humaania luonnetta. Yksilöiden tunnistamat ja esiintuomat merkitykset ja arvot ohjaavat ratkaisuja enemmän kuin esimerkiksi ulkokohtaisen tunnuspiirteen mukaan toimiminen. Tällöin ratkaisujen teossa on tilaa toimijoiden omille arvoille, tahdolle, merkityksille ja toiveille. Pösön näkemyksen mukaan yleinen sovitaan erityiseen aina erityisen ehdoilla. Vaikeissa, epäselvissä ja ristiriitaisissa perhetilanteissa erityisyys korostuu. Riidat, väkivalta, heitteillejättö ja hylkääminen ovat josakin mielessä yleisiä, mutta ne koetaan erityisinä, ja ne myös ratkaistaan sosiaalityössä erityisinä kysymyksinä juuri tämän lapsen, äidin sisaruksen ja isovanhemman välisten suhteiden kysymyksinä. (Pösö 2011, 171)

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

5.1 Kehysanalyttinen lähestymistapa haastattelupuheen analyysissä

Tutkiakseni sitä millaisin kehyksin sosiaalityöntekijät tekevät lastensuojelutarpeen arviointia hyödynsin kehyksanalyttistä lähestymistapaa. Kehysanalyysi sopii haastattelupuheen erittelyyn, sillä etenkin epämuodollinen puhe on vain löysästi sidottu ympäristöönsä. Puheessa kehykset vaihtuvat ja kehysten erilaiset päällekkäisyydet ovat joustavampia kuin muunlaisessa toiminnassa. Kehysten mukaan jäsentynyt puhe on todellisuuden tuottamista. (Peräkylä 1990, 158.) Haastattelupuhe on informanttina olevan henkilön kuvausta asiointiloista, jolloin analyysissä on kyse puhujan asiantiloja koskevien tulkintojen analyysistä. Haastateltavien vastaukset tulkitaan usein sellaisenaan, suorina vastauksina tutkijan esittämiin kysymyksiin. Kehysanalyttisestä näkökulmasta puheen analyysiin liittyy kuitenkin rajoitus, että puhuttu kuvaus asiointilasta ei koskaan voi olla sama kuin tuo asiantila, sillä kuvauksessa tapahtuu aina siirtymä – tapahtuman siirtäminen sen luonnollisesta tapahtumaympäristöstä puheen kehykseen. (Puroila 2002a, 55; Goffman 1972, 504.)

Kehysanalyysin pääperiaate liittyy tulkitsevaan kehystämiseen ja ajatukseen kehysten toimimisesta maailmaa jäsentävinä näkökulmina. Kehysanalyysi näin nähtynä ei siten johda aineiston tyypittelyyn tai luokitteluun vaan erilaisten tulkintakehysten muodostamiseen, joita voidaan soveltaa haastattelupuheen tulkintaan. (Puroila 2002a, 55; Goffman 1974.) Kehysanalyysin lähtökohtana on tilannekonteksti ja sen ymmärtäminen (Karvonen 2002, 83; Virkki & Vartiainen & Hänninen 2012, 255). Kehysanalyysi tarjoaa välineitä erilaisten näkökulmien ja niiden välisten suhteiden jäsentämiseen (Goffman 1974, 8). Monissa tutkimuksissa kehyksanalyysin perusideoita käytetään tulkintaa inspiroivina apuvälineinä, ei niinkään systemaattisena, analyttisenä viite-kehyksenä (Puroila 2002a, 51). Kehysanalyysi on keksimään, oivaltamaan johtava, yrityksen ja erehdyksen kautta etenevä (heuristinen) ja tulkintateoreettinen lähestymis-tapa kuin konsanaan analyttinen tai aineistoa pilkkomaan ohjaava tutkimusmenetelmä. Goffmanin "kehys" on siten teoreettinen, jolla voidaan kuvata vaihtuvasisältöisiä empiirisiä havaintoja ja niistä tehtäviä tulkintoja. (Puroila 2002b; Burns 1992; Manning 1992). Peräkylän (1990, 19) mukaan kehyksanalyysin varsinainen tehtävä on eritellä kehysten välistä dynamiikkaa. Lähtökohtana kehysten välisten suhteiden erittelyssä voidaan pitää Goffmanin havaintoa, että mikä tahansa tapahtumakulku todennäköisesti sisältää usei-

den eri kehysten mukaisia episodeja, jotka kaikki viittaavat omaan todellisuuteen. Kehysten vaihto on osa jokapäiväistä elämää. Kehysanalyttisesti ymmärrettynä merkityksen muodostumista säätelevät kehykset, joiden valossa asiat ja ilmiöt vasta saavat merkityksensä. Kehys on siten merkitysjärjestelmä, jonka avulla jäsenne-tään ja tulkitaan sosiaalista todellisuutta ja tuotetaan merkityksiä ympäröivästä maailmasta. Kuten edellä on esitetty, kehysten ajatellaan olevan luonteeltaan objektiivisia, yliyksilöllisiä ja riippumattomia yksittäisen ihmisen intentioista. Kehykset, eräänlaiset objektiiviset merkitykset, ovat perusta subjektiivisten merkitysten muodostumille. Tällöin merkitysten käsite on siten monikerroksinen, ja sisältää sekä objektiivisen että subjektiivisen tason. Puroilan mukaan Goffmania soveltamalla merkityksen analyysi merkitsee myös sitä, että muiden sosiaalisen todellisuuden ulottuvuuksien tavoin myös merkitykset ovat olemassa olevaa todellisuutta, jotka voidaan ottaa tutkimuksessa objektiivisen tarkastelun kohteeksi. Tällä tavoin nähtynä merkitysten ajatellaan sisältyvän tutkimusaineistoon, ja tutkijan tehtävänä on eksplikoida aineiston sisältä tämä merkitysrakenne, joten merkitykset eivät näin nähtynä synny tutkimusprosessissa tutkijan konstruoinnin tuloksena. (Puroila 2002b, 140–141; Goffman 1974, 2).

Kvalitatiivisissa tutkimuksissa pidetään ongelmallisena sitä, että ei pyritä suhteuttamaan asioita toisiinsa, vaikka tavoiteltavana pitäisi sosiaalitutkimuksessa olla tutkittavien ilmiöiden jäsentäminen siten, että asioiden väliset suhteet ja rakenteet paljastetaan. Sosiaalisen elämän kuvaileva ymmärtäminen ei riitä, vaan on pyrittävä löytämään teoreettisia luokituksia ja käsitteitä, joilla olisi selitysvoimaa tutkittaviin ilmiöihin nähden. Tällöin tutkimusstrategiana on eksplikoida sellainen käsitteellinen rakenne tai malli, joka soveltuu systemaattisesti kulloinkin käsillä olevaan aineistoon. (Puroila 2002b, 141–142) Kehyksen käsitteen avulla voidaan tarkastella sekä sosiaalisen todellisuuden järjestyneisyyttä että sen epäjatkuvuutta ja moniulotteisuutta (emt. 145.)

Lähtökohtani on, että tutkimani sosiaalityöntekijän ammatillinen toiminta on sosiaalisesti määrittyvää. Se paikantuu lapsi- ja perhekohtaiseen lastensuojeluun (muodolliseen organisaatioon) ja sosiaalityöntekijöiden ammatillisuuteen sekä näiden ylläpitämiin ja rakentamiin tilannekohtaisiin käytäntöihin (ammatilliseen toimintaan) (Arnkil & Eriksson 1996; Forsberg 1998) eli käytännön yhteisöihin (Eteläpelto & Tynjälä 1999, 10). Toisin sanoen sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä, joissa puhutavat (diskurssit) opitaan niin hyvin, että ne otetaan pikemminkin normaali-

leina asiointiloina (Vuori 2001, 81.) Puroila esittää, että kehysten perusteella voi tarkastella sekä kulttuurista että subjektiivista tasoa sosiaalisessa elämässä. (Puroila 2002b, 146–147.) Esitetty ajatus tutkimukseni kannalta tarkoittaa tulkintani mukaan sitä, että sosiaalityön ammatillisen toimintaan kohdistuvassa tutkimuksessa painopisteen asettaminen kehyksiin toimintakulttuurin elementteinä merkitsee tutkimuksen kohdentamista yhteisön jäsenten eli sosiaalityöntekijöiden jakamiin ajattelu- ja toimintatapoihin. Kehysten erittelyn kautta pääsen sosiaalityöntekijöiden kokemusten rakentumisen ja merkitysten analyysiin. Kehyksiin väistämättä kietoutuvat sekä ihmisen toiminnallisuus että tajunnallisuus. Kehykset kertovat siitä, miten toimijat liittyvät oman toimintansa sosiaaliin tilanteisiin ja mitkä toiminta- ja merkityskokonaisuudet ohjaavat heitä konkreettisissa tilanteissa (Virkki & Vartiainen & Hänninen 2012, 255; Goffman 1974, 8–22).

5.2 Teemahaastattelu menetelmänä ja aineiston keruu

Haastattelua pidetään laaja-alaisimpana keinona lähestyä toisen ihmisen kokemuksellista suhdetta maailmaan. Haastattelu on luonteeltaan avoin, luonnollinen ja keskustelunomainen tapahtuma, jossa haastateltavalle pyritään antamaan mahdollisimman paljon tilaa. Yleisellä, käsitteellisellä kielellä esitetty kysymys ohjaa vastaamaan helposti käsitysten ja mielipiteiden tasolla. (Laine 2010, 37.) Sirkka Hirsjärvi ja Helena Hurme esittävät, että keskeistä teemahaastattelussa on sen eteneminen tiettyjen teemojen varassa. Tämä vapauttaa haastattelijan tutkijan näkökulmasta ja tuo tutkittavien äänen kuuluville. Teemahaastattelu ottaa huomioon sen, että ihmisten tulkinnat asioista ja heidän asioilleen antamansa merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa. Erityisesti haastattelulle on ominaista, että siihen osallistuvat pyrkivät käsitteellisesti välittämään omaa mielellistä suhdettaan maailmaan. Haastattelujen pyrkimyksenä on saada selville, miten haastattelevalle jonkin objektin tai asiointilan merkitykset rakentuvat. Haastattelussa luodaan myös uusia ja yhteisiä merkityksiä. Haastattelutilanteeseen voidaankin soveltaa yhteisrakentamisen käsitettä (*co-construction*), joka on alkanut yleistyä kehityspsykologiassa. Tällä viitataan tavallisesti siihen, että lapsen kehitys rakentuu vuorovaikutuksessa aikuisten kanssa. Haastattelutilanteeseen sovellettuna tämä tarkoittaa sitä, että haastatteluvastaus heijastaa aina myös haastattelijan läsnäoloa ja hänen tapaansa kysyä asioita samoin kuin edeltäviä kysymyksiä ja vastauksia. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 48–49.)

Haastattelin kahdeksan (8) lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun sosiaalityöntekijän muodollisen kelpoisuuden omaavaa sosiaalityöntekijää eräässä suuressa kaupungissa, jolta sain myös tutkimusluvan. Periaatteenani haastateltavien valintaa tehdessäni oli päästä haastattelemaan muodollisen kelpoisuuden omaavaa, mutta työkokemukseltaan heterogeenista sosiaalityöntekijöiden joukkoa. Ulla Mutka (1998, 19) toteaa, että asiantuntijoiden ja aloittelevien työntekijöiden suoritukset poikkeavat toisistaan. Mutka nimittää asiantuntijoiksi ne työntekijät, joilla on alaltaan useamman vuoden mittainen työkokemus. Asiantuntijat kykenevät hahmottamaan oman alansa kysymyksiä suurina, mielekkäinä kokonaisuuksina. Myös itsearviointikyky, kokemusvarasto ja ammatillisiin kysymyksiin liittyvä herkkä erottelu- ja oivalluskyky ovat asiantuntijoilla aloittelijoita kehittyneempiä. Asiantuntijoilla on myös aloittelijoita pidemmälle kehittynyt kyky tehdä havaintoja ja kuvata ammatissaan kohtaamia ongelmia. (Mutka 1998, 18–19). Haastattelimieni lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden sosiaalityön työkokemuksen määrä lastensuojelutyössä jakautui vuosina haastateltavien kesken seuraavasti: alle viisi vuotta yksi henkilö, kuudesta yhdeksään vuotta kolme henkilöä, 10–15 vuotta työskennelleitä kolme henkilöä ja yksi yli 16 vuotta lastensuojelun sosiaalityötä tehnyt henkilö.

Samaan tapaan kuin Ulla Mutka teki omassa tutkimuksessaan haastateltavien valintaa, tein oman sovelluksen kollega-arvioinnista. Ajatuksena kollega-arvioinnissa on, että samaan ammatilliseen tai muuhun ryhmään kuuluvat ihmiset kykenevät tekemään tarkkoja ja päteviä havaintoja toistensa suoriutumisesta, koska tuntevat muun muassa toiminnan vaatimukset. He toimivat samoilla sosiaalisilla kentillä ja heillä on mahdollisuus ottaa erilaisia tilannetekijöitä huomioon ja suhtautua empaattisemmin ja suurella ymmärryksellä kuin ulkopuolisten arvioitsijoiden. (Mutka 1998, 21–24.) Oma haastateltavien valintaa koskeva menettelyni perustui arvostetun kollegan ehdotukseen haastateltaviksi. Vaikka olin itse ollut pitkään lastensuojelun sosiaalityön erilaisissa tehtävissä, en tuntenut sen hetkistä sosiaalityöntekijätilannetta lastensuojelun sosiaalityössä, koska olin työtehtävieni muuttuessa siitä etäännytynyt. Mutka keskusteli ennen asiantuntijoiden haastattelujen aloittamista kymmenen sosiaalityön eri sektoreilla toimivan ammattilaisen kanssa kysymällä heiltä, keitä he haluaisivat nimetä mukaan hänen tutkimukseensa ja miten he valintansa perustelivat (Mutka 1998, 22–23). Vastaavasti kysyin kehittäjäkollegaltani, joka tunsii siinä hetkessä olemassa olevan kentän tilanteen, keitä hän nimeäisi mukaan tutkimukseeni muodostamistani lähtökohdista käsin. Tällä tavoin sain

tietoa olemassa olevista, sosiaalityöntekijän kelpoisuuden omaavista lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöistä, joita tulisin pyytämään mukaan tutkimukseeni.

Lähestyin haastateltavia sähköpostitse. Kerroin ensiviestissäni siitä, mikä on ylipäättään asiani – viestini tarkoitus: mitä olen tekemässä, mihin haastatteluehdotus liittyy, miten olin päätenyt pyytämään juuri häntä haastateltavakseni ja miten käytän kertynyttä aineistoa. Vastausviestin saatuaani sovin haastateltavaksi haluavan kanssa haastattelun ajankohdan ja -paikan. Osallistuminen tutkimukseen oli vapaaehtoista. Kukaan haastatteluun pyytämistäni sosiaalityöntekijöistä ei kieltäytynyt tutkimushaastattelusta. Lähtökohtana tutkimuksessani on ymmärtää haastattelutilanne kontekstina, jossa haastateltavat (muodollisesti kelpoiset sosiaalityöntekijät) vuorovaikutuksessa haastattelijan (minun) kanssa tuottavat tulkintoja lastensuojelutarpeen arvioinnista ja sen merkityksestä lastensuojelun sosiaalityön ammatillisissa käytännöissä. Etukäteen valitsemani

haastatteluteemat perustuivat tieto- ja kokemusperäisiin havaintoihini sosiaalityössä sosiaalityöntekijänä ja johtavana sosiaalityöntekijänä sekä toisaalta havaintoihini lastensuojelutarpeen tilannearviomallin jalkauttamistyössä ja vanhemmuustyön kehittämistehtävissä. Teemahaastattelussa teemat ohjaavat haastattelua. Eduksi teemahaastatteluilleni luen sen, että kelpoisuusehdot täyttävät ja lastensuojelutyötä tehneet sosiaalityöntekijät ymmärtävät sen, mistä haastattelukokonaisuudessa on kysymys ja kykenevät tällöin pilkkomaan kunkin teeman kutakuinkin samalla tavalla.

Teemahaastattelurungon pääteemat olivat seuraavanlaisia: sosiaalityöntekijän ymmärrys vanhemmuudesta, vanhemmuus lastensuojelun tarpeen arvioinnissa, vanhemmuuden arvioinnin toimintakäytäntö. (Liite 1.) Ensimmäisen haastattelun, joka oli myös haastattelurungon testaus, tein alkusyksystä 2011 ja loput haastattelut talven ja kevään 2011–2012 kuluessa. Haastattelupaikkoina olivat sosiaaliaseman neuvotteluhuone tai perhehuone ja kaksi kertaa työntekijän työhuone. Haastattelut sujuivat enimmäkseen kuin itsestään, eikä eteenpäin pääsy ollut yleensä vaikeaa. Haastatteluja tehdessäni minulla oli lista teema-alueista, joista halusin sosiaalityöntekijöiden kanssa keskustella (ks. Liite 1). Kunkin sosiaalityöntekijän kanssa kävin aluksi lyhyesti läpi tutkimukseni tehtävän, haastatteluaineiston käyttötarkoituksen ja haastateltavan anonymiteettiä koskevat seikat sekä haastateltavan omaa työhistoriaa ja suoritettuja opintoja. Haastatteluissa lähdin liikkeelle ”lämmittelyllä”, kun pyysin haastateltavaa kertomaan omia henkilökohtaisia

käsityksiä ja kokemuksia vanhemmuudesta lapsena ja sittemmin aikuisena. Tämän jälkeen teemakysymysten avulla lavensin haastattelukeskustelun kulloisenkin haastateltavan kokemuksiin ja käsityksiin eli sosiaalityöntekijän antamiin merkityksiin lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun ammatillisen toiminnan kontekstissa.

Haastattelukeskustelussa liikuttiin välillä abstraktimmalla tasolla, kun keskustelut yleisimmin liikkuivat käytännön toiminnassa. Ajatukseni oli katsoa vanhemmuutta biologista vanhemmuutta laajemmin, mutta se jäi osin vähäiseksi. Vain harvoin keskustelin haastateltavien kanssa esimerkiksi lapselle merkittävistä muista aikuissuhteista kuin juridisesti määrittyvästä vanhemmasta, vaikka halusin antaa sijaa keskustelulle lapsen arjen merkityksellisistä aikuisista silloin, kun arvioidaan lapsen lastensuojelun tarvetta. Haastavuutta haastattelutilanteisiin toi käytännön tiedon, niin sanotun hiljaisen tiedon sanoittaminen puheeksi. Haastattelun teema saattoi paikoin nostattaa keskusteluun näkökohtia, joita ei haastateltava kertomansa mukaan ole omassa työssään koskaan tullut pohtineeksi, ”enpä ole asiaa koskaan tullut pohtineeksi” tai niitä sanoittaneeksi, ”enpä ole tullut koskaan tuota ääneen ajatelleeksi”. Näissä tilanteissa auttoi oma suhde-teeni tutkittavaan kohteeseen: tunnen sosiaalityön ammatillista toimintaa niin opintojen kuin työkokemuksen perusteella. Pääosin arvioin haastattelukeskustelujen sujuneen varsin hyvin. Myös omat haastattelutaitoni kehittyivät matkan varrella: opin antamaan tilan haastateltavalle keskusteluissamme ja toisaalta löysin tavat toimia tyyliltään erilaisten haastateltavien kanssa. Kun haastattelut lähtivät käyntiin, haastateltavat olivat lähes poikkeuksetta varsin innostuneita puhujia.

Vein sosiaalityöntekijöiltä tärkeää työaikaa, mutta uskon myös antaneeni heille jotakin. Parasta oli, kun pari haastateltavaa totesi haastattelukeskustelun lopuksi olevansa yllätynyt siitä, että vanhemmuudessa onkin kyse paljon monisyisemmästä ilmiöstä kuin mitä itse on tullut lainkaan ajatelleeksi. Merkittävänä pidän myös joistain haastattelukeskusteluista tullutta palautetta siitä, että ”jaksan” pitää esillä vanhemmuustyön teemaa ja siinä erityisesti vanhemman asemassa olevan aikuisen asemaa. Jotkut haastateltavista kokivat myös haastattelutapahtuman mielekkääksi, kun ei tällaiselle yhden teeman äärelle pysähtymiselle, syvemmälle pohtimiselle tai jäsentämiselle työn kiireisessä arjessa ole juuri koskaan mahdollisuutta.

Äänitallenteet olen purkanut tavanomaiseksi, kirjoitetuksi tekstiksi lähes sana sanalta. Purkamisessa en kiinnittänyt huomiota taukoihin, äänenpainoihin tai haastattelupuheen rytmiin. Kirjasin vain puhutut sanat tekstiksi, jota on 86 sivua (A4; fontti 12 ja rivinväli 1,5;) ja aikana 8 tuntia 24 minuuttia. Olen tutkimusraportin aineistolainoista myös karsinut täytesanoja. Tämä on lisännyt haastatteluotteen luettavuutta. Aineistolainan (...) -merkki viittaa siihen, että lainausten välissä on puhetta, joka ei ole olennaista analyysin kohteena olevan asian kannalta. Sulkujen sisään olen lisännyt sanoja, jotka helpottavat kerrotun asian ymmärtämistä, mutta jotka ovat keskustelussa jääneet ilmaisematta tai viittaavat aiemmin kerrottuun. Tulosten raportoinnista olen tietoisesti jättänyt aineistolainoista pois haastateltavia erottelevan koodin, koska halusin ehkäistä sosiaalityöntekijöiden tulemistä tunnistetuiksi. Haastattelujen äänitallenteet tuhoan tutkimuksen valmistuttua.

5.3 Analyysi ja tulkinta

Tutkimukseni kiinnittyy tietoteoreettisessa mielessä sosiaalisen konstruktionismin perinteeseen, ja tukeutuu perusajatukseen siitä, että viime kädessä ideat ja periaatteet määrittävät vuorovaikutuksessa. Lastensuojelun sosiaalityössä on oma kielensä ja kulttuurinsa, mikä vaatii ammatillisten käytäntöjen ja käytetyn kielen tuntemusta. Näiden sisäistäminen on osa ammatilliseen kulttuuriin sosiaalistumista eli yhteisön työkielen, tapojen ja merkitysjärjestelmän omaksumista (Heikkinen 2000b, 321). Analysoin sosiaalityöntekijöiden haastattelupuhetta siitä, mitä he työstään puhuvat ja sitä kautta työtään tulkitsevat eli sitä, miten sosiaalityöntekijät tuottavat ja tai uusintavat sosiaalis-ta todellisuutta työkäytännöissään. Eeva Jokisen mukaan merkityksellistämässä on aina käynnissä kaksi vastakkaista suuntausta: yhtäältä merkitysten vakiinnuttaminen prosessina, mikä auttaa löytämään suuntaa arkipäivän maailmassa ja toisaalta havainnot merkitysten rajojen moninaisuudesta, hämäryydestä ja muuntumisesta (Jokinen 1999, 34–40). Sosiaalityöntekijöiden työtään koskevat käsitykset ja kokemukset kehysanalyttisen lähestymistavan mukaan jäsentyvät kielellisiksi merkityskokonaisuuksiksi eli kehyksiksi. (Alasuutari 1994, 144; Tuomi & Sarajärvi 2013, 103–104.) Nämä eri kehykset suuntaavat sosiaalityöntekijöiden ajattelua ja toimintaa sekä tarkentavat metodisesti heidän tulkintakulttuuriaan (Forsberg 1998, 138; Peräkylä 1990, 15–17, 155–157) sekä erittelevät sitä, miten sosiaalityöntekijät näitä kehyksiä toiminnassaan käyttävät. Lisäksi

pyrin Puroilan (2002b) tapaan analysoimaan haastatteluaineiston tuottamien tulkintojen välillä olevia ristiriitaisuuksia.

Analyysini metodisia käsitteitä ovat keskusteluyhteisö, konteksti ja kehys (Günther, 2012, 17). Aineiston lukutapani on kehysanalyttisessä lähestymistavassa (Rossi 2013, 55; Jokinen 2008, 114). Pekka Räsänen (2006, 167–173) toteaa pohdinnoissaan tulkintaan liittyvistä mielivallan ratkaisurytyksistä kvalitatiivisessa analyysissä, että aineiston luonteeseen liittyy kvalitatiivisen analyysin kenties keskeisin metodologinen ongelma. Aineistoa koskevalle tulkintojen teolle ei nimittäin ole olemassa mitään standardoitua analyysimenetelmää (Tuomi & Sarajärvi 2013, 102). Räsänen (2006, 172) mukaan konkreettisesti ymmärrettynä laadullisen aineiston analyysi edustaa kuitenkin aina kielelliseen muotoon typistettyä aineiston tulkintaa. Kun tätä ajatusta sovelletaan lastensuojelun sosiaalityön tutkimuksessa, niin kehysanalyysi tuottaa tavan tulkita ammatillista toimintaa ja sitä koskevia erilaisia kielellisiä kokonaisuuksia. Näillä tulkinnoilla on puolestaan selkeä yhteys lastensuojelun sosiaalityötä eritteleviin kehyksiin, sillä nämä kehykset ovat niitä perspektiivejä, joiden kautta sosiaalityöntekijät työtään haastattelupuheessaan tulkitsevat. (Vrt. Puroila 2002, 55–56.)

Kehysten kautta pystyn tarkastelemaan sosiaalityöntekijöiden käsityksiä siitä, mistä heidän työssään on kussakin tilanteessa kyse tai on siinä kulloinkin merkittävää. Tähän innoitti Puroilan (2002a) kehitelemä kehysanalyysin sovellus: varhaiskasvattajien työtä koskevien kuvausten analyysi. Siinä Puroila piti johtolankanaan ”Goffmanin (1974, 24–25) ajatusta, jonka mukaan kulloinkin sovellettuna kehykset tuottavat tavan kielellisesti kuvata tuota tapahtumaa, johon kehystä sovellettiin. Tietynlaisiin kehyksiin liittyy siis tietynlainen kielellinen maailma ja tietynlaisten kielellisten ilmaisujen käyttö”. Haastattelupuheen kehystämisessä käytän aineiston sisällönanalyysiä, kun etsin aineistosta sosiaalityöntekijöiden ammatilliseen toimintaansa liittämiään merkityksiä, ja kun etsin kehysten sisällöllisiä ulottuvuuksia (Tuomi & Sarajärvi 2009, 103–104; Alasuutari 1994, 144–154; Strauss & Crobin 1990.) Sisällönanalyysi perustuu tulkintaan ja päätte-lyyn, jossa edetään empiirisestä aineistosta kohti käsitteellisempää näkemystä tutkitta-vasta ilmiöstä. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 112–113.) Sisällönanalyysillä saadaan kerätty aineisto järjestettyä vain johtopäätösten tekoa varten (Grönfors 1982, 161.) Aineiston kuvausta ovat pelkistäminen ja ryhmittely, jossa merkityskokonaisuuksien jäsentäminen jo alkaa eli ne ovat siis jo valmistelevaa tulkintaa (Tuomi & Sarajärvi 2013, 103).

Aineistolähtöinen laadullinen eli induktiivisen aineiston analyysi kuvataan kolmivaiheiseksi prosessiksi: aineiston redusointi eli pelkistäminen, aineiston klusterointi eli ryhmittely sekä abstrahointi eli teoreettisten käsitteiden luominen (Tuomi & Sarajärvi 2013, 108).) Analyysissä olen lähtenyt liikkeelle aineistolähtöisestä luennasta. Analyysiprosessi eteni aineiston lukemisen, analysoimisen, luokittelun ja tulkinnan kautta. Lähtökohtaisesti sovelsin Puroilan (2002b, 58–61) tutkimuksessaan käyttämäänsä analyysiprosessin runkoa: ensin aineiston jäsentäminen, sitten tapahtumakulkujen ja kielellisten kuvausten luokittelu ja lopuksi aineiston uudelleenanalyysi kehyksistä rakentuneiden kehysten valossa.

Analyysiprosessin seuraamisen helpottamiseksi kiteytin sen vaiheet ja käytetyt analyysikysymykset seuraavasti:

1. Haastatteluaineiston läpilukua useampaan kertaan:
 - mitä puhutaan?
 - mistä puhutaan?
2. Käsitysten ja toimintatapojen luokittelu:
 - mihin puhe liitetään?
 - miten vanhemmuuden ja aikuisuuden ideaa käytetään arviointityöskentelyssä?
 - miten omaa toimintaa ja tulkintaa perustellaan?
3. Kehysten paikantuminen ja nimeäminen:
 - vanhemmuus – vanhemmuuden kehys,
 - vanhempi - aikuinen – aikuisuuden kehys,
 - arvioinnin kehys,
 - vanhemmuuden arvioinnin kehys,
 - lapsen tarpeiden arviointi.
4. Aineiston uudelleentulkinta:
 - kehyksiin kytkeytyvien ajattelu- ja toimintatapojen erittelemine.
 - toistuvia käsityksiä ja kuvattuja toimintatapoja koskevien ilmaisujen erittely kehyksiin niiden sisällöllisen samankaltaisuuden mukaan.
 - kehysten välisten suhteiden erittely.
5. Aineistoon perehtymisen jälkeen syvensin lisää haastatteluaineiston tekstianalyttistä tarkastelua seuraavien analyysikysymysten avulla:

- mistä sosiaalityöntekijät puhuivat käsityksinään, kun puhuvat vanhemmuudesta ja aikuisuudesta?
 - mitä heidän haastattelupuheensa todentaa vanhemmuudesta ja aikuisuudesta?
 - miksi he puhuivat vanhemmuudesta ja aikuisuudesta siten kuin puhuivat?
6. Tämän jälkeen tarkastelin osa-aineistoja kysymällä:
- miten nämä asiat suhteutuvat toisiinsa?
 - mikä tosiasiaa voisi olla niiden laajempi konteksti ja käyttötarkoitus?

Aineiston ryhmittelyssä kävin aineistosta alkuperäismaininnat läpi tarkasti, ja etsin aineistosta samankaltaisuuksia ja / tai eroavaisuuksia kuvaavia käsitteitä. Ryhmittelyyksikkönä olen käyttänyt pääosin sosiaalityöntekijän esittämää mainintaa tai käsitystä. Ryhmittelyssä luodaan pohja kohteena olevan tutkimuksen perusrakenteelle sekä alustavia kuvauksia tutkittavasta ilmiöstä. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 110–111). Ryhmittelin aineistoani merkitsemällä samanvärisellä kynällä kutakin teemaa koskevat käsitykset / tekstikohdat. Vastaavasti eri teemat erottelin toisistaan käyttämällä erivärisiä värikyniä. Näiden eri teemojen alle ryhmittelemistäni asiasisällöistä muodostui uusia tekstiaineistoja, joissa sosiaalityöntekijöiden kuvaamat asiat oli ryhmitelty aineistosta esiin nousevien sisältöjen mukaan ryhmiin. Ryhmittelyn tein suorien haastattelusitaattien avulla.

Aineiston ryhmittelyä seuraa abstrahointi eli käsitteellistäminen, jossa erotetaan tutkimuksen kannalta olennainen tieto ja valikoidun tiedon perusteella muodostetaan teoreettisia käsitteitä. Ryhmittelyn katsotaan olevan osa abstrahointiprosessia. Käsitteellistämisessä edetään alkuperäisinformaation käyttämistä kielellisistä ilmauksista teoreettisiin käsitteisiin ja johtopäätöksiin. Käsitteellistämistä jatketaan yhdistelemällä ryhmittelyjä niin kauan, kuin se aineiston sisällön näkökulmasta on mahdollista. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 111). Aineistoon syventymisen vaiheessa alkoi vähitellen hahmottua käsitykseni siitä, mistä käsin haastateltavat asiantiloja ovat esittäneet, jolloin kolmannen vaiheen tavoitteena oli tunnistaa ja muodostaa aineistoa jäsentävät kehykset; perspektiivit tai näkökulmat. Tämän jälkeen luin vielä tekstiaineiston uudelleen keskittymällä erityisesti siihen, millaisia toiminnan kuvauksia ja perusteita itse kuhunkin kehykseen tai näkökulmaan liittyy ja mikä on niiden keskinäinen suhde. Analyysin viimeisessä vaiheessa jänsensin yksityiskohtaisemmin kehysten tai näkökulmien eroja ja vastakkaisuuksia tai risiiriittaisuuksia tarkastelemalla arvoriittiriitoja ja eettisen kuormituksen teemoja. Laadin

aineistokohdista koosteita, joissa työntekijät kuvasivat työnsä keskeisiä arvoja, työssään kokemia arvoriitaisuuksia sekä työn tekemiseen liittämääns tekijöitä.

5.4 Tutkijan asema, tutkimuksen luotettavuus ja eettiset kysymykset

Tutkimusprosessi on monien yritysten ja erehdysten kautta vaatinut erilaisia valintoja. Nämä useat yritykset pyrkimyksissäni tutkimusprosessin hallintaan ovat vaatineet palaamista tutkimuksen tekemisen perusteisiin. Samoin ratkaisujen teko on vaatinut paluuta useita kertoja teoreettisten ja tutkimuksellisten pohdintojen ääreen, kirjallisuuden ja aineistoni pariin sekä tietoista roolien vaihdosta tutkijasta sosiaalityöntekijän, kehittäjän ja tutkijan positioiden välillä. Tässä yrittämisen ja erehtymisen kautta tapahtuvassa oivaltamisessani on ollut kyse tietyllä tavalla kehästä, jonka myötä tutkimukseni on rakentunut ja tutkimusraportti saanut muotonsa. Jari Eskolan ja Juha Suorannan (2008, 16–18) mukaan laadullisessa tutkimuksessa korostuu tutkijan subjektiivisuus, jolloin objektiivisuus muodostuu tunnistamalla oman subjektiivisuutensa. Pääasiallisin luotettavuuden kriteerin ajatellaan olevan tutkija itse ja luotettavuutta arvioitaessa kohteena on koko tutkimusprosessi (Eskola & Suoranta 2008, 210).

Tutkimusprosessin luotettavuutta ja eettisiä kysymyksiä tarkastelen kolmen menetelmällisen huomion avulla. Ensimmäinen menetelmällinen huomio liittyy haastateltavien valintaan ja määrään sekä aineiston riittävyyteen. Kun suoritan ammatillisen lisensiaatin tutkintoon kuuluvia opintoja, yleinen oletama on, että tutkimukseni kohdistuu käytännön sosiaalityöhön eli ammatilliseen toimintaan. Näin ollen myös minä olen tutkimassa omaa työtäni. Valitsin haastateltavat seuraavien kriteerien mukaan: sosiaalityöntekijän muodollinen kelpoisuus, lastensuojelun sosiaalityön tuntemus ja siinä kertyneet kokemukset. Apuna kentälle pääsyssä käytin kollega-arviointiin perustuvaa valintamenetelyä, joka tarjosi välineen löytää kriteerit täyttävät haastateltavat.

Toinen menetelmällinen huomio liittyy haastatteluaineistoni totuudellisuuteen. Klaus Mäkelän (1990) mukaan ihmiset puhuvat samoista asioista eri tavoin eri tilanteissa, ja tutkijan on kyettävä ratkaisemaan, mitä puhetta hän haluaa tutkia. Tällöin tuntuu luontevalle ajatella, että kriteerinä on puheen luotettavuus (autenttisuus) tai totuudellisuus, eli se miten ihmiset saataisiin puhumaan mahdollisimman aidosti ja vilpittömästi. (Mäkelä 1990, 48–50.) Haastatteluissa syntyvään kuvaan olen ollut (aktiivisesti) vaikuttamassa. En ole voinut häivyttää haastatteluista sitä, että itsekin aikanaan lähes kaksikymmentä

vuotta lastensuojelun sosiaalityötä tehnyt sosiaalityöntekijä ja johtava sosiaalityöntekijä sekä sittemmin lastensuojelutyön ja vanhemmuustyön kehittäjä että aikuinen ja vanhempi. Lähtökohtaolettamukseni on ollut, että sosiaalityöntekijöiden puhe haastattelutilanteissa on ollut ilmausta sosiaalityöntekijöiden omasta arkisesta työstään ja sitä koskevista tulkinnoista. Tutkimusaineistoni totuudellisuutta tukivat taustani tutkijana sekä aineiston keruumenetelmä, sillä ne molemmat edesauttoivat aineiston luonnollista syntyä sekä aineiston riittävän monipuolisen sisällön saatavuutta. Haastattelutilanteissa ei siinänsä ollut valta-asetelmaa, sillä ne eivät olleet mitä tahansa haastatteluja, vaan luonteeltaan enemmänkin kollegojen kohtaamisia. Se rohkaisi niin haastateltavia kuin minua ottamaan esille myös ammatillisesti herkkiä asioita, joita ei ilman kollegiaalista ulottuvuutta olisi otettu avoimeen keskusteluun. Pääosin haastattelukeskusteluista jäi avoimuuden tuntu.

Kolmas menetelmällinen huomio kiinnittyy tutkijan asemaan. Laineen mukaan yhteisön jäsenenä ihmisillä on yhteisiä piirteitä ja merkityksiä ja tutkittavat ihmiset, kuten tutkija itsekin, ovat osa jonkin yhteisön yhteistä merkitysten perinnettä. Merkitykset, joiden avulla todellisuus ihmisille avautuu, pohjautuvat yhteisöön, johon yksilö kasvaa ja hänet kasvatetaan. Merkitykset ovat näin intersubjektiivisia, toisin sanoen subjektien välisiä ja heitä yhdistäviä. (Laine 2010, 30.) Kuten olen edellä (luku 5.2) kuvannut, lähes poikkeuksetta haastattelutilanteet olivat vuorovaikutteisia. Vaikka keskustelu olikin yhteisesti rakennettua, kollegiaalisen keskustelun tapaan, haastateltavat halusivat olla mukana tutkimuksessani ja siten mieltää minut myös tutkijan asemaan. Olen suhtautunut lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden käsityksiin siten, että niissä on osin yksittäisen sosiaalityöntekijän merkitysten perinnettä, samalla kun ne ovat erityisesti sosiaalityöntekijöiden yhteistä merkitysten perinnettä lastensuojelun sosiaalityön ammatillisesta toiminnasta lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun järjestelmässä osana yhteiskuntaa. Ymmärrän toisaalta myös, että viime kädessä sosiaalityöntekijä kuitenkin persoonana (subjektiviteetti) ratkaisee, millaisen muodon esimerkiksi erilaiset ideologiset tekijät kulloinkin eri tilanteissa saavat.

Oma työhistoriani, monimuotoinen työkokemukseni sekä erilaisten opintojeni ja eletyn elämäni tuoma kokemustieto ja taito pyrkivät luonnollisesti vaikuttamaan etenkin analyysivaiheen ajatteluuni, estämällä aluksi ”näkemästä metsää puilta”. Eskola ja Suoranta (2008, 212) suosittelevatkin tutkijaa tiedostamaan omat ennakko-oletuksensa, jotta ne

eivät rajoittaisi tai antaisi liiaksi suuntaa tutkimukselle. Minulle tutkijana oli erityisen haastavaa etäännyttää itseni sosiaalityöntekijän roolista tutkijan asemaan. Vaikka sosiaalityöntekijän työkokemuksestani, ammatillisuudesta, uskon olleen hyötyä aineiston keruussa, niin sitä se ei yhtä selkeästi ollut enää etenkin analyysin ensiaiheessa. Omien lähtökohtieni etäännyttämisessä auttoivat erityisesti menetelmäkirjallisuuden ääreen toistamiseen palaaminen sekä aineiston lähiluku useaan kertaan, kuuntelemalla yhä uudelleen haastattelupuhetta. Tosin etäännyttämisessä ajauduin välillä tilanteisiin, joissa arkailin, vaikka käytännön tutkijana olisi paikallaan hyödyntää myös omaa ymmärrystä suoremmin. Juha Varto (1995, 25) kuvaa tutkijan suhdetta kohteeseensa aukkona, jossa tutkija kohtaa ”toiseuden kaikessa siinä, mitä ei ole itse kokenut ja toiseuden siinäkin, mitä on kokemassa”. Löysin siis myös tämän Varton päätelmän kokemuksellisen vastineen tutkimusprosessini kuluessa.

Laineen (2010, 34) mukaan tutkijan on hyvä asettaa itselleen kysymys siitä, miten hän voi laajentaa omaa subjektiivista näkökulmaa ymmärtääkseen toisen ihmisen käsitysten omalaatuisuutta. Sitä ei vaistomaisesti pysty toisen tarkoittamassa merkityksessä ymmärtämään, koska tahtomattakin tulkitaan toisen kertoma omien lähtökohtien mukaisesti. Tämä on kysymys, jonka itse pyrin erityisesti pitämään päällimmäisenä mielessäni koko analysoinnin ajan. Pyrkimyksenä oli näin ymmärtää tutkittavaa ilmiötä tietyssä yhteydessä, eikä vain minun intresseistäni käsin. Laine esittääkin, että tutkijan olisi välittömän tulkintansa tehtyään pysähdyttävä kysymään itseltään, onko hän tulkinnut havaintonsa oikein toisen tarkoittamalla tavalla vai ainoastaan omista lähtökohdistaan käsin. Tästä hetkestä alkaa niin sanotusti ”tien etsiminen toisen toiseuteen”, eli ymmärrys toisen omaan, erityislaatuiseen suhteeseen johonkin asiaan. (Emt. 34.)

Puroilan (2002b, 184) mukaan kehysanalyysiin kytkeytyvän realistisen ja objektivistisen oletuksen valossa tutkimuksen luotettavuuden kriteeriksi ei riitä se, että tutkimuskohteen ja tutkijan välille syntyy jonkinlainen suhde, toisin sanoen tutkimuskohde merkityksellistyy tutkijalle. Kehysanalyysin luotettavuuden kriteeri on vielä vaativampi: tutkijan tavoittamien merkitysten tulisi mahdollisimman pitkälle vastata tutkimuskohteen sisältämiä merkityksiä. Näiden tulkintakehysten tavoittaminen ja analyysi ovat olleet tutkimukseni keskeinen tehtävä. Kehysanalyttisen ajattelutavan mukaan olen ollut liikkeellä ajatuksella, että lastensuojelutarpeen arviointi lastensuojelun sosiaalityössä jäsentyy sosiaalityöntekijän arjessa olemassa olevien kehysten mukaisesti, vaikka sosiaa-

lityöntekijät eivät tällaisten toimintakulttuuristen tulkintakehysten olemassaoloa tiedostakaan asiantuntijakäytännöissään. Tutkijana minulla on ollut vaikutusta kehystämisen erittelyissä ja selittämisessä, ”tulkintojen tulkinnassa”, sillä aineistoon perustuvat tulkinnat ovat tutkijan tekemiä. Käytännössä tämä tarkoittaa, että seuraavissa luvuissa esitettävät kehykset perustuvat tutkijan esiymmärryksen ohjaamiin tulkintoihin haastatteluaineiston sisältämästä informaatiosta.

6 VANHEMMUUTTA TULKITSEVA KEHYS

6.1 Vanhemmuus eksistentiaalisena kokemuksena

Vanhemmuus on ihmisen tapa olla olemassa. Haastattelemat sosiaalityöntekijät liittävät vanhemmuuteen kaikki samat ulottuvuudet kuin ihmisenä olemiseen ja kaikkeen muuhun ihmisen elämään kuuluvaan. Näin tulkittuna vanhemmuus pohjimmiltaan vertautuu ihmisen olemassaolon muotoihin, kokonaisvaltaiseen, holistiseen ihmiskäsitykseen. Lauri Rauhalan (1989; 2005) luonnehtimassa holistisessa ihmiskäsityksessä ihminen nähdään kokonaisvaltaisesti. Siinä yksilö otetaan huomioon kaikkine olemuspuolineen sekä se yhteisö ja sosiaalinen kenttä, jossa ihminen toimii. Ihmisen olemassaolon perusmuodot esitetään kolmijakoisina: tajunnallisuus eli psyykkishenkinen olemassaolo, kehollisuus eli ihmisen olemassaolo orgaanisena tapahtumana sekä situationaalisuus eli ihmisen suhteet kaikkeen siihen mikä hänen ympärillään on, kuten suhteet muihin ihmisiin, esineisiin, kulttuuriin ja maailmaan. Jotkut ihmisen olemassaolon komponentit (osat) ovat ihmiselle annettuja, kuten esimerkiksi vanhemmat, rotu, sukupuoli ja kansalaisuus tai ne ovat ideaalisia, kuten arvot ja normit tai konkreettisia, kuten ravinto ja ilmasto. Jotkut ihmisen tilanteen osat ajatellaan olevan myös ihmisen tekemän valinnan ulottuvissa, kuten ystäväpiiri, harrastukset, ammatti, puoliso ja niin edelleen. Kokonaisvaltaisen ihmiskäsityksen mukaan ihmisen olemisenmuodot eivät voi korvata toisiaan, eivätkä olla olemassa toisistaan riippumatta, ne kietoutuvat toisiinsa ja ovat toisilleen välttämättömiä (Rauhala 2005, 31.)

”Vanhemmuudessa on kaikki samat ilmiöt kuin ylipäättään kaikessa elämässä eli psyykkinen, fyysinen ja sosiaalinen ulottuvuus.”

”Vanhemmuus on tuskaa ja jännitystä.”

”Lapset eivät ole valinneet vanhempiaan tai isovanhempiaan. Lapsi on olosuhteittensa kasvatti.”

”Vanhemmuus on tehtävä, joka on annettu tai saatu.”

Sosiaalityöntekijöiden vanhemmuuskäsitysten voidaan tulkita kuvaavan ihmisenä olemisen perimmäisiä ideoita. Vaikka ihmisen elämässä on mahdollisuus tehdä valintoja, ihmisen suhteissa oleminen (situaatio) ei kaikilta osiltaan ole ihmisen valintoja. Lapsi ei voi valita vanhempiaan, eikä vanhemmuuskaan perimmiltään ole aina ihmisen itsensä valittavissa. Olennaista on ymmärtää, että vanhemmuudessa ei ole pohjimmiltaan kysymys pelkästä valinnasta, vaan elämän voimista, jotka ovat läsnä ihmisen syntymässä, elämässä ja kuolemassa, sillä ihminen asettuu ainutlaatuisella tavalla suhteeseen ympäristönsä kanssa.

Vanhemmuuteen kietoutuvat ihmisenä olemisen eripuolet: ihminen uneksivana, tuntevana ja kokevana – ihminen ”normaalitilassa”, kuten Rauhala asiaa ilmaisee. Ihmisen kehollisuus eli ihmisen olemassaolo orgaanisena tapahtumana on vahvasti sisällä vanhemmuudessa koko ihmisen elinkaarella eri elämäntapahtumina, uuden ihmisen syntymänä hedelmöityksestä synnytykseen, lapsen kasvusta aikuiseksi ja niin edelleen. Vanhemmuudessa on myös vahvasti läsnä ihmisen suhteet – suhteissa olo itsensä ja ympäristönsä kanssa. Lapsi tarvitsee fyysisen kasvuunsa ravintoa ja hänestä välittävän aikuisen tekemään mahdolliseksi lapsen kasvun inhimilliseksi, tuntevaksi ja toiset ihmiset huomioon ottavaksi – maailmasta tietoiseksi ihmiseksi. Lapsi tarvitsee siis muita ihmisiä, välittäviä lapsia ja aikuisia sekä huolehtivia aikuisia, tullakseen omaksi itsekseen. Se ei siis ole mahdollista yksin vaan aina suhteessa maailmaan ja toisiin ihmisiin. Suhteessa olemiseen kuuluu vastuu toisesta, joka itse asiassa on osa kehkeytyvää ihmisistä itseään. Eettisyyden syvin perusta ihmisessä on hänen olemassa olonsa tavassa olla liittyen olemassa (Rauhala 1998.)

Sosiaalityöntekijöiden käsityksissä vanhemmuus konkretisoituu myös ihmisen tarpeissa olla sosiaalisissa suhteissa. Lapsi nähdään erityisenä kiintymyssuhteen osapuolena vanhemman ja lapsen välillä. Jos tällainen tunteeseen perustuva suhde syystä tai toisesta höltyy tai rikkoutuu, se traumatisoi suhteen molempia osapuolia. Tämän lisäksi sillä on vaikutuksia lapsen koko sosiaaliseen kenttään sekä vanhempaan perheessä ja lähiyhteisössä, toisin sanoen lapsen kiintymyssuhteissa tapahtuvat muutokset traumatisoivat niin lasta kuin aikuista. Ajatellaan, että jo pienet lapset uskovat vanhempiensa kaikkivoipaisuuteen ja ovat toisaalta lojaaleja vanhemmalleen.

”On aina hyvin suuri riski viedä lapsi sellaiselta ihmiseltä, johon lapsi on kiintynyt – siitä yhteisöstä irrottaminen, siitä verkostosta ja elämästä, jossa lapsi on elänyt. Ei pelkästään se, että

erotetaan vanhemmista, koulu saattaa usein vaihtua ja kaverit saattaa mennä. Onhan se valtava trauma lapselle ja sille vanhemmalle.”

”Tyypillistä on, että lapsihan suojelee läheisiä ihmisiä, joihin lapsi on riippuvuussuhteessa.”

Ihminen on aina kohdattava kokonaisvaltaisesti ottamalla huomioon hänet yksilönä kaikkine olemuspuolineen sekä se yhteisö ja sosiaalinen kenttä, jossa ihminen toimii. (Rauhala 1989, 27–52.)

”Vanhempi on aikuisen asemassa oleva ihminen. Kaikki, joille tämä nimike on annettu, ei ole välttämättä ole kasvanut itse aikuiseksi. Aikuisuus on jäänyt puolitiehen.”

”Lapsi saa olla lapsi.”

”Vanhemmuuden käsitteen koen monimutkaisena käsitteenä loppujen lopuksi, kun sen rinnakkaisena käsitteenä on aikuisuuden käsite.”

”Vanhemmuuteen kuuluu omasta itsestä aikuisena huolehtiminen.”

”Kyse on siitä, että se joka on vanhempi, on itse jotenkin kasvanut kokonaiseksi ihmiseksi ja aikuiseksi ja sallii sen myös lapselleen, auttaa ja tukee siinä.”

”Oman arjen hallintaa ja oman elämän hallintaa, ei mitään täydellistä, vaan normaalia, kuten arjen asioiden hoitoa, päivärytmit ovat kunnossa, myös ruokailut, riittävä uni ja ohjaus. Samoin tunnepuolen asiat: ottaa vastaan hyvää oloa ja pahaa oloa, olla kokemassa siinä, eikä liikaa rasita lasta omillaan. Arki sujuu, ihan tällaiset perusasiat, jos ne eivät sitten muuten, niin ainakin sitten tuettuna.”

Sosiaalityöntekijöiden puheessa vanhemmuus rinnastetaan käsitteenä aikuisuuteen.

Vanhemmuuden käsitetään jäsentyvän erilaisiksi suhteiksi ja asemiksi aikuisen elämässä. Käsitetään, että vanhemmuussuhde on ihmisen pisin ihmissuhde. Se näyt-täytyy ihmisen elinkaareissa elinikäisenä lapsi–vanhempisuhteena, jossa konkretisoituvat ihmisenä olemisen eripuolet kietoutuen toisiinsa, erityisesti tunteina.

”...(...) yksi tärkeä asia vanhemmuudessa on, että pystyykö aikuinen huolehtimaan omista tarpeistaan; omaa aikaa, elämää ja puolison kanssa yhteistä aikaa. Jotta pystyt olemaan vanhempi, niin pitää pystyä olemaan hyvä vaimo, hyvä on huono käsitteenä tässä, mutta hyvinkin oikeus hyvään elämään ja itsetuntemukseen. Olipa sitten isä tai äiti, on tärkeää kartoittaa omaa elämää, jaksamista, mitkä asiat antavat voimia toimia aikuisena, jotta jaksaa olla vanhempi. Jos laiminlyö omia aikuisen tarpeita, et pysty vastaamaan toisen tarpeisiin. Aikuinen ei pärjää yksin, pitäisi olla tukiverkkoja, saada kokemus, että kuuluu johonkin.”

Sosiaalityöntekijöiden vanhemmuudelle antamansa merkitykset koostuvat aikuisuuteen ja aikuisen elämään liitettyjen määreiden kuvauksista. Vanhemmuus yhdistää lapsen aikuiseen. Vanhemmuudesta puhutaan aikuisuuden kautta ja aikuisen olemista kuvaavien merkityksin. Vanhemmuus lähtökohtaisesti liitetään aikuisuuteen – ihmiseen aikuisena. Forsbergin ym. (2006) mukaan sosiaalitieteissä aikuisuuden keskeinen kulttuurinen merkitys on itsestänselvyyys tai jonkinlainen normikansalaisuus: aikuiset käyvät työssä, vaikuttavat politiikassa, taloudessa ja kulttuurissa. Aikuisuus ilmentää ihmisen

itsenäisyyttä ja täysivaltaisuutta. Aikuisuuden kulttuuriset merkitykset ovat myös sukupuolittuneita. Naisten aikuisuus määrittyy miehiä vähemmän itsenäiseksi ja enemmän lähisuhteiden ja niihin liittyvien vastuiden kautta. Aikuisuuteen suhteutetaan ihmisen muita elämänvaiheita ja -tilanteita. Kulttuurisesti vallitseviin merkityksiin lapsuudesta liitetään riippuvuus, haavoittuvuus ja osaamattomuus. Lasten katsotaan tarvitsevan suojelua. (Forsberg ym. 2006,8.)

Sosiaalityöntekijöiden käsityksissä vanhemmuus kuvautuu aikuisen erilaisiksi tehtäviksi ja vastuiksi suhteessa lapseen sekä omaan itseen ihmisenä, aikuisena, puolisona sekä perhe- ja sukukunnan – yhteisön jäsenenä. Sosiaalityöntekijät nimeävät vanhemmuuden tehtävästä selviytymisen edellytyksiä monella eri tavalla, kuten ihmisen aikuiseksi kasvaminen ja vastuunotto omasta elämästä ja yhtäältä aikuisen oikeus hyvään elämään. Leena Kosken ja Erja Mooren mukaan aikuisuutta määritellään olemisena, jossa yksilö saavuttaa oikeuksia ja tietyn statuksen, mikä kuitenkin tuottaa samalla hänelle velvoitteita ja vastuuta. Aikuisuus määrittyy moraalisenä kypsyytinä. Lähtökohtaisesti voidaan ajatella aikuisuudessa olevan kyse siitä, että ihminen ei ole aikuinen ennen kuin hän tiedostaa vastuun itsestään ja yhteisöllisestä hyvästä (Koski & Moore 2001, 4–13).

Työntekijät eivät näe vanhemmuutta täydellisenä elämän ja asioiden hallintana, vaan hyväksytään ihmisen ja elämän vajavaisuus. Sosiaalityöntekijän puhe nostaa myös esille voimavarat, resurssit aikuisen elämänhallinnan kannalta.

”Aikuisuus toimiakseen vaatii tiettyjä resursseja”.

Sosiaalityöntekijöiden tuottamat merkitykset viittaavat sosiaalityössä käytössä olevaan vastuullisen aikuisuuden termiin, jolla Juhilan (2008) mukaan tarkoitetaan ihmisen hyvää ulkoista ja sisäistä elämänhallintaa. Lasten katsotaan tarvitsevan suojelua. (Forsberg ym. 2006,8.) Sosiaalityöntekijä kuvaa myös ymmärrystään siitä, miten aikuinen vanhempana asettautuu ylivertaiseen asemaan suhteessa lapseensa. Kulttuurisesti aikuinen nähdään yleensä lapsen yläpuolella olevana, suhdetta dominoivana (Pohjola 2010, 36.)

”(...) Vanhemmuus on pyhä asia. Välillä sekoitetaan lapsen ja vanhemman oikeudet (...) Ajattellaan, että aikuisella on oikeus lapseen, että kyseessä on omistussuhde.”

”Vanhemmuus on yksityisasia.”

Sosiaalityöntekijät puhuvat asiantilasta, jonka mukaan vanhemmuudessa on kyse jostain niin ylivertaisesta, ”pyhästä”, että siihen on suhtauduttava tietyllä vakavuudella ja että

siihen puuttuminen ja arvostelu ovat ”pyhään häväistystä”, se on puuttumista perheen yksityisasioihin (49–50). Jonkinlaisesta perheen ja vanhemman ”pyhän” asemasta viestii myös nuorilta käytännön sosiaalityöstä saatu suullinen palaute lastensuojelun asiakkuudessa. Palautteesta nousi näkyviin se, että nuorten omiin vanhempiinsa liittyvät asiat olivat tietyllä tavalla ”pyhiä”, vaikka esimerkiksi huostaanotto olisi tehty vuosia aikaisemmin ja yhteydenpito nuoren ja vanhemman välillä saattaa olla satunnaista. Nuorten mielestä vain heillä itsellään on oikeus moittia tai arvostella vanhempiaan. (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 232.)

Lisäksi sosiaalityöntekijät kuvaavat käsityksiä, joissa vanhemmuuteen liitetty ajatus koskee vanhemman oikeutta omistaa lapsi. Tällöin aikuisen suhde lapseen kuvautuu omistussuhteena. Vanhemman oikeuksien arvottaminen yli lapsen oikeuksien korostaa lapsen ja vanhemman suhteen laatua, jossa lapsen ajatellaan olevan kohde – suojelua ja ohjaamista tarvitseva ja heidän erottamisensa ei missään tilanteessa ole oikeutettua (ks. 29). Toisaalta myös ajatellaan, että vanhemmat ja vanhemmuus voidaan ymmärtää lapsen omaisuudeksi, mistä syystä vanhemmista on erityisesti pidettävä huolta (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 233).

6.2 Vanhemmuuden tulkintaan vaikuttavat tekijät

Sosiaalityöntekijöiden vanhemmuutta koskeviin tulkintoihin vaikuttavat sosiaalityöntekijän yksilölliset, elämäkokemukseen liittyvät tekijät, kouluttautuminen ja ammatillinen toiminta. Niillä on merkitystä sekä sosiaalityöntekijän vanhemmuutta koskevaan ymmärrykseen että arviointia koskeviin asiantuntijakäytäntöihin.

Yksilölliset tekijät. Haastattelemini sosiaalityöntekijöiden mukaan vanhemmuuteen ja sen toteuttamiseen vaikuttavat ihmisen oma persoona ja sen mukainen tapa toimia. Samoin lapsen ajatellaan muovaavan vanhemmuutta, sillä lapsen persoona vaikuttaa vanhemman asemassa olevan aikuisen tapaan toimia. Sosiaalityöntekijän omia käsityksiä, taustoja ja kokemuksia ei myöskään voida täysin ulkoistaa sosiaalityöntekijän vanhemmuuden tulkinnoista. Sosiaalityöntekijän oma persoona ja käsitykset vanhemmuudesta ovat jollain tavoin aina läsnä vanhemmuutta määriteltäessä tai tarkasteltaessa.

”Oma persona vaikuttaa vanhemmuuteen. Samoin lapsen oma persoona, mutta ennen kaikkea vanhemman oma persoona vaikuttaa, että jokainen omalla tyylillään sitä toteuttaa.”

”Kyllähän sitä väkisellä sosiaalityöntekijän omat käsitykset vaikuttavat.”

”Totta kai jonkin verran tulee niitä omia taustoja ja omia kokemuksia, minkä täytyy jollain tavoin vaikuttaa arvioon kun arvioi muita. Eihän sitä saa pois omaa persoonaansa.”

Sosiaalityöntekijä käsittää, että oman, henkilökohtaisen elämäkokemuksen muokkaaman arvomaailman pohjalta ihminen luokittelee asioita ja ilmiöitä, kuten esimerkiksi keskimääräistä, hyväksyttävissä rajoissa toimivaa vanhemmuutta. Elämäkokemuksella nähdään olevan merkitystä sille, millaisia ollaan ihmisinä tai miten yleensäkin suhtaudutaan asioihin tai ilmiöihin.

”Riskinä on, että omaa kasvatusta pitää normina: näin kuuluu kasvattaa, eli siten miten olevat vattanut omat lapset.”

”Aina henkilökohtaiset kokemukset vaikuttavat siihen millaisia ihmisinä olemme, ja se, että millaista työtä olemme tehneet (...).

”Elämäkokemus on hyvä ja huono asia. Sitähän voi syntyä vaaleanpunaiset silmälasit silmillä. Sinä itse asiassa näet asiat liian hyvinä, vaikka johonkin asiaan pitäisi ihan oikeasti puuttua tiukemmin ja varhaisemmassa vaiheessa, mutta mennäänkin tilanteessa, että katsotaan ja katsotaan, koska on niin paljon hyviä asioita. Tämä (elämäkokemuksen merkitys) on kaksi-piippuinen juttu!”

Ammatillisen toiminnan kannalta sosiaalityöntekijän henkilökohtaisiin käsityksiin ja normeihin pohjautuvaa ajattelua vanhemmuudesta pidetään riskinä. Jos sosiaalityöntekijä ottaa mittatikuksi, säännöksi tai normiksi oman tapansa toimia vanhempana ja lasten kasvattajana tai käyttää niitä vertailukohtana vanhemmuuden tulkinnalleen, vaarana on olla tunnistamatta asiakaslapsen suojelutarpeeseen liittyviä tekijöitä.

Sosiaalityöntekijöiden asenteet vaikuttavat tapaan ymmärtää vanhemmuutta ja tulkita sitä. Työntekijä pitää esimerkiksi suomalaista ihmistä luotettavana ja ajattelee suomalaisen ajattelutavan olevan looginen ja ”tervettä järkeä” käyttävä. Vaikka työntekijät toisaalta tulkitsevat suomalaisia tervejärkisinä, tämän saman piirteen voi työntekijä tunnistaa kuitenkin myös ulkomaalaisissa ihmisissä. Työntekijät saattavat pitää aluksi ulkomaalaisten elämänasennetta ja sen ilmenemisen tapoja ”kummallisina”, koska työntekijät eivät välttämättä niitä tunne tai niiden merkitys on vaikeammin tunnistettava tai ne tulevat esille eritavalla kuin itselle tutut ja totunnaiset ajattelutavat ja tavat toimia.

”Olen yksityisenä henkilönä joutunutkin paljon pilkkomaan miten ja mikä tulee mistäkin. Siksi on vahvistunut näkemys, että vanhemmuus on monen näköistä ja sitä voi hirveän monella tavalla toteuttaa hyvin ja sen ei tarvitse olla putkiajattelua. Siihen (vanhemmuuden toteuttamiseen) vaikuttaa (omien) vanhempien vanhemmuus, jolloin sen tiedostaminen, että mikä tulee sieltä.”

Sosiaalityöntekijät pohtivat henkilökohtaisen elämänhistorian merkitystä vanhemmuutta koskevaan tulkintaansa. Heille on merkityksellistä ymmärtää oman henkilökohtaisen elämänhistorian vaikutus omiin tulkintoihinsa vanhemmuudesta pyrkimyksissä ymmärtää vanhemmuutta ja sen toteuttamisen monenlaisia mahdollisuuksia. Vanhemmuutta voi toteuttaa hyvin monilla eri tavoilla, sillä hyvin toteutuva vanhemmuus ei perustu vain yhdenlaiseen malliin tai tapaan toimia vanhempana.

”Käsityksiin vanhemmuudesta vaikuttaa oma perhe, ja se missä olet kasvanut. Tässä perusasia on se, millä tavalla omat vanhemmat ovat pitäneet sinusta huolta.”

”Nyt tullut enemmän ja enemmän biologisen vanhemmuuden tilalle muita vanhemmuuden muotoja. Tämä olisi sossun tärkeää ymmärtää.”

”Minullahan itselläni on se tilanne, että minulla ei ole lapsia, mutta se (vanhemmuuskäsitys) myös perustuu minun omaan henkilökohtaiseen lapsuuteen.”

”...()...On puhuttu paljon työyhteisössä, onko hyötyä omista lapsista. Tunnetasolla on paljonkin hyötyä, mutta ei sun tarvitse olla isä tai äiti, vaan kokemus kiintymyssuhteesta lapseen, sillä on arvoa. Jos lastensuojelun sosiaalityöntekijällä ei ole hyvää suhdetta johonkin pieneen lapseen, on vaikea pystyä ymmärtämään – parhaita mahdollisia ratkaisuja tekemään.”

”Kyllä myös pikkusisko, serkku, joku välittävä lapsi, jota on saanut seurata, sen kehitystä, näitä pidän hyvin tärkeänä. Tietenkin kaikki (lapsen) kehitysvaiheet pystyy paremmin ymmärtämään, kun on omia lapsia. En tiedä onko hyötyä vai haittaa, voi olla haittaakin kun omat kokemukset palaa mieleen, sotkee omia epäselviä asioita. Se että on äiti, ei ole kuitenkaan itseisarvo, sillä tieto ja taito tulevat käytännön kokemuksen kautta. Aina ne henkilökohtaiset kokemukset vaikuttavat. Se että millaisia ihmisiä olemme, millaista työtä olemme tehneet oman persoonamme kanssa. Vanhemmuudella on iso merkittävä rooli ja nyt on tullut enemmän ja enemmän biologisen vanhemmuuden tilalle paljon muita vanhemmuuden muotoja. Tämä olisi sossun tärkeä ymmärtää.”

Sosiaalityöntekijät ymmärtävät sisäisen vanhemmuuden kokemukset merkityksellisenä ymmärtää vanhemmuutta ja vanhempana toimimisen tapoja. Sosiaalityöntekijöiden käsitysten mukaan ymmärrykseen vanhemmuudesta työntekijälle riittää kun on kokemus kiintymyssuhteesta jonkun lapsen kanssa. Ymmärrys vanhemmuudesta ei sinällään edellytä kokemusta biologisesta vanhemmuudesta tai sen tuomaa asemaa. Käsityksiin vanhemmuudesta ja sen toteuttamista vaikuttavat kunkin ihmisen omat kokemukset lapsuuden perheessä ja kasvuympäristössä sekä hänestä huolta pitäneistä vanhemmista. Sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa näillä kokemuksilla on vaikutusta vanhemmuuden moninaisuuden ymmärtämisessä olla ja toimia vanhempana. Ihmisen omakohtaisiin kokemuksiin perustuva tieto ylittää lapsuudesta sekä lapsena olemisesta ja lapsen kehitysvaiheista on yhtäläillä merkittävää kuin ihmisen omilla, sisäisen vanhemmuuden kokemuksilla on vaikutuksia tulkintoihin vanhemmuudesta ja toteuttamisen tapoihin.

Kulttuuriset tekijät. Sosiaalityöntekijän vanhemmuuskäsityksiin sosiaalityöntekijän tulkinnoissa vaikuttavat sekä oma vanhemmuus ja suomalainen kulttuuri että alan kirjallisuus ja julkinen sana.

”Kyllähän sillä kulttuurilla (perheen, suvun ja yhteiskunnan) on vaikutusta ja se mitä olen ajatellut pitkään – se ei ole varmastikaan minun oma ajatukseni, ja olen tajunnut, että se (kulttuuri) vaikuttaa. Oleellista siinä on se, että miten niitä tiedostaa, miten ja millä tavalla tuo niitä tähän ja miten ne vaikuttavat siihen, kun katson muita vanhempia ja muita ihmisiä ja muita lapsia ja heidän suhteitaan, että miten nämä vaikuttavat siihen.”

Sosiaalityöntekijät puhuvat tarpeesta tiedostaa kulttuuristen tekijöiden merkitys vanhemmuuden tulkintoihin, käsityksiin vanhemmuudesta ja vanhempana toimimisen tapoihin. Työntekijät kuvaavat pyrkimyksiään kulttuuristen tekijöiden vaikutusten hallintaan. Ensinnä on kyettävä ylipäättään ymmärtämään vanhemmuuteen kytkeytyvä kulttuurinen ulottuvuus. Työntekijät pyrkivät tunnistamaan yksilön, perheen ja suvun tavat toimia vanhempana ja suhteuttamaan ne kunkin kansan ymmärrykseen lapsuudesta ja vanhemmuudesta sekä lapsen ja vanhemman asemaa koskevaan suhtautumistapaan. Toiseksi työntekijät pyrkivät tiedostamaan oman henkilökohtaisen elämän ja kasvuympäristön merkityksen suhteessa vanhemmuuden ymmärrykseensä. Sosiaalityöntekijät painottavat tiedostamisen merkitystä vanhemmuuden monialaisuuden hallitsemisessa. He tarkastelevat vanhemmuutta kulttuurisesti määrittyvänä sekä siihen suhteutuvana vanhempana olemisen ja toimimisen tapana.

Työntekijät puhuvat reflektiosta kulttuuristen tekijöiden tiedostamisen keinona. Reflektiolla tarkoitetaan yksinkertaisimmillaan oman toiminnan pohtivaa ja arvioivaa tarkastelua, joka tähtää omasta kokemuksesta oppimiseen. (Karvinen-Niinikoski 2010, 258–259.) Reflektiossa voidaan korostaa affektiivisten, tunnepitoisten, tekijöiden analyysiä ja reflektion käynnistämistä, jolloin analysoidaan omaa tapaa havaita, kommunikoida, ajatella ja toimia (Karvinen 1993, 27.) Reflektio hahmotetaan ammatillisen toiminnan yhteydessä juuri kokemuksellisen oppimisen kautta.

”Nykyisin on paljon yhteiskunnan tuomia, määrittäjiä, joita vanhemmat ottavat määrittäviksi tekijöiksi (vanhemmuuteen), ja joita liikaa huomioivat, ajattelevat, että pitää mennä joidenkin tiettyjen normien mukaan.”

”Vanhemmat ovat nykyisin tarkempia tai ajattelevat liikaa, miten pitäisi toimia tai mennä.”

”Isovanhempien kokemusten merkitys on vähenemässä, sillä nyt on verkostoja ja ei eletä isovanhempien kanssa niin tiiviisti.”

Vanhemmuuteen vaikuttavina kulttuurisina tekijöinä sosiaalityöntekijät kuvaavat erityisesti yhteiskunnan ylläpitämien arvoja ja niiden muutoksia sekä niiden seurauksia

vanhemmuudelle ja vanhempana toimimiselle. Vanhemmuuden yhteiskunnallinen sidos on havaittavissa sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa. Arvojen muutokset liittyvät suorittamisen, pärjäämisen ja tai turvattomuuden eetokseen. Kuvatut muutokset liittyvät yleisimminkin yhteiskunnassa havaittaviin muutoksiin. Ne vaikuttavat vanhemmuuden toteuttamisen olosuhteisiin. Lapsen kasvatusta ja perhe koetaan yksityisasiaksi, eikä esimerkiksi isovanhemman kokemukselle ei saateta antaa enää samanlaista painoarvoa kuin edellisille sukupolville on sillä ollut. Vanhemmuuden toteuttamiseen haetaan tukea tiedon ja erilaisten verkostojen avulla. Normit lapsen kasvatukseen ja vanhempana olemiseen haetaan aikaisempaa useammin perheen ja sukuyhteisön ulkopuolelta.

”Voisi olla jaettua vanhemmuutta paljon enemmän yhteiskunnassa naapureiden ja muiden kesken. Tämän huomaa puuttuvan. Vanhemmat päättävät, sää et musta päätä, sillä se jotenkin menee. Ennen mummit, tädit, sedät olivat lapsen elämässä. Onnekkaita ovat ne lapset, joilla niitä on. Sukulaisverkostot näkyvät kapoisesti lastensuojelussa, joku saattaa löytyä. Lapset kaipaavat aikuisia ja vanhemman asemassa olevia aikuisia ympärilleen.”

Yhteiskunnalliset muutokset vaikuttavat vanhemmuuteen ja vanhempana toimimiseen sekä viime lopuksi lapsen hyvinvointiin. Aiemmin vanhemmuus liitettiin avoimemmin sukuun, erilaisiin yhteisöihin ja yhteiskuntaan kuin nykyään. Ajattelutavassa tapahtunut muutosta leimaa yksityisyys, vaikka nähdään, että lapsen tulisi saada kasvaa ja kehittyä hänestä välittävien aikuisten keskellä. Vaikka vanhemmuus, koti ja perhe yleisen mielipiteen mukaan luetaan yksityisyyden piiriin ja vaikka kotirauhan rikkojaa rangaistaan, perhe tarjoaa nykyään vähemmän yksityisyyttä kuin milloinkaan ennen. (Lehtonen 1990, 216; Sennet 1977). Heikki Lehtonen siteeraa Laschia (1979, xxiii) ja jatkaa toteamalla, että privatisoituminen ja yksityiselämä perheessä ovat suurimpia haaveita, mutta vaikeimmin toteutettavissa kuin milloinkaan ennen. Lehtonen kiteyttääkin Richard Sennetin (1977) sanoin paradoksin, jonka voi nähdä koskettavan niin lapsen kuin vanhemman suhteita perheessä ja koko yhteiskunnassa, nimittäin ”modernin maailman yksityisyyden kohtalot ovat sen julkisuuden kohtaloita”.

Koulutuksen ja työkokemuksen yhteisvaikutus. Sosiaalityöntekijät pohtivat oman työkokemuksen ja koulutuksen merkitystä vanhemmuutta koskevan ymmärryksensä kannalta.

”Apua tässä on kehityopsykologiasta ja sen tyyppisestä tiedosta.”

”Apua on ollut psykologiasta pitkänä sivuaineena.”

”Aika paljon olen saanut sosiaalipsykologiasta (hyödyllistä tietoa).”

”Olen myös maisteri; mitä kautta olen enemmän vanhemmuudesta ja lapsen kehityksestä luenut ja muusta.”

Käsityksiin vanhemmuudesta vaikuttavat sosiaalityöntekijöiden tulkintojen mukaan oma asenne, työkokemus, käytännöntieto ja teorian tieto sekä näiden keskinäiset suhteet. Niiden nähdään vaikuttavan sosiaalityöntekijän omaan, henkilökohtaiseen vanhemmuuden orientaatioon.

”Itseisarvo ei ole se, että on äiti, sillä tieto ja taito tulevat koulutuksen ja käytännön työkokemuksen kautta.”

”Kaikki se eletty elämä ja se mitä olet lukenut vapaa-aikanasi, opiskellut ja mitä olet työssäsi kokenut.”

”Työtä tehden on syntynyt viisautta. Kaikki se kokemus, oma koulutus, vaikka se on kaukana, uudet koulutukset ja omalle persoonalle sopivat menetelmät. Kirjoista opittu jalostaa tai koulutuksessa saa ahaa-elämyksen; joku on antanut nimen sille omalle havainnolle.”

”Kyllähän opinnot ovat paljon antaneet, koska ovat ne aika laaja-alaiset olleet.”

”En pysty erottamaan, mikä siinä on omaa asennetta ja mikä opittua. En osaa sanoa sitä, että minkä verran henkilökohtaista ja minkä verran teorioista (omaksuttua).”

Sosiaalityöntekijöiden kokemusten mukaan on vaikeaa erotella toisistaan omaa asenteellisuutta tai oppimaansa. Samoin koetaan vaikeaksi osoittaa sitä, mikä on henkilökohtaista, omaa ajattelua ja mikä on teorian tiedosta omaksuttua. Työssä oppiminen nähdään keskeisenä tekijänä, koska koulutus yhdessä työkokemuksen kanssa kehittävät sosiaalityöntekijän osaamista ja ammatillista ymmärrystä. Työssä kohdatut, erilaiset lasten ja vanhempien tilanteet ja vanhemmuuden mallit auttavat ymmärtämään vanhemmuutta ja selkiyttämään omia vanhemmuuskäsityksiä. Työntekijöiden käsityksissä perusopinnot, lastensuojelulaki ja käytännön työstä saatu tieto täydentävät toisiaan.

”Lastensuojelulain kautta olen saanut (tietoa), mitä hyvään vanhemmuuteen kuuluu.”

Pohjolan (2012, 35) mukaan sosiaalityössä tiedon soveltuvuus käytäntöihin on keskeistä. Tietoa kertyy lisää myös käytännön työssä saatujen kokemusten ja sovellusten pohjalta. Tiedon ja käytännön välillä on siten merkittävä vuorovaikutteinen suhde.

Työntekijöiden puheista välittyy, miten eri tiedon lajien ajatellaan limittyvän vuorovaikutteisesti kokonaisuudeksi, josta ei välttämättä pystytäkään yksiselitteisesti erottamaan sitä, mikä on henkilökohtaista näkemystä tai sitä mikä on selkeästi teorian tietoa.

”Työkokemuksen kautta itselleni on tullut kokoajan uutta tietoa. Olen kokemuksen kautta nähnyt erilaisia tilanteita ja vanhemmuuden malleja ja sitä kautta olen kehittynyt, ja myös koulutuksen kautta.”

Aineistolainat tukevat käsitystä, että kokemustietokaan ei ole ”puhdasta” kokemusta, vaan siihen vaikuttavat ammatilliset opinnot ja lisäkoulutus, arkitieto ja taito sekä koki-
jan kyky ja tapa arvioida niin käsityksiään ja tietojään kuin tunteitaan ja arvojaan.

Kaikessa inhimillisessä elämässä kokemuksellisen oppimisen merkitys on suuri. (Bardy 2009, 270.) Sosiaalityöntekijät puhuvat teoriatiedon merkityksestä ja suhteesta omaan ammatilliseen toimintaansa, jossa edellytetään ylempää korkeakoulututkintoa sosiaalityöstä. Käytännön sosiaalityön tulisi lähteä jostain teoriasta, sillä sosiaalityö ei yksin kykene selittämään maailmaa. Työntekijät ajattelevat, että sosiaalityö ei tarjoa malleja tai välineitä ymmärtää vanhemmuutta toisin kuin esimerkiksi sosiaalipsykologia, joka tarjoaa tietoa ymmärtää lapsen kehitystä ja vanhemmuuden osuutta siinä. Samoin psykologia antaa välineitä ja malleja ymmärtää vanhemmuutta muun muassa kiintymyssuhdeteorian avulla.

”Kokemus- ja teoriatietoa; molempia tarvitaan. Teorian haastaminen riippuu paljon tarpeesta. Se, että mitkä taustateoriat ohjaavat omaa toimintaa, on minusta kauhean herkullista, että saisi vielä tarkemmin esiin (niitä). Esimerkiksi se kiintymyssuhdeteoria, sitähan tarjoillaan, vaikka se on psykologinen teoria. Se on paljon lastensuojelussa ja sosiaalityössä ohjaava teoria ja se on siellä taustalla.”

Kiintymyssuhdeteorian havaintoja on alettu soveltaa lastensuojelussa (Sinkkonen 2004) ja on siten käytössä lastensuojelun taustateorianä. Sauraman (2002) mukaan kiintymyssuhdeteoriaa voi pitää suomalaisen sosiaalityön käytäntöteorianä, joka on 1900-luvun puolen välin jälkeen ohjannut äitiyden arviointia lastensuojelutyössä. Berg (2008, 40) näkee, että sen merkitys ei ole suinkaan 2000-luvulle tullessa vähentynyt, sillä sen puitteissa tehty tutkimus on jatkuvasti laajentumassa ja syventymässä niin Suomessa kuin muissa länsimaissa. John Bowlbyn (1979) käsitykset varhaisten kokemusten kauaskantoisesta merkityksestä lapsen terveille kasvuille ja kehitykselle ovat muokkautuneet kiintymyssuhdeteoriaksi. Se on yritys käsitteellistää ihmisen taipumusta muodostaa voimakkaita tunnesiteitä toisiin ihmisiin ja selittää niihin liittyviä tunteiden ilmenemisen muotoja, jotka aiheutuvat tahattomista erokokemuksista ja menetyksistä. Sosiaalityöntekijän ajattelua ohjaavat kiintymyssuhdeteorian havainnot määriteltäessä lapsen tarpeita. Lapsi tarvitsee hyvään kasvuunsa vähintään yhden aikuisen, mutta mielellään useamman riittävän hyvän kiintymyssuhteen ja ennakoivan ympäristön. Myös vanhemmuutta tarkastellaan kiintymyssuhdeteoriaa vasten, jolloin siinä painottuvat vanhemman yksilölliset kyvyt toimia vanhempana ja niiden merkitys lapsen ja vanhemman väliseen vuorovaikutukseen. Jari Sinkkosen (2004, 1871) mukaan kiintymyssuhdeteorian havainnot ovat auttaneet ymmärtämään muun muassa sijoitettujen lasten sopeutumisvaikeuksia ja löytämään uusia välineitä kiinnittymisen tukemiseksi. (Kalland 2001.)

Sosiaalityöntekijät esittävät vastapuhetta kiintymyssuhdeteorialle ja nostavat keskusteluun Urie Bronfenbrennerin (1979) ekologisen teorian sosiaalityöntekijän tueksi ymmärtää vanhemmuutta tai määritellä tapoja toimia. Ekologisessa teoriassa painopiste on ihmisen elinympäristöön vaikuttavissa systeemeissä ja niiden suhteissa, eikä niinkään yksittäisessä ihmisessä hänen ominaisuuksiensa tai liitettyjen ominaispiirteidensä tarkastelussa. Yksilön kehitystä tarkastellaan lähiympäristön ja etäympäristön näkökulmasta. Jokapäiväinen sosiaalinen vuorovaikutus on eri systeemien välistä, yhteistä todellisuutta. (Kaipio 1995, 61.)

”En sitä (kiintymyssuhdeteoriaa) itse näe suoraan taustalla. Ehkä näen tämän iänikuinen Bronfenbrennerin teorian, jossa on esimerkiksi tämä perhe, lähiympäristö, läheisverkosto koulu ja tällaiset, jotka siellä sosiaalityössä ovat. Jollain lailla sosiaalityössä on tämä (kiintymyssuhde) yksi taustateoria, koska ainahan sitä joillain lailla katsotaan suhteessa psykologiaan. Kyllähän me katsotaan sitä laajempaa sosiaalista, niitä suhteita nimenomaan.”

Tässä yhteydessä käytän ekologisesta teoriasta nimitystä sosioekologinen lähestymistapa, joka auttaa hahmottamaan vanhemmuuteen vaikuttavia yksilöllisiä ja yhteisöllisiä rakenteita, jotka tuovat näkyväksi vanhemmuutta. Tämä lähestymistapa vanhemmuuden ymmärtämiseen pakottaa katsomaan pidemmälle kuin vanhemman henkilökohtaisiin kykyominaisuuksiin tai perhedynamiikkaan (Pölkki 2004, 283.) Mikrosysteemi koostuu yksilön välittömästä ympäristöstä, sen toiminnoista, rooleista ja henkilöiden välisistä kokemuksellisista systeemeistä (Kajava 1997, 64). Lapsille lähiympäristö tarkoittaa perhettä, päivähoidtoa, koulua, vapaa-ajantoimintaa, naapureita, kavereita ja sukulaisia. Mikrosysteemi voi vanhemmalle tarkoittaa samoja tai samantyyppisiä yhteisöjä kuin hänen lapselleen, eli kaikkia niitä systeemejä, jotka jollakin tavalla liittyvät lapsen ja vanhemman jokapäiväisen elämään ja ovat siinä välittömästi läsnä. Kaikki erilaiset osasysteemit yhteiskunnallisessa todellisuudessa vaikuttavat toisiinsa, jolloin vanhemmuutta ja perheen toimintaa arvioitaessa on huomioitava osasysteemien vuorovaikutuksen laatu ja vaikutus vanhempaan ja perheeseen. (Söderholm 2004, 65.)

Sosioekologisen lähestymistavan mukaan esimerkiksi lapselle tärkeimmät eksosysteemit ovat vanhempien työpaikka ja työolosuhteet sekä lasten ja perheen arkeen vaikuttavat tahot. Eksosysteemeissä on sekä riskejä että mahdollisuuksia. Vanhempien työolosuhteet, kuten työttömyys, matalapalkkaisuus, epämurkava työaika ovat riskejä lapsen hyvän elämän ja vanhemmuuden toteuttamisen kannalta. Sen sijaan ymmärtäväinen esimies tai hyvä – turvallinen päivähoidto tai koulu pysyvine ihmissuhteineen vahvistavat vanhempien ja lasten mahdollisuuksia hyvään kanssakäymiseen. Riskejä ja

mahdollisuuksia on yleensä niissä päätöksissä, jotka vaikuttavat perheiden jokapäiväiseen elämään. (Söderholm 2004, 65.) Sosioekologinen lähestymistapa antaa välineitä löytää keinoja, toimintamalleja ja hyviä ratkaisuja sellaisiin monimuotoisiin riskeihin ja ongelmiin, jotka voivat esimerkiksi johtaa lasta laiminlyövään vanhemmuuteen. (Pölkki 2004, 283.)

Kolmantena käytännön työtä koskevana teoriana haastattelupuheesta nousee empowerment – voimaannuttaminen liitettynä voimavara-ajatteluun. Vanhempi nähdään lapsen resurssina, voimavarana muutosta vaativissa tilanteissa. Ensin tulee selkiyttää vanhemman voimavarat ja sen jälkeen niitä hyödyntämällä pyrkiä muutokseen. Voimavarojen puutteessa pyritään vanhempaa voimavaraistamalla tukemaan vanhemmuuden toteuttamista lapsen arjessa. Sosiaalityöntekijä puhuu vanhemman voimaannuttamisesta ja tulkitsee vanhemman asemassa olevaa sekä toimijana että toiminnan kohteena.

”Voimaannuttaminen! Se on minulla! Minä kyllä ajattelen, että pitää tutkia, että onko vanhemmilla voimavaroja ja mitä ne voimavarat ovat. Niin, empowerment! Se oli opiskeluaikaan esillä. Voimaannuttamisen lähtökohtana ajattelen sitä, mitä asioista pitäisi olla, kun pitäisi olla läsnä lapsen kanssa, olla kontakti siihen lapseen, olla aikaa ja mielenkiintoa lapsen asioita kohtaan ja oman elämän hallintaa, ei mitään täydellistä. Olen tällainen ajattelija. Ajattelen, että pitää olla lähiverkoston sellainen, että jos siellä on jotain aika-ajoin, kuten vanhemmat eivät jaksa tai on huonompia aikoja.”

Empowerment on suomennettu muun muassa valtaistumiseksi, valtautumiseksi, voimaantumiseksi, voimistumiseksi, voimavaraistumiseksi ja toimintavoiman lisääntymiseksi. Liisa Hokkanen esittää, että valtaistuminen ja voimaantuminen hahmotetaan toisinaan päämääräksi, toisinaan prosessiksi. Prosessitulkinta on sosiaalityössä yleisempi. Perusajatuksena on, että koettuaan, opittuaan ja toteutettuaan valtaistumisprosessin yhden kerran, sen voi seuraavassa tilanteessa ottaa käyttöön aikaisemmin, helpommin tai luottavaisemmin. Jos auttajan rooli ensimmäisellä kerralla korostuu, seuraaviin kertoihin liittyy asianomistajan omaehtoisen toimijuuden vahvuus. Auttajan näkökulmasta tarkastellen autetuksi tuleminen prosessuaalisuus on keskeistä. Valtaistuminen nähdään itseään ruokkivana. (Hokkanen 2014, 43.) Voimaannuttamisen voi nähdä tässä yhteydessä ennen muuta vanhemman asemassa olevan ulkopuolelta ohjautuvana toimintana kuin ensisijaisesti hänen itsensä sisäistämänä pyrkimyksinä esimerkiksi parempaan elämänhallintaan. Ajatellaan, että erilaisin tukitoimien tai päätösten avulla tuotetaan aina jotain hyvää, kuten tässä yhteydessä vanhemman asemassa olevalle voimaannuttavan kokemuksen. Käytännössä tämän tulkitaan tarkoittavan, että sosiaalityöntekijän tehtävänä on lisätä vanhemmuuden toteuttamista tukevia voimavaroja erilaisin tukitoi-

min, ja että niiden vaikutukset näkyvät vanhemman asemassa olevan aikuisen lisääntyneinä voimavaroina. Vaikka siis muutosvaatimukset esitetään lastensuojelullisesta näkökulmasta, muutosta vaativa aikuisen asia tai elämäntilanne pyritään saamaan järjestykseen työskentelyotteella, jonka tulkitaan voimavaraistuvan vanhemman asemassa olevaa, että vanhemmuus toteutuisi riittävän hyvällä tavalla.

Voimaannuttaminen on erityisen kiinnostava käsite lastensuojelun kontekstissa: miten määrittyvät esimerkiksi vanhemman tilanne, vanhemman omat valinnat tai toisaalta sosiaalityöntekijän päätökset, kun lastensuojelussa ovat vahvasti läsnä sekä tuki että kontrolli. Sosiaalityöntekijät yhdistävät vanhemman voimaannuttamisen niin vanhemman omiin kuin läheisverkoston (yhteisön) voimavaroihin ja hyvinvoinnin kokemiseen. (Siitonen 1999, 162.) Sosiaalityöntekijät ajattelevat, että muutoksen on lähde omasta itsestään, mutta mikä saa muutosvoiman liikkeelle, on erityisen kiinnostava kysymys lastensuojelun yhteydessä. Juha Siitosen (1999) mukaan jos voimaannuttamisen ajattelaaan lähtevän ihmisen ulkopuolisista tekijöistä käsin, niin voimaantuminen lähtee ihmisestä itsestään. Ihminen ei voimaannu ulkoisella pakolla tai toisen ihmisen päätöksen seurauksena. (Siitonen 1999, 91 – 93, 117–118; myös Germain & Gitterman 1987) Voimaantumiseen ja voimavaraalähtöiseen ajatteluun nojaavan sosiaalityöntekijän voidaan ajatella uskovan työntekijän ja vanhemman asemassa olevan väliseen vuorovaikutukseen, jossa syntyy voimaantumisen kokemuksia, kun aikuinen löytää kohtaamisen tuloksena omia voimavarojaan. (Siitonen 1991, 30–32).

Ammatillinen ymmärrys ja ammatti-identiteetti. Sosiaalityöntekijän oma ymmärrys vanhemmuudesta rakentuu ammatillisessa toiminnassa ja sen rakenteissa riippumatta juurikaan omakohtaisista kokemuksista vanhempana. Vanhemmuuskäsitysten muotoutumisen kannalta merkittäviä ovat lastensuojelun sosiaalityön käytännöt, kuten työparityöskentely tai tiimikeskustelut. Nämä käytännöt mahdollistavat oman elämänhistorian ja kokemusten merkitysten erittelyn ammatillisen toiminnan kontekstissa.

”Okei, vanhemmuutta ajattelen paljon siitä näkökulmasta, mitä täällä (lastensuojelussa) katsotaan, mitkä osa-alueet siihen kuuluvat. Myös se vaikuttaa, miten työparin kanssa tehdään ja tiimeissä keskustellaan. Ne tukevat yhteistä näkemystä ja tällöin tulee myös kaikkien omat taustat näkyviin (...) ja eri näkökulmia, kun kaikilla (sosiaalityöntekijöillä) ei ole samoja taustoja.”

”Me täällä keskenään puhutaan ja vertaillaan käsityksiämme siitä, olisiko tämä hyvää vanhemmuutta.”

”Siihen (omaan henkilökohtaiseen elämään ja kokemukseen) pitää osata suhtautua ja miettiä, että kaikilla ei ole sama tausta. Kaikki me tulemme erilaisista lähtökohdista, pitää pystyä itse ymmärtämään.”

Sosiaalityöntekijät pohtivat vanhemmuuden monimuotoistumista, joka haastaa myös sosiaalityöntekijän ymmärrystä vanhemmuudesta. He erittelevät vanhemmuuden erilaisia ilmenemisen muotoja puhuessaan vanhemmuudesta biologisen vanhemmuuden lisäksi psykologisesta ja sosiaalisesta vanhemmuudesta avatessaan vanhemmuutta lapsen arjen aikuissuhteiden näkökulmasta. Vanhemmuutta ei tulisi tulkita pelkästään biologisen vanhemmuuden kautta määrittävänä asemana. Vanhemmuutta tulisi lähestyä laajemmissa yhteyksissä, kuten lapsen arjen aikuissuhteiden kautta. Esimerkiksi päivähoidossa (hoito ja huolenpito) tai koulussa (kasvatus ja opetus) lapsen arjen aikuissuhteet tulisi tulkita lapsesta välittävien ja huolta pitävien aikuisten kautta osaksi lapsen arjen vanhemmuutta.

”Nyt on tullut enemmän ja enemmän biologisen vanhemmuuden tilalle paljon muita vanhemmuuden muotoja, mikä olisi sossun tärkeä ymmärtää. Psykologinen vanhemmuus tarkoittaa aikuista, jolla on tunnesuhde lapseen, tavallaan on vahva side lapseen omien tunteiden kautta, toimii lapsen arjessa. Siinä on samaa kuin sosiaalisella vanhemmuudella, mutta psykologinen vanhemmuus on henkilökohtaisempi. Sosiaalinen vanhemmuus näkyy laajemmassa kontekstissa. En tiedä osaisinko avata, miten sanoisi. Tärkeää tässä on juuri se kun pienet lapset ovat päivähoidossa tai perhepäivähoitajalla, lapset tapaavat heitä enemmän kuin omaa äitiä, ovat siis hyvin merkittäviä, ehkä se siellä (päivähoidossa) on tajuttukin, koska lapsilla on nykyään lähihoitajasysteemi. Jotenkin ajattelen, että en tiedä katsoisinko päivähoitajaa vanhemmaksi, mutta heillä on kuitenkin tämä psykologinen vanhemmuus. Heillä on merkittävä suhde lapseen.”

Sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa lastensuojelun sosiaalityön ammatillisessa toiminnassa on rakentuneena perusnäkemys vanhemmuudesta ja vanhempänä toimimisesta, vaikka toisaalta vanhemmuuden määrittely koetaan erityisen haasteelliseksi.

”Sosiaalityöntekijöillä on kuitenkin sellainen perusnäkemys vanhempänä toimimisesta. Se on tullut tiedosta, kokemuksesta ja omasta vanhemmuudesta.”

Ajatuksena on, että lastensuojelun sosiaalityöntekijä tiedon sekä oman ja työn tuoman kokemuksellisuuden perusteella on asemassa, jossa hallitaan vanhemmuutta koskeva perusnäkemys käytännön vanhemmuudesta. Pasi Pohjola & Niina Pitkänen & Juha Koivisto (2015, 176) esittävät, että sosiaalityöntekijä on teoreettisen, faktisen ja kokemustietonsa kautta asiantuntija arvioimaan asiakkaansa tilannetta, ja että kokemuksen kautta karttunut tieto ja osaaminen tekevät sosiaalityöntekijästä asiantuntijan asiakastyössä (Kemppainen & Ojaniemi, 2012). Teija Karttunen ja Johanna Hietamäki (2014, 333) nostavat ammattilaisen kokemuspäisen asiantuntijatiedon erääksi keskeiseksi ammattilaisen tiedon muodoksi, joka syntyy tekemällä, osallistumalla, havainnoimalla ja reflektoidumalla.

”Sitä (vanhemmuutta) on vaikea nimetä, ei ole tullut koskaan ryhtyneeksi pilkkoman vanhemmuutta, se on todella hankalaa, aika paljon siihen pitäisi tehdä työtä, jos oikein paneutuisi, siitä löytyisi aika paljon asioita.”

Sosiaalityöntekijät kuvaavat myös täysin vastakkaisia näkemyksiä hallita vanhemmuuden moninaisuus sosiaalityössä. Siinä, missä sosiaalityöntekijällä on selkeä perusnäkemys vanhemmuudesta ja sen toteuttamisesta, voi vanhemmuus ja vanhempana toimimisen perusteet toisaalta näyttäytyä hahmottomina ja selkiytymättöminä. Työntekijät ajattelevat, että niiden hallintaan saattaminen on työlästä, paneutumista vaativa tehtävä.

Sosiaalityöntekijät tulkitsevat asiantuntijatyön erityistä luonnetta tarkastelemalla reflektiivisyyttä ja ammatti-identiteetin muotoutumisen merkityksiä vanhemmuuden tulkintoihin vaikuttavina tekijöinä. Reflektiivisyydellä tarkoitetaan yleisesti valmiutta työn arviointiin ja kehittämiseen sekä omien henkilökohtaisten lähtökohtien ja ajattelutapojen tunnistamiseen. Teoreettinen tieto ja käytännön toiminta yhdistyvät reflektiivisessä asiantuntijuudessa. Reflektion kautta myös työn rakenteelliset ja yhteiskunnalliset ehdot tulevat tiedostetuiksi. Reflektiota tapahtuu sekä toiminnan aikana että sen jälkeen retrospektiivisesti. Reflektio nähdään systemaattisena, toimintaa ja ajattelua ohjaavana käytäntönä. (Payne 2005, 32–33; Lindén 1999, 56.) Reflektiivinen asiantuntija on tietoinen sekä roolistaan toimivana subjektina että ajattelunsa ehdoista. Reflektiivinen asiantuntijuus hahmottuu sosiaalisesti rakentuvana prosessina, jossa toimijat jakavat käsityksiään maailmasta ja sosiaalisesta todellisuudesta. (Karvinen-Niinikoski 2009, 141; 145; Juhila 2006; 246–247.) Kriittiseen reflektioon kuuluu myös emotionaalinen puoli, kun ammatinharjoittaja peilaa ja määrittää suhdettaan toisiin toimijoihin ja toimintaympäristöönsä (Karvinen-Niinikoski 2007, 90.) Laura Ylirukan mukaan vertaisryhmä voi toimia reflektion tukena ja vahvistajana. Reflektointi on tärkeää myös työhyvinvoinnin näkökulmasta, sillä mikäli toiminta rutinoituu tai muuttuu vaikeasti hallittavaksi, työntekijä uupuu. Hän menettää herkkyytensä vastata monisyisiin ja muuttuviin sosiaalityön haasteisiin. Moniarvoisessa ja kompleksisessa yhteiskunnassa on keskeistä, että asioita kyetään tarkastelemaan eri näkökulmista ja ratkaisujen ja toimenpiteiden seurannaisvaikutuksista voidaan keskustella. (Yliruka 2015, 62.) Sosiaalityöntekijän vanhemmuutta koskevat tulkinnat näyttäytyvät myös ammatti-identiteetin muovautumisen kysymyksinä. Ihmisen identiteetti muokkautuu hänen elämänsä aikana ja siihen vaikuttavat elämäkokemukset ja ne sosiaaliset ryhmät, joihin ihminen kuuluu (Payne 2006, 26.) Vastaavasti sosiaalityöntekijän ammatti-identiteetti muovautuu hänen oman persoo-

nansa ja työpaikkansa vuorovaikutussuhteiden yhteisvaikutuksessa. Sosiaalityössä ovat aina kontrolli, tuki ja pyrkimys vuorovaikutukseen läsnä, mutta hyvin erilaisilla painotuksilla. Yksittäisen sosiaalityöntekijän ammatti-identiteettiin vaikuttavat työpaikan arvot, tieto-taitoperusta ja ammattiryhmät sekä sosiaalityön lähestymistavat. (Payne 2006, 51, 80, 157.)

7 AIKUISUUTTA TULKITSEVA KEHYS

Aikuisuutta tulkitsevassa kehyksessä on kyse merkitysten kokonaisuudesta, jonka mukaan sosiaalityöntekijöiden aikuista koskevat tulkinnat merkityksellistyvät aikuisen lastensuojelutarpeiden arvioinnissa. Aikuisella tarkoitetaan tässä vanhemman asemassa olevia täysikäisiä henkilöitä, jotka liittyvät jollain tavoin lastensuojelun asiakaslapsen asiakkuuteen. Lastensuojelun tehtävänä on juridishallinnollisen järjestelmän tukitoimien pyrkimys tukemaan sekä lasta että perhettä yksilöityjen tarpeiden mukaan lapsen terveen kasvun ja riittävän huolenpidon turvaamiseksi. Aikuisuutta koskevat tulkinnat rakentuvat aikuista kohtaavan ammatillisen ymmärryksen ja toiminnan sekä niitä koskevien asiantilojen tarkastelusta. Aikuisuutta tulkitsevat eri näkökulmat ovat aikuisena olemista ja vanhemmuuden toteuttamista sekä toissijaisessa aikuisuudessa ja aikuisuuden tukemista koskevissa tulkinnoissa.

7.1 Aikuisena olemisen kehys

Aikuisena olemisen kehyksessä haastateltujen sosiaalityöntekijöiden tulkinnat, jotka liittyvät aikuisen kohtaamiseen lastensuojelussa. Sosiaalityöntekijät puhuvat ihmisarvon loukkaamattomuuden periaatteesta.

”Ihmisiä täytyy kohdella siten, että eivät tule loukatuiksi ja eikä heitä pidä syyllistää. Syyllistäminen ei johda yhtään mihinkään. Tietysti voi sanoa, miten asiat ovat, mutta ne pitää sanoa niin että ne eivät loukkaa, kohdella ihmisarvoisesti, olivatpa he missä tilanteessa tahansa. Ajattelen aina, että jos olisin itse siinä tilanteessa, niin miten minä haluaisin asioista puhuttavan.”

Sosiaalityöntekijät käsittävät, että kaikissa ihmisen elämäntilanteissa ihmisen kohtelun tulee olla ihmisarvoista. Työntekijät puhuvat samaistumisen periaatteesta asiakkaan kohtaamisen tilanteissa. Sosiaalityöntekijät pyrkivät kohtelevaan toista ihmistä kaikenlaisissa asiakastyön tilanteissa siten kuin toivoisi itseään kohdeltavan. Tämä orientoitu-

misen tapa viittaa ihmisten arjessa toteutettavaan periaatteeseen eli kultaiseen sääntöön. Se kehottaa ihmistä toimimaan tai tekemään siten kuin haluaisi itselle tehtävän tai olemaan tekemättä. Klassinen kultainen sääntö, ”tee muille niin kuin toivoisit muiden tekevän sinulle”, on tunnettu ympäri maailmaa ja pidetty itsestäänselvyytenä, intuitiivisena oppina etiikan periaatteesta. Kultaisen säännön ajatellaan pohjautuvan muinaiseen rakkauden lakiin (rakasta lähimmäistäsi niin kuin itseäsi) ja hopeiseen sääntöön, joka kieltää ihmisiä toimimasta tietyllä tavalla (rakkaus ei vahingoita lähimmäistä) (Terry 2003, 14, 18).

Haastattelupuheesta kuvautuu sosiaalityöntekijän uskomus hyvään. Työntekijät uskovat, että ihminen pyrkii kaikenlaisissa elämäntilanteissaan tai -vaiheissaan parhaaseen mahdolliseen ratkaisuun tai toimii ihmisen hyvän nimissä. Sosiaalityöntekijät puhuvat aikuisen pyrkimyksistä olla hyvä ihminen ja vanhempi lapselleen. Aikuinen pyrkii lopulta toimimaan siten, että se edistää lapsen hyvää elämää, vaikka se sitten edellyttäisi lapsen huostaanottoa, ja vaikka huostaanotto koetaan yleisesti usein pelottavana ja siten pahanä.

”Minä väittäisin, että ainakin useimmat vanhemmat siinä tilanteessa, kun lapsi joudutaan ottamaan huostaan, he pyrkivät parhaimpaansa myös siinä tilanteessa. Kyse on siitä, että joissakin elämänvaiheissa ja ylipäätään pidempi aikaisemmissa (lapsen sijoituksissakin), kaikilla vanhemmilla ei ole niitä kykyjä toteuttaa sitä, mikä juuri sillä hetkellä olisi parasta sille lapselle. Uskoisin, että ihmisillä on aina kuitenkin hyvät pyrkimykset, tavoitteet.”

Lastensuojelun työntekijät sosiaalityössä kohdataan paljon paha. Paha näyttäytyy työntekijöille lasten laiminlyönnin ja kaltoinkohtelun koko laajassa kirjossa – jopa lapsen tappoina. Nämä kokemukset haastavat sosiaalityöntekijöitä yksityisinä henkilöinä. Paha haastaa myös muita palvelujärjestelmien toimijoita, kuten sosiaali- ja terveysalan toimijoita. Pahimmassa tapauksessa auttamistilanteet näyttäytyvät pahan pallotteluna, kun ei suostuta uskomaan tai pystytäkään näkemään ihmisen pahaan. (Pohjola 2002.)

Martti Lindqvistin mukaan asiakkaan ihmisarvo edellyttää sitä, että hän tulee nähdyksi omana itsenään ja että hänen teoistaan ja niiden seurauksista puhutaan oikeilla nimillä. Hänen mukaansa keskustelu ihmisen olemisesta pohjimmiltaan hyvä vai paha -akselilla on tavallisesti melko tunteenomaista, etenkin silloin kun perusteeksi otetaan sekä kaltoin kohdellut viattomat pikkulapset että vapaana kulkevat ihmishirviöt. Kysymyksen-asettelu ihmisolemuksen hyvydestä tai pahuudesta on kuitenkin hyvin ongelmallinen, koska siinä oletetaan ihmisen perimmäinen olemus yksiselitteisesti jommaksi-

kummaksi. Pohdinnoissaan Lindqvist toteaa olevan täysin mahdollista ajatella, ettei ihminen ole alun perin kumpaakaan, vaan syntyy jonkinlaisessa alkuiattomuuden ja tietämättömyyden tilassa, johon vasta myöhemmin tulee moraalisia merkityksiä. Tai sitten voidaan uskoa, että ihminen on pohjimmiltaan sekä hyvä että paha, ja että hänessä on alkuperäisesti ja pysyvästi läsnä mahdollisuus molempiin. Hän tuottaa itselleen ja ympäristölleen sekä onnea että kärsimystä. Ihmisen hyvä ja paha limittyvät toisiinsa ja voivat ehkä myös muuttua toisikseen. (Lindqvist 2002, 53–54)

Sosiaalityöntekijät pohtivat suhdettaan aikuiseen merkityksellistämällä aikuista koskevan elämänhallinnan lastensuojelun kontekstissa. Lastensuojelun sosiaalityössä perhe hahmotetaan yhtäältä ongelmien aiheuttajiksi ja toisaalta niiden ratkaisijaksi ja että perhe nähdään välineenä, jolla tarttua ammatillisen sosiaalityön piiriin kuuluviin asioihin. (Forsberg 1994, 60–61.) Siihen, miltä lapsen tilanne lastensuojeluntarpeen arvioinnin näkökulmasta näyttäytyy, on perheen aikuisen – vanhemman elämänhallinnalla merkitystä.

”Onhan sillä merkitystä, onko sitä omaa työpaikkaa, koulutusta, millainen se arjen hallinta itsellä (vanhempana/aikuisena) on, niin onhan niillä merkitystä.”

Sekä lapsen että vanhemman hyvinvointiin vaikuttavat aikuisen – vanhemman käytössään olevat voimavarat. Niiden avulla pidetään arkea järjestyksessä, sillä ne mahdollistavat oman elämänhallinnan. Aikuisen käytössä olevat voimavarat ymmärretään merkittäväksi määriteltäessä sitä, millä tavoin aikuinen kykenee pitämään huolen lapsesta niin perushoidon kuin tunne-elämän kannalta. Sosiaalityöntekijän ymmärryksen mukaan aikuisen voimavarat ja käytössään olevat resurssit, jotka konkretisoituvat vanhemmuuden toteuttamisessa, ovat lapsen hyvinvoinnin ja kasvun resursseja. Lastensuojelussa instituutiona ollaan kiinnostuneita vanhemmuuden toteuttamisesta: miten ja mihin saakka aikuisen voimavarat ja hänen käytössään olevat resurssit riittävät turvaamaan lapsen tarpeiden mukaiset kasvuolosuhteet ja hyvinvoinnin.

”Hyvä aikuisuus on hyvää vanhemmuutta.”

”Vanhempi on aikuisen asemassa oleva ihminen, joka ottaa vastuuta lapsen tarpeiden tyydyttämisestä, että hoito ja huolenpito hoituvat.”

”Vanhemmuus on yksi aikuisen resurssi, mihin sen aikuisen olemassa olevat voimavarat riittää, niin siinä suhteessa rajan teko, minkä lastensuojelun perusteeksi laittaa, kun köyhyys, asunnottomuus eivät saa olla perusta huostaanotolle. Samalla tavalla ennaltaehkäisevässä työssä tätä myös on tärkeää selvittää sitä millä alueella niitä puutteita vanhemmuudessa on.”

Aikuisen elämänhallintaan liittyvät tekijät haastavat työntekijöitä ammatillisesti. Esimerkiksi köyhyys tai asunnottomuus ei sinänsä ole riittävä peruste lapsen huostaan-
 otolle. Sen sijaan vanhemman asemassa olevan aikuisen työmarkkina-asema, koulutus, ylipäättään aikuisen elämänhallinta ovat tekijöitä, joilla on merkitystä lastensuojelu-
 asiakkuudessa. Sosiaalityöntekijät pohtivat aikuisen antaman esimerkin vaikutuksia lap-
 sen kannalta. Aikuisen suhtautuminen koulunkäyntiin tai asennoituminen työssä käymi-
 seen ovat merkittäviä aikuisen elämänhallinnan tekijöinä aikuisena olemista koskevissa
 tulkinnoissa. Työntekijöiden ymmärryksen mukaan aikuisen suhtautumis-tavat ympä-
 röivään elämäänsä sekä asennoituminen omaan ja lasten elämään ovat malleja lapselle
 suhtautua elämään nykyhetkessä ja tulevaisuudessa. Pohjola esittää, että sosiaalityössä
 asiakkaiden asioita tullaan usein yksilöllistäneeksi, mutta yhteiskunnal-lisuus on aina
 mukana ihmisessä, hänen kokemuksissaan, ajattelu- ja toimintatavois-saan, valinnois-
 saan ja kulttuurisuudessaan. Ihminen on ainutkertainen omanlaisensa yksilö, mutta sa-
 malla hän on myös yhteiskunnallisen ympäristönsä muokkaama toimija. Toisinaan
 yksilöllisiksi oletetut valinnat voivat olla yhteiskunnallisesti määräytyneitä. (Pohjola
 2010, 62.) Asiakkaan aseman hahmottaminen edellyttää monitasoista sensi-tiivisyyttä:
 historiallista ja kulttuurista herkkyyttä. Pohjolan näkemysten mukaan sosi-aalityössä on
 tärkeää jäsentää asiakas tilanneyhteyksissään. Tähän liittyy myös vahvasti sosiaalityössä
 painotettu näkemys työn kohteen määrittymisestä: kohteena on ihminen tilanteissaan, ei
 ihminen ja hänen muuttamisensa. Tilanteita muovaamalla ja paranta-malla niiden ym-
 märtämistä voidaan saada aikaan muutosta. (Pohjola 2010, 61–65.) Sosiaalityöntekijöi-
 den käsitykset voivat saada myös aikuista kategorisoivia merkityksiä, vaikka niitä voi
 pitää samalla selontekona ammatillisesta toiminnasta.

”Silloin esimerkiksi mietitään (resurssinäkökulmasta), jos ihminen on ollut työttömänä ja käy
 ilmi, että haluaisi tehdä työtä, sitä ajattelee, että tällä on resursseja. Kun taas se joka on ollut
 vuosia työttömänä, kyllähän tästä eri käsityksen muodostaa kuin tuosta ekasta, silloin käyttää eri
 sabluunaa, päänsä sisään sellaisen käsityksen muodostaa, sitä on vaikea nimetä.”

”On epäilemättä, sillä päihdeongelmatkin on sairaus, jos vaikka on kyse syöpäsairaasta, ollaan pal-
 jon enemmän valmiita tukemaan avohuollon tukitoimin kuin niitä, joilla on alkoholismi. Tämä
 on moraalinen kysymys. Nyt minulla on asiakkaana äiti, joka on kehitysvammainen ja tarvitsee
 paljon tukitoimia, koska ei ole riittävä vanhemmuutta, mutta mitä me silloin tehtäisiin, jos ky-
 seessä olisikin tavallinen äiti.”

Jos vanhemman asemassa oleva aikuinen on työelämässä, sosiaalityöntekijät suhtautu-
 vat vanhempaan aikuisena eri tavalla kuin siihen vanhempaan, joka on ollut pitkään työ-
 tön tai ei ole ollut työelämässä. Sosiaalityöntekijä ottaa esille erilaisten asiakasluoki-

tusten avulla sen, miten asiakkaan kohtelu perustuu yleistettyyn kuvaan asiakkuuksiin liittyvistä ilmiöistä. Esimerkiksi päihteiden kohtuuttomaksi luokiteltu käyttö, alkoholismi on oiva esimerkki tarkastella asiakasta jonkin erottelevan tekijän tai ominaisuuden pohjalta. Tässä esimerkkitilanteessa päihdeongelma nousee kokonaisuudessaan kuvaamaan tai leimaamaan ihmistä ja hänen tilannettaan. Alkoholismi määrittääkin suhteen avuntarpeisiin ja -saantiin, toisin kuin esimerkiksi syöpäsairas tai kehitysvammainen. Hänen kohtaamisessa asiakkaaksi määrittymistä arvioidaan sairauden näkökulmasta ja siinä erityisesti ennusteen mukaan, toisin kuin alkoholismin yhteydessä, jossa usein saattaa taustalla olla ajatus itse aiheutetusta ongelmasta, ja joka harvemmin on poistettavissa oleva ongelma. Pohjolan mukaan sosiaalityössä ajatellaan olevan aina hyväksi vähintään sen, että asiakkaan tilanne ei ainakaan huonone tai mahdollisuus mielekkäseen elämään ja asumiseen omassa kodissa olisi pidempää, huolimatta siitä, että apu ei pidentäisikään elinaikaa. (Pohjola 2010, 34–35.)

7.2 Vanhemmuuden toteutumisen kehys

Vanhemmaksi määritellään tässä aikuinen, joka on vanhemman asemastaan käsin suhteessa lapseen ja vastuussa lapsesta. Vanhemman asemaan liitetään odotuksia, jotka kohdistuvat vanhemman asemassa olevan aikuiseen vastuunottajana lapsen tarpeiden tyydyttymisestä ja vanhemmalle määriteltujen yhteiskunnan asettamien tehtävien hoitajana. Lapsella on tiettyjä tarpeita ja että lapsen terve kasvu ja kehittyminen ihmiseksi edellyttävät aikuiselta ihmiseltä lapsesta välittämistä ja konkreettisia tekoja: hoitoa, hoivaa ja huolenpitoa.

”Meitä kiinnostaa lastensuojelussa se, miten nämä (vanhempaan liittyvät) ilmiöt, kuten päihteet, mielenterveys ja jaksaminen, näkyvät suhteessa lapseen, miten ne näyttäytyvät lapseen itsensä näkökulmasta, miten ne vaikuttavat lapsen pahoinvointiin tai hyvinvointiin.”

Vanhemmuuden toteutumista kuvaava puhe sisältää vaatimuksen kulttuuriseen sensitiivisyyteen; moninaisuuden sietämiseen vanhemmuuden toteuttamisessa. Sosiaalityöntekijät puhuvat aikuisen erilaisista tavoista toteuttaa vanhemmuuttaan. Lähtökohtana ovat lapsen tarpeet ja niiden tyydyttyminen, eikä niinkään jokin tietynlainen vanhemmuuden malli. Tärkeintä on lapsen tarpeiden tyydyttyminen riippumatta vanhemman persoonallisesta tyylistä toteuttaa vanhemmuutta. Sosiaalityöntekijät haastavat yhteiskunnan eri kerrostumia erilaisuuden sietämiseen vanhemmuuden toteuttamisessa. Van-

hemmuus nähdään ikään kuin yksityisasiana tiettyyn rajaan asti, kunhan valtavir-rasta poikkeava vanhemmuuden toteuttaminen ei vahingoita tai vaurioita lasta.

Sosiaalityöntekijät ottavat puheessaan esille vanhemmat, joiden vanhemmuus toteutuu kaverisuhteena lapseen. Sosiaalityöntekijällä saattaa ajoittain olla hankaluuksia erottaa vanhemman asemassa oleva aikuinen esimerkiksi nuoresta, kun erottelua ei voi tehdä edes pukeutumisen perusteella. Sosiaalityöntekijät käsittävät, että näihin tilanteisiin kulminoituu aikuisen oma vanhemmuussuhde omassa nuoruudessa, jolloin aikuisen suhde omaan vanhempaan ei välttämättä ole mahdollistanut nuoren itsenäistymistä ja kasvua aikuiseksi. Pohjolan näkemyksissä kulttuurisesti rakentuneet toimintamallit, normit ja koodit haastavat sosiaalityötä kulttuuriseen sensitiivisyyteen. Sosiaalityössä on olennaista tunnistaa ihmisten erilaisuuteen, hyvä- tai huono-osaisuuteen ja yhteiskunnallisiin tulkintoihin liittyvät ideologiset näkökulmat. (Pohjola 2010, 63.)

Sosiaalityöntekijän pohdintoissa merkityksen saavat myös vanhempana toimivan aikuissuhteet. Vanhemmuuden toteuttamista tarkastelevassa puheessa sosiaalityöntekijät merkityksellistävät aikuisten läheissuhteet ja näkevät niiden toimivuuden vertautuvan vanhemmuuden toteuttamiseen suhteessa lapseen. Sosiaalityöntekijöiden pohdinta kulminoituu ensinnä lapsen läheisverkostojen sisällään pitämään ylissukupolvisuuden historiaan, jonka voi tulkita konkretisoituvan vanhemman kyvyssä toimia tässä hetkessä lapselleen vanhempana. Toiseksi pohdinnasta välittyy epätietoisuutta siitä, miten tulisi suhtautua lapsen läheisverkostossa ilmeneviin aikuisten keskinäisiin vuorovaikutusongelmiin: ovatko ne osoituksena kyvystä toimia lapselle vanhempana vai miten niihin tulisi suhtautua. Pohjola kirjoittaa, että sosiaalityössä ymmärrys ihmisen elämänhistoriasta on välttämätöntä, sillä yksilö, ryhmät ja perheet kantavat kukin omalla tavallaan ja eriasteisesti mukanaan omaa elämänhistoriaansa. Historiallisuuden merkitys korostuu sen myötä, mitä erityisimpiä tai eriytyneempiä kysymyksiä kohdataan. Ilman ihmisen elämänhistorian tuntemusta on mahdotonta tulkita, mistä muutosta tarvitsevaan elämäntilanteeseen on tultu. (Pohjola 2010, 62–63.)

”Asiakkuusvaiheessa jokaisessa tapaamisessa tulisi kiinnittää huomiota siihen, että mitä sinulle ja nimenomaan sulle vanhempana kuuluu: mitkä ovat ne asiat mihin toivoo apua.”

Sosiaalityöntekijät kiinnittävät huomiota tapaan kohdata vanhempi. Heidän mukaan vanhemman ja työntekijän välisessä vuorovaikutuksessa vanhempi tulisi kohdata yksi-

lönä ja oman elämänsä asiantuntijana. Asiakassuhteen lähtökohtana pidetään vanhemman asemassa olevan odotusten avointa kuuntelua. Sosiaalityöntekijät ymmärtävät asiakasvanhemman toimivana subjektina ja se tarkoittaa, että asiakas kohdataan ajattelevana, tuntevana ja toimivana ihmisenä, ja häntä kuullaan ja kuunnellaan herkästi omassa asiassa (Pohjola 2010, 35). Laura Yliruka (2015) tarkentaa, miten asiantuntijuutta ei enää kuvata tiettyjen tietojen osaamisena tai pysyvänä ominaisuutena, koska se ajatellaan muuttuvaksi, aikaan ja paikkaan sidoksissa olevaksi. Sosiaalityöntekijät nostavat esille vanhemman asemassa olevan aikuisen oikeuden suunnitelman mukaiseen apuun tai tukeen vanhemmuuden vahvistumiseksi. Oikeuden suunnitelmalliseen tukeen ei sosiaalityöntekijän tulkinnoissa toteudu vanhemman asemassa olevan aikuisen kaikissa elämäntilanteissa. Palvelujärjestelmän ei nähdä sitoutuvan tukemaan lasten lastensuojeluasiakkuuksissa vanhemman asemassa olevaa aikuisen tuen ja avun tarpeissa. Sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta joko vanhempi itsenään näyttäytyy ongelmaiseksi tai vanhempi näyttäytyy ongelmatilanteessa olevana. Lastensuojeluilmoitusten syitä ja niiden kautta ilmitulevia vanhemmuuden puutteita tulkitaan lapsen iän mukaan. Pikku-lapsia koskevat ilmoitukset liittyvät vanhemmuuden puutteisiin lapsen arjessa. Vanhemmuuden puutteet tulevat näkyviin esimerkiksi vanhempien mielenterveyteen tai väkivaltaan liittyvinä lieveilmiöinä. Lasten ajatellaan elävän 7–12 -vuotiaiden ikäluokassa lastensivaihetta, jolloin lastensuojeluilmoitukset alkavat tulla näistä samoista lapsista vasta teini-iässä. Tällöin ne otetaan tai niihin suhtaudutaan nuoren käytösongelmina, vaikka taustalla on nimenomaan samat vanhemmuuden puutteet, joita näillä nuorilla oli jo pikkulapsivaiheessaan. Pikkulasten vanhempien ongelmat ovat näkyvämpiä lapsen ja perheen arjessa kuin isompien lasten, koska ajatellaan, että isommat lapset kykenevät selviytymään arjestaan itse itsestään huolehtimalla.

Sosiaalityöntekijöiden puheessa kuvataan lastensuojelullista tulkintaa tilanteissa, joissa lastensuojeluilmoituksen syy liittyy erityisesti vanhemman asemassa oleviin ongelmiin, kuten päihteiden käyttöön. Tällöin selvittelytyö aloitetaan hoidon tarpeen selvittelyllä, koska päihteidenkäytön ajatellaan vaikuttavan lapseen, ja siksi vanhemman asemassa olevan aikuisen päihteidenkäytön selvittely katsotaan kuuluvan lastensuojelulle. Päihteidenkäyttöä tarkastellaan sekä konkreettisen käytön kannalta, kuten määrää ja käyttöhistoriaa sekä vaikutuksina vanhemmuuden toteutumiseen, kuten kykyyn hoitaa lapsen ja perheen arkisia asioita ja huomata lapsen tarpeet ja vastata niihin. Sosiaalityöntekijä tulkitsee aikuisen ongelmaa myös lapsen näkökulmasta, lapsen tarpeiden toteutumisen

kannalta. Tällöin tarkastelun kohteeksi nousevat kysymykset siitä, miten aikuisen ongelma näyttäytyy lapsen kannalta lapsen ikä huomioiden, samalla kun selvitetään aikuisen oma käsitys tarkasteltavan ongelmatilanteen vaikutuksista omaan, lasten ja koko perheen arkeen. Sosiaalityöntekijän tulkinnoissa vanhemman asemassa olevilla saattaa olla päihteidenkäyttöä vähättelevä suhtautumista, silloin aikuinen kuvaa päihteidenkäyttöään vain viikonloppukäyttönä, työviikon viitekehyksessä, vaikka lastensuojeluilmoitus koskee nimenomaan vanhemman ongelmallista päihteidenkäyttöä. Vaikka tilanne näyttää aikuisen ongelmana perheessä, aiheuttaa se lapselle ongelmatilanteita, jotka näyttävät lapsen kannalta vanhemmuuden puutteina.

”Esimerkiksi kun löytyy näitä isejä ja äitejä, jotka ovat täysin tosikädettömiä. Ne ovat antaneet sen (vanhemmuuteen liittyvän) vallan lapsille jo hyvin pienestä pitäen. Lapset ovat saaneet päättää, että lähtevätkö ne päiväkotiin vai eivät. Ensimmäisestä luokasta lähtien koulussa he päättävät, että menevätkö kouluun vai eivät, menevätkö he nukkumaan vai eivät. Ja sitten murrosiässä se tarkoittaa sitä, että nämä samat lapset karkailevat ja viettävät yönsä ihan ties missä haluavat. He saattavat käyttää päihteitä ja joutua seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Näen sen sillä tavalla, että näitten aikuisten vanhempien roolissa on vakavia puutteita aika usein. Voidaan sitten kysyä, että ovatko ne oikeasti - nehan ovat kyvyttömiä siinä vanhemmuudessa.”

Sosiaalityöntekijät kuvaavat miten vähin erin vanhemman ongelmasta rakentuu lapselle pulmia ja miten puuttumattomuus aikuisen tapaan toimia vanhempana tuottaa lapselle lopulta ongelmallisia elämänvaiheita. Työntekijöiden käsitysten mukaan nuoren ongelma kumpuaa vanhemman omista ongelmista eli puutteista vanhemmuuden toteuttamisessa, eikä ainoastaan lapsen murrosikään liittyvistä lapsen käytös- ja sopeutumattomuusongelmina. Esimerkki konkretisoi sosiaalityöntekijöiden ymmärrystä aikuisen tehtävistä ja rooleista, jotka ovat erityisen merkittäviä vanhemmuuden toteutumisen kannalta lapsen arjessa. Esimerkin vanhemmat eivät ole kyennyt syystä tai toisesta rajaamaan lapsensa käyttäytymistä, jonka seurauksena aikuiset vanhempina vähitellen menettävät vanhemman asemaan tulkitun aikuisen ”vallan”. Lapsista kehkeytyy vähitellen ”vallanpitäjiä” perheessä. Työntekijöiden tulkinnoissa vanhemman ”vallattomuus” on lastensuojelun näkökulmasta vahingollista lapsen terveille kasvuille ja kehitykselle sekä pahimmassa tapauksessa sillä on vakavat seuraukset pitkälle nuoruuteen ja aikuisuuteen.

7.3 Toissijaisen aikuisuuden kehys

Aikuisuutta tulkitsevassa kehyksessä on kyse sosiaalityöntekijöiden käsityksistä koskien aikuisen merkityksellistymisestä suhteessa asiakaslapsen asemaan lastensuojelussa.

”Kyllähän ne (vanhemman asemassa olevat aikuiset) jää oman onnensa nojaan. (...) Sellaisena kokonaisuutena se jää vanhemman tilanne, kun katot sitä lapsen tilanteen läpi. Et ehkä ajattele tarpeeksi sitä kuitenkin, miten se vanhemman elämä pysyisi hanskassa.”

”Näkisin, että sitä (vanhemman asemassa olevan aikuisen avuntarpeiden arviointia) vähemmän tehdään.”

Aikuinen kohdataan lastensuojelutyössä pääsääntöisesti lapsen vanhempänä ja huoltajana. Sosiaalityöntekijän työskentelyn kohteena on lähtökohtaisesti lapsen edun turvaaminen, jolloin vanhemman asemassa olevan aikuisen tarpeet ovat alisteisia lapsen tarpeille.

”Sitä (vanhemman asemassa olevan aikuisen avuntarpeita) lastensuojelussa pitäisi arvioida siitä näkökulmasta, että vanhempi saisi apua ja tukea niihin oman elämän ongelmakohtiin, jotka heikentävät hänen kykyä toimia vanhempänä. Minä en todellakaan väitä, että kaikki alkoholistit olisivat huonoja vanhempia, mutta päihdeongelma tuottaa kuitenkin puutteellisuutta vanhemmuuteen.”

Vanhemman asemassa olevaan aikuiseen liittyvillä kysymyksillä, kuten vanhemman päihteidenkäytöllä tai mielenterveydellä tai ylipäätään arjesta selviytymisellä on sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan vaikutusta lapsen hyvinvoinnille. Lapsen tarpeita, hoivaa tai huolenpidon tarvetta koskevan huolen luonne ohjaa sosiaalityöntekijän valintoja arviointityöskentelyssä. Sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa lastensuojelun työskentelytapa toissijaistaa vanhemman asemassa olevan aikuisen. Aikuisen kohtaaminen aikuisen tarpeiden näkökulmasta ei ole itsestään selvää lastensuojelun sosiaalityön käytännöissä. Aikuisen avuntarpeiden arviointi on riippuvainen työntekijästä ja toisaalta ilmaistun huolen syystä. Lastensuojelussa ollaan kiinnostuneita siitä, miten vanhempaan liittyvät eri ilmiöitä koskevat kysymykset näkyvät lapsessa, ja miten ne näyttäytyvät itse lapsen kannalta, ja miten ylipäätään vanhemman asemassa olevaan aikuiseen liittyvät huolen syyt vaikuttavat lapsen hyvin- tai pahoinvointiin.

”Paljon on olemassa oleellista tietoa vanhemman taustatiedoistakin, mikä pitäisi olla tiedossa ja hyödyttäisi lastensuojelua, mutta jollain lailla tulee rajata kun ei ole mahdollisuutta käydä läpi koko elämäntarinaa, kun se on kuitenkin siinä se lapsi.”

Sosiaalityöntekijöiden näkemysten mukaan olemassa olevaa tietoa tulisi eri tavoin hyödyntää aikuisen tilanteen arvioinnissa, mutta ei niinkään aikuisen itsensä avuntarpeiden näkökulmasta vaan lapsen tilannetta selkiyttävänä tai lapsen tilannetta hyödyttävänä tiedon keruuna. Sosiaalityöntekijöiden käsitysten mukaan yhtäältä aikuisen avuntarpeiden

arviointia tulisi lastensuojelussa jollain lailla rajata, koska lastensuojelussa ei ole mahdollisuutta paneutua vanhemman tilanteeseen, koska työskentelyn keskiössä on lapsi tarpeineen.

Toisaalta työntekijöillä on käsityksiä, että vanhemman asemassa olevien aikuisten oma tilanne jää kokonaisuutena selvittämättä, kun lastensuojelulle ominainen, lapsen tilanteen läpi tarkastelu on työskentelyn ominaispiirre. Haastattelupuheessa luetellaan asioita, joita sosiaalityöntekijä tulisi vähintäänkin selvittää aikuiselta, kuten perustiedot, työssäkäynti (työmarkkina-asema), ammatti, sukulaisverkosto ja jossain määrin lapsuus. Vanhemman elämäntilanteeseen aikuisen näkökulmasta paneudutaan perusteellisemmin muualla palvelujärjestelmässä kuin lastensuojelun sosiaalityöntekijän työnä. Muita paikkoja tai tilanteita voivat muun muassa olla perhetyö tai muut tukitoimet, kuten vanhempaa itseään koskevat; työtä, koulutusta tai ylipäättään omaa aikuisen elämää koskevat suunnitelmat tai koko perhettä koskevat palvelut, jonne vanhempi on pitempiaikaisesti asetettu asiakkaaksi.

”Toivottavaa olisi, että aikuisellekin tehtäisiin suunnitelma, mutta tehdään valitettavasti vain silloin kun mielenterveys- tai päihdeongelmia. Tärkeää, että aikuisillekin saataisiin suunnitelmia tehtyä oman vanhemmuuden (vahvistamiseen).”

Sosiaalityöntekijät nimeävät puheessaan useita syitä sille, miksi aikuinen jää toissijaiseen asemaan. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän tulkinnoissa aikuiset saavat lastensuojelussa huonompia palveluja kuin konsanaan jossain muualla palveluissa, sillä työskentelyn painopiste lastensuojelussa on aikuisen osalta lähinnä vanhemmuudessa. Sosiaalityöntekijät nimeävät ammatillisen toimintansa puitteissa monia puutteina pitämiään tekijöitä, joilla on merkitystä aikuisen toissijaisuudelle lastensuojelun kontekstissa. Lastensuojelutarpeen arvioinnin yhteydessä ei ole yleisesti olemassa vanhemman asemassa olevan aikuisen tarpeita huomioivia, sosiaalityöntekijän työlle määriteltyjä tai asetettuja tavoitteita, jotka suuntaisivat erityisesti sosiaalityöntekijän toimintaa vanhemman asemassa olevan aikuisen avuntarpeiden arvioinnin suuntaan.

Työntekijät kokevat, että aikuisen kannalta olisi tavoiteltavaa lastensuojelussa nimetä myös aikuiselle oma työntekijä lapsen lastensuojeluasiakkuuden yhteyteen. Vanhemmuuden toteutumisen kannalta nimetty työntekijä aikuisen tukena tulkitaan

merkittäväksi tekijäksi sekä erityisesti juuri lastensuojelutyölle ominaisena tekijänä. Ajatellaan, että omatyöntekijäjärjestelmä turvaisi kokonaisvaltaisen, suunnitelman mukaisen tuen ja avun sekä aikuisen itsensä että vanhemmuuden toteuttamisen kannalta, samaan tapaan kuin asiakaslapselle nimetty vastuusosiaalisyöntekijän toiminta ja vastuu asiakaslapsen asioissa tuottaa. Näissä tulkinnoissa konkretisoivat sosiaalisyöntekijöiden pyrkimykset ymmärtää vanhemman asemassa olevan aikuisen avuntarpeet sekä niiden merkitys lapsen lastensuojelutarpeiden kannalta. Ymmärretään, että niillä on yhteys lapsen hyvän toteutumisessa, koska ”kaikki vaikuttaa kaikkeen”. Aikuista itseään koskevien avun ja tuen tarpeiden arviointi tulkitaan merkittävänä selvittää vanhemmuuden toteutumisen rajoitteita tai suoranaisia esteitä asiakaslapsen arjen kannalta. Aikuista koskevat avuntarpeet saattavat sosiaalisyöntekijöiden tulkinnoissa olla usein tosiasiassa lapsen lastensuojelutarpeiden suoria syitä tai vaikuttavat ainakin lapsen lastensuojelutarpeiden taustasyinä.

Sosiaalisyöntekijät nimeävät tekijöitä, joilla on merkitystä sille, miten aikuista tukemalla olisi mahdollista poistaa tai ainakin vähentää vanhemmuuden toteutumisen esteitä tai sitä rajoittavia tekijöitä. Ensinnäkin aikuisten avuntarpeiden arviointeja tulisi voida tehdä useammin ja toiseksi lastensuojelun työntekijöiden tulisi voida panostaa erityisesti lapsen arjessa vanhemmuuden toteutumiseen. Nämä ovat sosiaalisyöntekijöiden tulkintojen mukaan olennaisia tekijöitä pyrkimyksissä toteuttaa lastensuojelunlakia lainsäätäjän tarkoittamalla tavalla. Tarja Heino (1997, 378) näkee, että lastensuojelussa on tärkeintä ottaa työskentelyn lähtökohdaksi lapsi. Johanna Hurtig (2003, 168) ottaa kantaa vastaavasti toteamalla, että vanhemman ja vanhempien kanssa työskentely on lapsen kannalta tärkeää, sillä tapa työskennellä heidän kanssaan määrittää myös lapsen paikkaa lastensuojelussa. Nämä nimetyt tekijät ja kannanotot ovat kiinnostavia siinä mielessä, että mitä vanhemman asemassa olevan kanssa työskentelyllä kulloinkin tosiasiassa tarkoitetaan.

”Joo, ongelma on ehkä siinä, että tämä on niin pirstaloitunutta tämä palvelujärjestelmä. Väitän ja uskon aika vakaasti siihen, että päihde- ja mielenterveyspuolella, kun aikuisia hoidetaan, niin siellä hoidetaan pelkästään sitä siinä edessä istuvaa aikuista ihmistä, eikä oteta huomioon sitä, että sillä aikuisella ihmisellä on olemassa lapsia.”

Aineistolaina havainnollistaa palvelujärjestelmän rakenteellisia ongelmia. Pirstaleinen palvelujärjestelmä pitää yllä toimintatapoja, jotka eivät ota ihmistä kokonaisuutena huomioon. Ongelmalähtöisesti rakennetussa palvelujärjestelmässä tarkastelun kohteena on

kulloinkin se puoli ihmisestä tai ihmisenä olemisesta, joka sopii järjestelmälähtöisen palvelun ohjelmaan tai sille määriteltyn tehtävään.

7.4 Aikuisuuden tukemisen kehys

Aikuisuuden tukemisen kehyksessä on kyse vanhemman asemassa olevan aikuisen tukemiseen ja auttamiseen liittyvistä tulkinnoista lastensuojelun sosiaalityön ammatillisessa toiminnassa. Juhila esittää, että ihmisen auttamisen ja tukemisen merkitys korostuvat, kun ihminen ei selviä elämästään omin avuin. Hän kirjoittaa huolta pitävästä auttamisesta sosiaalityössä, jolla hän tarkoittaa sekä avun piirin vetämisen tehtäviä sosiaalityössä että ihmisestä kiinnipitävän ympäristön tukemista sosiaalityössä. Aikuinen tulee näkyviin tuen kehyksessä yhtäältä auttamista ja tukemista luonnehtivina tulkintoina sekä auttamista ja tukemista koskevana koordinoinnin ja kontrollin keinoin. Aikuisuuden tukemisen kehyksessä kulmineituvat sosiaalityöntekijöiden pyrkimykset. (Juhila 2006, 175–177.)

7.4.1 Auttaminen ja tukeminen

Sosiaalityön menetelmiin kuuluvat auttaminen ja tukeminen ovat vaativia toimimisen tapoja, vaikka kuulostavatkin yksinkertaisilta. Auttaminen ja tukeminen tekemisen tapoina voidaan tulkita rakentuvan lastensuojelussa huolenpitäjän roolin kautta suhteessa aikuiseen, vanhempaan ja vanhemmuuteen. Sosiaalityöntekijän ymmärryksen mukaan asiakkaat eivät kaikissa tilanteissa ja elämänvaiheissa selviä välttämättä omillaan, vaan tarvitsevat apua ja tukea. (Juhila 2006, 200.) Juhilan (2006, 14) ajatukseen tukeutuen vanhemman asemassa olevan aikuisen rooliin kuuluu tällöin avun ja tuen vastaanottaminen ja sosiaalityöntekijöiden rooliin kuuluu pitää vastaavasti huolta vanhemman asemassa olevasta aikuisesta tai huolehtia, että aikuinen saa tarvitsemansa avun ja tuen jostakin muualta. Asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden huolenpitosuhteen luonne ja sosiaalityöntekijän rooli avautuvat oivalla tavalla sosiaalityöntekijöiden puheena vanhemman avuntarpeista ja avun järjestämisen vastuusta.

”Vaikka olisi sovittukin (lapsen) sijoitus tehdä te -tyyliin, eivät vanhemmat koe itse tietävänsä sitä, mitä pitäisi tehdä, kun ovat huolissaan, jolloin vanhemmat jäävät yksin ja sivuun. Paljon olen miettinyt: mikä olisi oikea taho tukemaan vanhempia vai sekö taho joka tekee toimenpiteen, entä sitten jos sen on vastentahtoinen sijoitus? Sovituissa huostaanotoissa tilanne ihan toinen, siinä voisi sama jatkaa, ettei vanhemman tarvitse alusta alkaa kertoa taustojaan.”

Auttamisen ja tukemisen tavoitteena on pitää ihmiset kiinni ihmisarvoisessa elämässä tai yrittää luoda tällainen elämä niille, joilta se juuri sillä hetkellä puuttuu. Näihin työn tekemisen tapoihin liittyy myös palveluohjaus, jota tarvitaan muun muassa varmistamaan sosiaalityön asiakkaiden etuuksien ja palvelujen saantia, jotka heille kuuluvat laakisääteisesti. Auttamiseen ja tukemiseen liittyvää palveluohjausta tapahtuu sosiaalityöntekijöiden mukaan aikaisempaa useammin monitoimijaisissa palveluissa.

”Et oikeastaan tapaakaan perheitä enää muualla kuin verkostoissa, kuten koulujen ja perheneuvolan kanssa.”

”Katsot mitä haetaan ja miten se toimii ja järjestetään verkostoja ja osallistut verkostoihin. Verkostotyö on lisääntynyt!”

Vanhemman asemassa olevan aikuisen – vanhemman, perheen tapaamis- tai kohtaamispaikkoina ovat nykyään yhä useammin erilaiset yhteistyöverkostot, joissa sosiaalityöntekijän tehtäväksi voi tulkita lapsen, aikuisen tai koko perheen avun piiriin vetämisen ja tai lasta, aikuista tai koko perhettä kiinnipitävän ympäristön tukemisen lastensuojelun tukitoimien avulla.

”Nykyään sosiaalityöntekijät ovat enemmän organisaattoreita ja se riippuu sitten työntekijästä, että millaisen kontaktin sinä luot siihen (perheeseen) tai missä olet sitten mukana.”

”Kun on pitkäkestoinen asiakassuhde, niin kyllähän se suhde on ammatillisena auttajana, joka siinä niitä tukitoimia yrittää arvioida ja järjestää ja arvioida niiden riittävyttä.”

Sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa työntekijä itse määrittelee tapansa toimia suhteessaan aikuiseen tai perheeseen. Työntekijän katsotaan itse priorisoivan sitä, millä tavoin hän on osallisena asiakkaan asioissa, kohtaa hänet tai ylipäättään on vuorovaikutuksessa asiakkaan kanssa. Sosiaalityöntekijä voi määritellä lopulta sen, millä tavoin, ja missä kaikessa hänen on oman asemansa kannalta tarpeellista olla mukana. Näistä valinnoista johtuen sosiaalityöntekijä määrittyy useimmiten arvioijan rooliin, jolloin hän arvio joko palvelujen tarvetta tai niiden toimivuutta lapsen kannalta erilaisissa asiakkaita koskevis-
sa tilanteissa. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on siis yhtäältä koordinoida asiakkaansa palvelutarpeita järjestämällä yksilöllistä tukea tai apua sekä toisaalta arvioida palvelujen riittävyttä ja tarpeenmukaisuutta että niiden vaikutuksia asiakkaan kuntoutumisen ja elämänhallinnan kannalta.

”Lähityö on jäänyt vähemmälle, ei siihen ole aikaa panostaa. Olet täällä se, joka vetelee naruista!”

”Kyllähän se on vähän huono asia tällä hetkellä, kun sinä saat sen perhetyön johonkin perheeseen, niin sinulta itseltäsi katoaa se välitön kontakti siihen (perheeseen).”

Sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa kahdenvälinen, välitön ja suora vuorovaikutus-kontakti perheeseen on lastensuojelutyön käytännöissä siirtymässä sosiaalityöntekijän työstä etäämmälle aiempaan toimimisen tapaan nähden. Käytännössä se tarkoittaa, että luottamukselliseen suhteeseen perustuva psykososiaalinen työskentely vanhemman asemassa olevan ja perheen kanssa vähitellen ohenee. Tätä ilmiötä jouduttavat ajan-puute sekä aiemmasta korostuneemman aseman saanut sosiaaliohjaus. Sosiaalityön kannalta ei pidetä hyvänä suuntana sitä, että lastensuojelun sosiaalityöntekijän asiantun-tijatyö muuntuu vähitellen juridishallinnollisten tehtävien hallinnoinniksi.

Vanhemman tuen tarpeiden ymmärtäminen ja erityisesti vanhemman konkreettinen aut-taminen ovat sosiaalityöntekijöiden käsitysten mukaan merkityksellisiä, kuten muun muassa lapsiperheiden kotipalvelutoiminta. Sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa yksin-huoltajat nimetään erääksi konkreettisen avun tarvitsijaryhmäksi. Yksinhuoltaja on useimmiten ainoa perheen aikuinen ja vanhempi, joka on vastuussa perheen arjen suju-vuudesta ja päivittäisestä hyvinvoinnista. Hän hoitaa käytännön vanhemmuuden teke-mällä kotityöt sekä ylläpitämällä lapsista välittävän suhteen, samalla kun hän huolehtii itsestään aikuisena ja vanhempana, riippumatta siitä onko hän työelämässä tai sen ulko-puolella. Tämän tyyppisissä aikuisen elämäntilanteissa tuen tarve liitetäänkin usein juuri vanhemman jaksamiseen. Yksinhuoltajan ymmärretään tarvitsevan apua, joka tukee ai-kuisen selviytymistä erityisesti jaksamisen näkökulmasta, mutta millaisesta tuesta tä-mänlaatuisissa tilanteissa voisi olla eniten apua, onko keskusteluapu parasta apua van-hemman asemassa olevan jaksamisongelmissa. Useimmiten vanhemman jaksamison-gelmiin lastensuojelusta tarjoaa avuksi perhetyötä, jossa menetelmät ovat luonteeltaan enemmänkin keskustelevia ja ohjaavia kuin konkreettisia arjen tekoja tai työsuorituksia, kuten kotitöitä, lasten hoitoa tai kaupassa käyntiä. Perhetyön ohessa saatetaan myös jär-jestää ostopalveluna siivousapua. Sosiaalihuoltolaki (1301/2014) tarjoaa yhden vaihto-ehdoisen tavan toimia tämän tyyppisissä elämäntilanteissa. Kunta on 1.4.2015 alkaen ollut velvollinen järjestämään kotiapupalvelua lapsiperheille ilman että perhe on lasten-suojelun asiakkuudessa.

Seuraavassa aineistolaina havainnollistaa lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden itselleen määrittelemän roolin aikuisen avun tarpeissa. Siinä työntekijät pohtivat omaa tehtävään-

sä lastensuojelussa sekä toisaalta eri vastuutahoja ja näiden keskinäisiä suhteita tai rooleja aikuisen avun ja tuen tarpeissa.

”Vanhemman kuntoutus on osa lastensuojelua ja se kuuluu osana sosiaalityöntekijän työhön. Viime kädessä vastuu on lastensuojelussa, että vanhemman ja lapsen asiat hoituvat.”

”Lastensuojelun sosiaalityöntekijä tekee sitä (vanhempien kuntoutuminen/tukeminen) jo nyt ”

Vanhemman asemassa olevan aikuisen kuntoutus ja sen edistäminen nähdään sosiaalityöntekijän työksi, sillä lapsen lastensuojeluasiakkuuteen luetaan kuuluvaksi vanhemman asemassa olevan asioiden hoitamista tai järjestystä koskeva vastuunotto niitä myös koordinoimalla. Huolimatta siitä, että vanhemman asemassa olevan aikuisen avuntarpeiden selvittelytyötä pidetään itsestään selvytensä lastensuojelutyössä, välittyy sosiaalityöntekijöiden puheesta myös vastakkaisia näkemyksiä. Kaiken kaikkiaan vanhemman asemassa olevan aikuisen avuntarpeiden arviointia voidaan pitää sivujuonena vanhemmuuden arvioinnissa. Aikuisen tarpeiden arviointi lastensuojelun sosiaalityössä näyttäytyy sekä työntekijäkohtaisena että tilannesidonnaisena toimintana vanhemmuuden arvioinnin yhteydessä.

”Sitä (vanhemman asemassa olevan aikuisen tarpeita) lastensuojelussa pitäisi arvioida siltä näkökulmalta katsottuna, että vanhempi saisi apua ja tukea niihin oman elämän ongelmakohtiin, jotka heikentävät hänen kykyä toimia vanhempana. Minä en todellakaan väitä, että esimerkiksi kaikki alkoholistit olisivat huonoja vanhempia, mutta päihdeongelma tuottaa kuitenkin puutteellisuutta vanhemmuuteen.”

Lastensuojelun lähtökohta vanhemman asemassa olevan aikuisen kuntoutuksessa on sen tuottama hyöty lapsen hyvinvoinnille joko palauttamalla tai vahvistamalla aikuisen kykyä toimia vanhempana lapsensa arjessa. Vanhemman avuntarpeita tulisi juuri siksi lähestyä aikuisen elämänhallintaan keskeisesti liittyvinä kysymyksinä ja toisaalta vanhemmuutta voimavaraistavasta näkökulmasta. Miia Pitkäsen tutkimuksessa lapsen sijoituksen aikaisen tuen saaminen oli liiaksi vanhemman oman aktiivisuuden varassa. Vanhempien kokemuksissa kuntoutumisen tukeminen rakentui vahvasti suhteessa vanhemmuuteen ja lapsen sosiaalityöhön sisältyviin asioihin. Vanhempien kuntoutumisen tukeminen saa lastensuojelun käytännöissä lapsen sijoituksen aikana vähäisen roolin. (Pitkänen 2011, 113–114.)

”Minun mielestä lastensuojelun sosiaalityöntekijä tekee sitä (järjestää apua) jo nyt tai lastensuojelussa, jos siinä on vaikka perhetyö, niin perhetyön tehtävää on tavatessaan vanhempia aktivoida heitä käymään niissä palveluissa.”

Sosiaalityöntekijät mieltävät vanhempien auttamistyön muiden auttamistahojen työksi oman ammatillisen toimintansa ulkopuolelle. Sosiaalityöntekijän työtä on järjestää perheelle palveluja havaittujen epäkohtien korjaamiseen tai asiointitilan muuttamiseen toisenlaiseksi. Sosiaalityöntekijä järjestää esimerkiksi perhetyöntekijän tukemaan tai vahvistamaan käytännön vanhemmuutta perheessä ja samalla aktivoitumaan vanhempaa vanhemman elämänhallinnan kannalta merkittävissä palveluissa. Sosiaalityöntekijän toiminnasta voi tunnistaa palveluohjaukselle ominaisia piirteitä, sillä asiakkaan aktiivointi tai hoito toteutetaan muiden toimijoiden avulla, mutta sosiaalityöntekijän koordinoimana toimintana. Raunion mukaan palveluohjaus on tapa järjestää monitahoisista ja monitoimijaisista palveluista asiakkaan selviytymistä tukeva yksilöllinen kokonaisuus, joka työskentelyprosessina käsittää asiakkaiden valikoinnin, palvelutarpeen arvioinnin, palvelujen ja tuen järjestämisen, tavoitteiden toteuttamisen seurannan ja tarvittaessa palvelukokonaisuuden korjaamisen. Asiantuntijuuden merkitys palveluohjauksessa korostuu erityisesti tilanteissa, joissa esiintyy monenlaisia arkielämän ongelmia. (Raunio 2004, 134–135.)

7.4.2 Kontrolli ja koordinointi

Pelkistämällä Juhilan määrittelyä asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden liittämisen ja kontrollisuhteesta, sosiaalityöntekijöiden roolina on liittää asiakkaita yhteiskunnan valtakulttuuriin ja tarvittaessa kontrolloida heitä, joiden liittämisessä on vaikeuksia. Asiakkaiden rooliin kuuluu asettuminen sosiaalityöntekijöiden liittämisen ja kontrollitoimien kohteiksi. (Juhila 2006, 13–14.) Sosiaalityöntekijän työlle luonteenomainen koordinointi on monessa suhteessa myös kontrollia suhteessa aikuiseen – vanhemman kohtaamisen tilanteissa. Aikuisen – vanhemman avuntarpeiden ja niihin liittyvien palveluiden tai hoidon koordinointi ei kohdistu ainoastaan vanhemman – aikuisen tilanteeseen tai edistymiseen muutosta vaativissa asioissa, koska lastensuojelussa tulee tarkastella aikuisen saamaa tukea myös lapselle koituvan hyödyn näkökulmasta. Tästä syystä aikuisen tukemisen koordinointi liittyy vahvasti lapsen edun toteutumiseen, eikä sinänsä aikuiseen kuntoutujana tai tuen saajana.

”Vanhempien kuntoutumisen kannalta esimerkiksi päihdetyöntekijä vastaa vanhemman päihdeongelmasta, mutta siinäkin on lastensuojelun sossulla tärkeä rooli, että on mukana lastensuojeluprosessin haltijana.”

”Paljon on yhteistä kuntoutustahojen kanssa ja paljonhan lastensuojelun sosiaalityöntekijällä on yhteistyötä vanhempien asioissa.”

Sosiaalityöntekijöiden näkemyksistä nousee vahvasti esille lapsen edun toteutumisen koordinointi. Tämä tehtävä asettaa lapsen vastuusosiaalityöntekijän asemaan, jossa on valta puuttua aikuista koskeviin asioihin tai tilanteisiin kontrolloimalla niitä. Hänellä on oikeus puuttua esimerkiksi vanhemman asemassa olevan aikuisen hoitojärjestelyihin, jos sillä on vaikutusta asiakaslapsen arkeen. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on juridisesti viimekäden vastuussa lapsiasiakkaansa asioiden hallinnoinnista. Kontrollin ja koordinoinnin yhteydessä on merkityksellistä myös yhteistyö eri toimijoiden kanssa, johon lapsen vanhemmat myös liitetään. Sosiaalityöntekijät pitävät tärkeänä vanhemman asemassa olevan aikuisen tuen koordinointia osana lapsen asiakassuunnitelmaa. Vanhemman asemassa olevan aikuisen tuen tarve perustellaan lapsen edun toteutumisen näkökulmasta.

”Kyllähän se koordinointi pitäisi olla siellä suunnitelmassa, vaikka se on sen lapsen suunnitelma. Onhan se lapselle etu, että vanhempi pitää huolta itsestään ja onhan se myös vanhemmuuden kysymys. Mutta siinähan olisi siis olennaista se, että sitä myös katsottaisiin aina suhteessa siihen, mitä se tuo siihen lapselle, lapsen arkeen, siksi, että ne eivät jää irrallisiksi. Kyllä lastensuojelun sosiaalityöntekijä voi tukea aikuista käymään, saamaan aikuisena apua ja tukea omiin ongelmiinsa, mutta se että miten se näkyy siinä lapsen arjessa, että ei saa unohtaa sitä, mitä on se arki. Eihän se automaattisesti tuo lapselle hyvää siihen arkeen, jos vaikka vanhempi käy terapiassa – pitäisi huomata, että eihän se vanhemmuus häviä siitä työskentelystä mihinkään!”

Sosiaalityöntekijän näkemysten mukaan aikuisen terapia ei tuota välittömästi apua lapsen arjen vanhemmuuden toteutumiseen. Terapiakäynnit ovat sinänsä arvokkaita, mutta ne eivät välittömästi vaikuta vanhemmuuden toteutumiseen arjessa, vaikka ne sen pidemmän ajan kuluessa useimmiten tekevätkin. Lapsen arjen vanhemmuuden toteutuminen sosiaalityöntekijän havainnosta huolimatta jätetään tämän saman aikuisen varaan, vaikka perheelle saatetaan ohjata, ainakin aluksi, myös muita tukitoimia. Sosiaalityöntekijän käsityksissä vanhemman asemassa olevan aikuisen kuntoutuminen sekä lapsen arjen vanhemmuuden toteutumisen toimivuus kuuluvat olennaisesti yhteen. Tästä syystä nämä molemmat puolet on arvioitava samanaikaisesti: vanhemman kuntoutuksen vaikutukset lapsen arjen vanhemmuuteen tässä hetkessä ja tulevassa ajassa. Koordinoinnissa on merkityksellistä tarkastella vanhemman kuntoutumista lapselle koituvien hyötyjen ja haittojen kannalta, vaikka kyse olisi vanhemman asemassa olevan aikuisen avun hakemisesta tai aikuisen saattamisesta avun piiriin.

Vaikka aikuinen tuen tarpeineen koordinoidaan osana lapsen asiakassuunnitelmaa, sosiaalityöntekijät toisaalta tiedostavat vanhemman asemassa olevaa aikuista koskevan epäkohdan. Se liittyy vanhemman asemassa olevan aikuisen oikeuteen saada suunnitelmaan perustuvaa apua tai tukea lastensuojelun sosiaalityössä. Lastensuojelun avopalveluissa ei vanhemman asemassa olevan aikuista koskevaa asiakas- tai palvelusuunnitelmaa yleensä kirjata lastensuojelun sosiaalityössä. Vanhemmuuden toteutumista koskevat muutospyrkimykset tai -vaatimukset kirjautuvat yleensä vain asiakaslapsen suunnitelmaan. Tätä epäkohtaa yrittää lastensuojelun asiakaslapsen vanhempienkin osalta korjata uusi sosiaalihuoltolaki (1301/2014, 36 §, 39 §). Siinä määritellään erityisesti myös aikuista koskeva palvelutarpeen arviointi sekä asiakassuunnitelmaa koskevia reuna-ehtoja sosiaalihuoltoa toteutettaessa.

7.4.3 Toimijuuden vahvistaminen

”Kun kyse on päihdeongelmista, väkivallasta tai mielenterveydestä, usein ohjataan jatkoon, mutta se mikä ei ole yksinkertaista, on ihan keskusteluapu – rinnalla kulkeminen; voi soittaa ja tavata – kumppanuus.”

Puheessaan sosiaalityöntekijät konkretisoivat tilanteita, joissa vanhempi ohjataan saamaan apua tai hoitoa. Useimmiten tarvitaan päihde- ja mielenterveyspalveluita, jotka ovat yleensä ongelmitta järjestettävissä. Ongelmallisia ovat sen sijaan sosiaalityöntekijöiden tulkintojen mukaan ne tilanteet, jolloin tulisi löytää keskusteluapua vanhemmalle joustavasti ja vanhemman kannalta vaivattomasti vanhempaa askarruttavissa tilanteissa. Liisa Hokkasen mukaan auttamiskonteksteissa kahdenkeskeisesti jaettua toimijuutta nimitetään yleisesti kumppanuudeksi (Hokkanen 2014, 64). Sosiaalityöntekijän puheen voi ajatella ennemminkin viittaavan virallisten auttamissuhteiden ohessa erilaisiin arjen epävirallisiin tai puolivirallisiin hoiva-, hoito- ja huolenpitosuhteisiin, kuin viittauksena häneen itseensä lapsen vastuusosiaalityöntekijänä suhteessa lapsen vanhempaan.

Juhila esittää, että kumppanuussuhteessa asiakkaan ja sosiaalityöntekijän ajatellaan toimivan rinnakkain. Sosiaalityöntekijä yhdessä asiakkaiden kanssa jäsentää asiakkaiden elämää ja ongelmatilanteita sekä mahdollisia muutostarpeita ja -tavoitteita. Kumppanuuteen kuuluu kumppanina toimiminen. (Juhila 2006, 14–15.) Pasi Pohjola ym. näkevät, että tällaisessa jaettuun ja vuorovaikutteiseen asiantuntijuuteen perustuvassa sosiaalityössä asiantuntijuus ei pelkästään perustu statukseen, omaksuttuun tietoon ja taitoon tai asemaan. Heidän mukaansa sosiaalityön yhteistuottaminen edellyttää erilaisten

asiantuntijuuksien tai kokemusten yhdenvertaista osallistumista prosessiin. (Pohjola ym. 2015, 178.) Sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun sosiaalityöntekijän ja vanhemman asemassa olevan aikuisen mahdollisuutta kumppanuuteen kyseenalaistavat heidän välinen valtaepätasapaino ja toisaalta sosiaalityöntekijän ajankäyttöön liittyvät tekijät. Sosiaalityöntekijöiden ihanteena on tästä huolimatta vanhemman asemassa olevan tukeminen vuorovaikutussuhteen kontekstissa.

”Paljon on niitä nuoria, joilla itsellään on probleema, mutta ei niinkään että päihdeongelma, enemminkin on kyse vanhemmuuden tukemista kasvatustehtävässä. Esimerkiksi minulla on yksi perhe, jolla on hyvä ajatus siitä, miten hyvä tehdä, mutta he tarvitsevat ulkopuolilta sanojan, että tehdään näin ja varmaan he niin tekevätkin, mutta he tarvitsevat siihen tuen, että pystyvät sen tekemään. Ja sitten kun on paljon yksihuoltajavanhempia, jotka ovat yksin ja apua tarvitsisivat.”

Sosiaalityöntekijät tulkitsevat yhteiskunnan ylläpitämien arvojen ja niissä tapahtuvien muutosten tietynlaisia seurannaisvaikutuksia vanhemmuuteen ja tapoihin toimia vanhempana. Työntekijät puhuvat ensinnä arvojen muutoksista, joilla on vaikutuksia vanhemmuuden toteuttamiseen, vanhemman tehtävässä pärjäämiseen. Sosiaalityöntekijän tulkinnan mukaan niiden voidaan ajatella toisaalta heijastelevan ihmisen pyrkimyksiä yksityisyyteen koti- ja perheasioissa sekä toisaalta aikuisen tarpeisiin järjestellä elämänsä perheenä parisuhteissaan tapahtuvien muutosten tahdissa. Vanhemman asemassa olevan tarve perheen ”ulkopuoliseen sanojaan” voi yrittää ymmärtää tuen tarpeista käsin, joita synnyttää moniarvoistunut arki lapsen, vanhemman – aikuisen ja perheen ympärillä. Vanhemmalla saattaa olla tarve saada eteensä hyväksyvät ja kannustavat ”kasvot”. Vanhemman asemassa oleva haluaa kuulla ”toisen mielipiteen” vanhempana toimimisestaan ja siten varmistua ”oikein” toimimisen tavasta ollakseen kunnollinen vanhempi. (Hiitola 2015.)

Viden (2007, 111) esittää, että neuvojen jakaminen on olennainen osa ammattilaisten arkityötä. Siksi myös moraaliset kannanotot, eli tietynlaiseen arvomaailmaan pohjautuvien ajattelu- ja toimintatapojen suosittelu on aina ammattipuheessa mukana. Keskusteluapu ei sosiaalityöntekijöiden mukaan aina riitä vanhemman avun tarpeissa. Tarvitaan konkreettista auttamistoimintaa, jotta vaikeissa elämäntilanteissa kamppailevien elämään tulisi järjestystä. Sosiaalityöntekijät tiedostavat erilaisissa tilanneyhteyksissä vanhempien ohjauksen ja neuvonnan sekä avun ja tuen tarpeet. Juhila kuvaa ammattilaisen ja vanhemman välistä neuvontatilannetta lähtökohdiltaan hierarkkisena, mutta kuitenkin sellaisena, jossa molemmilla toimijoilla on oikeuksia ja velvollisuuksia. Van-

hempi on tavallisesti se osapuoli, jonka odotetaan ottavan neuvoja vastaan, mutta jolla on samalla oikeus odottaa ammattilaiselta apua tilanteeseensa. Ammattilaisella on puolestaan vanhempaa laajemmat toiminnan mahdollisuudet ja päätösvalta käytössään, mutta samalla velvollisuus neuvoa asiakasta. (Juhila 2000, 105–106.)

Sosiaalityöntekijät pohtivat kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten vanhempien tunnekokemuksia ja vaikutuksia heihin vanhempina ja aikuisina. Sosiaalityöntekijän tulkinnoissa lapsen sijoitus kodin ulkopuolelle on vanhemmalle vahva tunnekokemus, kriisi, joka vaikuttaa myös toimimiseen aikuisena ja vanhempana.

”Joo, just, onko sitten perhetyö tai mikä silloin kun tullaan kauheassa kriisissä kun lapsi otetaan huostaan ja siinä pitäisi jaksaa vielä töitäkin hakea tai jotain koulutusta, joka menee ihan ristiin. Kyllä se tarvitsee siihen yhden ihmisen ihan oikeasti, joka kannustaa. Totta kai se vanhempi voi huonosti, jos sen oma elämä tai parisuhde, jotakinhan siellä on, että...”

Lapsen sijoitus on useimmiten myös kannanotto vanhemman kyvystä toimia vanhempana tai ylipäätään aikuisen elämänhallinnasta. Sijoituksen taustalla on aina omanlaisiaan puutteita liittyen lapsen kotiympäristöön tai nuoren käytösongelmiin. Sosiaalityöntekijät käsittävät, että lapsen sijoitustoimenpiteestä sinällään aiheutuu vanhemmalle psykososiaalisen tuen tarvetta. Vanhemman ajatellaan tällöin tarvitsevan pohtivaa vuorovaikutussuhdetta jonkun toimijan kanssa, kuten esimerkiksi perhetyöntekijän työnä. Sosiaalityöntekijät asettavat itsensä asemassa, jossa heidän tehtävänänsä olisi kannustaa vanhempaa sopeutumaan tilanteeseen, kuten esimerkiksi sopimukseen perustuvassa lapsen kodinulkopuolelle sijoittamisen tilanteissa. He eivät kuitenkaan koe pystyvänsä sosiaalityöntekijöinä tekemään psykososiaalista työtä vanhemman tai aikuisen kanssa. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden tulkinnan mukaan vanhemman toimijuus aikuisena ja vanhempana rakentuu lastensuojelussa lähinnä lasta koskevissa arkisissa neuvottelutilanteissa. Tällöinkin vanhemman toimijuus on riippuvaista sosiaalityöntekijästä ja näyttäytyy useimmiten vanhempaa uuvuttavana toimintana sekä toteutuu erilaisina eri osapuolia koskevin velvollisuuksina.

8 ARVIOINTIA TULKITSEVA KEHYS

Arviointi on lastensuojelun sosiaalityön ammatillisen toiminnan ydintä. Arviointia koskeva sosiaalityöntekijöiden tulkintakehys rakentuu arviointia koskevista yleisistä

lähtökohdista käsin. Arviointia kehystävä puhe kytkeytyy lähinnä lastensuojelun muo-
dolliseen instituutioon, lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun säädöksiin sekä sosiaali-
työntekijän työtä ohjaaviin arvoihin ja periaatteisiin. Arvioinnin lähtökohtien ja periaat-
teiden tarkastelussa on ensinnäkin kyse sosiaalityöntekijän asemasta tai roolista sekä
sen ilmentymistä ammatillisessa toiminnassa. Toiseksi arvioinnin lähtökohtien ja peri-
aatteiden tarkastelussa on kyse arviointityöskentelyä koskevasta rakenteesta sekä sosi-
aalityöntekijän arviointiin ammatillisen toimijan kannalta merkityksellisistä tekijöistä ja
arvostuksista.

Sosiaalityöntekijöiden haastattelupuhe sisälsi myös työtä koskevia selontekoja. Niihin
voi suhtautua joko selityksinä arvioinnin tilaa koskevassa keskustelussa tai omaa työtä
ja sen reunaehdoja kuvaavina selontekoina. Nämä lähestymistavat mahdollistivat toi-
saalta sosiaalityöntekijöiden ammatilliselle toiminnalleen antamiensa merkitysten tar-
kastelun, samoin kuin työtään koskevien epäkohtien esiin tuomisen ja ammatillista toi-
mintaansa ohjaavien arvostusten tarkastelun. Sosiaalityöntekijöiden arviointia kos-
kevaan puhetta tulen tarkastelemaan lähinnä selityksinä arviointia koskeville asianti-
loille lastensuojelun sosiaalityössä. Suhtaudun niihin Juhilan tapaan sosiaalityönteki-
jöiden esittäminä haasteina puuttua työtään koskeviin epäkohtiin. Juhila käyttää tästä
käsitettä kriittinen selontekovelvollisuus, joka haastaa sosiaalityöntekijöitä ottamaan
kantaa asiakkaiden elämää hankaloittaviin yhteiskunnallisiin epäkohtiin sekä tuomaan
esiin oman työnsä reunaehdoja ja sisältöjä. (Juhila 2009, 304.)

Tällä tavoin tulkittuna sosiaalityöntekijöiden arviointia koskevasta moniulotteisesta pu-
heesta ilmituleva arviointia tulkitseva kehys rakentuu kolmen sisäkkäisen tulkintake-
hyksen varaan. Ensinnä tarkastelussa ovat palvelujärjestelmän rakenteellisia ja toimin-
nallisia tekijöitä kuvaavat merkitykset eli rakenteellisten ja toiminnallisten tekijöiden
kehys. Toinen näkökulma on asiakkaiden yhteisöissä eli asiakkaan yhteisöjen kehys.
Kolmas arviointia tulkitseva ulottuvuus rakentuu ammattietiikan kehykseen: arviointia
ammatillisena toimintana koskevista eettisistä periaatteista.

8.1 Rakenteellisten ja toiminnallisten tekijöiden kehys

Rakenteellisten ja toiminnallisten tekijöiden kehyksessä on kyse sosiaalityöntekijöiden
haastattelupuheessaan tuottamista, lähinnä palvelujärjestelmää koskevista käsityksistä ja
asiaintilojen kuvauksista arviointia koskevasta lastensuojelutehtävien toteuttamisesta.

Näillä tekijöillä on joko suoraan tai välillisesti merkitystä lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden pyrkimyksissä arvioida lapsen ja vanhemman asemassa olevan arkea. Lapsen lastensuojelutarpeen arvioinnin kontekstissa sosiaalityöntekijät puhuvat vanhemmuuden arvioinnista, mutta käsitteen käyttö tietyssä mielessä työntekijöiden ymmärryksen mukaan johtaa ongelmiin. Sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa vanhemmuuden arviointi terminä ohjaa sosiaalityöntekijän katseen vain vanhempaan, vaikka ymmärretään että vanhemmuutta ei voida arvioida irrallaan lapsesta, sillä vanhemmuus on yhteinen nimitystä lapsen ja aikuisen välillä. Kyse on lapsen ja vanhemman välisestä erityisestä suhteesta, jolla on oma erityinen laatunsa ja tehtävänsä.

”Vanhemmuuden arviointi terminä on sillä lailla problemaattinen, koska se kytkee sen analyttisen katseen vaan vanhempiin, mutta eihän sitä vanhemmuutta myöskään voi arvioida irrallaan lapsesta. Eihän lastensuojelussa puhutakaan lapsen arvioinnista vaan lastensuojelun tarpeen arvioinnista ja vanhemmuuden arvioinnista. Sen sijaan lapsen arvioinnista puhutaan psykologian puolella. He tutkivat lasta, mutta lastensuojelussa on lapsen elämäntilanteen arviointia, mutta vanhemmuuden arviointi tuottaa terminä sitä, että se katse on vanhemmassa, vaikka ei se käytännössä niin ole.”

Haastattelupuhe korostaa myös käsitteellistä eroa lapsen arvioinnin ja lastensuojelutarpeen arvioinnin välillä. Sosiaalityöntekijät tulkitsevat, että lapsen arviointi terminä liittyy psykologiaan, jossa itse lapsi nähdään arvioinnin kohteena. Lastensuojelun sosiaalityössä arviointi liittyy johonkin tiettyyn, tavalla tai toisella esille nousseeseen, lasta koskevaan asiaan tai tilanteeseen, jolloin arvioinnin kohteena on lapsen tarve suojeluun, eli arvioidaan lapsen tilannetta lapsen tarpeiden kannalta.

8.1.1 Voimavarat

Sosiaalityöntekijät kuvaavat keinoja hallita ammatillisesti aikuista – vanhempaa koskevien asioiden ja tilanteiden selvittelytyöskentelyä. Vaikka sosiaalityöntekijä olisi vakuuttunut aikuisen asioiden selvittelyn merkityksestä lastensuojelussa, jää selvittelytyö nykyisellään kuitenkin usein pinnalliseksi. Työntekijöiden käsitysten mukaan vanhemmuuden arvioinnintyöskentelykäytäntöä tulisi kehittää aikuissosiaalityössä kehitteillä olevan tilannearviomallin tavoin. Aikuissosiaalityön pyrkimyksenä on kehittää tilannearviomalli aikuisen avun tarpeiden selvittelytyön tueksi. Sosiaalityöntekijät pohtivat aikuissosiaalityön tilannearviomallin käyttöominaisuuksia ja erityisesti, miten se voisi soveltua lastensuojelun kontekstiin.

”Vielä palaisin tuohon aikuisen asemassa olevan vanhemman, aikuisen asioiden selvittelyyn. Se on tässä tullut esille, että siihen (aikuisen avuntarpeisiin) pitäisi kiinnittää entistä enemmän huomiota. Siihen ajatukseen olen tullut (...), kun olen ollut siinä aikuissosiaalityön seminaarissa, jossa on tilannearviota käyty läpi.”

Aikuissosiaalityön tilannearviossa on monipuolisesti koottu aikuisen eri elämänalueita, joita aikuissosiaalityössä on tarkoitus käydä asiakkaan kanssa läpi tilannekuvan saamiseksi.

”Se on tosi hieno se mitä ne käy aikuisen kanssa läpi, kun ne arvioi sitä, mitä aikuissosiaalityössä pitäisi tehdä. Siinä oli hyvin monipuolisesti (aikuisen elämänalueita listattuna) ja minun mielestä sitä voisi hyödyntää myös lastensuojelussa – ainakin sellaisena muistilistatyyppisenä. Mutta että ei tarvitse kokonaan käydä koko listaa läpi, kuten ainakin mitä kokemusasiantuntijat ovat sanoneet siitä, mikä on se oma kokemus; tämä on ihan kauheata, että näistäkö kaikista asioista pitäisi pysytää sanomaan, kun hän tulee kauheassa kriisissä vastaanotolle tapaamaan sosiaalityöntekijää. Hän pystyy silloin puhumaan vain jostain. Jos näistä kaikista pitäisi puhua, niin hirveän isolta kalulta tuntuu. Itse ajattelen, että sieltä voisi valita jotain, esimerkiksi työasioista, toimentulosta, harrastuksista, vapaa-ajasta. Jostain voisi lähteä, kuten että se, että työntekijällä voisi olla sellainen (malli). Vaikka, että yhdessä tapaamisessa käytettäisiin tähän vähän aikaa, ja että edes jotain näistä kaikista (osa-alueista) kävisi sen vanhemman kanssa läpi. Nykyään selvitä tystö jää usein pinnalliseksi.”

Sosiaalityöntekijöiden ehdotuksena on, että tilannearviota voisi lastensuojelussa käyttää harkiten, kulloinkin aikuisen asiointi- tai elämänvaihe- tai tilanne huomioiden. Toimintatavan kehittämisessä lastensuojelun sosiaalityön tarpeisiin voisi hyödyntää myös kokemusasiantuntijoita, kuten aikuissosiaalityössä on tehty. Kokemusasiantuntijapalautetta tukena käyttäen aikuissosiaalityön kehittämää tilannearviomallia voisi käyttää vanhemman asemassa olevan aikuisen voimavarojen selvittämisessä, kuten työn, toimentulon, harrastustoiminnan ja vapaa-ajan vieton kannalta. Näitä eri puolia sosiaalityöntekijä ehdottaa tarkasteltavaksi vähin erin vanhemman asemassa olevan elämäkulusta, käyttämällä niiden tarkasteluun esimerkiksi yksi tekijä kerrallaan, jonkin verran aikaa jokaisessa vanhemman tapaamisessa. Tällä tavoin rakentuisi vähitellen kokonaiseksi kuva aikuisen elämäntilanteesta ja elinpiiristä, ja sen myötä käsitys aikuisen avun ja tuen tarpeista vanhemmuuden toteuttamisen kannalta.

”Vanhemmuus on se, jonka kanssa pyöritään koko ajan lastensuojelussa. Jotkut sossut sitä enemmän sanoittaa ja jotkut vähemmän. Pitäisi pohtia näitä kaikkia!”

”Vanhemmuuden arviointia ei kirjoiteta esiin tarviin (lastensuojelutarpeen arvioinnin yhteenvedonäyttö ja lomake) selkeästi. Siitä puhutaan, mutta sitä ei laiteta esille kuin ääritapauksessa eli huostaanoton yhteydessä. Ainakin se (vanhemmuuden arviointi) on siellä työntekijän päässä, mutta harmi se kyllä on, jos sitä ei kirjata.”

”Tämä on (vanhemmuuden arvioinnin malli ja dokumentointi) just sitä mitä pitäisi kehittää, koska se ei ole dokumentoituna, ei sitä löydykään (asiakirjoista) mistään. Pitäisi tehdä arviointikriteerit ja kertoa vanhemmille, että asioita kirjataan myös asiakirjoihin.”

”En-

tistä enempi on itsestä tuntunut siltä, että niitä (vanhemman asemassa olevan aikuisen avuntarpeiden arviointi) pitäisi tehdä entistä enempi, että olisi tärkeää arvioida myös sitä. Mutta sitten tulee jo nyt se paine vastaan, että se (lastensuojelutarpeen arviointi) olisi lyhyt prosessi. Itse edustan toista ääripäätä; ajattelen, että selvitys on pitkä prosessi. Nyt on enemmänkin huoli, pääpaino sillä, että alkaako asiakkuus vai ei.”

Sosiaalityöntekijöiden käsityksissä vanhemmuus ja sen arviointi ovat keskeisiä tekijöitä. Ne vaativat pohtivaa käsitteellistämistä sekä konkreettista toimintamallia vanhemmuuden arviointia varten. Sosiaalityöntekijän käsityksiä voi tarkastella myös oma työtään koskevien selontekojen kannalta. Ne liittyvät vanhemmuuden näkyväksi tekemiseen, kuten vanhemmuuden sanoittamiseen, vanhemmuuden arvioinnin mallintamiseen ja dokumentointiin sekä toisaalta vanhemmuuden arvioinnin dokumentoitumiseen asiakasasiakirjoihin. Sosiaalityöntekijä kokevat merkittävänä puutteena sen, että lastensuojelusta puuttuu vanhemmuuden arvioinnin toimintamalli, joka sisältäisi myös vanhemmuuden arviointikriteerit. Työntekijät arvelevat toimintamallin tarjoavan välineen sekä dokumentointiin että arviointikäytäntöön ja välineen vanhemmuutta koskevien arviointiperusteiden konkreettiseen tarkasteluun yhdessä vanhemman kanssa.

”On tavallaan menty kauemmaksi siitä perusajatuksesta, joka oli esim. silloin, kun kehittivät sitä (arviointimallia), jossa nimenomaan lähetään tarkastelemaan elämäntilannetta: lapsen ja aikuisen ja sitten sitä vanhemmuuden tilannetta, eli sen lapsen ja vanhemman suhdetta. Huoli on siitä, että tuleeko se tässä aikalailla nopeassa aikataulussa ja siinä prosessissa mahdolliseksi paneutua, vai pyritäänkö siinä aika nopeasti saamaan se esille, että mihin (suuntaan) mennään.”

Sosiaalityöntekijöiden käsitysten mukaan lastensuojelu työympäristönä ei mahdollista paneutuvaa, kokonaisvaltaista arviointia. Vaikka vanhemman asemassa olevan aikuisen avuntarpeiden arviointi nähtäisiinkin merkityksellisenä, ei arviointityöskentelylle annettu aikaraja (kolme kuukautta) sanktioineen edistä kuin nopean ratkaisun tekemistä lapsen asiakkuuden määrittämisessä. Aikarajavaatimus on sosiaalityöntekijän tulkinnan mukaan häivytännyt lastensuojelutarpeen arvioinnin työkäytännöstä sille asetetun, alku- peräisen tavoitteen tarkastella lapsen elämäntilannetta kokonaisvaltaisesti. Kokonaisvaltaisuus tarkoittaa tässä lapsen ja vanhemman vuorovaikutussuhteen ja arjen vanhemmuuden toteutumisen tarkastelua niin lapsen kuin aikuisen kannalta.

”Pitäisi vaan olla aikaa enemmän vanhempien tapaamiseen ja taustan selvitykseen: miten asioita hoidetaan, onko pahoja traumoja takana; kuolemia, eroja, sillä nämä taustat vaikuttavat vanhemmuuteen, vaikka toki ympäristökin vaikuttaa; mitkä ovat ne yhteiskunnan olosuhteet, jotka vanhemmuuteen vaikuttaa. Tämä selvitystyö jää nykyään usein pinnalliseksi.”

Panostamisella sosiaalityöntekijät viittaavat työajan riittävyyteen. Työntekijöiden tulkinnoissa sosiaalityöntekijöillä tulisi olla aikaa tarkastella yhdessä vanhemman asemassa olevan kanssa aikuisen elämänhistoriaa sekä vanhemmuuden toteuttamiseen vaikuttavia tekijöitä sekä yksilöllisten että yhteiskunnallisten tekijöiden kannalta. Paneutuva tarkastelu auttaa sekä sosiaalityöntekijää että aikuista ymmärtämään kokonaisvaltaisemmin aikuisen ja vanhemman tapoja ajatella ja toimia. Merkityksellistä on pystyä paneutumaan sekä lapsen tarpeisiin että vanhemmuuden toteuttamiseen perheen arjessa huomioimalla siinä myös aikuisen avun ja tuen tarpeita. Työntekijät tulkitsevat aikuisuutta koskevien kysymysten hallintaa osaamisen kysymyksenä taloudellisten edellytysten ohella.

”Lastensuojelun sosiaalityöntekijän pitää pystyä panostamaan siihen lapseen ja lapsen vanhempien vanhemmuuteen, siihen näkökulmaan, unohtamatta kuitenkaan sitä aikuisten palvelujen tarvetta. Raha! Niin kyllä se on jo tietysti sitten se (raha), jos lähetään oikeasti siihen aikuisen arkeen paneutumaan. (...) kyllähän se sosiaalityöntekijältä edellyttää hirveän laaja-alaista osaamista, että handlaa sen.”

Stephen M. Rosen (2003, 201–202) ihmisenäkemyksen mukainen ajattelu tukee sosiaalityöntekijän ajatuksia pyrkimyksissä aikuisen asioiden selvittämisessä. Rosen ajatuksena on, että kaikilla ihmisillä on kykyjä ja vahvuuksia, mutta ne täytyy ensin tunnistaa. Niitä on kehitettävä ja vahvistettava, jotta ne voivat olla pohjana toiminnalle yksilön, perheen, yhteisön ja muilla tasoilla. Ihmiset kykenevät oppimaan, kasvamaan ja muuttamaan, eli vaikuttamaan omaan elämäänsä ja sen tarkoituksen muotoutumiseen, mikäli heille annetaan sopivaa ohjausta ja riittävät aineelliset resurssit. Vahvuuksien tunnistaminen edellyttää ensinnäkin aitoa ihmisen tilanteeseen paneutumista, erityisesti sen näkemistä, miten he ovat jaksaneet huolehtia itsestään ja läheisistään vaikeassa elämäntilanteessaan. Toiseksi tarvitaan vahvuuksien kehittämistä niin, että ihmiset lähtevät mukaan oman elämänsä suunnan muuttamiseen, uusien merkitysten etsimiseen sekä suunnitelmien tekemiseen ja toteuttamiseen. (Rose 2003, 202.)

Päivi Sinkon mukaan proseduurien, sääntöjen ja ohjeiden lisääminen näyttää olevan riskitilassa nykyisten sosiaalityössä hyväksyttyjen eksperttikäsitysten kanssa. Asiantuntijuus nähdään nykyään enemmän kyvyksi havaita enemmän, kun ennen kyseessä oli enempi tietäminen. Aiemmin ajateltiin, että kun faktatiedon, sääntöjen ja menettelytapojen hallintaa parannettiin, niin noviisista tuli ekspertti. Nykyään ekspertti nähdään jopa lisääntyneenä ei-tietämisenä, sillä ekspertti tietää sen mitä ei tiedä. Sellaiset työn or-

ganisointi- tai johtamistavat, jotka rakentuvat menettelytapojen noudattamiselle ja noudattamatta jättämisestä rankaisulle eivät tue sosiaalityön asiantuntijuutta ja saattavat olla omiaan karkottamaan loputkin pätevät työntekijät kentältä. (Sinko 2005, 111–112.)

8.1.2 Maine ja luottamus

”Niin läheisverkoston kuin myös yhteistyökumppaneiden ennakoluulot, että se on huostaanotto (minkä lastensuojelu pääasiassa tulee ja tekee). Kun mietitään miten huono vaihtoehto huostaanottokin on, se ei ole autuaaksi tekevä ja sitä toisaalta kuinka vähän lapsia otetaan kuitenkin huostaan lastensuojelun piirissä olevista lapsista. Lastensuojelu mielletään huostaanottolukujen kautta, vaikka lastensuojelun on tarkoitus olla jotain positiivista sille lapselle ja positiivista sille perheelle.”

Sosiaalityöntekijöiden puheesta tunnistaa lastensuojelun mainetta koskevia ja luottamukseen liittyviä tulkintoja. Lastensuojelutyö todellistuu usein huostaanottolukujen kautta. Sosiaalityöntekijät kokevat, että yhteistyökumppanit ylläpitävät mielikuvaa lapsen huostaanotosta lastensuojeluinstituution pääasiallisena toimintatapana. Tällä tavoin he myös ylläpitävät lastensuojelutyön kannalta epämieluisaa mainetta ja julkisuuskuvaa.

”Lastensuojelun ydinajuksesta ja miten se esitetään mediassa, niin vanhemmat, vaikka usein pyydetään tavata esim. isovanhempia, eivät halua välttämättä tuoda heitä sinne. Huono (lastensuojelun) maineko: ei haluta huonoa mainetta, hävetään olla lastensuojelun piirissä.”

Sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa myös median koetaan ylläpitävän huostaanottomyönteistä mielikuvaa lastensuojelun toimintatapana. Merja Degerlundin (2015, 89, 96) mukaan mediavälitteistä lastensuojelun julkisuuskuva on (kaotisoiva, regularisoiva, hardsardoiva ja byrokratisoiva diskurssi) pääsääntöisesti negatiivinen: lastensuojelua ei ole organisoitu riittävällä tavalla asiakkaan auttamiseksi, lastensuojeluun ei voi luottaa, se kontrolloi liikaa asiakasta, käyttää päätöksissään mielivaltaa ja kohtelee lapsia julmasti. Kielteiset mediaviestit voivat heijastua yksittäisiin asiakastilanteisiin ja asiakkaaksi hakeutumiseen. Negatiivinen mediajulkisuus lietsoo epäluottamusta ja kriittistä asennoitumista lastensuojelua kohtaan. Epäluottamus voi median välittämien merkitysten perusteella kohdistua sosiaalityöntekijän ammattitaitoon, pätevyyteen hoitaa perheen asioita lainmukaisesti, saman sosiaalityöntekijän pysyvyyteen ja pitkäjänteisen yhteistyön jatkuvuuteen, riittävien lastensuojelullisten palveluiden saatavuuteen tai ylipäättään ihmisarvoiseen kohteluun lastensuojelussa. Luottamuksen horjuminen vaikeuttaa merkittävästi muutostyön onnistumista. Se lisää jännitteitä, estää avoimuuden ja välittömän

vuorovaikutuksen, kannustaa salailuun ja asioiden kaunisteluun, jolloin palveluntarjonta ei välttämättä kohtaa asiakkaan tarpeita. Pahimmillaan perheen ja lasten vaikeudet kärjistyvät, kun tuen piiriin ei uskalleta tai haluta hakeutua kuin vasta äärimmäisessä tilanteessa – jos silloinkaan.

Sosiaalityöntekijät näkevät yleisen julkisuuskuvan olevan yhteydessä tilanteisiin, joissa lapsen vanhemmat eivät halua isovanhempia mukaan työskentelyyn, vaikka haluttaisiin osallistaa asiakaslapsen isovanhempia lapsen ja perheen asioiden käsittelyyn, vaikka haluttaisiin osallistaa isovanhempia lapsen ja perheen asioiden käsittelyyn. Sosiaalityöntekijöiden käsitysten mukaan on tilanteita, jolloin vanhemmat eivät halua läheisiään mukaan lapsen lastensuojelun asiakkuuteen lastensuojeluun kyseenalaisen maineen takia tai toisaalta ei haluta tulla vanhempana eikä perheenä liitetyksi lastensuojeluun, kun hävetään asiointia lastensuojelussa. Lastensuojelun tulisi sosiaalityöntekijöiden käsitysten mukaan olla ”jotain positiivista sille lapselle ja sille perheelle”. Sinko pohtii sosiaalityön tietämystä sosiaalisen ymmärtämisestä lastensuojeluasioissa ja kysyy, onko kyse siitä, että sosiaalityön jaettu ja tilannekohtainen asiantuntijuus on liian vaikeasti ymmärrettävää, koska se ei herätä luottamusta, sillä luotettavuushan on yksi asiantuntijuuden kulmakivi. (Sinko 2005, 111.)

”Toivon, kun ihmiset tulevat meille, ettei heille synny tunne, että heitä syyllistetään, syynätään ja kontrolloidaan.”

Lastensuojelulla on oikeutettu asema puuttua lapsen ja perheen yksityisyyteen, kun lastensuojelun tietoon on tullut, että jollain taholla on herännyt huoli lapsesta tai lapsen hyvinvoinnista. Sinkon mukaan sosiaalityöllä on erityinen haasteensa pyrkimyksissä määritellä asiantuntijuutensa siten, että se toimii hyvin erilaisilla foorumeilla ja hyvin erilaisissa tilanteissa, eli siellä missä lastensuojelun sosiaalityöntekijä liikkuu, kuten kodeissa, erilaisissa laitoksissa, toimistoissa ja oikeusistuimissa. (Sinko 2005, 112–113.)

Rajavaaran (2014) mukaan harkintavallan käyttö on suuressa määrin institutionaalisen luottavaisuuden kysymys. Vaikka sosiaalityöntekijöillä itsellään olisi positiivinen näkemys lastensuojelun tarkoituksiperästä, ei se välttämättä asiakaslasten vanhempien näkökulmasta ole sitä automaattisesti, sillä se vaatii luottamusta lastensuojelun instituution toimintatapoihin. Toisaalta tiedossa oleva tosiasia on, että lastensuojelun sosiaalityöntekijä on asemassa, jolla on harkintavaltansa perusteella voimaa ohittaa viime kädessä

vanhempi tai murtaa muiden ammattikuntien salassapitosäännökset, jos sillä on merkitystä lapsen edun toteutumisen kannalta.

8.1.3 Ammattilaisten yhteistyö

Eri ammattikuntien arviointityöskentelyä ei koeta erityisen merkitykselliseksi lapsen arviointityöskentelyn yhteydessä. Sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa erilaisten lausuntojen, selvitysten ja yhteenvedojen käytettävyyteen vaikuttaa niiden sisältämä informaatioarvo sekä lapsen tilanne lastensuojelutarpeen kannalta.

”Nämä lausunnot, selvitykset ja yhteenvedot ovat tositärkeitä. Niiden käyttö riippuu siitä miten ne on tehty, sillä jotkut eivät kerro paljoa, jotkut laativat hyviä kuvauksia. Lastensuojelutarpeen selvityksen yhteydessä harvoin niitä pyydetään, jollei tilanne ole paha.”

Sosiaalityöntekijät tarvitsevat perustelujensa tueksi lapsen asiaan liittyvien tahojen näkemyksiä erityisen vaativissa (paha) ja kiistanalaisissa lapsen tilanteissa. Sinkon mukaan sosiaalityöntekijällä on näkemys perheen ja lapsen tilanteesta, mutta mitä juridisemmaksi prosessi käy, sitä selkeämmin ja kirkkaammin on tuotava esiin sosiaalityöntekijän näkemys perheen ja lapsen tilanteesta. On entistä paremmin perusteltava ja entistä avoimemmin lausuttava ääneen ymmärrys niistä epävarmuuksista ja ristiriitaisuuksista, joista asiakaslapsen lastensuojelun arki väistämättä muodostuu. (Sinko 2005, 142.)

Sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa peruspalveluissa ei ”oikein hyvin olla perillä” siitä, mitä tarkoittavat oikea-aikaiset palvelut ja mikä merkitys niillä on lapsen tai perheen lastensuojelun asiakkuuden tarpeeseen. Työntekijät kokevat, että ne ongelmat, joita olisi voitu ennakoida tai ehkäistä peruspalveluissa, valuvatkin lastensuojeluun, koska peruspalveluista puuttuu ennaltaehkäisevä työote. Sosiaalityöntekijän käsityksen mukaan lastensuojelulaista löytyvät sekä sisältö että keinot ehkäisevään lasten suojeluun, mutta niitä ei ole viety toiminnan tasolle peruspalveluihin. Monien ongelmien tulkitaan olevan ratkaistavissa hyvin yksinkertaisilla tavoilla. Sen sijaan ”hoitamattomina ne ajautuvat” lastensuojeluun toimenpitein ratkaistaviksi ja pitkittyessään konkretisoituvat lopulta lapsen sijoitukseksi kodin ulkopuolelle. Uusi sosiaalihuoltolaki (1301/2014) pyrkii korjaamaan tätä epäkohtaa muun muassa säätämällä palvelujen kehittämisestä. Kuntien tulee kehittää sosiaalipalveluita lapsen, nuoren ja perheen kannalta kasvatusta tukeviksi (10§) sekä järjestettävä sosiaalipalvelut (11 §) siten, että ne auttavat tuen tarpeissa olevia mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.

”Se on kyllä vähentynyt huomattavasti, että ne (aikuissosiaalityössä) tekevät. Minä en tiedä, meidän ollaan niin erillään tässä kuin olla ja voidaan, kun ovat eritoimipisteessään. Minulla on käsitys, että on vain se toimeentulotukipäätös (kirjallinen), että ne eivät paneutuisi siihen (asiakkaan tilanteeseen laajemmin). Näkisin, että aikuiset jäävät niin oman onnensa nojaan, kun niitä ei tässäkään mielessä enää tavata. Ennen saattoi kerran kuussa tavata toimeentulotukiasioissa, jolloin saattoi kysyä, että miten tämä ja tämä asia on edennyt ja niin poispäin.”

Sosiaalityöntekijät tulkitsevat lastensuojelua koskevissa ajattelu- ja toimintavoissa tapahtuneita muutoksia. Lastensuojelutyötä on kyetty ”rankasti rajaamaan”. Lastensuojelun toiminta instituutiona määritellään tarkasti erityislaissa: lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelu ovat erityispalvelua ja lastensuojelun sosiaalityö erikoissosiaalityötä. Palvelujen tarjonta lastensuojelussa rajautuu lastensuojelun asiakkuuteen ja perustuu arviointiin. Sosiaalityöntekijän käsityksissä aikuisasiakkaat jäävät entistä useammin henkilökohtaisesti kohtaamatta ja aikuisen tilanteeseen syvemmin paneutumatta, koska toimeentulotukeen liittyvä asiointi on aikaisempaa useammin enimmäkseen kirjallisen menettelytavan varassa. Aikuisasiakkailta on kadonnut mahdollisuus asioida sosiaalityöntekijän vastaanotolla.

Outi Välimaa esittää, että työntekijä oikeuttaa oman toimintatapansa aikuissosiaalityössä lastensuojelutyön tärkeydellä. Lastensuojeluun löytyy aikaa aikuisen asiaan paneutumisesta laiminlyömällä. Työntekijä kategorisoi aikuisasiakkaat yksinäisiksi miehiksi ja naisiksi, jotka on pakko jättää kohtaamatta ja tyytyä vain toimeentulotuen järjestämiseen. Kohtaaminen ja aikuisasiakkaan kokonaistilanteen miettiminen jäävät työntekijän mukaan puuttumaan asiakassuhteesta. Lapsiperheitä työntekijä kertoo haluavansa tavata, joten hän järjestää heille tapaamisajan ”jostain”, mikä pakottaa laiminlyömään yksinäisiä aikuisasiakkaita. Toisaalta Välimaan mukaan puhe lapsiperheen kohtaamisesta tuo esille sen, että työntekijä pystyy järjestämään aikaa asiakkaan tapaamiseen ”jostain” silloin, kun hän sitä haluaa. Työntekijä tavallaan myös oikeuttaa toimintansa lastensuojelussa ja sitä, että hän jättää yksinäiset mies- ja naisasiakkaat kohtaamatta. (Välimaa 2008, 184–185.) Juhilan mukaan aikuissosiaalityössä ei aina vastata kaikkiin asiakkaan tarpeisiin, mutta aikuissosiaalityössä varmistetaan se, että asiakas saa tarvitsemansa avun ja tuen. Tarpeiden arviointi (tilannearvio) ja sen pohjalta tehtävä laadittu suunnitelma kuuluvat näin aikuissosiaalityön tehtäviin. Arvion ja suunnitelman pohjalta esimerkiksi päihdeongelmista kärsivä asiakas voidaan ohjata johonkin päihdetyön erityispisteeseen tai sosiaalisen järjestön tarjoamaan palveluun. (Juhila (2008, 45.)

Sosiaalityöntekijät pohtivat perhesosiaalityön katoamista sosiaalityön käytännöistä 2000-luvun alun jälkeen. Perhesosiaalityölle nähdään kuitenkin olevan edelleen tarvetta. Työntekijöiden tulkinnoissa kokemukset perhesosiaalityöstä olivat hyviä, kun ei ollut hallinnollisia raja-aitoja palveluiden välillä. Vaikka lastensuojelussa ei pidetä hyvänä erilaisten siirtymien ja tiukkojen rajojen lisäämistä palvelujen järjestämisessä, ei yksiselitteisesti nähdä tavoittelemisen arvoisena yhdennettyä sosiaalityötäkään, jos sillä tarkoitetaan aikuis-, perhe- ja lastensuojelun sosiaalityön yhdistämistä. Työntekijöiden käsityksissä yhdennetty sosiaalityö ei mahdollista laadukasta aikuissosiaalityötä, mutta ei laadukasta perhe- tai lastensuojelun sosiaalityötäkään. Sosiaalityöntekijät määrittävät lastensuojelun palvelujärjestelmäksi, jossa lapsen on saatava olla työskentelyn keskiössä, muuten vaarana on paluu tihkuvan auttamisen malliin.

Erilaisissa lapsen arjen ympäristöissä lastensuojelun sosiaalityöntekijältä odotetaan erilaisia määrittelyjä, kannanottoja esimerkiksi tavallisen ja ei tavallisen, normaalin tai epänormaalin puolesta. Sosiaalityöntekijät pohtivat, kenen ongelmista esimerkiksi nuorisoporukan koulukäyntivaikeuksissa on lopulta kysymys: onko se lastensuojelu, jota tarjotaan avuksi, vai onko kyse ennemminkin koulujärjestelmän ongelmasta, jota pyritään ratkaisemaan lastensuojelun keinoin. Lastensuojelu halutaan asettaa useimmiten ratkaisijan asemaan ja velvoittaa puuttumaan lastensuojelun keinoin lasten erilaisiin arjen tilanteisiin.

”Kun ajattelen, vaikka näitä koulunkäyntivaikeuksissa olevia, joka on aika iso joukko, niin onko se lastensuojelun tehtävä tarjota siihen lastensuojelua. Riippuu varmaan paljon siitä, mitä ne ongelmat siellä koulussa ovat, mutta välillä tuntuu, että ovatko ne lastensuojelun ongelma vai koulujärjestelmän ongelmia, joita pyrittäisiin hoitamaan lastensuojelun keinoin. Koulu tuntuu välillä pysyvän järkähtämättä samantyyppisenä ja sitten lastensuojelun pitää tulla ratkaisemaan ongelmat. Onhan tämä vähän hankalaa, kun haetaan siihen sitä lastensuojelua normittamaan sitä, että mikä on oikeanlaista elämää.”

Sosiaalityöntekijät kuvaavat ymmärrystään, miten ongelmatilanteen luonne vaikuttaa siihen, millainen rooli lastensuojelulle määrittyy kulloisessakin tilanteessa. Eri palvelutahoilta sosiaalityölle esittämät yhteistyöpyynnöt saattavat sisältää epärealistisiakin odotuksia tai suoranaisia vaatimuksia asettautua arvioimaan sitä, onko lapsen tai perheen arjen tilanteet oikeanlaista elämää. Leena Eräsaaren näkemyksissä keskeinen osa sosiaalityötä ovat erilaiset yhteydet muihin ihmisiin ja organisaatioihin kuin siihen, missä sosiaalityöntekijä työskentelee. Oman organisaation tai työyhteisön lisäksi sosiaalityöntekijät toimivat yhteistyössä erilaisten organisaatioiden kanssa, kuten koulujen,

terveyskeskusten, sairaaloiden ynnä muiden vastaavien tahojen kanssa. Sosiaalityöntekijän ammatillisessa toiminnassa on keskeistä yhteistyö erilaisten ihmisten ja institutioiden kanssa, jossa sosiaalityöntekijällä on arvioinnin ohella myös välittäjän tehtäviä. (Eräsaari (2016, 115.)

8.2 Asiakkaan yhteisöjen kehys

Asiakkaan yhteisöjen kehyksessä on kyse sosiaalityöntekijöiden tulkinnoista, jotka koskevat lastensuojelun asiakaslapsen arjen erilaisia verkostoja ja niiden merkityksistä lapsen ja perheen kannalta.

”Läheiset, ystävät, isovanhemmat ovat valtavassa roolissa (lapsen arjessa).”

”Perheen tueksi pitäisi tulla suvun tai kylän, sillä viranomaistoiminta on hidasta ja tietysti tueksi myös kolmas sektori. Yhteisöllisyys ei ole kuitenkaan ihan kokonaan kadonnut.”

”(...) Se on kyllä ihan pysyvä se ydinperhemalli.”

Sosiaalityöntekijöiden käsitysten mukaan yhteisöllisyys on edelleen voimissaan, vaikka sen merkitys asiakasperheiden arjessa vaikuttaa ohenneen. Yksityisten palvelujen tuottajien (kolmas sektori) toiminta sosiaalityöntekijöiden keskuudessa koetaan joustavaksi ja nopeaksi, toisin kuin viranomaistoiminnan ”liikkeet”, silloin kun on vastattava kiireellisesti asiakkaan avun tarpeisiin. Sosiaalityöntekijöiden käsityksissä yhteisöiksi rajautuvat lähinnä perheet erimuodoissaan ja läheisverkot. Ydinperhemalli käsitetään perhemuodoksi, joka kokoa sekä lapset että aikuiset yhteen sekä määrittää heidän keskinäiset suhteensa.

”Uudessa (lastensuojelu-) laissa painotetaan (läheisverkon selvityksen tekemistä). Meidän pitäisi kokoajan olla tietoisempia lapsen läheisverkostosta; keitä siihen kuuluu ja keitä perheeseen.”

Sosiaalityöntekijät tiedostavat lastensuojelulain vaatimuksen selvittää lapsen läheisverkosto. He tietävät, että lastensuojelussa on oltava aiempaa tietoisempia siitä, keitä lapsen perheeseen ja läheisverkostoon kuuluu. Seuraavat aineistolainat havainnollistavat sosiaalityöntekijöiden käsityksiä, miten he määrittelevät lapsen lähiverkostoja tai perhetä.

”Silloin jos vanhemmat eronneet, saattaa tulla eteen se että kuuluuko antaa tällaisia ja tällaista tietoja. Joskus kun kyse on uusperheestä, niin uusperheen äidin (uutta) miestä äidin mielestä ei oteta mukaan, vaikka sossulle näyttäytyykin tilanne siten, että tähän mieheen liittyy (lastensuojelutarpeen) arviointi ja kuuleminen.”

Sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa tietosuojakysymykset nousevat merkittäviksi lapsen läheisverkostoselvityksissä ja konkretisoituvat erityisesti uusperheessä elävien lasten tilanteissa. Uusperhesuhteisiin kietoutuva salassapito-ongelma vaikuttaa sekä lapsen asemaan perheyhteisössä että lapsen läheisverkoston koostamiseen. Vaikka sosiaalityöntekijä näkisikin lapselle merkittävän aikuissuhteen liittyvän lapsen lähivanhemman uusperhekuvioon, saattaa lähivanhempi sulkea lapsen elämäntilanteen ja asioiden kannalta oleellisia aikuisia lapsen läheisverkoston ulkopuolelle, vetoamalla salassapitoon sekä itseään että uusperhettään koskevien tietojen osalta tai tietojen vaihtoon lapsen kannalta tärkeiden aikuisten välillä. Ei haluta esimerkiksi ex-puolison tietävän lähivanhemman uuden parisuhteen tilasta tai uusperheen selviytymisestä tai osallistuvan ylipäänsä ex-puolison uuden perheen elämään, vaikka kyse olisi lapsen kasvun ja kehityksen kannalta lapselle merkittävästä yhteydenpidosta tai tietojen vaihdosta. Ritala-Koskisen mukaan uusperhe voi aikuiselle edustaa uutta perhettä, mutta lapsen merkitykselliset suhteet eivät itsestään selvästi rajaudu uuteen perheeseen, eivätkä toisaalta kaikki uusperheen sisäiset suhteet välttämättä ole lapselle henkilökohtaisesti tärkeitä. (Ritala-Koskinen 2001, 204–207.)

”Itse ajattelen, että (lapsen perhe ja läheisverkosto) se kuka on lapsen vanhempi: biologiset vanhemmat eli asuivatpa yhdessä tai erikseen ja myös niitä puolisoita ajattelen kuuluvan, jos asuvat lapsen kanssa tai on paljon lapsen elämässä mukana.”

”Vanhemman ex-puoliso huomioidaan, jos hän on edelleen aktiivisesti lapsen elämässä, ja jos lapsi itse mainitsee hänet, kun tehdään (selvitetään) läheisverkostoja.”

Perhebarometrin 2007 mukaan ihmisten tosiasialliset perhesiteet ulottuvat tilastollisten ja talouskohtaisen rajojen yli. Yhä useammin perhe on se, mikä perheeksi koetaan ja perheeseen sisältyvät ne henkilöt, jotka kukin haluaa perheeseensä sisällyttää. Perheen määrittelystä on tullut hyvin henkilökohtainen asia, jopa samassa kotitaloudessa elävien henkilöiden kesken voi olla hyvin erilaisia perheitä koskevia käsityksiä. Tämän barometrin mukaan yhdessä asuminen on aikuisille tärkeä perheen määrittäjä myös uusperheissä. Ex-puolisoa esimerkiksi kukaan aikuinen ei juuri pitänyt perheenjäsenenään, mutta puolisoaan lähes kaikki. (Paajanen 2007, 84–85.)

Monimuotoistuneet perheet haastavat sosiaalityöntekijää lapsen läheisverkoston selvittelytyössä. Läheisverkostoselvityksessä sosiaalityöntekijöiden mukaan tulisi ottaa huomioon ei vain lapsen lähiperheen aikuissuhteet, vaan myös etävanhemman perheen aikuissuhteet sekä lapsen arjessa eri tavoin läsnä olevat aikuissuhteet.

”Lapsen läheisverkosto kartoitetaan jollakin tavalla; onko siinä muita kuin vanhemmat, sehän on sitä vanhemmuuden arviointia ja käydään läpi lapsen arkea ja sitä kauttahan tulee näkyville valtavasti sitä vanhemmuutta.”

Punaisena lankana lastensuojelun kontekstissa kulkee se, miten saada näkyväksi lapsen arki ja toiseksi lapsen kasvua ja kehitystä tukevat arjen aikuiset (Uramo 2008, 70). Sosiaalityöntekijä kuvaa haastattelupuheessaan periaatteitaan ja tapaansa toimia perheen kanssa selvittäessään perheen läheisverkostoa. Toimintatapaansa hän tulkitsee avoimeksi, kun asiakkaat itse määrittelevät tuntemustensa pohjalta perheensä läheisverkoston sosiaalityöntekijän ollessa lähinnä passiivisena mukana tilanteessa.

”Minulla on hyvin avoin tapa käydä tätä (perheen läheisverkostoa) läpi. Käyn (sitä läpi) ihan siten, miten asiakkaat sitä itse määrittelevät. Minähän en sitä itse tarkkaan määrittele etukäteen. Jos he tuottavat itse näitä läheisiä, se on minun lähtökohta, miten minä lähden rakentamaan sitä läheiskarttaa, mitkä kokevat itselleen läheisiksi ja tärkeiksi. Kyllä ne voivat olla niitäkin (lapsen arjessa olevat muut aikuiset), jos ne määrittelevät niitä itse.”

Haastattelupuheesta tunnistaa avoimelle lähestymistavalle vastakkaisen näkökulman, kun sosiaalityöntekijät kuvaavat omaa suhtautumistaan lapsen nimeämiin, lähinnä aikuisia koskeviin suhteisiin lapsen läheisverkoston selvittämistyössä. Sosiaalityöntekijät näkevät itsensä aktiivisena toimijana erityisesti lapsen määrittäessä omaa läheisverkostoaan.

”Ei heitä (esim. lapsen nimeämiä äidin ex-miesystäviä) noteerata, jos he ovat olleet ja menneet. Kyllä sitä pakosta työntekijäkin sitä määrittelyä tekee.”

Lapset saattavat nimetä läheisikseen läheisverkostoselvittelyssä heidän itsensä kannalta merkityksellisiä, lasten omaan kokemukseen pohjautuvia aikuissuhteita, mutta jotka eivät vanhempien parisuhdejärjestelyjen vuoksi ole aktiivisesti osallisena lapsen arjessa. Ritala-Koskinen havaitsi tutkiessaan uusperheitä lapsen näkökulmasta, että asiantuntijoiden (kuten psykologit, opettajat, sosiaalityöntekijät) mukaan lasten ymmärrys perheestään ja kodistaan ei aina vastaa todellisuutta. Lasten tunne siitä, keitä heidän perheeseensä kuuluu, ei välttämättä vastaa uusperheen kokoonpanoa. Asiantuntijoiden mukaan lapselle tulee olla selvää, keitä hänen perheeseensä kuuluu. (Ritala-Koskinen 2001, 186–187.) Näiden perheen ulkoisten rajojen määrittelyn rinnalla asiantuntijat nostavat esiin perheen sisäisiin rajoihin liittyvät ongelmat. Näissä sisäisissä rajoissa on ennen kaikkea kyse lasten ja uusperheen aikuisten välisestä sukupolvisuhteesta, ikui-suuteen ja vanhemmuuteen liittyvästä vallasta, samoin kuin aikuisten vastuullisuudesta. Ongel-

mallisina asiantuntijat kuvaavat tilanteet, joissa aikuisten valta ja vastuullisuus eivät toteudu. (Emt., 189–191.) Uusperheenä onnistumisen kriteeriksi on nähty lapsen ja uuden aikuisen suhde, joka mahdollisimman pitkälle on vanhemmuussuhteen kaltainen (emt., 32).

Sosiaalityöntekijöiden puheessa korostetaan asiakkaista lähtevää läheisverkoston koamisen tapaa. Toisaalta työntekijät pohtivat, miten lapsen ja perheen läheisverkoston tarkastelu koskisikin laajemmin lapsen ja perheen arjen ympäristöjä. Työntekijät voisivat tukea lasta ja perhettä tarkastelemaan laajemmin lapsen ja vanhemman – koko perheen arjen verkostoja, eikä pitäydittäisi pelkästään lapsen ja vanhemman läheissuhteiden määrittelyyn.

”Itselläni on aika asiakaslähtöinen ajattelutapa, mutta voihan sitä toki tehdä niinkin, että otetaan suoraan sektoreittain, että miten näitä läheisiä (aikuisia) on koulussa, päiväkodissa, perheessä ja suvussa.”

Tarkastelin edellä sosiaalityöntekijöiden nimeämiä, toimintaansa liittämäänsä taustateorioita ja niiden merkitystä sosiaalityöntekijöiden vanhemmuuskäsityksiin. Lapsen ja vanhemman yhteisöllisten voimavarojen hyödyntäminen lapsen ja vanhemman tueksi suuntaavat katseen sosioekologiseen lähestymistapaan ja voimaannuttamisen ideoihin sosiaalityössä (Germain & Gitterman 1987.) Sosioekologinen lähestymistapa auttaa hahmottamaan vanhemmuuteen vaikuttavia yksilöllisiä ja yhteisöllisiä rakenteita, jotka tuovat näkyväksi vanhemmuutta lapsen arjen aikuissuhteiden kautta. Tämä lähestymistapa vanhemmuuden ymmärtämisen kokonaisuudessa pakottaa katsomaan pidemmälle, eikä ainoastaan lähelle, kuten lapsen ja vanhemman henkilökohtaisiin ominaisuuksiin tai perhedynamiikkaan.

”... ()... Tärkeää on tiedostaa lapsen arjen aikuissuhteet, kun lapset ovat päivähoidossa tai perhe-päivähoitajalla, lapset tapaavat heitä enemmän valveilla ollessaan kuin omaa äitiä. Nämä (aikuissuhteet) ovat siis merkittäviä, joka on ehkä tajuttukin, koska lapsilla on nykyään (päivähoidossa) lähihoitajasysteemi.”

Lapsi tarvitsee terveen kasvunsa ja kehityksensä tueksi vastuullista vanhemmuutta aikuisten taholta. Sosiaalityöntekijän ymmärrys tarkastella lapsen arjen ympäristöjä koulussa, päivähoidossa ja sukuyhteyksissä tuo näkyviin lapselle tärkeät aikuissuhteet, joita on hyödyllistä arvioida erityisesti lasta, vanhempaa ja koko perhettä voimavaraista-vastanäkökulmasta.

Voimaantumiseen liittyvät ideat sekä yksilön resurssien että yhteisöllisten resurssien koordinointi ja liikuttelu voimavaraistavat yksilöä ja perhettä läheisverkostoineen. Eri-laisella osaamisella ja kokemuksella on oma merkityksensä lastensuojelussa työstettävän asian tai kohteen kannalta (asiakkaan kokemuksen ja ymmärryksen, ammattilaisten kokemus ja tieto, läheisten tieto tms.). (Pohjola ym. 2015, 178.) Läheisneuvonpito lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun sosiaalityön työmenetelmänä on eräänlaista vanhemmuuden arviointia lapsen arjen aikuissuhteissa, vaikka se toisaalta on vanhemmuuden vahvistamista ja tukemista lapsen arjessa (Uramo 2008.) Läheisneuvonpito on vahvasti ajattelu- ja lähestymistapa, jossa asiakkaiden ja läheistensä voimavarat, osallisuus ja sitoutuminen saavat tilan ja jossa ammattilaisen asema ja asiantuntijuus muotoutuvat uudella tavalla (Heino ym. 2005, 283).

”Paljon mietitään, onko läheisverkostossa joitain, jotka pystyvät tulemaan sille lapselle tai nuorelle tueksi eri tavoin, siellä voi olla erityyppistä tukemista (kuin viranomaisilla).”

Haastattelupuhe havainnollistaa sosiaalityöntekijöiden käsityksiä läheisverkoston mahdollisuuksista tukea ja täydentää lapsen arjen vanhemmuutta. Lastensuojelun sosiaalityössä pohditaan usein läheisverkoston mahdollisuuksia tulla tueksi lapselle tai nuorelle erilaisissa vanhemman elämäntilanteisiin liittyvissä tilanteissa, kuten jaksamiseen, päihteisiin tai muihin vanhemman tai perheen tilannetta heikentäneisiin tapahtumiin. Sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa lapselle tai perheelle läheiseksi määritellyn henkilön antama tuki poikkeaa viranomaistuesta. Sosiaalityöntekijä painottaa erityisesti läheisten tuen merkitystä niissä tilanteissa, joissa vanhemman jaksaminen tai alkoholinkäyttö – päihtymys kyseenalaistaa vanhemman asemassa olevan kykyä selvitä lasten hoidosta, hoivasta ja huolenpidosta perheen arjessa. Lastensuojelullinen huoli hälvenee, kun näihin tilanteisiin voi lapsista tulla huolehtimaan joku läheisverkoston turvalliseksi määritetty aikuinen jaksavana ja selvin päin.

”Läheisverkoston pitää olla sellainen, että jos siellä (lapsen perheessä) on jotain aika-ajoin; vanhemmat eivät jaksata tai on huonompia aikoja, kuten alkoholin käyttöä jommallakummalla vanhemmalla, niin kyllä siellä pitää olla aina joku aikuinen, joka ottaa tilanteesta vastuun.”

Läheisverkosto käsitetään voimavarana sekä sosiaalityöntekijälle että lapselle ja vanhemmalle – koko perheyhteisölle. Parhaimmillaan läheisverkosto mahdollistaa laadukkaat ihmissuhteet, joiden kannattelemana vanhemmuus lapsen arjessa toteutuu ilman lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun väliintuloja. Joskus perheyhteisöllä tai läheisverkostolla havaitaan olevan lasta tai vanhempaa vahingoittava vaikutus.

Sosiaalityöntekijät kuvaavat tulkintojaan yhteisöllisyyttä rajoittavista tekijöistä läheisverkostojen voimavaraistavan merkityksen vastakohtana. Sosiaalityöntekijöillä on kokemuksia läheisverkostojen kantavista ja suojaavista tekijöistä, mutta heillä on myös kokemuksia läheisverkoston ”tuhoavista” malleista, kuten väkivaltaisuudesta, koulu- ja työnteon vastaisuudesta.

”Joskus läheisverkosto kantaakin, mutta joskus siellä on tuhoavia malleja, jotka tulleet ylisukupolisiksi, kuten väkivaltaisuus, Joskus se läheisverkosto voi toimia suojaavana tekijänä.”

”Jos tavallaan (läheisten) omat asenteet sellaisia, että miettivät kannattaako mennä yleensäköön töihin tai miten hoitaa koulua, niin sitten lapset mallia ottaa.”

Yhteisöllisyyden eräänä ilmentymänä työntekijät tarkastelevat ylisukupolvisuutta, joka on sosiaalityön kannalta merkityksellistä. Sosiaalityöntekijöiden tulkintojen mukaan esimerkiksi isovanhemman merkitys voi kuvautua lapsen läheisverkostoissa niin ”hyvässä” kuin ”pahassa”. Sosiaalityöntekijöiden käsitysten mukaan isovanhemmat saattavat ylläpitää esimerkiksi lapsen kurittamista koskevia kyseenalaisia malleja. Niitä saattavat uusintaa isovanhempien asenne tai tapa toimia lapsen käytöksen rajaamista vaativissa tilanteissa.

”Ylisukupolvisuus vaikuttaa hirveästi. Omassa työssä näitä joutuu kohtaamaan kun on näitä läheisverkostoja, kuten isovanhempien kanssa, kun otetaan heidän lapsiltaan lapsia pois, niin mietitään näitä perusteita. Ylisukupolvisuus on just hirveän oleellinen kysymys: sieltä voi tulla paljon hyvää, mutta sieltä voi tulla myös hirveästi niitä vääriä malleja, joita ei tajua eikä pysty vertaamaan mihinkään. Ei ole vertailukohtaa, sille mikä on normaalia. Sanotaan vaikka, että isoäiti on kurittanut remmillä ja äiti itse lyö kämmenellä, niin äiti on mielestään ollut tosi hyvä äiti ja tehnyt tosi paljon parannusta, mutta ei sitten kuitenkaan muihin verrattuna, koska eihän sitä saisi lyödä ollenkaan. Tämähän muokkaa juuri sitä normaalin käsitystä.”

Sosiaalityöntekijät konkretisoivat ylisukupolvisten mallien ei-toivottavia vaikutuksia tarkastelemalla ruumiillista kuritusta ylisukupolvisena kysymyksenä. Äiti suhteuttaa omaa toimintaansa ja ymmärrystään edellisen sukupolven ymmärrykseen ja tapaan suhtautua lapsen kuritukseen. Tällä tavoin nähtynä äidin oma toiminta näyttäytyy positiivisena muutoksena ylisukupolvisen historian kulussa, kun kuritusväkivallan muoto ja tapa ovat äidin tulkinnan mukaan lieventyneet. Se on merkki äidille vanhemmuuden toteuttamistavan ”tosi isota parannuksesta”. Sen sijaan sosiaalityöntekijän vertailukohta on lastensuojelulaissa, jonka mukaan lapsen kaikinpuolinen lapsen koskemattomuus on käsitys ”normaalista”. Sosiaalityöntekijän tulkinnoissa se tarkoittaa nollatoleranssia lapsen ruumiillisen kurituksen suhteen. Sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa myös asuinalueella ja sen alakulttuureilla on merkitystä. Lasten ja nuorten arki rakentuvat mitä

moninaisimmissa yhteisöllisissä suhteissa niin perheen, läheisten, kaveripiirin kuin esimerkiksi koulun tai nuorisotalon ympäristöissä.

”Kaupunkien osat eroavat toisistaan samoin koulujen välillä on erilaistumista. Elinikäkin on kiinni koulutuksesta.”

Sosiaalityöntekijöillä on monenlaista tietoa ja käytännön kokemuksia ammatillisen toimintaympäristönsä yhteisöistä. Sosiaalityöntekijöille voi syntyä myös ennakkokäsityksiä tai ennakkoluuloista asennoitumista jotain tiettyä asuinalueutta ja kaupunginosaa ja sen asukkaita kohtaan tai jonkun alueen koulua ja sen oppilaita ja toimintatapoja kohtaan. Nämä ovat useimmiten käytännön työstä kerääntyneen tiedon ja kokemusten pohjalta muodostuneita käsityksiä.

”Maahanmuuttajissa on sellaisia, jotka ovat tulleet tänne niin, että heillä ei kerta kaikkiaan ole mitään (läheisverkostoa), varsinkaan naisilla ei saata olla kuin lapset ja mies, vain perhe. Miehellä saattaa olla ystäviä, miehiä, jotka eivät ole tukena, mutta niiden kanssa saatetaan polttaa kannabista ja kaikkea tällaista. Se yksikkö (perhe) on pieni ja jos se hajoaa, niin huonosti käy. Nämä ovat niitä hankalia, että mihin sinä luotat; toimiiko tämä vai toimiiko tämä, se on sitä arviointia.”

Lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun näkökulmasta maahanmuuttajaperheiden yhteisölliset voimavarat näyttäytyvät varsin usein ohuina. Aineistolainassa kuvataan maahanmuuttajien läheisverkostoja ja niiden merkitystä erityisesti äidin ja naisen näkökulmasta. Sosiaalityöntekijälle maahanmuuttaja äitinä – naisena näyttäytyy aviomiehen – lastensa isän sekä lastensa – perheen kautta ja varassa elävänä, yksinäisenä ihmisenä. Sosiaalityöntekijä puhuu lasten isästä miehenä, jolla on ystäviä ja omanlainen yhteisönsä kodin ulkopuolella. Tätä mahdollisuutta sosiaalityöntekijä ei sen sijaan näe maahanmuuttajanaisilla yleensä olevan, sillä heidän läheisverkosto on yhtä kuin perheyksikkö. Lastensuojelun näkökulmasta maahanmuutto ilman yhteisön tukea on riski, etenkin naiselle.

8.3 Ammattietiikan kehys

Ammattietiikan kehyksessä on kyse sosiaalityöntekijöiden haastattelupuheessaan tuottamista, lähinnä lastensuojelun sosiaalityötä ohjaavista arvoista ja eettisistä tekijöistä. Tässä niihin suhtaudutaan sosiaalityöntekijöiden työtään koskevin arvostelmin, ammatillista toimintaa ohjaavina ajattelutapoina tai periaatteina. Arvioinnin kehyksessä niillä on erityistä merkitystä lastensuojelun aseman ja asiantuntijakäytäntöjen kannalta.

8.3.1 Avoimuus ja ennakkoluulottomuus

Sosiaalityössä vanhemmuuden arviointia koskevana periaatteena työntekijät pitävät avoimuutta sosiaalityöntekijän oman asemansa esittämisessä. Sosiaalityöntekijän oman aseman avoin esittäminen vaatii, että sosiaalityöntekijän pitää pystyä määrittelemään ne asiat, joissa hän ainakin on asiantuntija (Sinko 2005, 113). Tässä yhteydessä avoimuudessa on kyse, miten esittää riittävän selkeällä tavalla vanhemmille sosiaalityöntekijän asema ja siihen liittyvä valta lastensuojelutarpeen arvioinnin kontekstissa. Sosiaalityöntekijöiden kokemuksena on, että oman aseman esittämistä painotetaan lastensuojelun sosiaalityössä ja sille on paikka arvioinnin kulussa, kuten alkutapaamisessa.

Sosiaalityöntekijän oman aseman avoin esittäminen voi alkaa fyysisten toimitilojen esitlemisellä perheelle. Jos ollaan lastensuojelun toimitiloissa, työntekijä kertoo paikasta toimitilana ja vastaavasti vanhemman luona kotikäynnillä kertoo missä lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden toimitilat sijaitsevat ja minkälaisia palveluita niistä tiloista löytyy. Sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa työntekijät kertovat vanhemmille syy siihen, minkä takia lastensuojelussa ryhdytään selvitystyöhön ja mitä se käytännössä tarkoittaa, eli esitellään selvitystyön perusteet, kulku ja toimimisen tavat. Työntekijät kuvaavat vanhemmille vanhempaa koskevan aseman ja tehtävät arvioinnin kontekstissa. Samoin työntekijät kuvaavat oman asemansa lastensuojelijana: oikeudet ja velvollisuudet suhteessa lapseen ja lapsen tarpeiden arviointiin sekä vanhemmuuden arviointiin. Timo Harrikari (2003a) vaatii, että sosiaalityöntekijöiden on uskallettava avoimesti tunnustaa se valta, jota he käyttävät niin ihmisten auttajana kuin valvojana. Sosiaalityöntekijät nimeävät vanhemmille esiteltävien asioiden listaan myös lastensuojelua velvoittavan asiakirjakäytännön, joka aina tarkoittaa lapsen tilannetta koskevia muistiinpanoja ja kirjallista yhteenvetomenettelyä arviointityöskentelystä.

”Kyllähän sen yhteenvedon pääasiallinen tarkoitus on, että siitä pitäisi selvittää ne asiat, jotka on sen selvityksen aikana käyty. Niiden ne pitäisi olla! Tämä on ollut se yksi perusajatus: avoimuus myös dokumentoinnissa ja työskentelyssä ylipäättään, että se on näkyvillä ja siinä pitää arvioinnin perustua niihin asioihin. Siinä ei saa olla mitään muuta tietoa, jostain, joka ei näy siinä.”

”Minä kyllä kannatan mahdollisimman avointa dokumentointia. Yhteenveto on ihan hyvä alku-yhteenveto, joka toki pitäisi olla sitä mitä siellä prosessin aikana on otettu esiin, ja mitä on tullut siinä vuorovaikutuksessa esiin, mutta myös kaikki muut dokumentit.”

”Vielä avoimemmin sen voisi esiin tuoda, että tämä on sitä vanhemmuuden arviointia. Kyllähän vanhemmat sen tajuavat ja sen jälkeenhän he vasta pelkäävätkin. Vanhemmuuden arviointia voisi vielä jotenkin avoimemmin tuoda esille, että tämä on sitä vanhemmuuden arviointia ja että miten sitä voisi vielä paremmin heille kuvata.”

Haastattelupuheessa pohditaan sosiaalityöntekijöiden ennakkokäsitysten tai ennakko-luulojen merkitystä arvioinnin kannalta. Sosiaalityöntekijän tulkinnoissa työntekijän tulee ymmärtää, että kaikissa ihmisissä on vahvuuksia ja heikkouksia, mutta olennaista on se, miten vanhempi hallitsee ”heikkouksiaan”. Vastausta tähän haetaan sosiaalityöntekijöiden mukaan arvioimalla, millaisista ihmisen ongelmista tai ”heikkouksista” on kyse, ovatko ne autettavissa olevia, miten olisivat autettavissa, vai ovatko ne niin suuria pulmia, että niihin ei ole mahdollista saada aikaan riittäviä muutoksia. Työntekijöiden on osattava analysoida herkästi ja kriittisesti myös omia henkilökohtaisia arvojaan ja käsityksiään ja toimintatapojaan (Laitinen & Kemppainen 2010, 139). Vanhemman tilanteen arviointi tapahtuu avoimin mielin, vailla ennakkokäsityksiä. Vanhemman arvokkuus (*dignity*) tulee säilyttää. Jonkinlainen sympatian sysäys antaa toisen ymmärtämiselle ja kunnioittamiselle voimaa (Eräsaari 2006, 49). Sosiaalityöntekijöille tärkeää asiakastyössä ei aina ole niinkään se, mitä sanoo, vaan se, miten sanoo, ilmaisee ja toimii. Asiakkaan voimavaroja ei voi tunnistaa pelkin faktatiedoin. Sosiaalityöntekijälle on merkityksellistä saada kosketus asiakkaan yksilöllisesti elettyyn elämään.

Vanhemmaa ei tulisi lähestyä työntekijöiden ymmärryksen mukaan ennalta määriteltujen, työntekijän ennalta ”lukkoon lyötyjen” käsitysten varassa. Sosiaalityöntekijöiden tulkintojen mukaan työntekijän ennakko-oletukset tai -luulot alkavat ohjata ymmärrystä ja toimimisen tapaa suhtautumisessa vanhempaan ja hänen tarpeisiinsa. Pohjolan näkemys on, että ihmisillä on taipumusta luokitella ja ryhmitellä asioita ja ilmiöitä ilman sen enempää niitä pohtimatta. Ihmisiä koskevassa ryhmittelyissä on kuitenkin aiheellista pysähtyä pohtimaan, milloin muodostetut kategoriat ensisijaisesti selkiyttävät ilmiömaailmaa ja milloin niistä ehkä syntyy perusta moraalisille tai asenteellisille leimoille tai tilanteita hankaloittaville ongelmatulkinnoille. Asiakkaiden ymmärtäminen palvelujen käytännöissä rakentuu usein vallitsevien ajattelumallien mukaisiin luokituksiin, ryhmittelyihin tai tietynlaisten piirteiden korostamiseen. (Pohjola (2010, 32–33.) Asiakasta kohtaan osoitettu aito kiinnostus, hänen näkökulmiensa ymmärtämään pyrkivä lähestymistapa, asiakkaan osallistuminen, alkuarvioinnin avoin kuvaaminen ja asiakkaan voimavaroja tarkasteleva työskentely, mahdollistavat asiakkaalle myönteisen kokemuksen ja sitä kautta edistävät vaikutusten saavuttamista (Hietamäki 2015, 166).

8.3.2 Kokonaisvaltaisuus

Lastensuojelutarpeen selvitystyön lähtökohtana on lapsen ja perheen kokonaistilanteen selvittelyn periaate, vaikka ilmoitus koskisikin jotain tiettyä yksittäistä syytä. Lapsen kokonaistilanteen hahmottamisessa sosiaalityöntekijöille merkityksellisiä ovat kysymykset siitä, millaisesta ongelmasta on kyse ja miten se näyttäytyy suhteessa lapseen. Samoin merkityksellisiä ovat sosiaalityöntekijöiden käsityksissä kysymykset niistä ongelmista, jotka tilanteeseen liittyvät, vaikka ne eivät käykään ilmi lastensuojeluilmoituksesta. Merkityksellistä on myös näiden kaikkien ongelmien keskinäiset suhteet. Selvittelytyön perusta on lapsen tarpeissa. Työntekijöiden käsitysten mukaan työskentelylle tulisi myös olla riittävästi aikaa ja siinä tulisi saada keskittyä tiedonkeruuseen ja osapuolten mielipiteiden kuulemiseen. Tämä edellyttää työntekijöiden mukaan paneutuvaa ja kuuntelevaa työskentelyä, eikä ratkaisun tekoa nopeiden johtopäätösten perusteella tai murtamalla vanhempien käsityksiä omasta vanhemmuudestaan (Kähkönen 1993). Yleensä aikuisen tilanteen arviointi tehdään siltä osin kuin se nousee tarkasteluun lapsen tilanteen tarkastelun kontekstissa. Pitkäsen havainnon mukaan lapsen sijoituksen kontekstissa vanhempien kokemuksissa lapsen sijoituksen aikainen työskentely vanhempien kanssa näkyi sirpaleisena. Vanhempien kuntoutusta ei koordinoanut selkeästi kukaan ja siihen liittyvä moniammatillinen yhteistyö näkyi vähäisenä. Vanhempien kuvauksissa lastensuojelutyön merkitys nousi keskiöön suhteessa sijaishuollossa olevaan lapseen ja vanhemmuuteen. (Pitkänen 2011, 115–116.)

”Voisi tehdä enemmänkin, eli selvittää rajoitteita vanhemmuuden toteutumiselle riittävällä tavalla, kuten psyykkiset (kysymykset), päihde- ja ihmissuhdekysymykset, erot, läheiset, raha ja talous, sillä kaikki vaikuttaa kaikkeen..

”Pitäisi vaan olla aikaa enemmän vanhempien tapaamiseen, taustan selvitystä, miten asioita hoidetaan, onko pahoja traumoja takana, kuolemia, eroja, sillä nämä taustat vaikuttavat vanhemmuuteen, vaikka toki ympäristökin vaikuttaa; mitkä ovat ne yhteiskunnan olosuhteet, jotka vanhemmuuteen vaikuttavat. tämä selvitystyö jää nykyään pinnalliseksi.”

Haastattelupuheessa kuvataan toisaalta tarvetta laajentaa sosiaalityöntekijöiden ymmärrystä koskevamaan aiempaa tietoisemmin vanhemman elämäntilanteen selkiyttämisen merkitystä lastensuojelun kontekstissa. Työntekijät näkevät vanhemman tukemisen merkityksellisenä aikuisen elämänhallinnan kannalta, jotta lapsen ja perheen elämä pysyisi järjestyksessä sekä vanhemmuuden toteutumisen esteet tai rajoitteet poistuisivat tai ainakin vähenisivät. Sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa vanhemman asemassa olevan aikuisen tilanteen arviointi jää vähemmälle huomiolle, vaikka työntekijöiden

käsitysten mukaan olisi merkityksellistä selvittää aikuista koskevia psyykkisiä tekijöitä, päihde- ja ihmissuhdekysymyksiä, avio- tai avoeroja, läheissuhteita ja toimeentulo-asioita.

Työntekijöiden käsitysten mukaan lapsen ja vanhemman asemassa olevan tilanteen tarkastelua ei tulisi tehdä ylimalkaisesti, koska siinä tarkastellaan ihmisen elämän ja hyvinvoinnin kokonaisuudessa ihmisen elämää koskevia konkreettisia kysymyksiä. Jos ei ole mahdollisuutta pohtia ihmiselämään liittyvien tekijöiden yhteisvaikutuksia vanhemmuuden toteutumisen kannalta, vaarana on, että sosiaalityöntekijöiden päätelmät vanhemmista ovat luokittelevia. Laitisen ja Kemppaisen mukaan sosiaalityöntekijä kohtaa ihmisten konkreettiset elämäntilanteet ja hänen on analysoitava niihin sisältyviä riskejä, puutteita ja ongelmia. Sosiaalityössä on tärkeää tunnistaa arjen kysymyksiä eri näkökulmista sekä havaita hienosyisiä sävyjä ongelmissa, niiden tulkitsemisessa ja ratkaisumahdollisuuksissa, ja tällöin sosiaalityöntekijän on osattava kysyä ja katsoa myös toisin. (Laitinen & Kemppainen 2010, 139.)

8.3.3 Viranomaisvastuullisuus

”Lastensuojelu perustuu siihen (arviointiin), ei kuitenkaan kauhean mekaaniseen. Toisaalta kun Suomessa on korkeakoulutettuja työntekijöitä, niin se ei voikaan olla kauhean mekaanista, vaan sitä arviointitaitoa täytyy olla ja tietää mitä silloin tehdään ja täytyy pystyä perustelemaan sitä, että mihin se perustuu. Englannissa esimerkiksi on hyvin sellainen rasti ruutuun -tyyppinen (arviointi), niin eihän siihen maistereita tarvita tekemään niitä rasteja”.

Haastattelupuheessa sosiaalityöntekijät esittävät sekä ammatillista toimintaansa että lastensuojelun instituutiota ja työntekijöitä koskevia tulkintoja vastuun kannalta. Sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa viranomaisen toiminta arviointityöskentelyssä on silloin vastuullista, kun se on tilannekohtaista ja paneutuvaa sekä läpinäkyvää ja perusteltua. Sosiaalityöntekijä kuvaa tilannetta, jossa arviointityöskentelyssä on edetty ”siihen lopulliseen naksahduskohtaan”, jolloin sosiaalityöntekijän harkinnassa on ratkaista esille tulleiden tarpeiden pohjalta. Tässä kohdassa konkretisoituu lastensuojeluinstituution kyky tai kyvyttömyys vastata arviointia koskeviin perusteisiin eli yksilöityihin asiakkaan avuntarpeisiin. Sosiaalityöntekijöiden tulkintojen mukaan lastensuojelun käyttämät tukitoimet eivät aina määrity pelkästään yksilöidyistä tarpeista käsin, sillä tukitoimena ”istutetaan vaan joku palvelu” tai ”käytetään samaa lääkettä kuin kaikkeen muuhunkin”, kuten perhetyötä tai perheneuvolakäyntejä, koska tarpeen mukaisia muita palveluita ei juuri ole tai niitä ei ole siinä hetkessä saatavilla. Eräsaaren mukaan sosiaalityöntekijöillä

ei ole neuvottelumahdollisuutta sosiaalitoimen resursseista. Heitä esimerkiksi estetään – joko suoraan tai epäsuorasti – käyttämästä julkisia puheenvuoroja tiedotusvälineiden suuntaan. (Eräsaari (2016, 114.)

”Välillä asiakas ei ole siinä lokerosa, mihin hänet määritellään ja eikähän niitä kaikkia palveluita olekaan, joita asiakkaat tarviis.”

”Jos lähetään oikeasti siihen aikuisen arkeen paneutumaan: työkysymykset, työllistymiskysymykset ja muut yhteistyöt, vaikka työkkärin kanssa, kenties aikuisen mielenterveyssysteemit sun muut, niin kyllähän se sosiaalityöntekijältä edellyttää hirveän laaja-alaista osaamista, että handlaa sen.”

Sosiaalityöntekijöiden on ymmärrettävä oma vastuunsa työntekijänä. Työntekijöiden tulkintojen mukaan asiakastilanteet vaativat sosiaalityöntekijältä ammattitaitoa, kun ryhdytään arvioimaan päihteiden, työttömyyden tai väkivallan tuomia riskejä aikuisen elämässä. Toisaalta on sosiaalityöntekijän oltava tietoinen oman ajankäytön rajoitteista siinäkin suhteessa, että hän tietää mihin hänen työaikansa kussakin tilanteessa riittää. Työntekijät pitävät merkittävänä sitä, että asiakkaan elämänhistorian läpikäymiselle on riittävästi aikaa, ”sillä nehän saattaa hirveästi avautua, kun alkaa kysellä”. Työntekijöiden tulkinnoissa on ammattieettisesti arveluttava ryhtyä avaamaan asiakkaan elämänhistoriaa, jos ei sieltä nouseviin kysymyksiin ole kuitenkaan mahdollisuutta systemaattisemmin paneutua tai palata edes uudelleen.

8.3.4 Vanhemman tukeminen

Sosiaalityöntekijät puhuvat vanhemmuustyöstä, jonka tilaa he kuvaavat erittäin heikoksi. Vanhemmuustyöllä tarkoitetaan tässä yhteydessä vanhemman sekä vanhemman asemassa olevan aikuisen auttamista ja tukemista erityisesti aikuisen avun tarpeiden kannalta. Pitkänen (2011) määrittelee lapsisensitiivisestä vanhemmuustyöstä lapsen sijoituksen aikana. Tähän käsitteeseen hän on sisällyttänyt lapsen sijoituksen aikaisen työskentelyn lisäksi vanhempien kuntoutuksen tukemisen. Käytännössä se tarkoittaa lapsen edun toteutumisen vahvistamista kohdentamalla sijoituksen aikaista työskentelyä myös lapsen läheissuhteisiin ja vanhempien tukemiseen. Lapsisensitiivisen vanhemmuustyön lähtökohtana on myös lapsen ja vanhemman välinen keskinäinen suhde, jonka merkittävyys lapsen sijoituksen aikana tulee myös tunnustaa. Sijoituksen aikainen vanhemmuustyö kohdentuu rinnakkain, vanhemmuuden tukemiseen ja aikuisen tuen tarpeiden tunnistamiseen ja auttamiseen. Lapsisensitiivinen vanhemmuustyö voisi par-

haimmillaan rakentua lapsen ja vanhemman suhteen tärkeydelle ja sen vahvistamiselle. (Pitkänen 2011, 113–119.)

”Eettiset kysymykset tulevat entistä enemmän ja enemmän esille lastensuojelun tarpeen selvitysvaiheessa ja sitten asiakkuusvaiheessa, mutta kun siirrytään huostaanoton valmisteluvaiheeseen tai tehdään kiireellinen sijoitus, niin siinä vaiheessa vanhemmuustyö on erittäin heikkoa. Meillä on juuri keskustelun alla tämä, koska olemme juuri tehneet kiireellisen sijoituksen. Ei kyetä lapsen tarpeisiin vastaamaan kun vanhemmat ovat oppositiossa, mutta nyt juuri he tarvitsivat jonkun joka puhuisi heille, sanoittaisi tilannetta, kävisi läpi heidän kanssaan heidän elämää, pohtisi sitä heidän kanssaan. Tätä on hyvin haastavaa tehdä kun vanhemmat ovat hyvin vihaisia lapsensa sijoituksesta. Tähän pitäisi jotain saada. Vastaanottolaitos hoitaa kyllä lapsen ja selvittää lapsen tilannetta, mutta tässä vaiheessa aikuisen tai vanhemman tilanteen selvittäminen, etenkin eettiseltä kannalta, että myös sitä silmällä pitäen, jos vaikka lapsi ei koskaan palaisi tälle vanhemmalle. On eettisesti meidän velvollisuus pohtia vanhemmuuden tukemista siinä vaiheessa, jossa se vanhemmuus ontuu kuitenkin kaikista eniten.”

Sosiaalityöntekijät kokevat vanhemmuustyön toteutumattomuuden arveluttavana, erityisesti lapsen huostaanoton valmisteluvaiheessa tai lapsen kiireellisen sijoituksen yhteydessä ja erityisesti juuri silloin, kun vanhemmat eivät ole samaa mieltä lapsensa kiireellisestä sijoituksesta – ollaan kiistatilanteessa. Tällöin lastensuojelun ei koeta pysyvän vanhempien kanssa yhteistoiminnassa vastaamaan lapsen tarpeisiin, kun kiistan osapuolilla on ristiriitainen näkemys lapsen tarpeista ja tukemisen tavasta. Sosiaalityöntekijän ymmärryksen mukaan erityisesti näissä tilanteissa lastensuojelun on instituutiona otettava vastuu järjestämällä vanhemmuustyöstä, jotta lapsen kiireellinen sijoitustilanne saadaan hallintaan. Sosiaalityöntekijät kokevat vanhemman ”opposition” hyvin haastavaksi, kun vanhemmat ovat vihaisia lastensuojelun sosiaalityöntekijälle lapsensa sijoituksesta johtuen. Asiakkaan vastustaessa sosiaalityöntekijät tulevat haastetuksi entistä herkempään sensitiivisyyteen vanhemman omien lähtökohtien ja kokemuserien tunnistamisessa auttamisen persusehtona olevan luottamuksen saavuttamiseksi. Sosiaalityöntekijän mukaan lapsen vastaanottolaitos selvittää lapsen kannalta tilannetta, mutta erityisesti aikuisen ja vanhemman kannalta ”tilanteet jäävät selvittämättä” riippumatta siitä, palaako lapsi kotiin vai jatkaako lapsi kasvuaan kodin ulkopuolella.

Sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa vanhempien tulisi päästä keskustelemaan syntyneestä tilanteesta; ”joku sanoittaisi heille tilannetta” ja ylipäätään kävisi vanhempien kanssa läpi heidän elämäänsä. Sosiaalityöntekijöiden pyrkimyksenä on keskustella neuvottelevasti ja siten saavuttaa yhteisymmärrys lasta koskevista toimenpiteistä. Työntekijät ymmärtävät, että juuri ”oppositio”-tilanteissa vanhemman oma ymmärrys toimenpiteen tarpeellisuudesta – vanhempien oman ymmärryksen hallinta on

epäonnistunut, kun vanhemmat eivät liity yhteistyöhön. Työntekijöiden tulkinnoissa vanhemmat eivät näytä ymmärtävän ongelmiaan oikealla tavalla tai hahmottavan lapsensa etua. Ymmärryksen hallinnan onnistuessa vanhemmat saadaan ymmärtämään itsensä, elämänsä ja vanhemmuutensa sekä suhteensa lapseensa uudella tavalla (Hiitola 2015, 44). Hiitolan mukaan subjektin kääntämisellä tarkoitetaan toimintaa, jonka tavoitteena on saada vanhemmat ymmärtämään se, mitä perhe on jo luonnostaan sekä toimimaan: ajattelemaan ja ymmärtämään perheen ongelmatilanteet sen mukaan. Keskeistä ei ole niinkään vanhempien toiminta sinänsä, vaan onnistuneen vanhemmuuden edellytyksenä on ymmärrys siitä, millaista normaalin vanhemmuuden ja lapsuuden tulisi olla. Perheiden hallinta ei tapahdu pelkästään kontrollin tai pakottamiseen perustuen, vaan se on pikemminkin vanhempien oman ymmärryksen hienovaraista ohjailua. Tämä ohjailuva hallinta toimii itseymmärrykseen pyrkimisen kautta. (Hiitola 2015, 44–46.)

8.3.5 Dialogisuus

Vanhemmuuden arvioinnin onnistuminen sosiaalityöntekijöiden mukaan edellyttää lapsen ja vanhemman omaa ymmärrystä siinä, miten he itse näkevät tilanteensa ja miten he sen perheenä kokevat. Työntekijöiden käsityksissä ilman lapsen ja vanhemman ymmärtävää käsitystä arvioinnin tarpeellisuudesta, ei ole mahdollista sitä tehdä tai ainakin se on vaikeaa. Haastattelupuheesta kuvautuvat sosiaalityöntekijöiden tavat esittää ymmärrettävästi lastensuojelullinen huoli perheelle. Työntekijöiden mukaan esille tulee ottaa ainakin ne asiat, jotka lastensuojelun kannalta huolestuttavat, sekä esittää avoimesti vanhemmille mahdolliset seurannaisvaikutukset lastensuojelun toimenpiteinä lapselle ja perheelle. Sosiaalityöntekijöiden käsitysten mukaan vanhemmille tulisi varata mahdollisuus käydä vuoropuhelua viranomaisen kanssa sen pohjalta, millaisia ajatuksia lastensuojelun suunnalta esitetty huoli herättää, mitä huoli tarkoittaa tai merkitsee perheen yksityisyyden kannalta.

Mönkkösen (2007) mukaan dialogisuus korostaa molempien osapuolten toimijuutta ja subjektiutta tilanteessa. Pohjolan ajatuksena on, että kun asiakas ymmärretään toimivaksi subjektiksi, niin hänet nähdään ajattelevana, tuntevana ja toimivana ihmisenä, ja häntä kuullaan ja kuunnellaan herkästi omassa asiassa. Yksilön oman kokemuksen kautta työntekijällä on mahdollisuus lähestyä ihmisen todellisuutta ja siirtyä hänen

rinnalleen auttajana. Samalla asiakkaan kokemuksen kautta työntekijän on mahdollista tarkastella omaa toimintaansa asiakastilanteessa. (Pohjola 2010, 35.)

”Vanhemmuuden arvioinnissa tulee helposti sellainen mielikuva, että katse porautuu vanhempiin, oikein niin kuin analyttinen, tiukka ja normittava katse kohdistuu ja minä tarkkailen sinua tässä nyt koko ajan, että miten toimit vanhempana. Minä arvioin sua! Kun se nyt ei kuitenkaan ole pelkästään sitä, ei sen ainakaan pitäisi olla, vaan siinä on sitä vuorovaikutusta sekä haetaan kuvaa siitä lapsen arjesta ja vanhempien arjesta ja heidän tavastaan toimia siinä arjessaan: mikä siinä toimii ja mikä ei toimi; karkeasti ottaen, mitkä ovat niitä hyviä asioita ja mitkä ovat probleemikohtia.”

Sosiaalityöntekijöiden mukaan vanhemmuuden arvioinnista tulisi tehdä entistä läpinäkyvämpää vanhempien pelkojen hälventämiseksi. Vanhemmuuden arvioinnista syntyy helposti mielikuva vanhemman joutumisesta sosiaalityöntekijän porautuvan katseen kohteeksi, missä katse vanhempaan on koko ajan analyttinen – normittava ja tarkkailva. Vaikka vanhemmuuden arvioinnissa on analyttisyyden ulottuvuus, ei sitä työntekijöiden mukaan tulisi pelkästään nähdä sosiaalityöntekijän tiukan katseen alla olemisena, sillä vanhemmuuden arviointityöskentely on myös vuorovaikututusta.

Sosiaalityöntekijöille on merkityksellistä arvioinnin tekeminen yhdessä vanhempien ja lapsen kanssa muodostamalla kuva lapsen ja vanhempien arjesta sekä heidän jokaisen yksilöllisestä tavasta toimia omassa, lapsen ja koko perheen arjessa. Toisin sanoen merkityksellistä on sosiaalityöntekijöiden ymmärryksen mukaan selvittää sitä, mikä perheen arjessa toimii ja mikä ei toimi, eli karkeasti ottaen, mitkä ovat niitä hyviä asioita, jotka toimivat ja entä millaisia ongelmakohtia on lapsen ja vanhemman arjessa.

”Joskus olen käyttänyt sitä, että vanhemmat itse arvioivat sitä omaa vanhemmuuttaan: miten he vanhempana toimivat ja mikä on se heidän oma käsitys, tuottama tieto siitä omasta arjestaan ja elämäntilanteestaan ja siihen yhdistettynä sosiaalityöntekijän käsitys, miten se yhdistyy sosiaalityöntekijän havaintoon ja ymmärrykseen.”

Sosiaalityöntekijät kuvaavat suhdettaan vanhemman asemassa olevan itsensä tekemään, oman vanhemmuutensa arviointiin. He ovat saattaneet pyytää vanhempia arvioimaan omaa vanhemmuuttaan sosiaalityöntekijöiden tekemän arvioinnin ohella. Vanhempien käsitykset omasta arjestaan ja elämäntilanteestaan yhdistettynä sosiaalityöntekijän käsityksiin ovat arvioinnin kannalta kiinnostavia erityisesti siinä, miten arviointityöskentelyssä vanhempien tuottama tieto yhdistyy sosiaalityöntekijän havaintoon ja ymmärrykseen tilanteesta. Tämän kaltainen lähestyminen on lähellä pyrkimyksissä dialogiseen, jaettuun asiantuntijuuteen, jossa asiakas ei ole vain toimenpiteiden kohde vaan kanssatoimija. (Jokinen 2016, 145–147.)

Arviointitiedon vuorovaikutteisessa tuottamisen tapaa koskevista tulkinnoista tunnistaa jotain yhteistä kollektiivisen tiedonmuodostamisen kanssa, etenkin jos arviointityöskentelyn kulussa vanhempi ja sosiaalityöntekijä yhdessä päätyvät molempien näkökulmasta uuteen ratkaisuun. Näitä tilanteita lastensuojelussa saattavat työntekijöiden mukaan olla ne tilanteet, jolloin vanhempi itse tulee pyytämään apua, jolloin arviointityöskentely käynnistyy yhteisesti. Jaana Parviaiselle kollektiivinen tiedonmuodostaminen edustaa tavoitteellista ja tietoista toimintaa, jossa asiantuntijat keskenään tai yhdessä esimerkiksi asiakkaiden kanssa pyrkivät selvittämään tiettyä ongelmaa tai ilmiötä. Tällä tavoin yhteisen toiminnan ja keskustelun kautta tuotu tieto voi olla luonteeltaan joko käsitteellistä tai käytännöllistä. Tiedonmuodostus yhdessä on useimmiten sekä tiedollisesti, sosiaalisesti että emotionaalisesti vaativampi ponnistus kuin toimiminen yksin. Kollektiivinen tiedonrakentaminen on yleensä tuloksekasta vasta silloin, kun tiedonmuodostus on ongelmakeskeistä ja ihmisillä on yhteinen päämäärä ja tavoite, ja kun yhdessä tuotettu tieto on enemmän kuin mihin asiantuntijat yksilöinä pystyisivät. Kollektiivisesta tiedonmuodostuksesta asiakkaan ja asiantuntijan välillä voidaan puhua vasta silloin kun he yhdessä päätyvät molempien näkökulmasta uuteen ratkaisuun. (Parviainen 2006, 165–167.)

Arviointityöskentelyä koskevista sosiaalityöntekijöiden tulkinnoista on tunnistettavissa tiettyjä yhteneväisyyksiä neuvottelun kanssa. Lastensuojelussa vanhempi joutuu ottamaan yhteistyön syyn useimmiten annettuna. Syyn pohjalta yhteistyössä selkiytetään kuvaa lapsen ja vanhemman tilanteesta, jonka perusteella harkintaan lasta koskevan lastensuojelun tarpeellisuus. Risto Eräsaaren (2006, 49) mukaan dialogin ja neuvottelun välinen ero on ennen kaikkea siinä, että dialogissa puhekumppanit järjestelevät keskustelun kautta ymmärrystään, kun taas neuvottelussa ihmiset sovittavat yhteen etujaan. Vain yksilöt voivat ryhtyä dialogiin, sillä tietyllä tavalla asemansa ja paikkansa ottaneet kulttuurit eivät käy dialogia keskenään. Lastensuojelun instituutiolla on oma erityinen kulttuurinen paikka ja asema yhteiskunnassa, jolloin dialogi vanhemman ja sosiaalityöntekijän välillä ei sosiaalityöntekijöiden käsitysten mukaan ole useinkaan mahdollistunut kuin tiettyyn rajaan asti, sillä lapsen lastensuojeluntarvetta arvioidaan lapsen edun toteutumisen kannalta. Kun on kyse arvopohjaisesta tarkastelusta, osapuolet saattavat ajautua eturistiriitatilanteeseen, sillä lastensuojelun pyrkimyksenä on vaikeimmissakin tilanteissa olla varmistamassa lapsen edun toteutuminen (Sinko 2005, 114.). Tästä syystä lastensuojelussa ei voida rakentaa ainoastaan pelkän dialogisuuden varaan kuin tie-

tyssä määrin ja tiettyyn rajaan asti (Mönkkönen 2002), koska asetelma ei ole tasavertainen. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän asemaan liittyvää harkintavaltaa voi käyttää vanhemman asemassa olevan aikuisen yli, vastoin vanhemman ja lapsen tahtoa. Huomion arvoista tässä asetelmassa on myös se, että sosiaalityöntekijällä on velvollisuus puuttua lapsen elämää koskeviin epäkohtiin ja jos hän ei sitä tee, saattaa myös hänen etunsa siinä tapauksessa kärsiä.

Lastensuojelun sosiaalityön keskeisiä tapoja toimia on edetä neuvotellen niin asiakkaan kanssa kuin eri yhteistyötahojen kanssa. Erilaisia lasta tai vanhempaa koskevia näkemyksiä yhteen sovittelemalla pyritään ensisijaisesti lapsen kannalta kestävää ratkaisuun. Petteri Niemen mukaan sosiaalialalla on korostettu asiakaslähtöisyyttä, kumppanuutta, valtaistamista, voimaannuttamista, ”toisen tiedon” kuuntelemista ja dialogisuutta, koska on haluttu minimoida asiakkaiden holhoaminen ja maksimoida heidän itsemääräämisesä. Näiden lähestymistapojen avulla voidaan sinänsä vastustaa tietyntylaisia pahoja toimintatapoja, mutta ne mahdollistavat uudenlaisia pahoja vallan muotoja. Näihin liittyy kuitenkin riski, että yhteiskuntarakenteelliset ongelmat individualisoidaan ja psykologisoitaan. Jos keskitetään huomio yksinomaan näiden lähestymistapojen ilmiöihin ja ratkaisuihin, jäävät makrotason rakenteiden epäkohdat piiloon. (Niemi 2014, 52–53.)

Niemi näkemyksenä on, että kumppanuuteen pyrkimällä ja dialogisella työmenetelmällä vastustetaan vallankäyttöä, jossa sosiaalialan edustajat sanelevat sekä ongelmat että ratkaisut yksipuolisesti. Kaikki dialoginen työ ei kuitenkaan ole vallankäyttöä tai saati pahaa vallankäyttöä, sillä se riippuu dialogin tavoitteesta, sisällöstä ja seurauksista, sisältyykö siihen pahaa valtaa vai ei. Asiakkaiden kuulemiseen ja dialogisuuteen sisältyy eettisesti tuomittavaa vallankäyttöä, jos sen tuloksena asiakkaan mahdollisuudet hyvään elämään kaventuvat ilman kestäviä perusteita. Puhe saattaa traumatisoida tai uudelleen traumatisoida. Puhumisen kuluessa asiakas omaksuu ja sisäistää elämäntilanteensa suhteen käsitteellisyyksiä, joista on hänelle myöhemmin haittaa. Hän saattaa esimerkiksi sisäistää sosiaalisia ongelmia psykologisoivan ja yksilöllistävän puhutavan, minkä jälkeen hän syyttää yksipuolisesti itseään ongelmistaan ja masentuu. (Niemi 2014, 53–54.) Forsberg lähestyy sosiaalityöntekijän ja perheen tilanteita kiistanalaisuuden käsitteen avulla, kun ongelmien ratkaisemiseksi ei ole olemassa yksiselitteistä tai ennalta tiedettyä vastausta. Kiistanalaisuuden ajatellaan viittaavan siihen, että käsitykset perhesuhteiden luonteesta, tehtävistä ja niihin liittyvistä oikeuksista eivät ole tällöin osapuolten

kesken jaettuja ja itsestään selviä ongelmia määrittelevien tahojen välillä. Kyse voi olla tällöin valta-, arvo-, normi- tai intressiristiriidoista. (Forsberg 2012, 12.)

9 LAPSEN TARPEIDEN ARVIOINNIN KEHYS

Lapsen tarpeiden arvioinnin kehyksessä on kyse selvimmin lastensuojelulain tarkoittamassa mielessä lapsen suojelutarpeiden arvioinnista. Vuoden 2008 alusta voimaan astuneen lastensuojelulain yksi keskeisimmistä muutoksista lastensuojelun toimeenpanossa on vaatimus lastensuojeluasiakkuuden alkamisen selkeästä määrittelemisestä. Asiakkuuden alkamisen, asiakkuuden jatkumisen ja päättymisen tulee perustua dokumentoituun selvitystyöhön tai arviointityöskentelyyn. Arvioinnin ytimessä on jonkun tahon ilmaisema huoli lapsen tarpeiden toteutumiseen liittyen. Lapsen tarpeet ovat lastensuojelutarpeen arviointityöskentelyyn ryhtymisen peruste ja työskentelyn lähtökohta ja perustelu lastensuojelun asiakkuudelle.

”Lastensuojelun tarpeen arviointiin on se prosessi nyt tullut. Käytäntö riippuu ilmoituksesta. Aloitusneuvottelu on ensin, jossa koko perhe ja mahdollisesti se taho mistä ilmoitus on tullut. Vanhemmat ja lapsi tavataan erikseen. Käydään vanhempien kanssa erilaisia keskusteluja. Käytetään erilaisia välineitä, joiden kautta näkyville, millaisia tarpeita lapsella on ja mikä on se vanhemman oma tilanne. Käytäntö riippuu siitä onko aikaa, onko aikaa laaja (lastensuojelutarpeen arviointi) saada.”

Sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa säädösten tarkoittama lapsen suojelutarpeen arvioinnin ideaalimalli on sisäistynyt toimintakäytännöksi, mutta työskentelyolosuhteet eivät välttämättä mahdollista arvioinnin tekemistä siten kuin säädösten tarkoittamassa mielessä kokonaisvaltainen lapsen, vanhemman tai vanhemman asemassa olevan – koko perheen palvelutarpeiden arviointi edellyttäisi.

”Lastensuojelun tarpeen arviointiin on se prosessi nyt tullut. Käytäntö riippuu ilmoituksesta. Aloitusneuvottelu on ensin, jossa koko perhe ja mahdollisesti se taho mistä ilmoitus on tullut. Vanhemmat ja lapsi tavataan erikseen. Käydään vanhempien kanssa erilaisia keskusteluja. Käytetään erilaisia välineitä, joiden kautta näkyville, millaisia tarpeita lapsella on ja mikä on se vanhemman oma tilanne. Käytäntö riippuu siitä onko aikaa, onko aikaa laaja (lastensuojelu-tarpeen arviointi) saada.”

Sosiaalityöntekijöiden käsitysten mukaan lapsen tarpeiden arvioinnin tarkoituksena on tehdä näkyväksi lapsen tarpeet ja jokapäiväinen arki ja toiseksi tuottaa niitä koskeva tietoa lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelua koskevien ratkaisujen tueksi tai pohjaksi. Arviointityöskentely tuottaa tietoa lapsen asioista ja lapsen elämäntilanteen eripuolista,

samalla kun se tuottaa tietoa vanhemmuudesta lapsen arjessa. Arviointityöskentelyssä keskustelujen kohteeksi työntekijöiden mukaan nousevat lapsen arki ja arjen erilaiset ihmissuhteet sekä niiden merkitys lapsen terveen kasvun ja kehityksen kannalta. Samoin keskustelun kohteeksi nousevat vanhemmuus ja sen toimivuus suhteessa lapseen ja itseensä aikuiseen sekä aikuisen omiin ja koko perheen verkostoihin.

Sosiaalityöntekijöiden käsitysten mukaan lastensuojelutarpeen arviointi voi itsessään olla jo riittävä lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun väliintulo, koska arvioinnissa ei ole kyse yhteen suuntaan tapahtuvasta toiminnasta ja sen vaikutuksista. Hietamäen (2015, 170) mukaan jo alkuarvioinnin (vrt. lastensuojelutarpeen arviointi) avulla on mahdollista parantaa perheen tilannetta ja se voi jo itsessään olla riittävä väliintulo (interventio) perheen tilanteeseen. Arviointi on parhaimmillaan vuorovaikutteista. Tämä tarkoittaa sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa sitä, että arviota tilanteesta tekevät sekä vanhempi että sosiaalityöntekijä – kumpikin omista lähtökohdistaan käsin alkutapaamisesta lähtien. Työntekijöiden tulkinnoissa arviointityöskentelyn prosessi itsessään on jo arviointia. Sen kulku tuottaa parhaimmillaan ymmärrystä sekä lapsen että vanhemman tilanteesta että toimimisen tavoista myös vanhemmalle itselleen. Joskus siis jo arviointityöskentely itsessään on riittävä sysäys vanhemman omaehtoiseen asiantilan korjaamiseen ilman muunlaisia lastensuojelullisia väliintuloja.

Sosiaalityöntekijöille arviointityöskentelystä kertynyt tieto on merkityksellistä. Työntekijälle muodostuu työskentelyn kulussa ymmärrys siitä, mitkä ovat juuri tämän lapsen lastensuojelulliset tarpeet. Arviointi todentaa yksilöllisesti lapsen arjen asiat ja niiden eri puolet lapsen tarpeiden kannalta, mutta myös ne lapsen asiat tai elämän eripuolet, jotka eivät riittävän hyvin toimi tai ovat lapsen kannalta kestäättömiä. Vähimmillään arviointityöskentelykäytäntö rakentuu alkutapaamisesta sekä erillisistä lapsen ja vanhemman tapaamista että yhteenvetotapaamisesta. Arviointitieto tuotetaan pääosin keskustelemalla lapsen ja vanhempien kanssa arviointityöskentelyn edetessä. Sosiaalityöntekijät käyttävät usein erilaisia apuvälineitä, kuten janoja, kortteja tai erilaisia paperisia välineitä keskustelujen syventämiseen.

”Yleensä meillä on omat tapaamiset myös vanhemmille tilanteesta riippuen: omat tapaamiset vanhemmille ja lapsille omat ja yhteisiä tapaamisia vähän erikokoonpanoin.”

”()... siinä lastensuojelun arvioinnissa käydään niitä (lapsen arjen osa-alueita) teemoja läpi ja lailla on määritelty sen prosessin pituus, ja se on määritelty, että se tuottaa kirjallisen yhteenve-

don.”

yhteenvedon pääasiallinen tarkoitus on, että siitä pitäisi selvittää ne asiat, jotka on sen selvityksen aikana käyty.”

”Kyllähän sen

”Se on hyvä se

(lastensuojelutarpeen arvioinnin) yhteenvedon pohja, joka on käytössä; lapsen näkemys, vanhemman näkemys lapsesta ja vanhemmuudesta ja muiden tahojen näkemys, jota sitäkään ei pidä unohtaa.”

Asiakastietojärjestelmissä on erilaisia sähköisiä asiakirjoja, kuten tässä yhteydessä niin kutsuttu TARVI-näyttö, joka on lapsen asiakassuunnitelmaan verrattavissa ja tulostettavissa oleva sähköinen asiakirja. Sitä kutsutaan yleisimmin lapsen lastensuojelutarpeen arvioinnin yhteenvedoksi. Siihen kirjautuvat lapsen henkilöä koskevat tiedot ja arvioinnin tekijät. Arviointitietona siihen kirjataan kuvaus lapsen nykytilanteesta, käytetyt tiedon tuottamisen menetelmät, käsitykset tai kuvaukset asiailasta edellä esiin tulleiden tilannetietojen perusteella lapsen, vanhemman ja sosiaalityöntekijän näkökulmista sekä sosiaalityöntekijän yhteenvedona päätelmät lapsen lastensuojelun tarpeesta.

”Kun prosessia ajattelee, niin vanhempi on kokoajan mukana, hänen kanssa tehdään myös työtä. Yhtälailla kun lapsi on meidän asiakkaana, on vanhempi olennainen osa. Pitää selvittää hänen tilannettaan myös ja miten se vaikuttaa lapseen ja nuoreen. yleensä meillä on omat tapaamiset myös vanhemmille tilanteesta riippuen: omat tapaamiset vanhemmille ja lapsille omat ja yhteisiä tapaamisia vähän erikokoonpanoin.”

Arvioinnin pyrkimyksenä on ratkaista kysymys lapsen yksilöllisistä tarpeista suojeluun – oikeudesta lapsi- ja perhekohtaiseen lastensuojelun tukitoimiin. Työntekijöiden tulkinnoissa merkityksellisiä arviointitietoihin perustuvia ratkaisun paikkoja lapsen asiakkuudessa voivat olla ne tilanteet, jossa on ratkaistava asiakkuuden jatkaminen tai päättäminen tai kun on ratkaistava tarve siirtyä lastensuojelun asiakkuudessa uuteen vaiheeseen eli erilaiset siirtymät lastensuojelun asiakkuudessa.

”Se, mikä tuossa arvioinnissa väistämättä tulee, on että siinä tavoittaa ihan jonkun siivun, että voidaan arvioida, että asiakkuus ei jatku.”

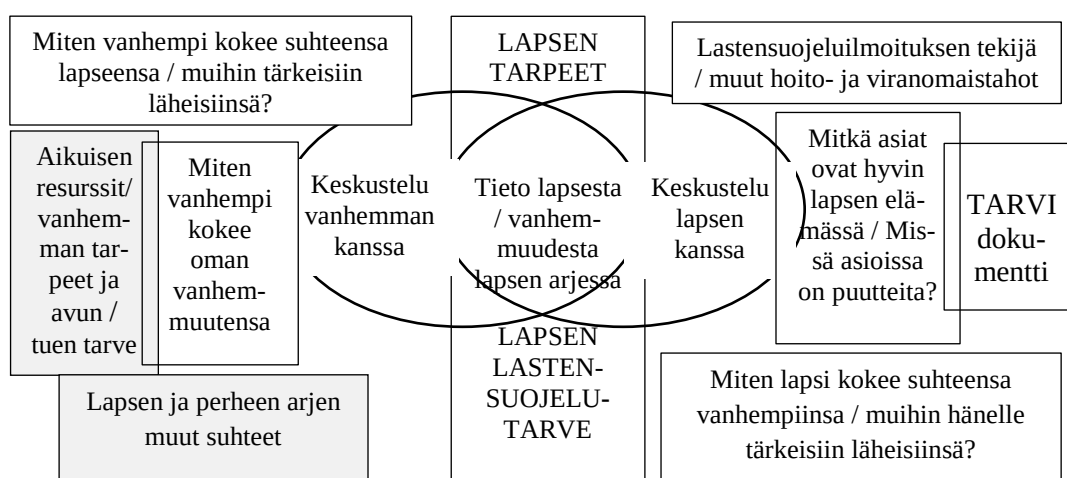
Lastensuojelutarpeen arviointityöskentelyssä tekemisen ideaalina on selvittää lapsen arjen kokonaistilannetta keräämällä tietoa lapsesta ja vanhemmuudesta lapsen arjesta, huolimatta siitä, että lastensuojelulle välitetty huoli liittyy useimmiten johonkin yksittäiseen lasta koskevaan havaintoon. Arviointi tuottaa ilmaistun huolen pohjalta vastauksen kysymykseen lapsen lastensuojelutarpeesta, sillä päätös lastensuojelun asiakkuudesta tulee perustua yksiselitteisesti arviointitietoon. Arvioinnin kulussa syntyneet päätelmät fokusoidaan aina lapseen. Tällöin pohdinnan kohteeksi kiteytyy kysymys siitä,

miten huolta herättänyt lapsen tai vanhempaan liitetty ongelma tai elämäntilanne vaikuttaa lapsen sekä koko perheen jokapäiväiseen elämään, sen jatkuvuuteen ja sujuvuuteen että perheen tarjoamaan suojaan ja turvaan.

Lastensuojelutarpeen arviointia koskevasta toimintakäytännöstä on laissa säädöksiä (417/2007), jotka edellyttävät muun muassa, että lastensuojelutarpeen selvitys tulee tehdä olosuhteiden edellyttämässä laajuudessa.

”Vaikka ilmoitus tulee jostain syystä, selvityksessä lähdetään selvittämään lapsen kokonaistilannetta, sitä että mikä tämä ongelma on ja miten se on suhteessa kokonaistilanteeseen? Onko se juuri tämä, joka on pahin huolta herättävä vai onko kenties jotain muuta, joka ei tule esille vaikka siitä ilmoituksesta.”

Sosiaalityöntekijöiden käsitysten mukaan tästä on seurannut muun muassa se, että lastensuojelutarpeen arvioinnin työskentelytavoissa on vaihtelua. Arvioinnin toteuttamisen tavassa on sosiaalityöntekijöiden kesken painotuksiltaan erilaisia toimimisen tapoja. Sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa erot liittyvät tapoihin suhtautua erityisesti vanhemman asemassa olevan aikuisen avuntarpeisiin sekä toisaalta lapsen ja vanhemman – koko perheen arjen verkostoihin. Sosiaalityöntekijän tulkinnoissa lastensuojelun tulee selvittää vanhemman tilannetta vähintään siltä osin, jolla ajatellaan olevan vaikutusta lapsen tai nuoren tarpeiden ja arjen sujuvuuden kannalta. Arviointityöskentelyssä järjestetään vähintäänkin oma tapaaminen niin vanhemmille kuin lapsille sekä yhteisiä tapaamisia erilaisin kokoonpanoin kulloisestakin tilanteesta riippuen. Lain mukaan arviointi tulee tehdä olosuhteiden edellyttämässä laajuudessa, joka vaatii sosiaalityöntekijän asemaan liittyvää sekä ymmärrystä ihmisenä olemisen eripuolista että harkintavallan käyttöä. Kuvioon 1 on koottu lapsen tarpeiden arvioinnin kehyksen rakenne.

Kuvio 1: Lapsen tarpeiden arvioinnin kehys.

Lastensuojelutarpeen arviointityössä tekemistavan ideaalina sosiaalityöntekijät pitävät lapsen arjen kokonaistilanteen selvittämistä. Kerätään tietoa lapsesta ja vanhemmuudesta ja sen toteutumisen tavasta lapsen arjesta, vaikka lastensuojelulle välitetty huoli lapsen tilanteesta liittyy useimmiten johonkin yksittäiseen havaintoon lapsen kannalta. Hietamäen mukaan alkuarviointeja (vrt. lastensuojelutarpeen arviointeja) toteutetaan hyvin erilaisin tavoin. Niissä voi olla vakavia puutteita, jotka voivat johtaa osaltaan kohtalokkaisiin seurauksiin. Toteuttamisen erilaisuutta hänen mukaansa selittävät lasten ja perheiden erilaiset ongelmat ja tarpeet. Lastensuojelulaki sinänsä mahdollistaa yksilöllisen arvioinnin. (Hietämäki 2015, 171.)

10 VANHEMMUUDEN ARVIOINNIN KEHYS

Vanhemmuuden arvioinnin kehyksessä on kyse siitä, miten muodostetaan lopulta käsitys joko riittävän hyvästä vanhemmuudesta tai käsitys puutteelliseksi, riittämättömäksi määrittyvästä vanhemmuudesta. Vanhemmuuden määrittelyn loppupäätelmällä on perustavaa laatua oleva merkitys ratkaista lasta ja tai perhettä koskeva lastensuojeluasiakkuus. Ennen kuin on mahdollista tehdä päätös asiakaslapsen lastensuojelutarpeesta, on tehtävä lapsen arjen vanhemmuutta koskeva arviointityö. Lapsi- ja perhekohtaisessa lastensuojelun sosiaalityössä (LsL 26 §, 30.12.2014/1302) on selvitettävä lapsen ja vanhemman olosuhteita, heidän näkemyksiään tilanteesta, sekä kuvattava lapsen, vanhemman sekä koko perheen toimintatapoja ja olosuhteita. Bergin (2008, 44) mukaan vanhemmuuden arvioinnin voi nähdä pitkäkestoisena prossina, joka sisältää tutustumista, seurailua ja varovaisia interventioita. Vanhemmuuden arviointia koskevaa puhetta ryhmittelin esittämällä aineistolleni seuraavanlaisia analyysikysymyksiä: mitä arvioidaan kun arvioidaan vanhemmuutta, miten sitä arvioidaan, miksi vanhemmuutta arvioidaan ja miten kertynyttä arviointitietoa vanhemmuudesta käytetään. Kehysana-lyyttisen ajattelutavan mukaan analyysikysymysten pohjalta sisällön analyysiä lähes-tyin kysymällä, miten jäsentämäni sosiaalityöntekijöiden puhe vanhemmuuden arvioinnista suhteutuu lapsen tarpeiden arviointiin lastensuojelun sosiaalityön ammatillisessa toiminnassa.

10.1 Vanhemmuuden arvioinnin suhde lapsen tarpeiden arviointiin

Sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa vanhemmuuden arviointi on monella tavoin merkityksellistä lapsen lastensuojelutarpeiden arvioinnissa, jossa työntekijöiden mukaan lapsen tarpeet ja vanhemmuuden toteutuminen kulkevat läpi koko arviointityöskentelyn.

”En pysty erottelemaan niitä (lapsen tarpeiden ja vanhemmuuden arviointia) ja jos kerta lapsi elää vanhempansa kanssa jollain tasolla tai jonka kanssa elää tai oli se sitten joku muu, tavallaan ne, jotka käytännössä ovat ne vanhemmat, jos se ei kasva laitoksessa ihan erillään

vanhemmistaan, niin kyllä se vanhemmuus on sidottu siihen pakettiin kiinni.”

”Kun prosessia ajattelee, niin vanhempi on kokoajan mukana, hänen kanssa tehdään myös työtä. Yhtälailla kun lapsi on meidän asiakkaana, on vanhempi olennainen osa. Pitää selvittää hänen tilannettaan myös ja miten se vaikuttaa lapseen ja nuoreen.”

Sosiaalityöntekijöiden käsityksissä vanhempi asettuu olennaiseksi osaksi lapsen lastensuojelun asiakkuutta. Tällöin vanhempi on yhtälailla lastensuojelun asiakkuudessa, vaikka ei kirjaudukaan aikuisena itsenään dokumentoituun asiakassuhteeseen. Sosiaalityöntekijöiden kokemusten perusteella lasten ongelmien taustalla ovat useimmiten puutteet vanhemmuudessa, vaikka ilmaistu huoli liittyisikin ensisijaisesti lapseen, siksi on merkityksellistä arvioida aina vanhemmuutta.

Arviointityöskentely aloitetaan useimmiten ensin lapsen tilanteen tarkastelusta, ja sen jälkeen aikuisen kanssa yhdessä tarkastellaan vanhemmuuden toteutumista lapsen ja perheen arjessa. Sosiaalityöntekijän käsityksen mukaan ei ole tilanteita, jolloin ei vanhemmuuden arviointia lainkaan tehtäisi. Toisaalta on tilanteita, joissa arvioiva näkökulma on enemmän vanhemmuudessa kuin lapsen tarpeissa. Ongelmallisiksi arviointityöskentelyssä koetaan ne tilanteet, kun paneudutaan vain joko aikuisen tai lapsen tilanteeseen.

”Itse henkilökohtaisesti näen vanhemmuuden (arvioinnin tarpeellisuuden), mutta ehkä usein mennään liikaa pelkkään lapseen eikä nähdä kokonaisuutena tilannetta. Mutta ei ole hirveästi sellaista, että ei arvioida vanhemmuutta tai ei olisi vanhempi mukana. On toinenkin puoli tässä olemassa. Olen törmännyt tilanteeseen, että lähdetään vanhemmuuden arvioinnista, eikä nähdä lapsen kannalta tilannetta.”

Sosiaalityöntekijöiden käsityksissä lapsen iällä ja ilmaistulla huolella on erityistä merkitystä vanhemmuuden arviointiin ryhtymisen kannalta. Jos huoli kohdistuu vauvaan tai pieneen lapseen, niin arviointityöskentelyyn ryhdytään herkemmin kuin isomman

lapsen tai nuoren tilanteessa. Toisaalta nuorta koskevassa asiassa saatetaan enemmänkin paneutua nuoren omaan tilanteeseen kuin vanhemmuuden arviointiin.

”Vanhemmuuden arvioinnin suhde lapsen tarpeen arviointiin riippuu tietysti - mutta ei mene niinkään, että nuorten kohdalla se olisi vähäisempää. Kerta kaikkiaan on niin, että vanhemmalla ei vanhemmuutta siellä ole, kun tulee näkyviin, että ei ole rajoja ja ei tule turvaa kotoa, ylipääntään vanhempi ei ole nuoren käytettävissä, kotona ei ole ketään. Saat mennä ihan miten haluat, ei saa puhelimella kiinni, sellaisia ihan konkreettisia asioita. Pienten lasten kohdalla vanhemmuutta ja tilannetta arvioidaan, kynnys on matalampi, herkemmin lähdetään arviointiin.”

”Riippuu ilmon (lastensuojeluilmoituksen) sisällöstä, mutta kyllähän sitä lähdetään paljon lapsesta liikkeelle.”

”Se lastensuojelun tarpeen arviointi on osa lastensuojelun perustyötä, joka on pitkälle vanhemmuuden arviointia. On vaikea eritellä, että se olisi erillinen prosessi. Jokainen tekee vähän eri tavalla. On kaksi linjaa, jotka käyvät rinnakkain: vanhemmuuden tukeminen ja arviointi ja lapsen tarpeista huolehtiminen. Nämä linjat menevät läpi koko lastensuojelun työskentelyn.”

Sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa vanhemmuuden arviointi määrittyy lastensuojelun sosiaalityöntekijän perustehtäväksi. Vanhemmuuden arvioinnissa työntekijän katseen suunnalla on merkitystä, sillä sen tulee työntekijöiden tulkinnan mukaan olla vuoroin vanhemmassa ja vuoroin lapsessa sekä heidän välisessä vuorovaikutussuhteessa. Vanhemmuuden arviointi asettuu työtehtävänä lapsen tarpeiden arvioinnin rinnalle. Sosiaalityöntekijöiden käsitysten mukaan vanhemmuuden arviointi ei ole erotettavissa lapsen tarpeiden arvioinnista erilliseksi työskentelyksi, vaikka arviointia koskevissa työskentelytavoissa on työntekijäkohtaisia eroja. Sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa lastensuojelun kaikessa työskentelyssä on mukana vanhemmuuden toteutumista koskeva määrittely, vanhemmuuden tukeminen ja lapsen tarpeet.

”Suunnitelmallisessa työssä on koko ajan arvioidaan sitä, että onko edelleen lastensuojelun tarvetta, ja onko riittäviä ne tukitoimet ja onko riittävää se mikä siellä kotona on vai tarvitaanko si- jaishuoltoa. Lapsi, joka asuu kotona vanhempiensa luona, kyllähän silloin sitä vanhemmuutta arvioidaan koko ajan, se on siinä mukana. Toki ehkä pienemmällä lapsella se korostuu vielä enemmän kuin kahdeksaatoista lähentelevällä, mutta vanhemmuudesta on siinäkin kysymys.”

Kun lapsi tai koko perhe ovat lastensuojeluinstituution järjestämän tuen piirissä, arvioidaan säännöllisesti lapsen arjen tilanteen ja vanhemmuuden toteutumisen eri puolia.

Tällöin arvioinnin näkökulma on lastensuojelun asiakkuuden tarpeellisuudessa. Lastensuojelun tukitoimien riittävyyttä arvioidaan suhteessa lapsen arjen tarpeisiin ja olosuhteisiin sekä lapsen tarpeeseen kodin ulkopuoliseen sijoitukseen. Vanhemmuuden arvioinnin merkitys korostuu enemmän pienten lasten kuin lähes täysi-ikäisten lasten asiakkuuksia koskevissa tarkasteluissa.

10.2 Vanhemmuuden kohteistuminen arvioinnissa

Sosiaalityöntekijän tehtävänä on ratkaista vanhemmuuden riittävyys lapsen ja perheen kannalta lapsen yksilöllisten tarpeiden näkökulmasta. Tämän tyyppisessä tarkastelussa on kyse arvovalinnoista, jotka sosiaalityöntekijöiden tulkitsemana ohjaavat työskentelyn suunnan lapsen ja perheen asiakkuudessa.

”Lastensuojelun ratkaisut ovat aina arvovalintoja, joihin vaikuttavat omat kokemukset, omat arvot ja eettinen näkemys, ne ovat ihan valtavan merkittäviä siinä mihin suuntaan lähtee viemään, sillä oma rajallisuus voi ohjata ratkaisuja.”

”Se (vanhemmuuden arviointi) on toteamus siitä, onko – pystyykö vanhempi takaamaan lapsen hyvinvoinnin vai jääkö hälytys päälle.”

Sosiaalityöntekijän käsitysten mukaan vanhemmuuden arvioinnin lopputulos voidaan määritellä sosiaalityöntekijän lausumaksi siitä, pystyykö aikuinen, vanhempi takaamaan lapselle hyvinvoinnin vai ”jääkö hälytys päälle” eli harkinnan kohteeksi määrittyy lapsen tai koko perheen lastensuojeluasiakkuuden tarve. Sauraman näkemyksissä lastensuojelun arviointi on aina sekä määrällistä että laadullista. Kun määrällisen arvioinnin kohteena ovat interventioiden ajankohdan ja riittävyyden arviointi, on laadullisen arvioinnin kohteena esimerkiksi hoidon laiminlyönti tai turvallisuuden ja terveyden vaarantaminen; joko tilanne on tarpeeksi huolestuttava, onko puuttumista varten riittävästi näyttöä vai pitäisikö enemmänkin luottaa perheen kykyyn selviytyä ja siten vähentää seurantaa. (Saurama 2002, 27–28.)

”Karkeasti jaotellen vanhemmuuden arvioinnissa ovat ne asiat, jotka vanhemman pitää pystyä tarjoamaan ja turvaamaan sille lapselle ja sitten ne asiat, joita vanhempi ei pysty turvaamaan tai toteuttamaan.”

”Arvioinnilla pyritään vastaamaan siihen, millainen on se vanhemmuus tässä, ja että minulla olisi käsitys niistä kriteereistä, mitkä tässä tilanteessa sopivat tälle lapselle, jotka turvaavat tämän lapsen tarpeet.”

Vanhemmuuden arvioinnin pyrkimyksenä on saada vastaus ensin siihen, millaiseksi vanhemmuus määrittyy tietyssä sekä lapsen että aikuisen – vanhemman asemassa olevan elämäntilanteessa ja sen jälkeen vastaus siihen, tarvitaanko toimenpiteitä turvaamaan lapsen yksilölliset tarpeet lastensuojelun väliintulon keinoin. Ensinnä määritellään lapsen tarpeiden kannalta ne asiat, jotka aikuisen tulee pystyä tarjoamaan tai turvaamaan tietylle lapselle hänen yksilölliset tarpeensa huomioiden, eli määritellään lapsen tarpeet. Toisena määritellään ne asiat lapsen tarpeiden kannalta, jotka aikuinen vanhempana pystyy tai ei pysty syystä tai toisesta turvaamaan tälle tietylle lapselle, eli määritellään

vanhemmuuden toteutumista. Tällöin arviointi tuo näkyviin aikuisen elämänhallinnan kannalta voimavarat tai niiden puutteet sekä avun ja tuen tarpeet.

Vanhemmuuden tarkastelussa arvioidaan vanhemmuuden toteutumista lapsen perustarpeiden hoitumisen kannalta eli aikuisen kykyä vastata lapsen tarpeisiin. Pelkästään aineellisen, fyysisen turvan ja huolenpidon tarjoaminen lapselle ei ole sosiaalityöntekijän tulkinnan mukaan riittävää vanhemmuutta. Toisena tarkastellaan aikuisen ja lapsen välistä vuorovaikutusta tunnetasolla eli tunnevanhemmuutta. Riittävän hyvään vanhemmuuteen kuuluu sosiaalityöntekijän tulkinnoissa myös psyykkinen ja sosiaalinen huolenpito lapsesta, psykososiaalinen läsnäolo lapselle.

”Vanhemmuuden osa-alueet arvioinnissa; tunnevanhempi, millainen on vuorovaikutus tunnetasolla sekä lapsen perustarpeiden hoitaminen, pystyykö vanhempi ne hoitamaan.”

”Monelle riittävää vanhemmuutta on se, kun perusturvan tarjoavat, mutta henkistä puoltahan, lapselle läsnäoloa se (tuollainen ajatus) ei kata.”

”Jos vanhempi ei ole vuorovaikutuksessa lapsen kanssa, niin sehän on selkeä vanhemmuuden puute lapsen näkökulmasta. Samalla tavalla vanhemmuudessa ei saisi olla tuhoavia elementtejä; väkivaltaa, latistamista ja mitätöimistä.”

”Lapsi on oikeutettu kuulemaan hyviä asioita. Tunnesidettä kuvaa tapaamisen aikana myös se, että miten puhuvat; puhutaanko rauhallisesti vai huutavatko, onko vuorovaikutuksessa pulmia. Tämäkin on hyvin konkreettista riippuen vähän siitä minkä ikäinen lapsi on.”

Sosiaalityöntekijät tulkitsevat vanhemmuuden puutteeksi sen, kun aikuinen ei syystä tai toisesta ole vuorovaikutuksessa lapsensa kanssa tai vuorovaikutus näyttäytyy väkivaltaisena, lasta latistavana tai mitätöivänä. Sosiaalityöntekijöiden käsityksenä on, että lapsen tulee saada osakseen hyväksyntää ja arvostusta omana itsenään. Lapsen ja aikuisen välinen vuorovaikutustyyli kuvaa vanhempana toimivan aikuisen tunnesidettä lapseen. Aikuisen ja lapsen välinen vuorovaikutus tulee näkyviin sosiaalityöntekijän, vanhemman asemassa olevan aikuisen ja lapsen kohtaamistilanteissa lasta koskevista puhetavoista ja lasta huomioivista toimimisen tavoista. Sosiaalityöntekijöiden käsityksissä lapsen perusturvasta ja hoivasta huolehtiminen ovat sen aikuisen tehtävä, jonka luona lapsi kulloinkin asuu, elää tai viettää aikaansa.

Vanhemmuuden toteuttamisessa perusasioita ovat sekä lapsen fyysiset ja psyykkiset tarpeet ja niistä huolehtiminen että aikuisen ja lapsen välisen vuorovaikutuksen määrä ja laatu. Sosiaalityöntekijöiden käsityksissä jokaisella lapsella on oikeus tulla oman itsenään rakastetuksi ja arvostetuksi. Nämä kohtaamiset ovat merkittäviä lapsen arvostamisen näkyväksi tekemisessä: onko aikuinen ylpeä lapsestaan ollessaan juuri tämän lapsen

vanhempi, välittääkö hän siinä määrin lapsesta, että se tulee vuorovaikutustilanteessa näkyviin, vaikka aikuinen olisi esimerkiksi väsynyt tai kiinnittäisi tilanteessa huomion pääosin muuhun kuin lapseensa.

”Perushuolenpito ja hoivan antaminen on aina sen vanhemman tehtävä, kenen luona lapsi viettää aikaansa.”

”Ajattelen käytännön kautta: saako lapsi ruokaa, puhtaus, nukkumaanmeno, konkreettiset käytännön asiat, jotka lapselle kuuluu.”

”Jos ajattelen pienempää lasta, niin perusasiat, kuten ruoka, riittävä koti, vaatetus, ja emotionaaliset tarpeet, kuten hellyys, läheisyys, vuorovaikutus. Nämä kaikki ovat sitä vanhemmuutta.”

”Vanhemmuuden kriteereinä on, että näkee lapsen yksilönä, lapsen tarpeet ja erityistarpeet, kehitysvaiheen. Oleellista on, miten vanhempi reagoi näihin.”

Vanhemmuuden toteutumisessa on merkityksellistä aikuisen oma ymmärrys lapsesta ja lapsen tarpeista eli se, miten aikuinen vanhemman asemastaan käsin tunnistaa lapsen yksilölliset tarpeet ja kehitysvaiheen, ja se miten aikuinen reagoi lapsen yksilöllisiin tarpeisiin. Tällöin vanhemmuuden arvioinnin kohteena on aikuisen kyky reagoida sekä lapsen kehitysvaiheen mukaisesti että lapsen yksilöllisiin tarpeisiin. Lisäksi vanhemmuudessa on kyse kyvystä tunnistaa, kohdata ja säädellä erilaisia tunteita – eritellä niitä. Vanhemmuuden toteuttamiseen sosiaalityöntekijöiden käsitysten mukaan kuuluu siten myös tunnettyötä.

”Myös tunnepuoli: miten vanhempi puhuu lapsestaan, miten puhuu lapselle ja vanhemman kokemus siitä, millainen suhde hänellä on lapseen, mihin vanhempi haluaa puuttua.”

”(…) Lasten suojelussa vanhemmuuskin on paljon tunnettyötä – tunteiden kuvailua.”

”Jokaisella lapsella on oikeus tulla rakastetuksi ja arvostetuksi, niin miten vanhempi kuvaa lasta, sillä tapaaminen on aikaa, jossa kuulee arvostetaanko lasta, ollaanko ylpeitä lapsesta. Onko vanhempi ylpeä, että saa olla juuri tämän lapsen isä tai äiti, välittääkö hän niin, että se tulee näkyviin, vaikka vanhempi olisi väsynyt tai puhuu muuta. Minä kiinnitän näihin huomioita.”

Tunnevanhemmuuden tarkastelussa arvioinnin kohteena ovat aikuisen tapa ja tyyli puhua lapsestaan, aikuisen oma kokemus suhteestaan lapseen, aikuisen käsitys lapsen avun tarpeellisuudesta. Sosiaalityöntekijän kokemuksena on, että vanhemman asemassa toimivalla aikuisella on useimmiten ymmärrystä, tietoa siitä, miltä lastansa suojella ja he useimmiten itse tietävät huolta herättävät lastaan tai perhettään koskevat asiat tai asiointi-tilan. Vanhemmuuden arvioinnissa tarkastelun kohteena on lisäksi aikuisen kyky suojata lapsen mieltä ja turvata lapsen kasvu ja kehitys pitkäjänteisesti. Sosiaalityöntekijöiden tulkintaa ohjaa ajatus siitä, että aikuisen tulee kyetä tarjoamaan lapsen ikätason mukainen turvallinen elämä lapselle sekä kyetä suojelemaan lasta asioilta, jotka lapsi ei ole valmis ottamaan vastaan tai niitä ylipäättään tarvitsee. Tällöin arviointiperusteena on se, miten vanhempi kykenee lapsen ikätason mukaan toisaalta avaamaan maailmaa lap-

selle sekä tarjoamaan kokemuksia, mutta toisaalta myös se, miten vanhempi pystyy suodattamaan lapselle maailmaa.

”Lapsen iällä on merkitystä: se miten vanhempi avaa ja tarjoaa maailmaa lapselle, on ihan keskeistä. Vanhemman pitää kyetä suodattamaan lapselle niitä asioita, mitä lapsi tarvitsee ja on valmis ottamaan vastaan.”

Tarkastelun kohteeksi määrittyy vanhemmuuden arvioinnin kannalta myös aikuisen kyky kohdata sekä lastaan ja itseään koskevia epämieluisia asioita että kyky jakaa lasta tai itseään koskevia asioita rasittamatta niillä kuitenkaan lasta. Olennaista tarkastelussa on, miten aikuinen kykenee sietämään pettymyksiä tai selviytymään tilanteista, jotka eivät sujukaan odotusten mukaisesti.

”Tunnepuolen asiat, ottaa vastaan hyvää ja pahaa oloa ja olla sitä kokemassa. Ei liikaa rasittaa (lasta) omilla asioillaan.”

”Osaa välittää lapsesta silloinkin kun asiat eivät suju toivomallaan tavalla.”

”Ei luovuta tai anna lasta pois, vaikka pettymyksiä.”

Vanhemmuuden arviointia kohdennetaan myös arjen sujuvuuden tarkasteluun perheessä. Työntekijöiden mukaan perheen arjessa elämän perusasioiden tulee sujua, olla luonteva osa arkea ja vähimmillään sujua tuetusti. Arjen perusasioita työntekijöiden käsitysten mukaan ovat kodin fyysiset puitteet ja yhteistyön sujuvuus auttavien tahojen kanssa. Jos esimerkiksi lastensuojelun esittämä yhteistyö ei onnistu nuoren tai vanhemman asemassa olevan aikuisen kanssa, se lisää sosiaalityöntekijän huolta lapsesta ja perheestä. Tarkastelun kohteena ovat myös lapsen tavalliseen arkeen kuuluvat asiat, kuten lapsen säännöllinen päivähoito ja koulunkäynti. Lapsen ja perheen arjen sujuvuudesta huolehtiminen sosiaalityöntekijän tulkinnoissa on osoitus lapsesta huolta pitävästä välittämisestä.

”Kyllä se arki pitäisi sujua, ihan tällaiset perusasiat, jos ei sitten muuten, niin ainakin tuettuna sitten. Myös yhteistyö auttavien tahojen kanssa, ja jos sitä ei ole, silloin on tosi huolestuttavaa. Sitten ihan lapsen normaaliin arkeen kuuluvat asiat, kuten koulunkäynti ja vaikka olisi kyseessä 16–17 -vuotias, on sitten ainakin se huoli. Sitten on ihan fyysiset; siisti koti, ei roskapusseja lattioilla.”

Arjen sujuvuus haastaa aikuisia perheiden monimuotoistuessa. Sosiaalityöntekijöiden käsityksissä lapsen ja perheen läheisverkoston aikuissuhteet ovat merkityksellisiä lapsen arjen vanhemmuuden kannalta. Näiden suhteiden kautta lapselle välittyy huolenpitoa ja tukea. Vanhemmuuden arvioinninkriteerinä työntekijöiden mukaan on lähivanhemman kyky vastata lasten ja aikuisten arjen vaatimuksiin uusperheen arjessa. Tällöin

työntekijän tarkastelun kohteeksi nousevat lasten tapaamisoikeuden toteutuminen, sukulaisuhteiden ja muiden läheisten liittyminen uusperheen arkeen sekä uusperheen puolison tehtävät ja asema perheessä kaikkien lasten kannalta.

”Se, että miten se (avioero- ja uusperheissä vanhemmuus arjessa) toimii, pystyykö lähivanhempi pyörittämään sitä hommaa niin, että ne tapaamisoikeudet: sujuvatko ne kitkatta vai onko siinä ongelmia ja miten siinä sitten se muu suku on mukana ja miten se uusperheen puoliso toimii siinä isänä; onko se tasavertainen siinä ja miten ne huomio sen. Vaikea etenkin, jos isolapsinen perhe, onko vanhemmuus riittävää vai ei. Siinä on aina se myös kuinka totaalinen se hylkääminen on; kuinka traumaattista se lapselle sitten on.”

Sosiaalityöntekijät kokevat vanhemmuuden arvioinnin haastavaksi erityisesti niissä perheissä, joissa on paljon lapsia. Tällöin yksilökohtaista, kutakin lasta itseään koskevaa arjen vanhemmuuden riittävyyttä on työlästä ja vaikeaa määritellä. Sosiaalityöntekijän käsityksen mukaan uusperheissä on lapsilla aina hylkäämisen kokemuksia, mutta se, miten traumaattista se on lapsen kannalta, riippuu siitä, miten kokonaisvaltaisesta lapsen hylkäämisestä on kulloinkin kyse.

10.3 Harkinta- ja määrittelyvalta vanhemmuuden arvioinnissa

Sosiaalityöntekijät luonnehtivat monin tavoin heille uskottua harkinta- ja määrittelyvallan käyttöä vanhemmuuden arvioinnin työskentelyprosessissa.

”Hirveen vaikeiden kysymysten äärellä me ollaan! Lastensuojelussa ehkä nämä vaikeimmat kysymykset kilpistyvät siinä tilanteessa, kun joutuu miettimään sitä, mikä on lapsen etu. Onko lapsen edun mukaista, että hän jatkaa esimerkiksi biologisten vanhempien kasvatettavana vai onko lapsen etuna se, että hänet sijoitetaan pois siitä perheestä. Se, että miten sitä asiaa kuva-taan, niin ei siihen varmaan kukaan oppinut pysty antamaan oikeita vastauksia.”

”On siis pelkästään huonoja vaihtoehtoja. Se on tyypillistä siinä tilanteessa, kun joudutaan tekemään se huostaanotto. (...) Kyse on siitä, että joissakin elämän vaiheissa ja ylipäättään pidempi aikaisemmissa (huostaanotoissa). Kaikilla vanhemmilla ei ole niitä kykyjä siis toteuttaa sitä, mikä juuri sillä hetkellä olisi parasta sille lapselle.”

Lastensuojelun kiistat syntyvät erilaisista tulkinnoista. Sauraman (2002) mukaan sosiaalityöntekijän on päätöstä tehdessään kyettävä valitsemaan useimmiten monista edessä olevista totuuksista se versio, joka vaikuttaa uskottavimmalle ja on perusteltavissa oleva ratkaisu. Haastateltujen sosiaalityöntekijän näkemysten mukaan oppineisuuskaan ei anna aina oikeita vastauksia lapsen edun kuvaamiseen. Sosiaalityöntekijöiden mukaan lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle ei ole aina kestävä ratkaisu, vaikka se saat-taa sosiaalityöntekijöiden ymmärryksen mukaan olla joiltain osin parempi kuin lapsen kasvaminen vanhempiensa kanssa. Sosiaalityöntekijän työnä on määrittely- ja ratkaisu-

valtansa rajoissa tehdä yksilöllinen, lapsen tarpeiden ja tilanteen kannalta kestävä päätös tai ratkaisu. Harkinta- ja määrittelyvallankäyttö edellyttävät, että arviointityöskentelyn kulussa tuotettu tieto on dokumentoitu, ja että se osoittaa vanhemman voimavarat ja vanhemmuuden toteutumisen lapsen arjen kannalta siten kuin se olisi juuri sillä hetkellä lapselle parasta.

”Minä näen sillä tavalla, että kun lasten kanssa ollaan vuorovaikutuksessa, niin pitää olla aina hirveen luova. Ok! Tietysti on, jos lapsi on sellainen, että se pystyy itse tuottamaan keskustelemalla tietoa, on arvokasta. Mutta aika usein lapset ovat sellaisia, että se lähestymistapa pitäisi olla erilaisten välineiden käyttäminen: korttien ja erilaisten paperitehtävien. Ne ovat sillä tavalla hyviä välineitä, että niitä viisaasti käytettynä toimivat, eli tilannetaju on oleellista kun ollaan lasten kanssa tekemisissä. Ne voi (tilanteet) antaa paljonkin tietoa sen hetkisestä (lapsen) todellisuudesta, esimerkiksi läheisverkostokartoitus.”

Sosiaalityöntekijälle lapsen tieto on merkityksellistä. Sosiaalityöntekijän käsityksissä arvioinnin kannalta merkittävin tieto – ydintieto tarkasteltavasta tilanteesta tulee nimenomaan juuri lapselta, edellyttäen kuitenkin, että lapsi ikänsä puolesta pystyy tietoa tuottamaan. Sosiaalityöntekijän tulkinnoissa lapsen tiedolla on erityistä selitysvoimaa, sillä sen tulkitaan kuvaavan vanhemmuuden laatua. Lasten kanssa työskennellessä on vuorovaikutuksen oltava monipuolista ja lasta huomioon ottavaa eli sosiaalityöntekijällä on oltava tilanneherkkyyttä. Useimmiten lapsi ei pysty pelkästään keskustellen tuottamaan tietoa, mistä syystä lasta lähestyvän tavan tulisi työntekijöiden mukaan perustua erilaisen toiminnallisten välineiden käyttöön.

”Esimerkiksi äidin väsymys, mitä se tarkoittaa lapsen kannalta; eikö lapsi saa ruokaa, eikö äiti jaksa ulkoiluttaa lasta, eikö jaksa leikkiä lapsen kanssa (...). Tämä usein kirjattu äidin jaksaminen, jos äiti ei jaksa, niin mihin se johtaa: alkaa esim. huutaa lapselle, tai äiti uupuu ja menee hakemaan amfetamiinia. Eli tärkeää on avata se, että mitä tarkoittaa kun tuetaan äidin jaksamista: mitä se lapselle tarkoittaa, onko se sitä, että lapsi ei saa ruokaa tai toinen on siellä baanalla käyttämässä. Tietynlainen (...) kysymysten kysyminen ja konkretian palaaminen; sitä se tarkoittaa ja siihen kiinnittää paljon huomiota, kirjata, avata ja dokumentointi, mitä tapahtuu, jos ei tehdä mitään.”

Sosiaalityöntekijä käyttää aineistolainassa esimerkkinä äidin väsymystä kuvatessaan arviointityöskentelyä ja siihen liittyviä sosiaalityöllisiä haasteita selkiytettäessä lapsen arjen tilanteita ja asiantiloja. Sosiaalityöntekijän käsityksen mukaan on tärkeää, että äidin jaksamattomuutta ei oteta itsestään selvänä asiana, vaikka sen seuraukset yleisen käsityksen mukaan tiedetäänkin. Sosiaalityöntekijän toiminnan kannalta on merkityksellistä avata, mitä äidin väsymys yksilö- ja perhekohtaisesti tarkoittaa eli arvioida sekä lapsen että vanhemman kannalta äidin jaksamattomuuden seurannaisvaikutuksia lapsen ja perheen arjessa. Oleellista sosiaalityöntekijän tulkinnassa on, että selkiytetään erityi-

sesti kysymällä nimenomaan itsestään selvinä pidettyjä kysymyksiä lapselta ja vanhemmalta, kuten tässä esimerkissä äidin väsymyksen konkreettisia seurauksia tai vaikutuksia heidän arkeensa. Vastaukset ovat arviointitietoa konkreettisista arjen tilanteista, joihin on syytä kiinnittää erityisesti huomiota ja rekisteröidä kirjaamalla ne asiakirjoihin. Saatua tietoa on myös ”avattava” eli määriteltävä vaihtoehtoisesti äidin jaksamisen vaikutukset silloinkin vaikka päätelmänä olisi että lastensuojelulla instituutiona ei ole tarvetta puuttua lapsen tai vanhemman tilanteeseen arviointia kummemmin.

Sosiaalityöntekijän käsityksen mukaan lastensuojelun sosiaalityössä sosiaalityöntekijän tulee arvioida itseään ammatinharjoittajana vanhemmuuden näkökulmasta tarkastelemalla omia käsityksiään riittävästä vanhemmuudesta, ja siitä millaiset kodin olosuhteet ovat riittävän hyviä. Sosiaalityöntekijän näkemyksen mukaan voitaisiin hyödyntää myös kokemusasiantuntijoita. Heiltä saataisiin tietoa siitä, millainen voisi yleensäkin olla hyvä tilanne tai asiantila lapsen kannalta sekä minkä tyyppisellä tuella ja avulla siihen päästäisiin.

”Tässä työssä pitäisi koko ajan arvioida itseään vanhemmuuden näkökulmasta: mikä on minun mielestäni riittävää vanhemmuutta, mitkä kodin olosuhteet ovat riittävän hyviä. Samalla tavallaan sitä voisi käyttää kokemusasiantuntijuutta, että saa tietoa siitä, että miten vanhemmat näkevät sen mikä olisi riittävän hyvä tilanne: millä tuella ja avulla he pääsisivät tähän riittävän hyvään tilanteeseen. Täytyy myöntää, että ratkaisukeskeisyyden terminologiaan olisi hyvä käyttää: sanoisit, että jos asiat olisivat hyvin, niin millaisia asioiden on oltava.”

Sosiaalityöntekijä kuvaa lastensuojelun sosiaalityöntekijän ammatilliseen toimintaan kuuluvaa määrittelyvaltaa. Sosiaalityöntekijä tulkitsee vanhemman kannalta vanhemmuuden arvioinnin tilannetta, missä tarkastelun kohteeksi nousee hyvä elämä ja erityisesti silloin, kun lastensuojelu instituutiona näkee puutteita lapsen tarpeiden tyydyttymisessä. Sosiaalityöntekijä pohtii myös määrittelyvallan käyttöönsä liittyviä perusteita. Kun lapsen huostaanottotilanteeseen nivoutuvat niin tunteet kuin ammatillinen toiminta, tulee sosiaalityöntekijän arviointityöskentelyssään kyetä olemaan perusteellinen, jotta hän pystyy osoittamaan määrittelyvallankäyttönsä perusteet eli konkretisoimaan sen, mikä on riittävää vanhemmuutta.

”Ainakin sitä, että mikä sinä olet minulle sanomaan mikä on minulle hyvä elämä. Hyvähän teidän on sanoa! Varmaan olen paatunut sossu (vanhemman mielestä).”

”Kun tähän (esimerkiksi juuri huostaanotossa) nivoutuu tunne ja käytäntö, pitäisi kyetä olemaan perusteellisempi; kuka se sanoo mikä on riittävää vanhemmuutta.”

Sosiaalityöntekijät tulkitsevat lastensuojeluilmoituksista välittyviä ongelmia sosiaalisina ilmiöinä. Lastensuojelussa ei sosiaalityöntekijöiden tulkintojen mukaan ole niinkään kysymys siitä, miten aikuiset esimerkiksi käyttävät alkoholia vai onko heillä mielenterveysongelmia vai ovatko he riitaisia. Työntekijät kuvaavat eri ilmiöiden merkitystä lapsen kokemusten sekä ilmiön välittömistä ja välillisistä vaikutuksista hyvin- tai pahoinvoinnille lapsen ja perheen arjessa.

”Lastensuojeluilmoitustasolla usein näyttäytyvät nämä ongelmat ilmiöinä: kunhan vanhemman se ja se ongelma otetaan pois siitä vanhemmuudesta, niin sitten ei olekaan olemassa sitä ongelmaa. Kuitenkin on kysymys viimekädessä siitä, että ei meitä kiinnosta se, että ryyppäävätkö ihmiset vai eivät, onko heillä mielenterveysongelma vai riitelevätkö he. Meitä kiinnostaa lastensuojelussa se, että miten nämä ilmiöt näkyvät suhteessa lapseen, miten ne näkyvät lapsen itsensä näkökulmasta; miten vaikuttaa lapsen pahoinvointiin (tai hyvinvointiin).”

Seuraavassa sosiaalityöntekijän näkemyksessä havainnollistuu sosiaalityöntekijän määrittelyvaltaa koskeva asema suhteessa asiakkaisiin. Lastensuojelun sosiaalityön arviointi on arvovalintapohjaista ja siksi moraalisesti kantaa ottavaa ammatillista toimintaa. Sosiaalityöntekijän tulkinnan mukaan perheen fyysisiä puitteita ja olosuhteita tulisi lähestyä suhteellisina kysymyksinä. Lapset saattavat voida hyvin, vaikka he eläisivät köyhissä oloissa tai asuisivat sotkuisessa kodissa vanhempiensa kanssa. Työntekijän ajatuksena on, että sinänsä köyhyydestä tai kodin epäjärjestyksestä ei välttämättä aina seuraa lapselle sellaisia elämänolosuhteita, joihin tulisi lastensuojelun puuttua lastensuojelullisin kysymyksin. Toisaalta työntekijä pohtii myös sitä, miten tukee lasten ja nuorten tervettä kasvua ja kehitystä lapsille tarjolla oleva ”tavarataivas”.

”Jos nyt puhutaan vaikka ihan fyysisistä olosuhteista, kuten perheen taloudellinen tilanne tai kuinka siisti tai sotkuinen asunto on tai tällaista. Jollakin tavalla minusta aika usein unohdetaan se, että lapset saattavat voida hirveän hyvin, vaikka ne ovat köyhässä perheessä tai asuvat vanhempiensa kanssa, joidenka asunto on sotkuinen. Aika paljon sellaisia moraalisia arviointeja on olemassa tässä sosiaalityössä.”

Sosiaalityöntekijöiden tulkinnoista välittyvät yksilökohtaisuus ja arvovalinnat sekä moraaliset kannanotot vanhemmuuden arvioinnin kontekstissa. Työntekijöiden mukaan merkityksellistä on, että vaikka lasten ja perheiden tilanteet arvioinnin perusteella näyttävät vertautuvan keskenään samanlaisiksi, saavat lapset ja perheet keskenään erilaisen kohtelun, eli toinen otetaan lastensuojelun asiakkuuteen, mutta toinen ei.

”Laki on sama kaikille, mutta erilaisiin ratkaisuihin päädytään, kun sossun ammatti-identiteetti ja näkemykset vaikuttavat, vaikka perheiden tilanteet ovat samantyyppisiä.”

”Arviointi on väistämättä tapauskohtaista, että samassa asemassa olevat saavat eri kohtelun: toinen otetaan asiakkuuteen, mutta toinen ei. Ei kaikilta vanhemmilta lastensuojelussa vaadita samaa, koska vanhemmuus on lapsikohtaista.”

Pohjolan käsityksenä on, että sosiaalityön tilannekohtaisuus ei merkitse kuitenkaan satunnaisuutta. Huomion arvoista tässä on se, että vanhemmuus on lapsikohtaista, lapsen yksilöllisten tarpeiden ja persoonan sävyttämää tai sen sanelemaa hoivaa ja huolenpitoa, jolloin lastensuojeluinstituutionkin tulee kohdella vanhempia yksilölliset tarpeet ja tilanteet huomioiden tai ei vaadi vanhemmuuden toteuttamiselta jokaiselta vanhemmalta samoja asioita. Tällöin työssä kohdattavat tilanteet eivät toteudu standardimaisina, vaan tarvitaan joustavia käytäntöjä, joissa on mahdollista muunnella toimintoja parhaiten sopivalla tavalla. (Pohjola 2012, 34–35) Myös Pösön näkemyksenä on, että lastensuojelutarpeen selvityksessä ei eri perheiden kahden samanlaisen lastensuojeluilmoituksen perusteella välttämättä ryhdytä identtisiin toimiin, koska taustalla saattaa olla muita ongelmia tai vahvuuksia, jotka vaikuttavat perheen tuen tarpeeseen. Esimerkiksi vanhemman päihdeongelma, yksinhuoltajuus tai nuoren rajattomuus eivät yksinään ole huomionarvoisia asioita lastensuojelussa, vaan niitä tarkastellaan ja tulkitaan suhteessa lapsen ja perheen sosiaalisiin verkostoihin ja erilaisia kriisitilanteita ja ongelmia tasapainottaviin tekijöihin. (Pösö 2010, 329.)

”Kyllähän siinä (arvioinnissa) väkisellä sosiaalityöntekijän omat käsitykset vaikuttavat. (...) Jotenkin se, että vanhemmilla on oikeus olla hirveän kummallisia, kunhan siitä ei ole haittaa lapselle ja lapsen kehitykselle, ja jotenkin se, että sosiaalityöntekijän ja yhteiskunnan mielestä vanhemmat saavat olla kummallisia, jos se lapsi ei vahingoita tai vaurioidu ja saa kaiken tarvitsemansa. Pitäisi aina miettiä, että mitä se tarkoittaa sen lapsen kannalta; jäätkö jotkut tarpeet tyydyttymättä, kun se vanhempi on niin erikoinen niin hirveän monen mielestä.”

”Se raja ylittyy (kontrollonin tarve) siinä kun vanhemman joku ongelma tai vanhempien välinen vuorovaikutus merkitsee sitä, että lapsi kärsii niistä ongelmista. Näkökulman pitäisi aina lähteä siitä lapsesta.”

Sosiaalityöntekijän tulkinnoilla on merkitystä valtavirrasta poikkeavan vanhemmuuden toteuttamisen tarkastelussa. Sosiaalityöntekijän käsityksissä vanhemmilla on oikeus olla sosiaalityöntekijän ja yhteiskunnan näkökulmasta katsottuna valtavirrasta poikkeavia, mutta niin kauan kun sen ei katsota haittaavan lapsen tarpeita tai ylipäättään vahingoittavan tai vaurioittavan lasta. Tällöin harkinta- ja määrittelyvaltaa kohdistetaan siihen, mitä vanhemman erilaisuus tarkoittaa lapsen kannalta. Toisin sanoen arvioinnissa määrittely- ja harkintavaltaa käyttäen tarkastellaan sitä, miten vanhemman erilaisuus vaikuttaa lapsen arkeen, kasvuun ja kehitykseen. Tarkastelu tulisi kyetä tekemään lastensuojelullisista näkökohdista käsin riippumatta lastensuojeluun kohdistuvista ympäristön pai-

neista, vaikka ne edellyttäisivät lastensuojelulta toimenpiteitä perustellen niitä vanhemman asemassa olevan aikuisen erilaisuuteen vedoten. Kaiken kaikkiaan tilanteen tai asiointitilan arvioinnin kannalta olennaista, että vaikuttaako vanhemman jokin ongelma tai vanhempien välisen vuorovaikutuksen tapa lapseen siten, että lapsi kärsii siitä. Lapsen arjen vanhemmuuden toteuttamisen kontrolli tulee lähteä lapsesta ja lapsen arjen tarpeista.

Sosiaalityöntekijät pohtivat sosiaalityöhön liittyvää käytännön pulmaa: miten kuvailla intuitiivisesti syntynyttä, välittömään oivallukseen ja kokemukseen perustuvaa tietoa. Intuitio koetaan merkityksellisenä yksityiskohtana arviointityöskentelyssä.

”Meillä on varmasti kaikilla intuitiivisesti se, mikä on tavallista, ja mikä on ei-tavallista, hyvää tai huonoa, mutta minä en pysty kuvailemaan sitä, että sanoisin näin ja näin. Se on koko sosiaalityön dilemma, että intuitio on hirveän keskeistä, kun tehdään näitä arvioita siitä onko tämä enää tavanomaisten poikkeavuuksien janaan kuuluvaa vai onko tämä sen tyyppistä, että tähän pitää lähteä joko peruspalvelujen kautta puuttumaan vai avohuollon tukitoimin avulla taikka lastensuojelun sijaishuoltona. Minä veikkaan, että jokainen sosiaalityöntekijä, joka yrittäisi kuvata omaa suhtautumistaan, vastaisi eri tavalla.”

Sosiaalityöntekijöiden tulkintojen mukaan jokaisella sosiaalityöntekijällä on intuitiivisesti näkemyksiä siitä, mikä on tavallista tai mikä ei ole tavallista, hyvää tai huonoa, mutta sen kommunikointi on useimmiten vaikeaa. Työntekijät puhuvat omakohtaisesta kokemuksestaan, miten eivät koe pystyvänsä kuvailemaan sitä, millä tavoin tehdä erotteluja tavallisen tai ei-tavallisen välillä tai hyvän tai huonon välillä. Asta Raami ja Sami Mielonen esittävät, että intuitiiviset kokemukset ovat erittäin tärkeitä kokijalleen. Ne ovat monesti perinteisten normien ulkopuolella ja siten sekä herkkiä että määrittelyjä pakenevia. Ne myös menettävät helposti merkityksensä, jos niitä yritetään sovittaa esimerkiksi ymmärrykseen siitä, miten ammattitaitoisen ja luovan ideoinnin tulisi edetä olakseen asiantuntevaa ja herättääkseen arvostusta. Tällainen henkilökohtainen kokemus tulee merkitykselliseksi kuitenkin vasta sitten, kun siitä voidaan puhua ja se hyväksytään tärkeänä kokemuksena. Liiallinen analysointi tai rationalisointi voi vääristää intuition luonnetta tai jopa kieltää kokemuksen merkityksen ja olemassaolon. (Raami & Mielonen 2011, 168.)

Laura Yliruka esittää, että kohtaaminen ja vuorovaikutus rakentuvat pitkälti implisiittisen, hiljaisen tiedon varaan. Hiljaisen tiedon lajeja ovat muun muassa arvostukset, kokemustieto, uskomukset, mielikuvat ja näkemykset, ajatusrakennelmat ja tunteet sekä

taito-tieto ja osaaminen. Hiljaisessa tiedossa on kuitenkin myös vaaransa, koska hiljainen tieto sisältää esimerkiksi uskomukset. Hiljaista tietoa voikin tarkastella tiedon esias-teenä, johon tulee suhtautua itsekriittisesti. (Yliruka 2015, 62; Yliruka 2000.) Aaron Ro-sen pohtii tilanteita, joissa sosiaalityöntekijä kohtaa esimerkiksi työssään epävar-muuksia ja puhuu tiedon intuitiivisesta soveltamisesta eli valmiudesta spontaanisuuteen ja oivallukseen (heuristisuuteen) (Rosen 2003, 199). Kokenut ammattilainen (ekspertti) ei normaalitilanteissa erikseen ratko ongelmia ja tee johtopäätöksiä, vaan toimii osaami-sensa ja harkintansa – kehittyneen intuitionsa tai hiljaisen tietonsa varassa. Hiljaisen tiedon käyttö on inhimillisen ja eettisen sosiaalityön peruslähtökohta. Hiljaista tietoa ra-kentuu opiskelun kautta, elämän kokemusten kautta, tekemällä oppien, sosiaalistu-malla omaan kulttuuriin ja vallitsevaan arvomaailmaan ja myös ammatilliseen arvo-maailmaan. (Yliruka 2015, 61.) Heino on omassa tutkimuksessaan kuvannut tunnus-telun avulla intuition merkitystä harkinnan kannalta ja määrittelee käsitteen intuitiivinen tulkinta. Sosiaalityöntekijä tunnustelee erilaisilla kentillä sellaisen toiminnan mahdol-lisuuksia, jotka toteuttavat tai tukevat lapsen etua. Tunnustelua eivät ohjaa tiedot, tun-teet, eivätkä moraalit erillisenä, vaan näiden elementtien yhdistelmänä muodostuu sosi-aalityöntekijän intuitiivinen tulkinta. Sosiaalityöntekijä tajuaa intuitiivisesti konteks-tinsa, siis toimintansa kentällä olevat esteet ja mahdollisuudet. Ne ovat näkymättömällä tavalla läsnä määrittelyissä ja päätöksissä. (Heino 1997, 8.)

11 TULOSTEN YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

11.1 Keskeiset tulokset

Tutkimus kohdentuu lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden tulkintakehyksiin lastensuo-jelutarpeen arvioinnista. Tutkimuksen lähtökohtana on kehysanalyysi teoreettis-metodo-logisena viitekehyksenä. Tutkimustehtävänä oli löytää sosiaalityön paikalliskulttuurisia jäsennyksiä, tulkintakehyksiä, joiden suhteen lastensuojelun sosiaalityön asiantuntija-käytäntöihin liittyviä toimintatapoja ja merkityssuhteita ja niiden välistä dynamiikkaa voidaan nähdä ja ymmärtää lastensuojelutarpeen arvioinnin yhteydessä. Tutkimustehtä-vä on toteutettu vastaamalla tutkimuskysymyksen siitä, millaisin kehyksin sosiaali-työntekijät tekevät lastensuojelutarpeen arviointia. Tutkimukseen osallistui kahdeksan (8) muodollisen sosiaalityöntekijän kelpoisuuden omaavaa, neljästä yli viiteentoista vuotta lastensuojelun sosiaalityössä työskennellyttä sosiaalityöntekijää. Tutkimus on jä-sentänyt lastensuojelun sosiaalityön moninäkökulmaisuutta ja kerroksellisuutta sekä kä-

sitteellistänyt sitä lastensuojelutarpeen arvioinnin kontekstissa. Tutkimus on tuonut esiin kielellisistä merkityskokonaisuuksista rakentuvat lastensuojelutarpeen arviointia ilmentävät kehykset, jotka ovat vanhemmuutta, aikuisuutta ja arviointia tulkitsevat kehykset sekä lapsen tarpeiden ja vanhemmuuden arvioinnin kehykset.

Vanhemmuus tulee ymmärretyksi ihmisenä olemista – ihmiseksi tulemista koskevissa merkitysyhteyksistä. Sosiaalityöntekijöiden vanhemmuuskäsityksissä vanhemmuus vertautuu ihmisenä olemisen perimmäisiin ideoihin. Vanhemmuus näyttäytyy eksistentiaalisena kokemuksena. Ihmisen suhteissa oleminen ei kaikilta osiltaan ole ihmisen valintoja, vaikka ihmiselle on mahdollista tehdä elämässään valintoja. Lapsi ei voi valita vanhempiaan, eikä vanhemmuuskaan perimmiltään ole aina ihmisen itsensä valittavissa. Olennaista on ymmärtää, että vanhemmuudessa ei ole pohjimmiltaan kysymys pelkästä valinnasta, vaan elämän voimista, jotka ovat läsnä ihmisen syntymässä, elämässä ja kuolemassa, sillä ihminen asettuu ainutlaatuisella tavalla suhteeseen ympäristönsä kanssa. Ihmisen kehollisuus eli ihmisen olemassaolo orgaanisena tapahtumana on vahvasti sisällä vanhemmuudessa koko ihmisen elinkaarella eri elämäntapahtumina, uuden ihmisen syntymänä hedelmöityksestä synnytykseen, lapsen kasvusta aikuiseksi ja niin edelleen. Vanhemmuudessa on myös vahvasti läsnä ihmisen suhteet – suhteissa olo itsensä ja ympäristönsä kanssa. Lapsi tarvitsee fyysisen kasvuunsa ravintoa ja hänestä välittävän aikuisen tekemään mahdolliseksi lapsen kasvun inhimilliseksi, tuntevaksi ja toiset ihmiset huomioon ottavaksi – maailmasta tietoiseksi ihmiseksi. Se ei siis ole mahdollista yksin vaan aina suhteessa maailmaan ja toisiin ihmisiin. Sosiaalityöntekijöiden vanhemmuutta tulkitsevassa kehyksessä vanhemmuutta rakennetaan aikuisuutta kuvaavin merkityksin ja aikuisen elämää koskevin määrein. Vanhemmuuden käsitetään jäsentyvän erilaisiksi suhteiksi ja asemiksi aikuisen elämässä.

Vanhemmuuden tulkintaan vaikuttavia tekijöitä on useita. Sosiaalityöntekijän omat yksilölliset kokemukset henkilönä ja kansalaisena sekä toisaalta ammatinharjoittajana vaikuttavat vanhemmuuden tulkintaan lastensuojelun sosiaalityössä. Vanhemmuuden tulkintaan vaikuttavat niin sosiaalityöntekijän omaan henkilöhistoriaan kuin ylipäätään eri kulttuureihin liittyvät tekijät. Näiden tekijöiden olemassa olo ja vaikutukset tulee tiedostaa, ja ymmärtää samalla niiden merkitys vanhemmuutta koskevien tulkintojen tai vanhemmuuden toteutumisen tapojen tarkastelun kannalta, erityisesti erilaisissa lastensuojelun sosiaalityötä koskevissa yhteyksissä. Nähdään työkokemuksen ja

kouluttautumisen sekä näiden yhteisvaikutuksena kehkeytyvä tieto-taito samoin kuin käytännön työn taustalla vaikuttavat eri teoriat merkityksellisinä tekijöinä vanhemmuutta koskevissa tulkinnoissa.

Sosiaalityöntekijöiden tietoperusta määritellään ylemmän korkeakoulututkinnon varassa, jota täydentävät muun muassa psykologia tai sosiaalipsykologia sekä taustalla vaikuttavat ”käytäntöteoriat”. Niitä ovat kiintymyssuhdeteoria (Bolby 1979), ekologinen teoria (Bronfenbrenner 1979; Belsky 1984) eli sosioekologinen lähestymistapa ja empowerment – voimaannuttaminen liitettynä voimavara-ajatteluun erotettuna voimaantumisen ideasta (Hokkanen 2014; Siitonen 1991; 1999). Vanhemmuuden tulkin-taan vaikuttavat lisäksi sosiaalityön toimintakulttuuria muokkaavat ammatillinen ymmärrys ja ammatti-identiteetti, jotka sekä todentavat että vakiinnuttavat, samalla kun ne muokkaavat sosiaalityöntekijän käsityksiä vanhemmuudesta. Sosiaalityön ymmärrys vanhemmuudesta ammatillisessa toiminnassa rakentuu yhtäältä sosiaalityöntekijän arkisessa työssä ja sen rakenteissa sekä toisaalta sosiaalityöntekijän omakohtaisista ja tai ihmisen sisäisen vanhemmuuden kokemuksista.

Aikuisuutta tulkitseva kehys rakentui useasta sisäkkäisestä kehyksestä, jotka aina jollain tavoin ovat läsnä sosiaalityöntekijöiden tulkintoina sekä limittyvät vanhemman asemassa olevan kohtaamisen tilanteissa Lastensuojelun sosiaalityöntekijän ja vanhemman asemassa olevan aikuisen kohtaamisissa vanhempi tulkitaan aikuisuutta koskevan tulkintarepertuaarin varassa: vanhemman asemassa oleva aikuinen merkityksellistyy aikuisena olemisen ja vanhemmuuden toteutumisen tulkinnoissa. Vanhemman asemassa oleva aikuinen tulee myös tulkituksi toisaalta vanhempaa aikuisena – aikuisuutta tois-sijaistavasta näkökulmasta ja toisaalta tukea tarvitsevana vanhempana (ei aikuisena itsenään). Aikuisena olemista koskevat tulkinnat liittyvät vanhemman asemassa olevan aikuisen voimavaroihin ja elämänhallintatekijöihin sekä niiden kautta välittyvään hyötyyn, lapsen ja koko perheen hyvinvointiin. Aikuinen kohdataan ensisijaisesti vanhemmuutta toteuttavasta näkökulmasta. Toisin sanoen aikuisuus merkityksellistyy vanhemmuuden tehtäviä ja aikuisen eri rooleja kuvaavina tulkintoina. Aikuisuuden tukemisen kehys rakentuu vanhemman asemassa olevan auttamisen ja tukemisen sekä kontrollin ja koordinoinnin että toimijuuden vahvistamiseen liittyvistä tekijöistä. Aikuisuutta tulkitsevassa kehyksessä aikuinen näyttäytyy lastensuojelun kontekstissa sekä kohteena että toimijana.

Arviointi on lastensuojelun sosiaalityön ammatillisen toiminnan erityistä ydintä. Sosiaalityöntekijöiden arviointia koskevat tulkinnat sisältävät selontekoja. Niitä voi tarkastella joko selityksinä arvioinnin tilaa koskevassa keskustelussa ja tai omaa työtä ja sen reunaehdoja kuvaavina tekijöinä, jotka voi kokea omaa työtä rajoittavina. Tällä tavoin tulkittuna sosiaalityöntekijöiden arviointia koskevasta puheesta rakentui arviointia tulkitsevan kehyksen sisällä rakenteellisten ja toiminnallisten tekijöiden kehys, jossa merkityksellisiä ovat tulkinnat lastensuojelun sosiaalityötä koskevista voimavara- ja maine-tekijöistä sekä ammattilaisten yhteistyöstä. Lisäksi asiakkaan läheisverkostoa – asiakkaan yhteisöjä – koskevista tulkinnoista rakentui oma merkityskokonaisuutensa, jossa konkretisoituvat sosiaalityöntekijöiden käsitykset ja suhtautumistavat koskien lastensuojelun asiakaslapsen arjen verkostoja sekä merkitykset lapsen arjen vanhemmuuden vahvistumisen ja perheen kannalta. Merkityksellisiä tekijöitä arvioinnin kontekstissa olivat myös ammatilliseen toimintaan liittyvät eettiset kysymykset. Niitä koskeva ammattietiikan kehys rakentui sosiaalityöntekijöiden arviointiin liittämistään arvoista ja työskentelyään ohjaavista periaatteista, joita ovat avoimuus, ennakkoluulottomuus, kokonaisvaltaisuus, viranomaisvastuullisuus, vanhemman tukeminen ja dialogisuus.

Lapsen tarpeiden ja vanhemmuuden toteutumisen tarkastelut läpäisevät koko arviointityöskentelyn. Lapsen asioita ja tilanteita tarkastelevat tulkintakehykset todentavat vanhemmuuden tuottamisen järjestystä lastensuojelun sosiaalityön kontekstissa. Näin nähtynä lastensuojelun asiakkuuden perusta on lapsen tarpeiden arviointityöskentelyssä. Lapsen tarpeet ovat sekä arviointityöskentelyn lähtökohta että siihen ryhtymisen perustelu. Lapsen tarpeiden arvioinnin kehyksessä on kyse lastensuojelun lakisääteisen tehtävän sisältöä ja toimimisen tapaa kuvaavien merkitysten kokonaisuudesta. Vanhemmuuden arvioinnin kehys todentaa sosiaalityöntekijöiden ymmärrystä ja tulkintaa vanhemmuudesta ja aikuisuudesta sekä toimimisen tapoja ja merkityssuhteita ja niiden välistä dynamiikkaa vanhemmuuden arvioinnin käytännöissä. Vanhemmuuden arviointia koskevissa tulkinnoissa on kyse siitä, miten lapsen arjen vanhemmuudesta muodostetaan lopulta käsitys joko riittävän hyvästä vanhemmuudesta tai käsitys puutteelliseksi, riittämättömäksi määrittävästä vanhemmuudesta. Sosiaalityöntekijän harkinta- ja ratkaisuvallan käyttö on keskeistä aikuiseen vanhempana liittyvässä, vanhemmuuden toteuttamisesta tulkitsevassa päättelyssä. Kunkin sosiaalityöntekijän aikuisuutta ja

vanhemmuutta koskevaa ymmärrystä ohjaavalla orientaatiolla on keskeinen sija lapsen ja tai perheen lastensuojeluasiakkuudessa. Ennen kuin on mahdollista päättää asiakas-lapsen lastensuojelutarpeesta, on tehtävä lapsen arjen vanhemmuutta koskeva arviointityö. Vanhemmuuden arvioinnin kehys rakentuu vanhemmuuden arvioinnin tarkastelusta suhteessa lapsen tarpeiden arviointiin sekä vanhemmuuden kohteistumisen tarkasteluun että harkinta- ja määrittelyvallan konkretiassa erityisesti intuition merkitykseen arviointityöskentelyn kulussa. Kuviossa 2 on kootusti tutkimusstrategian mukaan tulkitut lastensuojelutarpeen arvioinnin kehykset.

LAPSI / Lapsuus	VANHEMMUUTTA TULKITSEVA KEHYS Vanhemmuus eksistentiaalisena kokemuksena: Vanhemmuuden tulkintaan vaikuttavat tekijät: yksilölliset tekijät, kulttuuriset tekijät, koulutuksen ja työkokemuksen yhteisvaikutus, ammatillinen ymmärrys ja ammatti-identiteetti	TIETO
	AIKUISUUTTA TULKITSEVA KEHYS Aikuisena olemisen kehys: Vanhemmuutta toteuttava kehys: Aikuisuutta toissijaistava kehys: Aikuisuutta tukeva kehys: auttaminen ja tukeminen, kontrolli ja koordinointi, toimijuuden vahvistaminen	KOULUTUS
AIKUINEN / Aikuisuus	ARVIOINTIA TULKITSEVA KEHYS Rakenteellisten ja toiminnallisten tekijöiden kehys: Asiakkaan yhteisöjen kehys: Ammattietiikan kehys:	KOKEMUS
	LAPSEN TARPEIDEN ARVIOINNIN KEHYS	LAIN- SÄÄDÄNTÖ
VANHEMPI / Vanhemmuus	VANHEMMUUDEN ARVIOINNIN KEHYS suhde lapsen tarpeiden arviointiin, vanhemmuuden kohteistuminen arviointityös- kentelyssä, suhde harkinta- ja määrittelyvaltaan	PALVELU- JÄRJESTELMÄ
		ETIIKKA

Kuvio 2: Lastensuojelutarpeen arvioinnin kehykset.

10.2 Johtopäätökset ja pohdinta

Olen pyrkinyt ymmärtämään haastattelupuheen avulla sosiaalityöntekijän työhönsä liittämiä kehyksiä eli toimintaa ohjaavia kognitiivisia rakenteita ja niiden vaikutuksia sosiaalityöntekijän toimintaan. Ajatus sosiaalityöntekijöiden käsitysten ja merkitysten liittämisestä kehyksiin oli tutkimuksellisesti hedelmällinen lähtökohta. Kehysten erittely mahdollisti lastensuojelutarpeen arvioinnin moninäkökulmaisuuuden jäsentelyn sekä tulkintakehysten limittyvän ja kerrostuvan tarkastelun. Tulkitut kehykset ovat analyyttisiä ja erottelu teoreettista, ja ne saattavat vaikuttaa osin myös keinotekoisilta. Kehysten erittely tuo näkyviin lastensuojelutarpeen arvioinnin kontekstin, jota luonnehtii sosiaalityöntekijän arjen todellisuuden monimutkaisuus ja -näkökulmaisuus sekä ammatillisesti erityisesti sosiaalityöntekijää haastava toimintaympäristö. Sosiaalityöntekijät määrittä-

vät kehysten puitteissa kunkin vastaantulevan tapahtuman tai asiantilan merkitystä ja suuntaavat ammatillista toimintaansa kehysten suhteen. Lapsen tarpeiden arvioinnin ja vanhemmuuden arvioinnin kehukset arviointityöskentelyn kulussa suuntaavat sosiaalityöntekijän orientaatiota välillä sekä lapsen tarpeisiin että vanhemmuuden toteutumisen tarkasteluun ja niiden yhteisvaikutuksiin. Lapsen tai vanhemman asemassa olevan kohtaamisen tilanteissa sosiaalityöntekijän tulkinta liikkuu eri kehysten suhteen. Kehysten kerroksellisuus ja keskinäinen dynamiikka toimivat siirtyminä joko näkökulmia vaihtamalla tai jotain niistä erityisesti painottaen ja jonkun sivuuttaen. Lapsen tarpeiden ja vanhemmuuden arvioinnin yhteydessä sosiaalityöntekijöiden ja vanhempien tulkinnat lapsen tarpeista ja vanhemmuudesta voivat näyttäytyä toistensa suhteen risti-riitaisina, etenkin silloin kun lapsen etu ja sen toteutuminen eivät näyttäydy kiistattomina. Sosiaalityöntekijöiden tilannekohtaisiin tulkintoihin vaikuttavat sosiaalityöntekijän oma henkilökohtainen ja tai ammatillinen ymmärrys vanhemmuudesta ja aikuisuudesta sekä sosiaalityöntekijän omaksuma teoreettinen viitekehys ja sosiaalityöstä opittu tietotaito että sosiaalityöntekijälle delegoitu harkinta- ja määrittelyvalta lastensuojeluinstituutona.

Kun erityisenä tarkastelun kohteena on ollut vanhemmuus ja sen myötä aikuisuus, on paikallaan koota aikuisuutta tulkitsevien sisäkkäisten kehysten piirteitä suhteessa lapsen tarpeiden ja vanhemmuuden arvioinnin kehyksiin. Taulukkoon 1 on koottu aikuisen kohtaamisen piirteitä aikuisuutta tulkitsevassa kehyksessä lomittuvien kehysten suhteessa lapsen tarpeiden ja vanhemmuuden arvioinnin kehyksiin. Aikuista esiin kutsuvaan näkökulmaan – aikuisuutta tulkitsevaan kehykseen – istutetut neljä sisäkkäistä kehystä syventävät ja toisaalta täsmentävät aikuisuutta koskevia merkityksiä lastensuojelun sosiaalityössä.

Taulukko 1: Aikuisuuden kohtaamista kuvaavat piirteet suhteessa lapsen tarpeiden ja vanhemmuuden arvioinnin kehyksiin.

Kehys	Aikuisena olemisen kehys	Vanhemmuuden toteutumisen kehys	Aikuisuutta toisijaistava kehys	Aikuisuutta tukeva kehys
Lapsen tarpeiden arvioinnin kehys	* hyvinvoinnin resurssit. * elämänhallintaa. * kohdataan itsestään huolehtivana aikuisena.	* lapsen tarpeiden asettaminen etusijalle. * lapsen tarpeista huolehtiminen. * kohdataan lapsen tarpeiden tyydyttymisen turvaajana ja lapsen yksilöllisten tarpeiden huolehtijana.	* aikuisen tarpeet alisteisia lapsen tarpeille. * kohdataan asiakaslapsen vanhempänä ja huoltajana.	* kuntoutuksen tarve suhteessa lapsen tarpeisiin. * kohdataan apua tai tukea tarvitsevana vanhempänä, kun vanhemmuuden toteutumisessa on puutteita.
Vanhemmuuden arvioinnin kehys	* käytössä olevat resurssit. * kyky elämänhallintaan. * kohdataan itsestään huolehtivana aikuisena.	* riittävä vaipuutteellinen vanhemmuus. * kohdataan lapsen kasvun ja kehityksen tärkeimpänä resursoijana.	* työskentelyn keskiössä lapsi. * kohdataan itsestään huolehtivana vanhempänä.	* lapselle ja perheelle koituvaa hyötyä. * kohdataan kuntoutuvana vanhempänä.

Aikuisuutta tulkitseva kehys on viitteellinen ja sen sisään erotellut sisäkkäiset kehykset ovat tarkoitushakuisesti joiltain osin keinotekoisia. Vaikka keinotekoiset, aikuisen kohtaamisen eripuolia lastensuojelussa tulkitsevat merkityskehukset saattavat näyttäytyä epäselvinä ja olla päällekkäisiäkin, on perusteltua pyrkiä tulkitsemaan aikuisuuden kohtaamista monesta eri näkökulmasta. Vanhemman asemassa olevan aikuisen avun ja tuen tarpeiden arvioinnilla on merkitystä aikuisen oman hyvinvoinnin sekä välillisten vaikutusten kannalta niin vanhemmuuden toteuttamiselle kuin lapselle ja koko perheelle (tiheä kuva auttamisen malli). Aikuisuutta koskeva tulkinta heijastelee lastensuojelun sosiaalityön käytäntöjen sisään rakentuneita ajattelu-, suhtautumisten ja toimimisen tapoja, minkä mukaan tulkitaan vanhemman asemassa oleva aikuisen asemaa ja tarkoitusta lastensuojelutarpeiden arvioinnin yhteydessä. Vanhempi aikuisena tulkitaan itsestään huolehtivaksi sekä lapsen tarpeista huolehtijaksi että vanhemmaksi ja huoltajaksi, samoin kuin apua tarvitseväksi vanhemmaksi ja lähinnä silloin kun vanhemmuuden toteuttamisessa ilmenee aikuisesta itsestään johtuvia puutteita, kuten päihde- ja mielenterveysongelmia. Vanhemmuuden arvioinnin kehyksessä aikuisen kohtaamista määrittävät

ennen muuta lapsen ja perheen tilanteen tarkastelu vanhemmuuden toteutumisen kannalta. Tällöin arviointi fokusoituu lapseen, jolloin vanhemman asemassa oleva aikuinen avun tarpeineen asettuu toissijaiseen asemaan ja merkityksellistyy vanhemmaksi ja lähinnä huoltajan asemaan. Aikuisuutta tukevassa kehyksessä vanhemman asemassa olevan aikuisen avun ja tuen tarpeita, kuntoutumisen tarpeita tarkastellaan ennen muuta vanhemmuuden toteutumisessa tulkittujen puutteiden kannalta, eli aikuisen kuntoutumisen tarpeet suhteutuvat lapsen avun tarpeisiin. Aikuinen kohdataan kuntoutuvana vanhempana ja kuntoutumista arvioidaan lapselle ja perheelle koituvan hyödyn näkökulmasta. Aikuisuutta koskeva merkitysten kokonaisuus rakentuu samaan tapaan kuin vanhemmuutta ja sen toteuttamista koskevissa tulkinnoissa. Vanhemman asemassa olevan aikuinen tulee kohdatuksi pääasiassa vanhemmuutta toteuttavasta kehyksestä käsin lapsen lastensuojelutarpeissa, eikä niinkään aikuisena olemista tulkitsevasta kehyksestä käsin.

Ymmärrys vanhemmuuden monimuotoisuudesta ja ilmenemisen tavoista sekä vanhemmuuden toteutumiseen vaikuttavien tekijöiden hallinnassa on sosiaalityöntekijöiden kesken eroja. Toisaalta on havaittavissa ajattelua, jonka mukaan lastensuojelun sosiaalityön ammatillisessa toiminnassa on itsessään rakentuneena perusnäkemys vanhemmuudesta ja vanhempana toimimisesta, vaikka vanhemmuuden määrittely koetaan erityisen haasteellisenä. Siinä, missä sosiaalityöntekijällä on selkeä perusnäkemys vanhemmuudesta ja sen toteuttamisesta, saattavat vanhemmuus ja vanhempana toimimisen perusteet näyttäytyä sosiaalityöntekijälle myös hahmottomina ja selkiytymättöminä. Ajatellaan, että niiden hallintaan saattaminen on työlästä: aikaa ja paneutumista vaativa tehtävä. Nämä näkemykselliset ääripäät vanhemmuudesta herättävät monia osaamisen kehittämiseen liittyviä kysymyksiä, kuten millaisia tiedon ja toimimisen rakenteita sekä lapsen että aikuisen tilanteen kokonaisvaltainen huomioon ottaminen edellyttää, että ihmisenä olemisen eripuolet tulisivat tarkasteluun lastensuojelun ammatillisessa toiminnassa. Ratkaistessaan lapsen ja perheen asioita, sosiaalityöntekijä tarkastelee vanhemmuutta aikuisen kykyominaisuuksien kannalta, yksilöpsykologisena kysymyksenä.

Vanhemmuutta koskevat tulkinnat saattavat jäsentymättöminä vaikeuttaa lastensuojelutoimien perusteiden määrittelyä, jos sosiaalityöntekijän ymmärrys vanhemmuudesta rakentuu esimerkiksi pelkästään yksilöä koskevien tulkintojen varaan. Vanhempana toimimisen perusteiden hallinnan ajatellaan pohjautuvan sosiaalityöntekijän tietoon,

kokemukseen ja omaan vanhemmuuteen. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän ymmärrys ja tulkinnat aikuisuudesta ja vanhemmuudesta ovat ratkaisevia tekijöitä lasta, vanhempaa ja perhettä koskevien työskentelysuuntien määrittelyssä. Pasi Pohjola ym. (2015, 176) esittävät, että sosiaalityöntekijä on teoreettisen, faktisen ja kokemustietonsa kautta asiantuntija arvioimaan asiakkaansa tilannetta, ja että kokemuksen kautta karttunut tieto ja osaaminen tekevät sosiaalityöntekijästä asiantuntijan asiakastyössä (Kemppainen & Ojaniemi, 2012). Teija Karttunen ja Johanna Hietamäki (2014, 333) nostavat ammattilaisen kokemuseräisen asiantuntijatiedon erääksi keskeiseksi ammattilaisen tiedon muodoksi, joka syntyy tekemällä, osallistumalla, havainnoimalla ja refleктоimalla. Pohjola ym. pohtivat näkemystä, jossa asiantuntijuus on sosiaalityöntekijään sidottua: tieto asiakkaasta ja hänen tilanteestaan sekä johtopäätökset toimista rakentuvat subjektiivisesti sosiaalityöntekijän toimesta. Tällöin tieto on heidän mukaansa pitkälti riippuvaista sosiaalityöntekijän osaamisesta ja asiantuntijuudesta ja se rakentuu vahvasti kokemustiedon varaan. Kun toiminta on subjektiivisen kokemustiedon määrittämää, voidaan kysyä, missä määrin on mahdollista ylipäättään puhua esimerkiksi jaetuista sosiaalityön käytännöistä (Pohjola ym. 2015, 177.)

Lastensuojelun keskeisenä haasteena on riittävän vanhemmuuden määrittely: millaisin vanhemmuuden toteuttamisen vähimmäisehdoin tietyn lapsen arjen vanhemmuus toteutuu tai tulisi toteutua (Hurtig 2003, 84). Lapsen asioita ja tilanteita tarkastelevat tulkintakehykset todentavat vanhemmuuden tuottamisen järjestystä lastensuojelun sosiaalityön kontekstissa. Arviointitieto rakennetaan lastensuojelujärjestelmän ja sosiaalityön tulkinta- ja toimintakulttuurisina päätelminä vanhemman asemassa olevan kyvystä vastata tietyn lapsen tarpeisiin vanhemmuuttaan toteuttamalla. Vanhemmuuden arvioinnin voi siten tulkita toimimisen tapana, jossa yksittäisen lapsen tilannetta arvioidaan suhteessa kunkin osapuolen käsityksiin normaalista. Tällöin merkitykset voidaan kiteyttää kysymyksiksi siitä, millainen tulisi olla kunkin yksittäisen lapsen ja vanhemman välinen suhde sekä siitä, millä tavoin aikuisen tulisi kantaa vastuuta ja hallita arkeaan vanhempana juuri tämän tietyn lapsen tarpeiden, terveen kasvun ja kehityksen kannalta. Vastauksia näihin kysymyksiin voidaan löytää vanhemman ja sosiaalityöntekijän yhteisen tarkastelun kohteeksi nousevista tulkinnoista, mitä sekä vanhempi että sosiaalityöntekijä ymmärtävät yleensä vanhemmuudella ja toisaalta vanhemmuudella juuri tietyn lapsen tarpeiden ja arjen kannalta. Tällöin vanhemman – vanhemman asemassa olevan aikuisen ja sosiaalityöntekijän välisessä suhteessa nousevat tarkasteluun osapuolten omat,

yksilölliset tulkinnat siitä, mikä on yhtäältä riittävää vanhemmuutta ja toisaalta miten sitä tilanteen vaatimalla tavalla on mahdollista ylipäättään toteuttaa niin lapsen tarpeiden kuin vanhemman ja perheen kannalta. Kolmanneksi määrittelyn kohteeksi tulisi nousta vanhemman asemassa olevan aikuisen ja sosiaalityöntekijän välisen, vuorovaikutussuhteen osapuolten tulkinnat niistä vaihtoehtoisista tavoista, joiden pyrkimyksenä on taata riittävä vanhemmuus lapsen arkeen lapsen terveen kasvun ja kehityksen turvaamiseksi. Viime kädessä lastensuojelullisten ongelmien määrittymisen voi nähdä palautuvan lapsen perheeseen, vanhemmuuteen, vanhempien elämänhallintaan, aikuisten parisuhteisiin, lapsuuteen, lasten ja perheiden arkielämään ja niihin liittyviin suhteisiin.

Lastensuojelun peruskysymykseksi kiteytyvät tutkimuksen perusteella käsitykset lapsen perheestä sekä vanhemmuudesta ja sen toteuttamisen tavoista lapsen arjessa. Asiakkaan arjenverkostoja koskeva tarkastelu toi esiin vaihtuva sisältöisen asiakkaan lähiyhteisöjen kehityksen. Sosiaalityöntekijöiden käsityksellä ja suhtautumisen tavoilla on merkitystä sille, kuinka lastensuojelun asiakaslapsen arjen erilaiset verkostot saavat muotonsa ja millä tavoin ne saavat merkityksen sosiaalityöntekijöiden tulkintoissa. Lapsen tarpeiden ja vanhemmuuden tarkastelun yhteydessä on syytä kysyä, mitkä ovat niitä aikuissuhteita lapsen arjessa, mistä vanhemmuus koostuu, mihin tarpeisiin aikuissuhteet voivat vastata (onko niitä riittävästi) ja millaista vanhemmuutta toteuttavina nämä nimenomaiset, lapsen arjen aikuissuhteet näyttäytyvät juuri tämän lapsen arjessa. Tämän jälkeen on syytä tarkentaa vielä näiden suhteiden laatua kysymällä: löytyykö näiden suhteiden avulla riittävästi vanhemmuutta lapsen arkeen vai puuttuuko sitä ja millä tavalla kyseessä olevat aikuissuhteet pystyvät takaamaan juuri tälle lapselle lapsen hyvän elämän – lapsen edun toteutumisen.

Paikallaan on pohtia kysymystä siitä, onko riittävän hyvä vanhemmuus lastensuojelun sosiaalityössä tosiasiaassa vanhemman ja sosiaalityöntekijän kesken neuvoteltavissa oleva asia. Tähän kysymykseen ei ole yhtä oikeaa vastausta ja se vie moraalisiin ristiriitoihin ja epävarmuuteen. Vanhemmuus on kuin veteen piirretty viiva, sillä jokaisella ihmisellä on oma kokemuksensa ja käsityksensä vanhemmuudesta ja sen riittävyydestä tai riittämättömyydestä. Jokainen ihminen on myös arkeensa liittyvien asioidensa asian tuntija, riippumatta siitä onko hän lapsi tai aikuinen. Vanhemmuuden arviointi voidaan pohjimmitaan nähdä arvovalinnoista kamppailuksi, jossa

arvoasetelmina ovat lapsen etu – hyvä elämä ja vanhemmuus, sillä lapsen lastensuojelun asiakkuus ratketakseen vaatii päätelmän joko riittävän hyvästä vanhemmuudesta tai sen riittämättömyydestä. Määrittelyn kohteena ovat siis neuvotteluun osallistuvien arvot ja niitä koskevat valinnat, missä voittajana tulee olla vähintäänkin lapsen.

Vanhemmuuteen kietoutuvat ihmisenä olemisen eripuolet: ihminen uneksivana, tuntevana ja kokevana – ihminen ”normaalitilassa”, kuten Rauhala (1989) asiaa ilmaisee. Sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa vanhemmuutta ymmärretään ihmisen suhteissa olemisen kannalta. Vanhemmuuteen liittyen siitä voi tunnistaa ihmisen olemassa oloa koskevan merkityksen – eksistentiaalisen kokemuksen ulottuvuuden. Lapsi nähdään erityisenä kiintymyssuhteen osapuolena vanhemman ja lapsen välillä. Jos tällainen tunteeseen perustuva suhde syystä tai toisesta höltyy tai rikkoutuu, se traumatisoi suhteen molempia osapuolia. Vanhemmuuteen liitetty eksistentiaalisuuden ulottuvuus auttaa ymmärtämään tai selittää lapsen lastensuojelutarpeisiin liittyviä, etenkin kiistanalaisia tulkintoja ja lapsen lastensuojelutoimenpiteistä syntyneitä erimielisyyksiä ja yhteistyökyvyttömyyttä luonnehtivia tulkintoja. Jos tilanteita eivät ohjaa yksilöiden tunnistamat ja esiintuomat merkitykset ja arvot, ratkaisujen teko on enemmän ulkokohtaisen tunnuspiirteen mukaan toimimista. Tällöin ei oteta huomioon kannanottojen ja päätöksenteon tilannesidonnaisuutta, neuvottelevuutta ja tulkinnallisuudelta. Ratkaisujen teossa ei ole tilaa toimijoiden omille arvoille, tahdolle, merkityksille ja toiveille. (Pösö 2011, 171.)

Niitä neuvottelutilanteita varten, missä arvovalinnoista ei päästä yhteiseen sopimukseen, on säädöksissä myös määräyksensä. Sosiaalityöntekijälle on delegoitu harkintansa perusteella määritellä vanhemmuutta ja lapsen etua sekä kiistanalaisissa tilanteissa puuttua lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen ryhtymällä lastensuojelutoimiin vastoin vanhemman tahtoa (esim. Saurama 2002), ja pyrkiä sillä tavoin panostamaan lapsen hyvään elämään. Sosiaalityöntekijät nostavat esille näkökohtia ratkaista näitä kysymyksiä kestäväällä tavalla, kuten määrittelemällä arviointia myös eettiseltä kannalta. Merkittävänä arvoina näyttäytyvät arviointia koskevassa merkitysten kokonaisuudessa oman aseman avoin esittäminen ja ennakkoluulottomuus, viranomaisen vastuullisuus, vanhemman tukeminen (vanhemmuustyö) ja dialogisuus.

Lastensuojelutarpeen arvioinnissa kehysten moninaisuuden voi liittää ajatukseen sosiaalisen todellisuuden monista maailmoista, joilla kulloinkin on oma olemassaolon muotonsa. Lastensuojelun sosiaalityön yhteyksistä ajatukseen sosiaalisen todellisuuden mo-

nista maailmoista löytyy suoraan esimerkki tuen tai kontrollin tarkastelusta. Erityisesti lastensuojelutyölle ominainen tuki ja kontrolli eivät ole joko tai kysymyksiä, vaan toistensa sisään limittyviä, vuoroin vaihtuvia todellisuuden tarkastelukulmia, jotka harkinta- ja määrittelyvallan käytön kannalta tuottavat lapsen tarpeesta tai asiain-tilasta erilaisia versioita. Samalla tavoin kuin tuki ja kontrolli lomittuvat ja vuoroin vaihtuvat, limittyvät myös lapsen ja vanhemman asemassa olevan tilanteita tai asiain-tiloja koskevat todellisuuden tarkastelut, kuten edellä on kuvattu – lapsen ja vanhemman asemassa olevien tilanteiden tulkinta ammatillisena toimintana kietoutuvat yhteen. Vaikka eron tekeminen on tässä suhteessa viitteellistä, vanhemmuuden toteuttamisen esteiden tai rajoitteiden määrittelyn kannalta se on olennaista.

11.3 Suositukset

Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen eettiseen arviointiin lukeutuu myös sen pohdinta, millaisia vaikutuksia tutkimuksella ja sen tuloksilla voi olla (Wiberg 1991, 217–218). Ammatillinen lisensiaatintutkimus tavoittelee tutkimuksen merkittävyyttä käytännön työn ja kehittämisen kannalta ja siksi tarkastelen tutkimukseni tuloksia näistä näkökulmista. Lastensuojelutarpeen arvioinnissa on tärkeää kiinnittää huomiota siihen, että lapsen, vanhemman ja koko perheen avun ja tuen tarpeiden kokonaisvaltainen tarkastelu on mahdollista. Tästä syystä on tarpeen tarkastella tarkemmin niitä arviointia määritteleviä tekijöitä, jotka ilmentävät lastensuojelun sosiaalityöntekijän asemaan perustuvia tehtäviä. Vaikka sosiaalityöntekijälle uskotut tehtävät eivät sinänsä ole hänen itsensä valittavissa, sosiaalityöntekijä pystyy vaikuttamaan toimimisen tapoihinsa tietyissä rajoissa. Koska vanhemmuuden arviointia koskeva tulkinta- ja toimintakulttuuri on ammatillisesti sisäistettyä, on tulosten perusteella paikallaan alleviivata sosiaalityöntekijän asemaa erityisesti vanhemman asemassa olevan aikuisen avuntarpeiden arvioijana. Arvioinnin kontekstissa sosiaalityöntekijän asema ammatillisena toimijana kiteytyy työskentelyyn lapsen tarpeiden arvioijana, vanhemmuuden arvioijana ja vanhemman asemassa olevan aikuisen avuntarpeiden arvioijana. Taulukossa 2 on kootusti sosiaalityöntekijän ammatilliseen asemaan perustuvat tehtävät arvioinnin yhteydessä.

Taulukko 2: Sosiaalityöntekijän tehtävät arvioinnissa.

Määrittäjä	Ilmentymä	Asema
Lastensuojelulaki	Lapsen edun toteutumisen valvonta: Lastensuojelulain mukaisten oikeuksien ja velvoitteiden täyttäminen: Lastensuojelutarpeen selvittäminen / arviointi: Lastensuojelun asiakkuudesta päättäminen:	Sosiaalityöntekijä lapsen tarpeiden arvioijana.
Vanhemmuuden riittävyys / puutteet	Vanhemman asemassa olevan ongelmien näkyminen suhteessa lapseen: Vanhemman asemassa olevan ongelman näkyminen lapsen itsensä näkökulmasta; Vanhemman asemassa olevan ongelmien vaikutus lapsen hyvinvointiin / pahoinvointiin: Lapsen arjen muut aikuissuhteet:	Sosiaalityöntekijä vanhemmuuden arvioijana.
<i>Vanhemmuuden toteutumisen esteet</i>	<i>Vanhemman asemassa olevan aikuisen oman asiointitilan / ongelman vaikutus oman elämän hallintaan ja vanhempänä toimimiseen:</i>	<i>Sosiaalityöntekijä vanhemman asemassa olevan aikuisen avuntarpeiden arvioijana.</i>

Sosiaalityöntekijä lastensuojelutarpeen arvioijana määrittyy asemaan, johon kytkeytyy yksilön ja yhteiskunnan kannalta merkittävää viranomaisvaltaa ja vastuuta sekä oikeuksia ja velvoitteita. Lähtökohtaisesti lastensuojelun sosiaalityöntekijällä on valvontavastuu asiakaslapsen lapsen edun toteutumisesta lapsen elämän erivaiheissa ja tilanteissa alkaen lapsen sikiöaikaisen kehityksen puolesta välistä aina siihen saakka kunnes asiakaslapsi täyttää 18 vuotta. Sosiaalityöntekijän näkökulmasta lapsen edun valvontavastuu tarkoittaa lastensuojeluilmoitukseen tai lastensuojelutarpeen selvityspyyntöön perustuvaa lastensuojelutarpeen selvittämisen velvollisuutta sekä toisaalta oikeutusta ryhtyä lastensuojelulain edellyttämiin toimenpiteisiin. Sosiaalityöntekijän asemaan liitetty lastensuojelua koskeva toimeenpanovalta edellyttää virkavastuista määrittely- ja harkintavallan käyttöä eli ratkaisuja tekemistä lastensuojelun toimenpiteitä vaativissa lapsen asioissa. Näillä ratkaisuilla saattaa olla kauaskantoisiakin ja ennalta arvaamattomia vaikutuksia niin hyvässä kuin pahassa lapsen elämän ja viimekädessä koko perheen kannalta.

Sosiaalityöntekijä vanhemmuuden arvioijana määrittyy asemaan, johon liittyy erilaisia arvovalintoja ja moraalisia kannanottoja vaativia tilanteita. Sosiaalityöntekijän tehtävä vanhemmuuden tarkastelussa perustuu tarpeeseen tukea ja kontrolloida jollakin taholla yhteiskunnassa huolta herättänyt lapsen tai perheen tilanne ja sen vuoksi arvioida sitä

riittävän hyvän vanhemmuuden ja lapsen hyvän elämän toteutumisen kannalta. Tulkin-
nat vanhemmuudesta ja harkinta- ja määrittelyvaltaan perustuva vanhemmuuden laatu
(riittävä – puutteellinen) ovat lapsen lastensuojelutarpeen arvioinnissa lastensuojelun
tarvetta määrittäviä tekijöiden keskiössä. Vanhemmuutta määritellään niin lapsen kuin
vanhemman asemassa olevan aikuisen näkökulmasta. Vanhemmuuden arvioijana sosi-
aalityöntekijä kiinnittää huomiota siihen, miten vanhemman ongelmat näkyvät suhtees-
sa lapseen, jolloin tarkasteluun nousevat toisaalta vanhemman ongelmat lapsen itsensä
kannalta sekä toisaalta vanhemman ongelmien konkreettiset vaikutukset lapsen ja koko
perheen arkeen. Kolmas näkökulma liittyy vanhemman ongelmien yksilöllisiin vaiku-
tuksiin perheen yksittäisen lapsen kannalta, lapsen tarpeiden tyydyttymisen näkökul-
masta: millaisia ovat vanhemman ongelmien seuraukset lapsen hyvin- tai huonovointi-
suudelle, ovatko vanhemmat ongelmat syy vai seuraus. Neljäs näkökulma lapsen arjen
vanhemmuuden määrittelyssä liittyy lapsen arjen aikuissuhteisiin eli läheisverkostoon
ja lapsen arjen ympäristöissä toimiviin ja huolta pitäviin aikuisiin.

Kolmatta lastensuojelun sosiaalityöntekijän tehtävää määrittää vanhemmuuden toteu-
tumisen esteenä olevien asiantilojen tarkastelu vanhemman asemassa olevan aikuisen
kannalta. Sosiaalityöntekijä siirtyy vanhemmuuden arvioijan asemastaan vanhemman
asemassa olevan aikuisen avuntarpeiden arvioijan asemaan. Merkityksellistä tässä yh-
teydessä on ymmärtää ihmisen olemassaoloon ja elämänvaiheisiin kytkeytyvää lapsuut-
ta ja aikuisuutta sekä ymmärtää yksilöllisten ja yhteiskunnallisten ulottuvuuksien
merkitys aikuisen kannalta. Aikuisuutta tulkitsevan kehyksen perusteella vanhem-
man asemassa olevan aikuisen kohtaaminen toteutuu hyvin erilaisin tavoin. Tulkin-
nat aikuisen elämänhallinnasta, arjen sujuvuudesta ja aikuisen voimavaroista hyvinvoinnin kan-
nalta suuntaavat arvioinnin tekemisen tapaa vanhemman asemassa olevan aikuisen
avuntarpeiden arvioinnissa. Tästä seuraa kysymys miten toteutuvat asiakkaiden oikeu-
desta yhdenvertaiseen ja tasa-arvoiseen kohteluun. (Toimiva lastensuojelu 2013, 36,
69.) On eettisesti kyseenalaista, jos lastensuojelun sosiaalityön kokemuksena on, että ei
ole ymmärrystä ja tai voimavaroja kohdata asiakaslapsen vanhempi itsenään aikuisena,
avun ja tuen tarvitsijan näkökulmasta. Aikuisuutta tukevaa tulkintakulttuuria tulee en-
tistä tietoisemmin selkiyttää kirkastamalla vanhemman asemassa olevan aikuisen voi-
mavarojen merkitys vanhemmuuden toteuttamisen kannalta. Vähimmillään tulisi
lastensuojelun asiantuntijakäytäntöön rakentuneena olla jokin yhteistoiminnassa kehi-

tetty toimimisen tapa, joka systemaattisesti mahdollistaa aikuisen tuen tarpeiden selvittelyn ja avun järjestymisen muualla palvelujärjestelmässä kuin lastensuojelussa.

Moninäkökulmainen arvioinnin kehys on sosiaalityöntekijää eri suuntiin haastava merkitysten kokonaisuus. Sosiaalityön erityinen haaste liittyy arviointitietoon ja sen tuottamiseen arviointityöskentelyn kulussa. Vaikka lapsen hyvässä elämässä – lapsen edussa on kysymys hyvin arkisista, lapsen jokapäiväiseen elämään kuuluvista asioista ja niitä koskevista kannanotoista, ovat lapsen hyvä elämä – lapsen etu juuri näistä syistä vaikeasti yksiselitteisesti kommunikoitavissa. On kyettävä yksiselitteisesti kuvaamaan kielellisesti sitä, millä tavoin sosiaalityöntekijä tekee eron muun muassa tavallisen tai eittavallisen, normaalin ja ei-normaalin välillä tai hyvän tai huonon välillä, sillä lastensuojelutarpeen arviointia ei tehdä arvotyhjiössä. Tässä on kyse toimintatiedon tai hiljaisen tiedon tuottamisesta ja moraalisesta järjeydestä näiden sukulaisena (esim. Forsberg 2012; Pösö 2012;).

Intuition lähempi tarkastelu toimintatiedon tai hiljaista tiedon yhteydessä tekee paremmin ymmärrettäväksi sosiaalityöntekijän kokemukset pyrkimyksissä sanallistaa arvioinnin kulussa kertyvää tietoa. Raami (2015) lähtee liikkeelle ajatuksesta, että rationaalisen ajattelun sijaan päätöksenteossa tulisi suosia laajennetun ajattelun käyttöä. Siinä tiedon kerääminen tapahtuu intuition ja itsen kautta, mutta päätöksen teon loppuvaiheessa otetaan mukaan rationaalinen päättely, sillä päätöksen perustelut pitää pystyä esittämään tietoisesti päätöksen avulla. Nämä ajattelun muodot toimivat eri tavoin ja tarvitsevat omanlaistaan harjoitusta. Raamin huomiona on, että intuitio vaikuttaa päätöksentekoon, mutta sitä ei muun muassa tunnusteta eikä sitä osata hyödyntää. (Emt. 2015.) Sosiaalityöntekijän käyttämän harkinta- ja määrittelyvallan kannalta olisi suositeltavaa paneutua intuition merkityksen tiedostamiseen ja harjoitella intuitiota ja päättelyä koskevia ajattelun muotoja asiantuntijuusintuition vahvistumiseksi lastensuojelun sosiaalityössä. Sosiaalityössä taito syntyy tiedosta ja harjoittelusta (Niemelä 2016, 108).

Arviointia ei tehdä arvioinnin vuoksi, vaan lasta koskevan ongelmatilanteen tai asiantilan selvittämiseksi lapsen edun toteutumisen (kontrolli) varmistamiseksi lapsen tuen tarpeiden kannalta (tuki) mahdollisia tukitoimitarpeita silmällä pitäen. Edellä tutkimuksen teoreettisia lähtökohtia (luku 3.4.5) tarkasteltaessa on kuvattu erilaisia mahdollisuuksia varmistaa ammatillisen harkinnan ennustettavuutta ja luotettavuutta, kuten vahvistamalla esimerkiksi harkinnan tieto-ohjautuvuutta. (Rajavaara 2014.)

Ammatillisen harkinnan tieto-ohjautuvuuden varmistamiseksi lapsen lastensuojelutarpeiden arvioinnin kontekstissa tulisi erityisesti vahvistaa juuri vanhemman asemassa olevan aikuisen palvelutarpeiden arviointi- ja dokumentointikäytäntöjä ja niitä koskevia menettelytapoja. Arvioinnin rakenteellisen uudistuksen keinoja tieto-ohjautuvuuden varmistamisessa tulisivat olla ammatillisen toiminnan tieto-aidon vahvistaminen koulutuksen ja käytäntötutkimuksen avulla.

Lastensuojelun selvitystyöryhmän suosituksena on luoda yhtenäisiä toimintamalleja ja välineitä arviointiin käytäntöjen vaihtelevuuden vähentämiseksi kunnissa. Lastensuojelun selvitystyöryhmän raportissa keskitytään dokumentoinnin ja arvioinnin menettelyihin, joiden avulla perusteluihin päädytään. (Rajavaara 2014, 150; Toimiva lastensuojelu 2013, 36–38.) Lastensuojelutarpeen arviointia lastensuojelun sosiaalityössä ei ainoastaan tule ymmärtää juridishallinnollisen proseduurin hallintakysymyksenä, ”lain kirjaimen” täytäntöönpanona. Tätä päätelmää tukevat myös vanhempien kokemukset alkuarvioinnin vaikutuksista. Hietamäen (2015) tutkimustulosten mukaan sosiaalityöntekijän kannattaa panostaa myös arvioinnin kontekstissa hyvään asiakassuhteeseen ja voimavaroja tarkastelemaan työskentelyyn. Sosiaalityöntekijän asiakassuhdeorientoitunut ja voimavaraorientoitunut arviointityöskentely ovat merkityksellisiä tekijöitä arvioinnin vaikutusten saavuttamisen kannalta (Hietamäki 2015). Näin nähtynä arvioinnissa on kyse kognitioista (tajunnansisällöstä) – ihmisten kognitiivisista taidoista; havaitsemisesta, ajattelusta ja tietämisestä sekä vuorovaikutustaitojen ja sen dynamiikan hallinnasta (Ruch 2010; Metteri 2012; Juhila 2006; Granfelt 1993) että kyvystä emotionaaliseen vastavuoroisuuteen ja reagoitukykyyn (Kokko & Veistilä 2016; Ruch 2010; Walls 2005; Raunio 2004; Granfelt 1993; Pohjola 1993). Lastensuojelun selvitystyöryhmä painottaa lapsilähtöistä työskentelyä sekä kokemuksen tuoman asiantuntijuuden vahvistamista lastensuojelussa (Toimiva lastensuojelu 2013, 65). Selvitystyöryhmä ehdottaa muun muassa, että kokemusasiantuntijaryhmien käytöstä säädettäisiin lastensuojelulain tasolla, mutta on kysyttävä myös, että missä ja miten säätämällä varmistetaan lastensuojelun sosiaalityöntekijän kokemuspohjainen ammatillisen toiminnassa tieto-aidon siirtyminen sosiaalityöntekijäsukupolvelta toiselle. Lastensuojelutyön vaikuttavuuden näkökulmasta on merkityksellistä ymmärtää osaamisen kehittymistä tukevat toimet ohenevan sosiaalityön oloissa. Nämä ovat erityisesti arvioinnin menettelytapojen kannalta keskeisiä menestystekijöitä ja toisaalta asiantuntijuusintuition kehittymisen reunaehto. Ne tarkoittavat molemminpuolista sitoutumista niin sosiaalityöntekijältä kuin

palvelujärjestelmältä ja sen johdolta, sillä osaavaksi suorittajaksi kehittyminen vaatii tyypillisimmillään kaksi-kolme vuotta ja taitavaksi suorittajaksi muutaman vuoden lisää, niin ekspertiksi kehittyminen vaatii jo vähintään vuosikymmenen (Raami 2015; Heino 1997, 54–56; Saarnio 1989, 89–91; Benner 1993, 32–50).

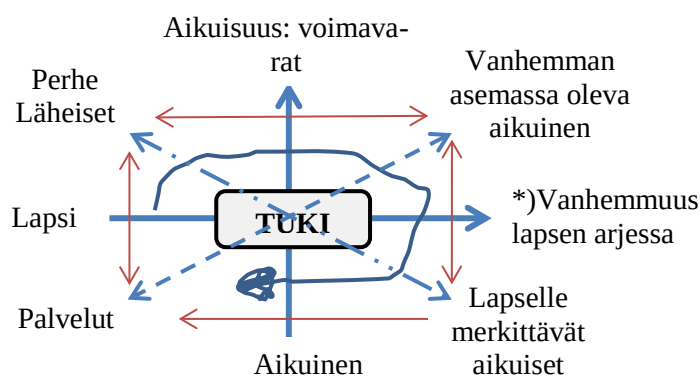
Kysymys siitä, miten nykyisessä lastensuojelun sosiaalityön toimintaympäristössä varmistetaan ammatillisen osaamisen kehittyminen, kun sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuudesta on tosiasiassa tullut lastensuojelun sosiaalityön ammatillista toimintaa kuvaavin piirre. Tällaisessa työympäristössä työskentely vuodesta toiseen osoittaa toisaalta vahvaa ammatillista sitoutumista lastensuojelun sosiaalityötä kohtaan, huolimatta työolosuhteiden heikkenemisestä ja resurssit ohentumisesta. Mikäli työn tekemisen resurssit vedetään tiukoille, työn eettiseen pohdintaan ei jää aikaa eikä voimia, vaan työstä tulee pelkkää selviytymistä, suorittamista tai pinnallista tekemistä (Piironen 2006, 325). Kehysten perusteella voi havaita asiantuntijakäytännöissä menneillään olevasta, suhdperustaisessa sosiaalityössä tapahtuvasta muutoksesta. Lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun painottuminen juridishallinnollisen proseduurin hallinnointiin, etäännyttää se sosiaalityöntekijän vastavuoroisesta, vuorovaikutussuhteeseen perustuvasta sosiaalityöstä.

Tosiasiassa ekspertit ja taitavat suorittajat ovat jo pitkään omien työtehtäviensä ohella toimineet tutoreina ja mentoreina sosiaalityön ”käypäläisille”. Tätä jo siis pitkään käytössä ollutta käytäntöä nyttemmin virallisesti toisaalta vahvistaa laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä (817/2015), sillä sosiaalityöntekijän sijaisuuksia tekevän henkilön tulee työskennellä ammattiin valmistuneen ja laillistetun sosiaalityöntekijän valvonnan ja johdon alaisena. Kaiken kaikkiaan pitkään lastensuojelun sosiaalityötä tehneitä ekspertejä ei tulisi nähdä pelkästään muutoksia vastustavina, työnantajan painolastina, josta tulisi päästä kaikin keinoin eroon. Kuten edellä on esitetty, ei sosiaalityö ammatillisena toimintana, eikä arvioinnin tai dokumentoinnin menettelytkään kehity pelkästään asiakastyön prosessia vahtimalla juridishallinnollisena prosessina tai organisaatiota muuttamalla. Uhkana on, että ammatillinen toiminta lastensuojelun sosiaalityössä tulee jäämään noviisin ja kehittyneen aloittelijan tai enimmillään osaavan suorittajan työpanoksen varaan, jos kohta osaavat suorittajatkin katoavat lastensuojelun sosiaalityöstä vähemmän haastaviin, yksiselitteisimpiin ja rajatuimpiin eli kevyempiin työtehtäviin.

Vanhemmuuskysymysten ratkaisumallit riippuvat pitkälle siitä, millaisia syitä perheongelmiin nähdään, jolloin ymmärtämis- ja tukemistavat vaihtelevat näiden mukaan. Ongelmaksi saattaakin nousta erilaisiin tutkimuksiin, käsityksiin, mielipiteisiin ja asenteisiin sidotut tulkinnat vanhemmuuden pulmista ja niihin johtaneista syistä. Tällöin ymmärrys sosiaalista ongelmista liittyy vanhemmuuden määrittelyyn. Keskeiseksi kysymykseksi nouseekin se, miten vanhemmuuden moninaisuus välittyy yksilöasiakkaan avuntarpeiden määrittelyyn riippumatta siitä, onko asiakkaana lapsi tai aikuinen. Britanniassa vuonna 1998 on tunnustettu vanhemmuuden tärkeys lapsen terveydelle. Masud Houghugdi esitti artikkelissaan *British Medical Journal* -julkaisussa (23.5.1998), että lääkärin ja julkisen vallan pitäisi tehdä enemmän vanhempien tukemiseksi, sillä vanhemmuus on luultavammin tärkein brittiläisen yhteiskunnan kohtaama kansanterveyskysymys. Se on hänen mukaansa suurin yksittäinen muuttuja, joka yhdistetään lapsuuden ajan sairauksiin ja onnettomuuksiin, teiniraskauksiin ja teinien päihteidenkäyttöön, koulupinnaamiseen ja -häiriköintiin sekä alisuoriutumiseen; lasten pahoinpitelyyn, työllistymättömyyteen, nuorisorikollisuuteen ja mielisairauteen. Nämä nähdään vakavina itsessään, mutta ne ovat jopa vielä tärkeämpiä aikuisiän ja seuraavan sukupolven ongelmien edeltäjinä. Vanhemmuuden ajatellaan yleensä koskevan biologisia vanhempia, mutta myös tulisi haastaa päivähoitajia, opettajia, sairaanhoitajia ja muita tahoja täyttämään vanhemmuuden tehtäviä lasten arjessa. Ensinnäkin huolenpito suojaaa lapsia vahingoilta, toiseksi lasten valvontaan (kontrolliin) kuuluu rajojen asettaminen ja niistä kiinnipitäminen sekä kolmantena kehittämistyöhön kuuluu lasten potentiaalin optimointi ja sen käyttömahdollisuuksien maksimointi.

Sosiaalihuoltolailla (30.12.2014/1301) voi havaita olevan samoja pyrkimyksiä kuin Houghugdin artikkelissa, vaikka laissakaan ei suoraan määritellä vanhemmuuden tukemisen tehtävää. Laissa säädetään muun muassa sosiaali- ja terveydenhuollon yhteisistä palveluista, niiden kehittämisestä ja tarjoamisesta sekä määritellään niiden tavoitteita. Sosiaalihuollon ammatillisen henkilön tulee sosiaalipalveluja tarjoamalla edistää ja ylläpitää yksilön, perheen ja yhteisön toimintakykyä, sosiaalista hyvinvointi, turvallisuutta ja osallisuutta. Sosiaalihuoltolaki velvoittaa kunnallisia viranomaisia yhteistyöhön sekä erityistä tukea (8 §) tarvitsevien henkilöiden että lasten ja nuorten (9 §) hyvinvoinnin edistämiseksi poistamalla hyvinvoinnin ja kasvuolojen epäkohtia sekä ehkäisemään epäkohtein syntymistä (9 §). Näillä kaikilla säädöksillä on erityistä merkitystä lapsen arjen vanhemmuuden järjestykselle. Sosiaalihuoltolaki velvoittaa sosiaalihuollon

ammattillista henkilöstöä ensinnäkin arvioimaan niin aikuisasiakkaan kuin lapsiasiakkaan avuntarpeissa omaa toimimisen tapaansa tai tekemättä jättämistään sekä yksilöasiakkaan että asiakkaan läheisten hyvinvoinnin kannalta. Toiseksi se velvoittaa ammattillista toimijaa yhteistoimintaan asiakkaan ja hänen läheistensä hyvinvoinnin tuottamisessa. Näiden hyvinvoinnin edistämisyhtymysten voidaan nähdä tarkoittavan suoraan tai välillisesti vanhemmuutta tukevaa, vanhempaa voimavaraistavaa peruspalvelujärjestelmää ja vaikuttavan vanhemmuuden toteuttamisen esteiden poistamiseen tai ainakin niitä madaltamaan. Lopuksi on koottu Kuvion 3 avulla se, miten vanhemmuus voi rakentua lapsen voimavaraksi lapsen ja aikuisen arjen erilaisten tilanteiden ja merkityssuhteiden avulla.

Kuvio 3: Vanhemmuus lapsen arjen voimavarana.

¹Kuviossa 3 ovat kaikki lapsen arjen aikuissuhteet lapsen arjen vanhemmuuden kokonaisuudessa. Jokaista aikuissuhdetta lapsen arjen ympäristöissä tulisi tarkastella lapsen arkea koskevan hoivan ja huolenpidon kannalta sekä hahmottaa lapsen arjen aikuissuhteiden keskinäiset merkityssuhteet vanhemmuuden vahvistumisen kannalta. Ne saattavat olla merkityksellisiä jaetun ja tai täydentävän vanhemmuuden kannalta ja tai joissain tilanteissa osin vanhempaa korvaavina aikuissuhteina. Tämän tyyppinen ymmärrys ja merkityssuhteiden hallinta tulisi siirtää entistä vahvemmin osakasi jokaisen ammattilaisen toimintaa lapsen arjen vanhemmuutta vahvistavina tekijöinä. Vanhemmuus ei ole vain lapsen huoltajaa vanhempaa koskevaa tulkintaa, vaikka huoltajavanhemmalla on juridishallinnollisesti ensisijainen vastuu lapsestaan ja perheensä hyvinvoinnista. Sosi-

¹ *) Vanhemmuus lapsen arjessa (Uramo 2008): 1) mitkä ovat lapsen arjessa niitä aikuissuhteita, joista vanhemmuus koostuu, 2) onko niitä riittävästi, 3) millaisena vanhemmuutena ne näyttäytyvät (osin vaihtuvia / korvattavissa) tämän lapsen arjessa, 4) löytyykö näiden suhteiden avulla riittävästi vanhemmuutta lapsen arkeen vai puuttuuko sitä ja 5) millä tavalla ko. aikuissuhteet pystyvät takaamaan juuri tälle lapselle lapsen edun mukaiset kasvuolosuhteet.

aali- ja terveystalveluilla on yhteistoininnassa muiden perus- ja erityistalvelujen kanssa velvollisuus tukea vanhempaa tehtävässään sekä aikuisena että vanhempana riittävän hyvän vanhemmuuden toteutumiseksi lapsen elämässä – ilman siirtymiä lapsi- ja perhekohtaiseen lastensuojelun asiakkuuteen.

KIRJALLISUUS

- Ahponen, Pirkkoliisa & Marttinen, Heli (1997) Parisuhde riskiyhteiskunnassa. Teoksessa Pirkkoliisa Ahponen (toim.) Riskikirja. Uhat, mahdollisuudet ja asiantuntijuus epävarmuuden yhteiskunnassa. Jyväskylä: SoPhi, 175–207.
- Alanen, Leena (1994) Perhelapsuus ja lasten perheys – ”perhe” lasten näkökulmasta. Teoksessa Linna Pirkko (toim.) Perhe. Sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisuja. Sarja C. Nro 6. Tampere: Tampereen yliopisto, 103–125.
- Alasuutari, Pertti (1994) Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.
- Ali-Paunonen, Kirsti & Vänttinen, Mikko (1998) Pylpyrä: Riittävän vanhemmuuden arviointimalli. Arviointitutkimus mallin toimivuudesta. FinSoc Työpapereita. Stakes: 2/98. Stakes:Helsinki.
- Arnkil, Tom Erik & Eriksson, Esa (1996) Kenelle jää kontrollin musta Pekka -kortti. Sosiaali-toimisto verkostoissaan. Tutkimuksia 63. Jyväskylä: Stakes.
- Arnkil, Tom Erik (2005) Metaforat, dialogisuus ja käytäntötutkimus. Teoksessa Mirja Satka, Synnöve Karvinen-Niinikoski, Marianne Nylund ja Susanna Hoikkala Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 173–200.
- Autonen-Vaaranemi, Leena (2004) Onko miehillä kotia sosiaalityössä? Teoksessa Kuronen, Marja & Granfelt, Riitta & Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi (toim.). Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2004. Jyväskylä: PS-kustannus, 223–248.
- Bardy, Marjatta (1996) Lapsuus ja aikuisuus – kohtauspaikkana Émile. Tutkimuksia 70. Helsinki: Stakes.
- Bardy, Marjatta (2009) Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Bardy, M. (toim.) Lastensuojelun ytimessä. 1. painos. THL. Helsinki: Yliopistopaino Oy.
- Bardy, Marjatta (2011) Lapsuuden politiikka - kulutusyhteiskunnasta ekososiaaliseen kehitykseen? Teoksessa: Aalto, Emma & Alasuutari, Maarit & Heino, Tarja ym. (toim.) Suojeltu lapsuus? Raportti Lapsuudentutkimuksen päiviltä 2011. Raportti 51/2011. Helsinki: THL, 30–43.
- Burns, Tom R. (1992) Erving Goffman. London: Routledge.
- Bauman, Zygmunt (1996) Moraali kontigenssin aikakaudella. Teoksessa Pirkkoliisa Ahponen & Timo Cantell (toim.) Zygmunt Bauman – postmodernin lumo. Jyväskylä: Vastapaino, 267–282.
- Belsky, Jay (1984) The determinants of parenting. A process model. Child Development 55.
- Benner, Patricia (1993) Från novis till expert – mästenskap och talang i omvårdnadsarbetet. Lund: Studentlitteratus.
- Berg, Kristiina (2008) Äitiys kulttuurisina odotuksina. Väitöstutkimus. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 48/2008. Helsinki: Väestöliitto.
- Bower, Marion (2005) Psychoanalytic Theories for Social Work Practice. In Marion Bower (eds.) Psychoanalytic Theory for Social Work Practice: Thinking under fire. London: Routledge, 3–14.
- Bowlby, John (1979) The making and breaking of affectional bonds. London: Tavistock publications.
- Bronfenbrenner, Urie (1979) The Ecology of human development. Experiments by Nature and Desing. Cambridge, M.A. Harvard: Harvard University Press.
- Böök, Marja Leena (2001) Vanhemmuus ja vanhemmuuden diskurssit työttömyys tilanteessa. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 182. Jyväskylä: Jyväskylän Yliopisto.
- Chodorow, Nancy (1978) The Reproduktion of Mothering. Psychoanalysis and the Sociology of Gender. Bergeley: University of California Press.
- Compton, Beulah R. & Galaway, Burt (1989) Social work processes. Belmont. California: Wadsworth.
- Degerlund, Merja (2015) Lastensuojelun mediavälitteinen julkisuuskuva. Diskurssianalyttinen tutkimus Yleisradion uutissivuston ja Helsingin Sanomien kirjoituksista. Pro gradu. Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta. Itä-Suomen yliopisto: Kuopio.

- Ervast, Sari-Anne & Tulensalo, Hanna (2006) Sosiaalityössä lapsen kanssa. Kokemuksia lapsikeskeisen tilannearvion kehittämisestä. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 8/2006. Helsinki: Yliopistopaino.
- Eräsaari, Leena (2016) Yhteisösuhteille perustuva sosiaalityö. Teoksessa Maritta Törrönen & Kaija Hänninen & Päivi Jouttimäki & Tiina Lehto-Lunden & Petra Salovaara & Minna Veistilä (toim.) Vastavuoroinen sosiaalityö. Gaudeamus, 109–125.
- Eräsaari, Risto (2006) Objektiivisuus, asiantuntijuus ja instituutiot. Teoksessa Jaana Parviainen (toim.) Kollektiivinen asiantuntijuus. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenens Print, 19–54.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2008) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino.
- Eskola, Jari (2001) Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin. Jyväskylä: PS-kustannus, 133–157.
- Eteläpelto, Anneli & Tynjälä, Päivi (1999) Oppiminen ja asiantuntijuus. koulutuksen ja työelämän näkökulmia. Helsinki: WSOY.
- Forsberg, Hannele (1994) Yksi ja monta perhettä. Tutkimus sosiaalityöntekijöiden perhetulkinnoista sosiaalitoimistotyössä. Tutkimuksia 42. Helsinki: Stakes.
- Forsberg, Hannele (1998) Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Tampereen yliopisto. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Lastensuojelun keskusliitto. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Forsberg, Hannele (2012) Johdatus kirjan käsitemaailmaan. Teoksessa Forsberg, Hannele & Autonen–Vaaranieniemi, Leena (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily & sosiaalityö. Tampere: Vastapaino.
- Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (2006) Kohti lapsisensitiivistä sosiaalityötä. Teoksessa Hannele Forsberg & Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) Lapset ja sosiaalityö. kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 5–20.
- Fox Harding, Lorraine (1997) Perspectives in Child Care Policy. London and New York: Longman.
- Freidson, Eliot (2001) Professionalism. The third logic. Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- Fridh, Birthe & Norman, Gunilla (2001) Att utreda när barn far illa: En handbok om barnavårdsutredningar i socialtjänsten. Stockholm: Gothia.
- Gamache, Susan J. (1997) Confronting Nuclear Family Bias in Stepfamily Research. Teoksessa Irene Levin & Marvin B. Sussman (Eds.) Stepfamilies: History, Research, and Policy. New York: The Hawort Press, 41–70.
- Germain, Caryl B. & Gitterman, Alex (1987) Egological perspective. In A. Minahan (ed.) In Encyclopedia of Social Work. (18. Th. Ed.) Vol. 1, pp. 488–499. Silver Spring, MD: National Association of Social Workers Press, 488–499.
- Giddens, Anthony (1992) The transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies. Cambridge: Polity Press.
- Goffman, Erving (1972) Encounters two studies in the sociology of interaction. Harmondsworth: Penguin.
- Goffman, Erving (1974) Frame analysis. An essay on the Organization of Experience. Boston: Northeastern University Press.
- Gottberg, Eva (1995) Tarvitaanko perhetuomioistuinta? Oikeus 24 (1), 61–66.
- Granfelt, Riitta (1993) Psykososiaalinen orientaatio sosiaalityössä. Teoksessa Riitta Granfelt & Harri Jokiranta & Synnöve Karvinen & Aila-Leena Matthies & Anneli Pohjola, Anneli (toim.) Monisärmäinen sosiaalityö. Sosiaaliturvan Keskusliitto. Helsinki: Gummerus Kirjapaino Oy, 177–206.
- Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Pieksämäki: SKS.
- Grönfors, Martti (1982) Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY
- Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (1994) Uusi etnografia ja elämän sosiaalinen rakentaminen. Janus (2) Vol. 4, 352–361.

- Günther, Kirsi (2012) Asiakassuunnitelmien ammatilliset kehykset. Mielenterveyskuntoutus asiakassuunnitelmien kuvaamana. *Janus* (20) 1, 15–31.
- Hakovirta, Mia (2006) Yksinhuoltajaäitien työllisyys, toimeentulo ja työmarkkinavalinnat. Väestötutkimuksen julkaisusarja D. Helsinki: Väestöliitto.
- Harrikari, Timo (2003a) Pitäisikö sosiaalityön luopua omista lähtökohdistaan? Helsingin Sanomat. Vieraskynä 17.1.2003.
- Heikkinen, Vesa (2000b) Virallisen ideologiaa. Teoksessa Vesa Heikkinen & Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiililä (toim.) Teksti työnä, virkakielenä. Helsinki: Gaudeamus, 297–326.
- Heino, Tarja (2009) Family Group Conference from a child perspective. Nordic Research Report. National Institute for Health and Welfare: Report 9/2009.
- Heino, Tarja & Kaatra, Anne & Korhonen, Liisa & Possauner, Monika & Vuorio, Juha-Pekka (2005) Läheisneuvonpidon ja sosiaalityön kriittinen kohta: lapsi. Teoksessa Mirja Satka & Synnöve Karvinen-Niinikoski & Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 279–303.
- Heino, Tarja (2002) Läheisneuvonpito: uusi sosiaalityön menetelmä. THL: Oppaita. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. THL: Helsinki.
- Heino, Tarja (1997) Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. Sosiaalityöntekijän tuottama määrittely lastensuojelun asiakkaaksi. Tutkimuksia 77. Helsinki: Stakes.
- Helminen, Marja-Liisa & Iso-Heiniemi, Mari (1999) Vanhemmuuden roolikartta. Käyttäjän opas. Suomen Kuntaliitto: Helsinki.
- Hietamäki, Johanna (2015) Lastensuojelun alkuarvioinnin vaikutukset vanhempien näkökulmasta. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 529. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Hiitola, Johanna (2015) Hallittu vanhemmuus. Sukupuoli, luokka ja etnisyys huostaanotto-asiakirjoissa. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2010) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.
- Hirsjärvi, Sirkka (1981) Aspects to consciousness in child rearing. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 43. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Hirsjärvi, Sirkka, Laurinen, Leena, Böök, Marja-Leena. & tutkijaryhmä (1998) Kasvatustraditiot ja niiden muuttuminen. Teoksessa L. Laurinen (toim.) Koti kasvattajana, elämä opettajana. Kasvatus- ja oppimiskulttuurit tutkimuskohteina. Jyväskylä: Atena, 12–35.
- Hoghugh, Masud (1998) Vanhemmuuden tärkeys lapsen terveydelle. *British Medical Journal*. Artikkelit 23.5.1998. Viitattu 14.4.2016.
- Hoikkala, Tommi (1998) Isyys ja vanhemmuus. Teoksessa Elina Saksala (toim.) Muutoksen sosiologia. Yle-opetuspalvelut. Jyväskylä: Gummerus.
- Hokkanen, Liisa (2014) Asiakaskansalaisen toimijuus sosiaalityöllisessä asianajossa. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. 2. painos. Vantaa: Vastapaino. Hansaprint Oy, 55–86.
- Hokkanen, Liisa (2014) Autetuksi tuleminen. Valtaistavan sosiaalisen asianajon edellyttämät toimijuudet. *Acta Electronica Universitatis Lapponiensis* 145. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Hokkanen, Tiina (2005) äitinä ja isänä eron jälkeen. Yhteishuoltajavanhemmuus arjen kokemuksena. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 267. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Holland, Sally (2004) Child and family assessment in social work practice. London: SAGE Publications.
- Holstein, James A. & Miller, Gale (1994) Perspectives on Social Problems. Greenwich: JAI Press.
- Holstein, James A. & Miller, Gale (1997) Introduction: Social Problems as work. Teoksessa James A. Holstein & Gale Miller (eds.) Social problems in Everyday Life: Studies of Social Problems Work. Greenwich: JAI Press. ix–xxi.
- http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_3_6_4.html. (Katsottu 23.4.2015)

- Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemissa – etnografia lasten paikan rakentamisesta lasten-suojelun perhetyön käytännöissä. Acta Universitatis Lapponiensis 60. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Hurtig, Johanna (1997) Vanhempien tukeminen lastensuojelussa - perheen pelastusrengas vai ammattilaisten iskulause? Pro gradu. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Huttunen, Jouko (1990) Isän merkitys pojan sosiaaliselle sukupuolelle. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 77. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Huttunen, Jouko (1996) Full time fathers and their parental leave experiences. Teoksessa U. Björnberg & A.K. Kolliand (toim.) Men's family relations. Monograph from the Department of Sociology no 60. Göteborg: Göteborg University, 79–90.
- Huttunen, Jouko (1999) Muuttunut ja muuttuva isyys. Teoksessa Jokinen, Arto (toim.) Mies ja muutos. Kriittisen miestutkimuksen teemoja. Tampere: Tampere University Press, 169–193.
- Huttunen, Jouko (2001) Isänä olemisen uudet suunnat. Hoiva-isiä, etäi-isiä ja ero-isiä. Juva: PS-kustannus.
- Hämäläinen, Juha (2011) Perheinterventioiden oikeutus lastensuojelussa. Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Tampere: Ps-kustannus, 47–66.
- Iivonen, Esa (2013) Lapsiperheköyhyys Suomessa. Mannerheimin lastensuojeluliitto. Onni löytyy arjesta. <http://mll-fi.bin.directo.fi/@Bin/4b6e47c6731ac4c181cd1164cd57e474/1452944203/application/pdf/16701629/Lapsiperheko%C3%B6yhyys%20Suomessa%202-2013.pdf>. Viitattu 16.1.2015.
- Innanen, Mikko (2001) Isyys ja äitiys nuorten kertomana – lukiolaisten tyttöjen ja poikien kirjoituksia. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisu numero 130. Jyväskylä: LIKES.
- Jallinoja, Riitta (2004) Familistisen käänteiden rakentajat: Arlie Hochschild ja suomalaislainen mediajulkisuus. Teoksessa Keijo Rahkonen (toim.) Sosiologisia nykykeskusteluja. Helsinki: Gaudeamus, 64–98.
- Jallinoja, Riitta (1989) Perheen modernisoituminen. Sosiologia 26:1/1989. 12-14.
- Jallinoja, Riitta (1997) Moderni säädyllyisyys. Aviosuhteen vapaudet ja sidokset. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, Arja (2008) Sosiaalityö tukena ja kontrollina aikuisten kohtaamisessa. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 110–144.
- Jokinen, Arja (2016) Asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välinen suhde. Teoksessa Maritta Törrönen & Kaija Hänninen & Päivi Jouttimäki & Tiina Lehto-Lunden & Petra Salovaara & Minna Veistilä (toim.) Vastavuoroinen sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus. 138–147.
- Jokinen, Eeva (2005) Aikuisten arki. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, Eeva (1996) Väsynyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä. Tampere: Gaudeamus.
- Jokinen, Eeva (1998) Kun äiti oli masentunut. Teoksessa E. Jokinen (toim.) Ruumiin siteet. Kirjoituksia eroista, järjestyksestä ja sukupuolista. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi (2009) Sosiaalityön selontekovelvollisuus. Janus 17(4), 296–312.
- Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (2000) Auttamisen organisaatiot ja ongelmien tulkinnat. Teoksessa Arja Jokinen & Eero Suoninen (toim.) Auttamistyö keskusteluna. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 35–64.
- Juhila, Kirsi (2000a) Organisaation sanelemaa toimintaa vai syvällistä vuorovaikutusta. Teoksessa Arja Jokinen & Eero Suoninen (toim.) Auttamistyö keskusteluna. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 191–220.
- Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi (2008) Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön areenat. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.): Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 14–47.
- Juhila, Kirsi (2008) Aikuisuus sosiaalityössä. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.): Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 82–108.

- Jämsä, Juha (2004) Isä, joka on homo. Teoksessa Ilona Aalto ja Jani Kolehmainen (toim.) 2004 Isäkirja. Mies, vanhemmuus ja sukupuoli. Tampere: Vastapaino, 223–242.
- Kaipio, Kalevi (1995) Yhteisöllisyys kasvatuksessa. Yhteisökasvatuksen teoreettinen analyysi ja käytäntöön soveltaminen. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House.
- Kajava, Mirja (1997) Lapsen etu huostaanotto-prosessissa. Tutkimus pakkohuostaanotoista. Käyttätymistieteiden laitos. Acta Universitatis Ouluensis. Scientiae Rerum Socialium E 26. Oulun yliopisto: Oulu.
- Kalland, Mirjam (2011) Varhaislapsuuden tunnesiteet ja sijoitettu lapsi. Teoksessa Sinkkonen, Jari ja Kalland, Mirjam (toim.) Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen. Helsinki: WSOY. 207–216.
- Kalland, Mirjam (2003) Kiintymyssuhdeteorian klininen merkitys: soveltaminen erityistilanteissa. Teoksessa Sinkkonen, J. & Kalland, M. (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriytyminen. Helsinki: WSOY. 198–233.
- Kangas, Urpo (2004) Lastensuojelu ja lapsen huolto. Teoksessa Anna-Maija Puonti & Tuula Saarnio & Anne Hujala (toim.): Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 106–118.
- Karttunen, Teija & Hietamäki, Johanna (2014) Tiedon käytön kysymyksiä ja haasteita sosiaalityön asiakastyössä. Teoksessa Riitta Haverinen, Marjo Kuronen & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus. Tampere: Vastapaino, 320–336.
- Karvinen, Synnöve (1993) Reflektiivinen ammatillisuus sosiaalityössä. Teoksessa Granfelt, Riitta & Jokiranta, Harri & Karvinen, Synnöve & Matthies, Aila-Leena & Pohjola, Anneli 1993 Monisärmäinen sosiaalityö. Sosiaaliturvan Keskusliitto. Helsinki. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 15–51.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2007) Muuttuva ja toiminnassa rakentuva asiantuntijuus. Teoksessa Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Rantalaiho, Ulla-Maija & Salonen, Jari (toim.) Työnohjaus sosiaalityössä. Helsinki: Edita 2007, 77–91.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2009) Postmoderni sosiaalityö. Teoksessa Mikko Mäntysaari & Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö ja teoria. PS-kustannus, 131–160.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2010) Ongelmanratkaisuperinne ja kriittinen ammatillisuus sosiaalityössä. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 247–277.
- Karvonen, Erkki (2002) Tulkintakehys (*frame*) ja kehystäminen. Tiedotustutkimus 23 (2002): 2, 78–84.
- Katvala, Satu (2001) Missä äiti on? Äitejä ja äitiyden uskomuksia sukupolvien saatossa. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 186. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kekkonen, Marjatta (2004) Vanhemmuutta etsimässä ja tukemassa. Lapsiperheiden peruspalveluiden kehittäminen. STAKES. Raportteja 281. Jyväskylä: Gummerus.
- Kemppainen, Jaana (2001) Kotikasvatus kolmessa sukupolvessa. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 190. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kemppainen, Tarja & Ojaniemi, Pekka (2012) Tieto ja vaikuttavuuden arviointi käytännön sosiaalityössä. Teoksessa Anneli Pohjola, Tarja Kemppainen & Sanna Väyrynen (toim.) Sosiaalityön vaikuttavuus. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 43–64.
- Keränen, T. & Rönkä, Anna & Stiller, I. (2001) Oikeus lapsuuteen ja vanhemmuuteen. Teoksessa S. Sulku & J. Aromaa (toim.) Kohtaamispaikkana Lapsuus. Vuoropuhelua lapsen maailmasta. Helsinki: Edita, 58–67.
- Kivinen, Tarja (1994) Valikoituminen lastensuojelun asiakkaaksi. Näkökulmia asiakkuuden määrittymiseen. STAKES. Tutkimuksia 45. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.
- Kokko, Riitta-Liisa & Veistelä, Minna (2016) Sosiaalityö ja sosiaalinen kuntoutus yhteistyönä. Teoksessa Maritta Törrönen & Kaija Hänninen & Päivi Jouttimäki & Tiina Lehto-Lunden & Petra Salovaara & Minna Veistilä (toim.) Vastavuoroinen sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus, 220–230.
- Kolehmainen, Jani & Aalto, Ilona (2004) Johdanto isyyksien tutkimiseen. Teoksessa Ilona Aalto ja Jani Kolehmainen (toim.) 2004: Isäkirja. Mies, vanhemmuus ja sukupuoli. Tampere: Vastapaino, 9–25.

- Kontula, Osmo (2013) Yhdessä vai erikseen? Perhebarometri 2013. Tutkimus suomalaisten parisuhteiden vahvuuksista, ristiriidoista ja erojen syistä. Väestötutkimuslaitos. Katsauksia E 47/2013. Helsinki: Väestöliitto.
- Korhonen, Merja (1999) Isyyden muutos. Keski-ikäisten miesten lapsuuskokemukset ja oma vanhemmuus. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. Nro 39. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Korhonen, Merja (1994a) Keski-ikäisten naisten lapsuuskokemukset ja oma vanhemmuus. Joensuun yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Psykologian tutkimuksia n:ro 15. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Koski, Leena & Moore, Erja (2001) Näkökulmia aikuisuuteen ja aikuiskasvatukseen. Aikuis- kasvatusta 1, 4-13. <http://elektra.lib.helsinki.fi/se/a/0358-6197/21/1/nakokulm.pdf>. Viitattu 2.2.2016.
- Kurki-Suonio, Kirsti (1996) Vanhemmuuksia: oikeuden nainen – naisen oikeus -projektin seminaarijulkaisu. Helsingin yliopiston yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja 45. Helsinki. Helsingin yliopisto.
- Kuronen, Marjo (1993) Lapsen hyväksi naisten kesken. Tutkimus äitiys- ja lastenneuvolan toimintakäytännöistä. Tutkimuksia 35. Helsinki: STAKES.
- Kuronen, Marjo (1989) Onnellinen ja onneton äitiys. Tutkimus lasten hoidon ja kasvatuksen asiantuntijoiden äitiyttä koskevista käsityksistä. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia. Sarja B. Nro 2. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kähkönen, Päivi (1994) Vanhemmuuden murtuminen. Lapsen huostaanotto sosiaalitoimen asiakirja-aineiston valossa. Jyväskylän opetussosiaalikeskuksen julkaisusarja 2/1994. Jyväskylä: Jyväskylän opetussosiaalikeskus.
- Kääriäinen, Aino (2003) Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 1/2003. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kääriäinen, Aino, Leinonen, Ansa & Metsäranta, Hannele (2006) Lastensuojelutyön dokumentointi. Opastusta ja ideoita käytäntöön. Helsinki: Yliopistopaino.
- Kääriäinen, Aino (2016) Sosiaalityön dokumentointi: suhde tietoon ja toimintaan. Teoksessa Maritta Törrönen & Kaija Hänninen & Päivi Jouttimäki & Tiina Lehto-Lunden & Petra Salovaara & Minna Veistilä (toim.) Vastavuoroinen sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus, 201–119.
- Laine, Timo (2010) Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 3. uudistettu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-Kustannus, 28–45.
- Lainiala, Lasse (2010) Perhepolitiikan uudet tuulet. Perheen paluu. Perhebarometri 2010. Katsauksia E39/2010. Helsinki: Väestön-tutkimuslaitos.
- Laitinen, Merja & Kemppainen, Tarja (2010) Asiakkaan arvokas kohtaaminen. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 19–74.
- Laitinen, Merja & Väyrynen, Sanna (2011) Eettiset haasteet lastensuojelun sosiaalityön prosessissa. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus, 163–187.
- Lapsen oikeuksien sopimus (1994) Ulkoasiainministeriön julkaisuja. 1. Helsinki: Ulkoasiainministeriö.
- Lasch, Christopher (1979) Haven in a Heartless Word. The Family Besieged. New York.
- Lastensuojelusta kohti lapsipolitiikkaa (1995) Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle. STM. Julkaisuja 1995:6. Helsinki: STM.
- Lehtonen, Heikki (1990) Yhteisö. Tampere: Vastapaino.
- Lehtonen, Mikko (1997) Merkitysten maailma. Tampere: Vastapaino. Tammerpaino Oy.
- Lindén, Mirja (1999) Terveystenhuollon sosiaalityö moniammatillisessa toimintaympäristössä. Raportteja/Stakes: 234. Helsinki: Stakes.
- Lindqvist, Martti (2002) Hyvä, paha ja pyhä. Otava.

- Lorentzon, Lars (1991) Vredens pedagogik – om arbete med barn och föräldrar i utsatta familjer. Kristianstad: Raben & Sjögren.
- Mahkonen, Sami (1998) Parisuhde ja vanhemmuus: perheoikeudellinen tutkimus. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Mannheim, Karl (1959) The Problem of generations. Teoksessa Keckemeti, P. (eds.) Essays on the sociology of knowledge. 2. Painos. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Manning, Philip (1992) Erving Goffman and modern Sociology. Oxford: Polity Press.
- Marin, Marjatta (1994) Perhe ja moraali: vuosisata perhekeskustelua. Teoksessa Virkki, J. (toim.) Ydinperheestä yksilöityviin perheisiin. Helsinki: WSOY, 10–23.
- May, Vanessa (2001) Lone motherhood in Finnish women's life stories. Creating meaning in a narrative context. Åbo: Åbo Akademi University Press.
- Metteri, Anna (2012) Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö. Tampereen yliopisto. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy–Juvenes Print.
- Miettinen, Anneli (2015) Miksi syntyvyys laskee? Suomalaisten lastensaantiin liittyviä toiveita ja odotuksia. Perhebarometri 2015. Katsauksia E49/2015. Helsinki: Väestöliitto.
- Miettinen, Anneli & Rotkirch, Anna (2012) Yhteistä aikaa etsimässä. Lapsiperheiden ajankäyttö 2000-luvulla. Perhebarometri 2011. Väestötutkimuslaitos. Katsauksia E 42/2012. Helsinki: Väestöliitto.
- Miettinen, Anneli & Rotkirch, Anna (2008) Milloin on lapsen aika? Lastenhankinnan toiveet ja esteet. Perhebarometri 2008. Väestötutkimuslaitos. Katsauksia E 34/2008. Helsinki: Väestöliitto.
- Mikkola, Matti (2004) Lastensuojelu ja eurooppalaiset oikeudet. Teoksessa Anna-Maija Puonti, Tuula Saarnio, Anne Hujala (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 61–76.
- Molander, A & Grimen H, Eriksen EO. (2012) Professional discretion and accountability in the welfare state. Journal of Applied Philosophy 2012; 29 (3), 214–230.
- Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön neljäs käänne. Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen. SoPhi. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Muukkonen, Tiina & Tulensalo, Hanna (2004) Kohtaavaa lastensuojelua. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja. Selvityksiä. 2004:1. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto.
- Myllyniemi, Sami (2014) (toim.) Ihmisarvoinen nuoruus. Nuorisobarometri 2014. Opetus- ja kulttuuriministeriö. Nuorisosaian neuvottelukunta. Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki: Juvenes Print 2015.
- Myllyniemi, Annina (2003) Perheen paikka lastensuojelun tulkintakulttuurissa. Pro gradu. Julkaisematon. Yhteiskuntatieteiden laitos. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Mäkelä, Klaus (1990) Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet. Teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus, 42–61.
- Mönkkönen, Kaarina (2007) Vuorovaikutus. Dialoginen asiakastyö. Edita.
- Möller, Sointu (2005) Arviosta sanoisin. Tutkimus lastensuojelun asiakkuuden alkuvaiheeseen liittyvän arvioinnin mallintamisesta. Lisensiaatintutkimus. Jyväskylä: Pesäpuu.
- Mönkkönen, Kaarina (2002) Dialogisuus kommunikaationa ja suhteena. Vastaamisen, vallan ja vastuun merkitys sosiaalialan asiakastyön vuorovaikutuksessa. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 94. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Niemelä, Anna & Kelhä, Minna (2005) Varhainen äitiys – riskiäitiyttä? Nuorisotutkimus 2/2005. Nuorisotutkimus, 23 (2), 20–31.
- Niemelä, Pauli (2016) Hyvinvoinnin edistäminen sosiaalityön eetoksessa. Teoksessa Maritta Törrönen & Kaija Hänninen & Päivi Joutimäki & Tiina Lehto-Lunden & Petra Salovaara & Minna Veistilä (toim.) Vastavuoroinen sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus, 97–108.
- Niemelä, Pauli (2009) Ihmisen toiminnallisuus ja hyvinvointi sosiaalityön teoreettisen ymmärryksen perustana. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola ja Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Tampere: PS-kustannus, 209–236.
- Niemi, Petteri (2014) Hyvä, paha valta. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. 2. painos. Vantaa: Vastapaino. Hansaprint Oy, 31–54.

- Nousiainen, Kirsi (1996) Naisen kokemus äitiydestä lapsen asuessa isän luona. Äitiyskokemuksen muodostuminen naisen elämäkokonaisuudessa. Pro Gradu. Sosiaalipolitiikan laitos. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Nousiainen, Kirsi (2004) Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja. SoPhi 89. Jyväskylä: Minerva. Kopijyvä.
- Nousiainen, Kirsti (2004) Alkuvaiheen tilanearviointi lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto.
- Nykyri, Tuija (1998) Naisen viha. SoPhi. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Nykysuomen sanakirja I (2002). Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Nätkin, Ritva (1997) Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset. Tampere: Gaudeamus.
- Ojanen, Eero (2003) Miehen filosofia. Jyväskylä: Gummerus.
- Ojaniemi, Pekka & Rantajärvi, Kaisa-Maria (2010) Alkuarvioinnista suunnitelmalliseen sosiaalityöhön. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) Teoksessa Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 219–244.
- Oranen, Mikko (2005) Lastensuojelun avohuollon alkuarvioinnin menetelmät ja välineet -kartoitus. Lastensuojelun kehittämisohjelma. Julkaisematon. Alkuarviointi ja avohuolto -työryhmän työpapereita.
- Paajanen, Pirjo (2007) Mikä on minun perheeni? Suomalaisten käsityksiä perheestä vuosilta 2007 ja 1997. Perhebarometri 2007. Väestötutkimuslaitos. Katsauksia E 30/2007. Helsinki: Väestöliitto. Vammalan kirjapaino Oy.
- Parviainen, Jaana (2006) Kollektiivinen tiedonrakentaminen asiantuntijatyössä. Teoksessa Jaana Parviainen (toim.) Kollektiivinen asiantuntijuus. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenens Print, 155–187.
- Payne, Malcolm (2006) What is professional social work? University of Bristol: The Policy Press.
- Peräkylä, Anssi (1986) Vartijan näkökulma. Tutkimus vanginvartijoiden työhön liittyvästä tulkintakehyksestä. Vankeinhoidon koulutuskeskus. Julkaisut 1/86. Helsinki: Vankeinhoidon koulutuskeskus.
- Peräkylä, Anssi (1990) Kuoleman monet kasvot. Identiteettien tuottaminen kuolevan potilaan hoidossa. Tampere: Vastapaino.
- Pietilä, Niina (2005a) Näkemyksiä lastensuojelun avohuollon alkuvaiheen tilanearviomallin levittämisestä Helsingissä. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto.
- Pietilä, Niina (2005b) Uusi toimintatapa lastensuojeluun? Lastensuojelun alkuvaiheen tilanearviomallin käyttöönoton tarkastelua. Helsinki: Helsingin sosiaalivirasto.
- Piironen, Hannu (2006) 1990-luku sosiaalityöntekijöiden silmin. Yhteiskuntapolitiikka 71(5), 321–325.
- Pitkänen, Miia (2011) Vastuun paikka! Vanhempien tukeminen lapsen huostaanotossa. Soccan ja Heikki Waris-instituutin julkaisusarja nro 26.2011. Helsinki: Yliopistopaino.
- Pohjola, Anneli (1993) Tiedontuotanto sosiaalityössä. Teoksessa Granfelt, Riitta, Jokiranta, Harri, Karvinen, Synnöve, Matthies, Aila-Leena ja Pohjola, Anneli Monisärmäinen sosiaalityö. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto.
- Pohjola, Anneli (1999) Moniammatillinen asiantuntijuus. Teoksessa Virtanen Päivi (toim.) 1999: Verkostoituva asiakastyö. Studia. Julkaistu yhteistyössä Lastensuojelun Keskusliiton kanssa. Helsinki: Kirjayhtymä Oy. Helsinki. Tampere: Tammer-Paino Oy, 255–286.
- Pohjola, Anneli (2002) Pahan säikeitä auttamistyössä. Teoksessa Merja Laitinen & Johanna Hurtig Johanna (toim.) Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Jyväskylä: PS-kustannus, 110–128.
- Pohjola, Anneli (2010) Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 19–74.
- Pohjola, Anneli (2012) Tutkimukseen perustuva vaikuttavuus. Teoksessa Anneli Pohjola & Tarja Kemppainen & Sanna Väyrynen (toim.) Sosiaalityön vaikuttavuus. Tampere: Juvenus Print, 19–42.
- Pohjola, Pasi & Pitkänen, Niina & Koivisto, Juha (2015) Sosiaalityön tietokäytännöt vuorovaikutteisina vaihtoehtoina. Janus 23 (2), 174–188.

- Pulkkinen, Lea (1994) Millaista kotikasvatusta nykytutkimus suosittelee. Teoksessa Virkki, J. (toim.) Ydinperheestä yksilöityviin perheisiin. Helsinki: WSOY, 24–45.
- Puroila A-M (2002a) Erving Goffmanin kehysanalyysi sosiaalisen todellisuuden jäsentäjänä. Pro gradu. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Puroila, Anna-Maija (2002b) Kohtaamisia päiväkotiarjessa – kehysanalyytinen näkökulma varhaiskasvatustyöhön. Acta University Oulu E 51. Oulu: Oulu University Press.
- Pylkkänen, Anu (1994) Puolison elatus sukupuolituneena oikeudellisena ilmiönä. Teoksessa Kevät Nousiainen & Thomas Wilhelmsson (toim.) Mistä jääkaappi täyttyy? Yksityisen ja julkisen elatuksen ongelma. Helsingin yliopiston yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja 42. Helsinki: Helsingin yliopisto, 133–157.
- Pölkki, Pirjo (2004) Lastensuojelun tutkimus- ja kehittämistoiminta. Teoksessa Anna-Maija Puonti, Tuula Saarnio, Anne Hujala (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 270 – 319.
- Pösö, Tarja (2010) Havaintoja suomalaisen lastensuojelun institutionaalisesta rajasta. Janus 18 (4), 324–336.
- Pösö, Tarja (2012) Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma moraalisisina kannanottoina. Teoksessa Hannele Forsberg & Leena Autonen-Vaaranen (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järjestyminen ja sosiaalisuus. Tampere: Vastapaino, 75–97.
- Pösö, Tarja (2012) Epilogi. Teoksessa Hannele Forsberg & Leena Autonen-Vaaranen (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järjestyminen ja sosiaalisuus. Tampere: Vastapaino, 75–97.
- Raami, Asta & Mielonen, Sami (2011) Kokemuksia intuitiovalmennuksesta. Intuition implisiittisestä oppimisesta kohti tietoista kehittämistä. Aikuiskoulutus 4/2011: Artikkelit. 164–174.
- Raami, Asta (2015) Intuitio, oppimisen alihyödynnetty voimavara. Esitys koulutusfoorumilla 22.1.2015. Sitra. Helsinki: Aalto yliopisto. Viitattu 14.12.2015.
- Rajavaara, Marketta (1992) Tavallisesta perheestä tapaukseksi. Sosiaalitoimiston asiakastyö arvioinnin kohteena. Helsingin yliopisto. Lahden tutkimus ja koulutuskeskuksen julkaisuja 16. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Rajavaara, Marketta (2014) Ammattilaisten harkintavalta sosiaaliturvan edellytyksenä ja riskinä. Teoksessa Laura Kallioma-Puha, Toomas Kotkas & Marketta Rajavaara (toim.) Harkittua? Avauksia sosiaaliturvan harkintavallan tutkimukseen. Helsinki. Kelan tutkimusosasto. Tampere: Juvenes Print, 136–155.
- Rauhala, Lauri (1989) Ihmisen ykseys ja moninaisuus. Helsinki: Sairaanhoidajien koulutussäätiö.
- Rauhala, Lauri (2005) Ihmiskäsitys ihmistyössä. Helsinki: Yliopistopaino.
- Rauhala, Lauri (1998) ihmisen ainutlaatuisuus. Helsinki: Yliopistopaino.
- Raunio, Kyösti (2004) Olennainen sosiaalisuudessa. Helsinki: Gaudeamus.
- Reinikainen, Sarianna (2007) Läheisneuvonpito lapsinäkökulmasta. Stakesin raportteja 7/2007. Helsinki: Valopaino Oy.
- Reinikainen, Sarianna (2009) Kielen katse ja puheen paino. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) Lastensuojelun ytimessä. 1. painos. THL: Yliopistopaino Oy
- Reuna, Veera (1998) Perhebarometri 1998. Vastuu perheen arjessa. Väestöntutkimuslaitoksen katsauksia E 4 / 1998. Väestöntutkimuslaitos. Helsinki: Väestöliitto.
- Reuna, Veera (1999) Perhebarometri 1999. Vanhemmuutta toteuttamassa. Päiväkotilasten vanhempien ja päiväkotien henkilökunnan mielipiteitä lapsiperheiden arjesta ja lasten kasvatuksesta. Väestöntutkimuslaitoksen katsauksia E 7 / 1999. Väestöntutkimuslaitos. Helsinki: Väestöliitto.
- Ritala-Koskinen, Aino (2001) Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D38/2001. Helsinki: Väestöliitto.
- Roos, Jeja-Pekka & Rotkirch, Anna (1997) Vanhemmuuden kiroisuus. Teoksessa Jeja-Pekka Roos & Anna Rotkirch 1997: Lapset ja vanhemmat. Jyväskylä: Gaudeamus.
- Rose, Stephen M. (2003) Sosiaalisuuden missio. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Sosiaalisen vaihtuvat vastuut. Jyväskylä: PS-kustannus, 193–204.

- Rose, Wendy (2004) The Assessment Frame work. Teoksessa Horwath, Jan (toim.) The Child's World. Assessing Children in Need. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 34–55.
- Rosen, Aaron (2005) Evidence-based social work practice: Challenges and promise. *Social Work Research* 17 (4), 197–208.
- Rossi, Eeva (2013) Arviointia, tukea ja huolenpitoa. Tutkimus gerontologisen kuntoutuksen sosiaalityössä. Lisensiaatintutkimus. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Rostila, Ilmari (2001) Tavoitelähtöinen sosiaalityö; voimavarakeskeinen ongelman ratkaisun perusteet. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Rotkirch, Anna (2007) All that she wants is another baby? Longing for children as a fertility incentive of growing importance. DOI: 10.1556/JEP.2007.1010. *Journal of Evolutionary Psychology* 5:1- 4, 89–104.
- Rotkirch, Anna (2000) Pirstoutunut vanhemmuus. Teoksessa Tommi Hoikkala & Jeja-Pekka Roos (toim.) 2000-luvun elämä. Sosiologiaa teorioita vuosituhannen vaihteesta. Helsinki: Gaudeamus, 187–200.
- Rousu, Sirkka & Holma, Tupu (1999) Laadunhallinnan perusteita lastensuojelutyöhön: toimintamalleja ja työvälineitä kuntien sosiaalitoimistojen laatutyöhön. Suomen Kuntaliitto. Lasso-projektin julkaisu. Helsinki: Kuntaliiton painatuskeskus.
- Rusch, Gillian (2010) The Contemporary Context of Relationship-Based Practice. In Gillian Ruch, Danielle Turney and Adrian Ward (eds.) *Relationship-Based Social Work. Getting to the Heart of Practice*. First published in 2010. By Jessica Kingsley Publishers, 13–28.
- Räsänen, Pekka (2005) Havaintojen mittaaminen ja aineiston jäsentämisen metodologia. Teoksessa Räsänen, Pekka & Anttila, Anu-Hanna & Melin, Harri: Tutkimus menetelmien pyönteissä. Sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat. Jyväskylä: PS-kustannus, 85–103.
- Räsänen, Pekka (2006) Tulkintaan liittyvän mielivallan ratkaisuyrityksiä laadullisessa analyysissä. *Janus* 14 (2), 167–173.
- Saarnio, Pekka (1993) Noviisista ekspertiksi. Sosiaalityön taitojen yksilöllinen kehittyminen. *Janus* 1(1), 89–98.
- Sauli, Hannele & Salmi, Minna & Lammi-Taskula, Johanna (2011) Kriisistä kriisiin: lapsiperheiden toimeentulo 1995 – 2009. *Yhteiskuntapolitiikka* 76 (5), 535–543.
- Saurama, Erja (2002) Vastoin vanhempien tahtoa. Tutkimuksia 2002:2. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Savolainen, Matti (1984) Lapsen huolto- ja tapaamisoikeus. Helsinki: Suomen lakimiesliiton kustannus Oy.
- Sennet, Richard (1977) *The Fall of Public man*. Fakenham and Reading. London.
- Siitonen, Juha (1999) Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua. Oulun yliopisto. Oulu: Oulu University Library.
- Sinkkonen, Jari (2004) Kiintymyssuhdeteoria – tutkimuslöydöksistä käytännön sovelluksiin. *Duodecim* 2004 (120), 1866–1873.
- Sinko, Päivi (2005) Laki ja lastensuojelu. Helsingin yliopisto. Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia. Oppimateriaaleja 127. Helsinki: Palmenia-kustannus. Yliopistopaino.
- Sipilä, Jorma (1989) Sosiaalityön jäljillä. Helsinki: Tammi.
- Socialstyrelsen (2002) Barns behov i centrum (BBIC) ett system för utredning, planering och uppföljning av barn i den sociala barnvården. <http://www.socialstyrelsen.se/Publicerat/2002/19997/2002-110-20.htm>. Viitattu 11.3.2014.
- Lastensuojelun kehittämisohjelma (2004). Sosiaalialan kehittämissanke. Sosiaali- ja terveysministeriö. Julkaisematon. Hankesuunnitelma.
- Strauss, Anselm & Crobin, Juliet (1990) Grounded theory research: Procedures, canons, and evaluative criteria. *Qualitative Sociology* 13, 3-21.
- Sundell, Knut & Egelund, Tine (2001) Barnvårdsutredning – en kunskapsöversikt. Centrum för utvärdering av socialt arbete (CUS). Stockholm: Gothia utbildning.
- Söderholm, Annalis (2004) Lapsen laiminlyönti. Teoksessa Annalis Söderholm Annalis & Ritva Halila & Satu Kivittie-Kallio & Jussi Mertsola & Sirkku Niemi (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. *Duodecim*. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy, 76–98.

- Tarvainen, Lauri (1954) Lapsen sosiaalinen huolto. Lastensuojelun keskusliiton julkaisuja 15. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Taskinen, Sirpa (2006) Lapsiin kohdistuvien vaikutusten arvioiminen. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201204193877> Viitattu 11.3.2014.
- Taskinen, Sirpa (2007) Lastensuojelulaki (417/2007): soveltamisopas. Oppaita. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Terry, Q. C. (2003) Varieties of Golden and Silver Rules. Universal Wisdom of Civilization. Bloomington: Autor House.
- Tigerstedt, Christoffer (1994) Kotityö ja isyys uusina projekteina. Teoksessa J.P. Roos ja Eeva Peltonen (toim.) Miehen elämää. Rauma: SKS, 68–85.
- Tigerstedt, Christoffer (1996) Vanhemmuuksia: oikeuden nainen – naisen oikeus -projektin seminaarijulkaisu. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Tolonen, Tarja (2004) Vanhemmuuden puutteen heijastuminen nuorten sosiaaliseen pääomaan. Nuorisotutkimus 22 (4), 17–34.
- Toimiva lastensuojelu. Selvitystyöryhmän loppuraportti. Sosiaali- terveysministeriön raportteja ja muistioita 19, 2013. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Saatavissa <http://stm.fi/julkaisut/nauta/-/julkaisu/1858918#fi>. Viitattu 13.3.2016
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2013) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 11. uudistettu painos. Tammi. Vantaa: Hansaprint Oy.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi. Helsinki: Tammi.
- Törrönen, Maritta (1995) Lapsen tie laitokseen. Helsinki: Stakes.
- Törrönen, Maritta & Vornanen, Riitta (2004) Lastensuojelun ehkäisevä työ. Teoksessa Puonti, A., Saarnio, T., Hujala, A. 2004: Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 154–191.
- Uramo, Maija (2006) ”Tekishän näitä kun olis enemmän aikaa”. Lastensuojelun tarpeen tilannearvio avohuollon sosiaalityössä. Vantaan kaupunki: Sosiaali- ja terveydenhuollon toimialan julkaisuja C:14:2006. N:ro 1/2006. Vantaa: Vantaan kaupungin sosiaali- ja terveysvirasto.
- Uramo, Maija (2008) Läheisneuvonpito osana lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelutyötä. Teoksessa Vuorio, Juha-Pekka & Saurama, Erja & Hänninen, Salla (toim.) Verkostojen voimaa ja seittien satimia. Kokemuksia läheisneuvonpidosta. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 18, 2008. Helsinki: Yliopistopaino, 61–75.
- Uramo, Maija (2008) Vanhemmuuden kohtaaminen lastensuojelussa. Pro gradu. Valtiotieteellinen tiedekunta. Sosiaalitieteidenlaitos. Helsingin yliopisto. Vantaan kaupunki: Sosiaali- ja terveydenhuollon toimialan julkaisuja N:ro 3/2008. Vantaa: Vantaan kaupungin sosiaali- ja terveysvirasto.
- Walls, Georg (2005). Sosiaalityön käytäntötutkimus – koordinaatteja ja paikannuksia. Teoksessa: Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsingin yliopiston tutkimus- ja koulutuskampus Palmenia. Helsinki: Palmenia-kustannus, 23–46.
- Varto, Juha (1995) Keskustelu ihmistieteiden metodologiasta 1900-luvulla. Teoksessa Eskola, Jari & Mäkelä, Jukka & Suoranta, Juha (toim.) Ihmistieteiden 1990-luvun ja sosiaalitieteiden 1990-luvun metodologiasta. Kasvatustieteellisiä julkaisuja C 8. Aikuiskasvatuksen ja jatkuvan koulutuksen julkaisuja 2. Lapin yliopisto: Rovaniemi, 13–25.
- Veijola, Soile (1995) Naisen paikka urheilussa. Teoksessa Opetusministeriö: Piikkareilla pintaa syvemmältä. Ei painopaikkaa. Ei sivunumeroita.
- Wiberg, Matti (1991) Mitä etiikka yhteiskuntatieteilijöille kuuluu? Teoksessa Löppönen, Paavo & Mäkelä, Pirjo H. & Paunio, Keijo (toim.) Tiede ja etiikka. Helsinki: WSOY, 202–226.
- Viden, Sari (2007) Ammattilaisten neuvot vanhemmille. Teoksessa Vuori, Jaana & Nätkin, Ritva (toim.) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino, 106–127.
- Virkki, Tuija & Vartiainen, Anssi & Hänninen, Riitta (2012) Talouden ja hoivan ristipaineissa. Vanhustyöntekijöiden näkemyksiä työnsä muutoksista. Yhteiskuntapolitiikka 77 (3), 253–264.

- Virtanen, Petri (1995) Perhekeskeinen ajattelu yhteiskuntapolitiikassa ja lastensuojelun sosiaalityössä. Utopioita, illuusioita ja todellisuuskuvia. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Vuori, Jaana (2001) Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa. Tampere: Tampere University Press.
- Vuori, Jaana (2004) Isyyden mallit ja isien valinnat. Teoksessa Ilana Aalto ja Jani Kolehmainen (toim.) Isäkirja. Mies, vanhemmuus ja sukupuoli. Tampere: Vastapaino.
- Vuorio, Juha-Pekka & Saurama, Erja & Hänninen, Salla (toim.) (2008) Verkostojen voimaa ja seittien satimia. Kokemuksia läheisneuvonpidosta. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 18, 2008. Helsinki: Yliopistopaino.
- Välmaa, Outi (2008) Kunnallisen aikuissosiaalityön rajat ja ammattietiikka pitkäaikaistyöttömien kohtaamisessa. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.) Sosiaalityö aikuisten arjessa. Tampere: Vastapaino, 175–195.
- Värri, Veli-Matti (1999) Hyvä kasvatusta – kasvatusta hyvään. Dialogisen kasvatuksen filosofinen tarkastelu erityisesti vanhemmuuden näkökulmasta. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Yliruka, Laura (2015) Itsearviointi reflektiivisenä rakenteena. Kuvastin menetelmän toimivuus, käyttöönotto ja kehittäminen. Sosiaalityön väitöskirja. Heikki Waris -instituutin tutkimuksia 1/2015. Helsinki: Socca.
- Yliruka, Laura (2000) Sosiaalityön Itsearviointi ja hiljainen tieto. FinSoc: Sosiaalihuollon menetelmien arviointiprojekti. Työpapereita 2/2000. Helsinki: Stakes.
- Avioliittolaki 13.6.1929/234. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1929/19290234> Viitattu 1.2.2016.
- Holhouslaki 19.8.1998/33. <https://www.edilex.fi/smur/18980034001> Viitattu 1.2.2016.
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361. Valtion säädöstietopankki. <http://www.finlex.fi>, ajankohtainen lainsäädäntö. Viitattu 14.1.2014.
- Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä (817/2015) <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150817>. Viitattu 1.4.2016.
- Lastensuojelulaki 417/2007. Valtion säädöstietopankki. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>. Viitattu 26.11.2015.
- Lastensuojelulaki 17.1.1936/52. <https://www.edilex.fi/smur/19360052> Viitattu 26.11.2015.
- Ruotsin valtakunnan vuoden 1734 laki. Naimisen Caari 1-10. <http://agricola.utu.fi/julkaisut/julkaisusarja/kktk/lait/1734/> Viitattu 2.2.2016.
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/2014130> Viitattu 26.11.2015.
- Suomen perustuslaki 1999/731, 11.6.1999. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> Viitattu 26.11.2015.

LIITTEET

LIITE 1: Teemahaastattelurunko

TEEMAHAASTTELURUNKO

I Sosiaalityöntekijän ymmärrys vanhemmuudesta

= vastauksia mistä vanhemmuudessa on kysymys

- yleinen ymmärrys / käsitys / orientaatio
- omat käsitykset
- mielikuvat / uskomukset / asenteet
- kokemukset / arvot / tietämys / teorian

II Vanhemmuus lastensuojelun tarpeen arvioinnissa

= vastauksia miksi kysymykseen

- mikä asema / merkitys vanhemmalla
- mitä arvioidaan / miksi arvioidaan
- jos ei vanhemmuutta arvioida, niin miksi ei arvioida
- vanhemmuuden arvioinnin suhde lapsen tarpeiden arviointiin
- mitä arviointi yleisesti ottaen lastensuojelun prosessissa tarkoittaa
- mille se perustetaan
- mihin sillä pyritään
- miten vanhemman asemassa olevan aikuisen avuntarpeita huomioidaan

III Vanhemmuuden arvioinnin toteutus

= vastauksia miten kysymykseen

- arviointityöskentelyn rakenne / onko jokin rakenne / millainen rakenne
- vanhemman osallisuus / osallistaminen
- keitä luetaan arvioinnin piiriin
- millaisia eettisiä kysymyksiä arviointiin liittyy
- miten näitä asioita on huomioitu
- arviointityöskentelyprosessi ja sen kulku

IV Löytyykö / onko käytössä tai olemassa esim. jokin tunnistettavissa oleva työote tai työmenetelmä tai malli vanhemmuuden arviointiin?